श्रीमद्भगवद्गीता

अनुक्रमणिका

१ मूलम् x

न्यासः . . . 1

ध्यानम् . . . 2

प्रथमोऽध्यायः—अर्जुनविषादयोगः . . . 3

द्वितीयोऽध्यायः—साङ्ख्ययोगः . . . 7

तृतीयोऽध्यायः—कर्मयोगः . . . 13

चतुर्थोऽध्यायः—ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगः . . . 16

पञ्चमोऽध्यायः—कर्मसन्न्यासयोगः . . . 19

षष्ठोऽध्यायः—आत्मसंयमयोगः . . . 22

सप्तमोऽध्यायः—ज्ञानविज्ञानयोगः . . . 25

अष्टमोऽध्यायः—अक्षरब्रह्मयोगः . . . 28

नवमोऽध्यायः—राजविद्याराजगुह्ययोगः . . . 30

दशमोऽध्यायः—विभूतियोगः . . . 33

एकादशोऽध्यायः—विश्वरूपदर्शनयोगः . . . 36

द्वादशोऽध्यायः—भक्तियोगः . . . 43

त्रयोदशोऽध्यायः—क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगः . . . 44

चतुर्दशोऽध्यायः—गुणत्रयविभागयोगः . . . 47

पञ्चदशोऽध्यायः—पुरुषोत्तमयोगः . . . 49

षोडशोऽध्यायः—दैवासुरसम्पद्विभागयोगः . . . 51

सप्तदशोऽध्यायः—श्रद्धात्रयविभागयोगः . . . 53

अष्टादशोऽध्यायः—मोक्षसन्न्यासयोगः 55
गीतामाहात्म्यम् 62

२ पदच्छेदः 66
न्यासः 67
ध्यानम् 68
प्रथमोऽध्यायः—अर्जुनविषादयोगः 69
द्वितीयोऽध्यायः—साङ्ख्ययोगः 73
तृतीयोऽध्यायः—कर्मयोगः 79
चतुर्थोऽध्यायः—ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगः 82
पञ्चमोऽध्यायः—कर्मसन्न्यासयोगः 85
षष्ठोऽध्यायः—आत्मसंयमयोगः 88
सप्तमोऽध्यायः—ज्ञानविज्ञानयोगः 91
अष्टमोऽध्यायः—अक्षरब्रह्मयोगः 94
नवमोऽध्यायः—राजविद्याराजगुह्ययोगः 96
दशमोऽध्यायः—विभूतियोगः 99
एकादशोऽध्यायः—विश्वरूपदर्शनयोगः 102
द्वादशोऽध्यायः—भक्तियोगः 109
त्रयोदशोऽध्यायः—क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगः 110
चतुर्दशोऽध्यायः—गुणत्रयविभागयोगः 113
पञ्चदशोऽध्यायः—पुरुषोत्तमयोगः 115
षोडशोऽध्यायः—दैवासुरसम्पद्विभागयोगः 117

सप्तदशोऽध्यायः—श्रद्धात्रयविभागयोगः . . . 119

अष्टादशोऽध्यायः—मोक्षसन्न्यासयोगः . . . 121

गीतामाहात्म्यम् . . . 128

गीतामाहात्म्यम्—पद्मपुराणम् . . . 131

[१] पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 131
[२] षड्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 135
[३] सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 140
[४] अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 145
[५] एकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 148
[६] अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 150
[७] एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 158
[८] द्व्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 161
[९] त्र्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 163
[१०] चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 168
[११] पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 176
[१२] षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 184
[१३] सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 189
[१४] अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 194
[१५] एकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 197
[१६] नवत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 201
[१७] एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 203
[१८] द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः . . . 205

३ श्लोकानुक्रमणिका 212

अ . . . 213

आ . . . 214

इ . . . 215

ई . . . 215

उ . . . 215

ऊ . . . 215

ऋ . . . 215

ए . . . 215

ओ . . . 216

क 216
ग 217
च 217
ज 217
त 217
द 218
ध 219
न 219
प 220
ब 221
भ 221
म 221
य 222
र 224
ल 224
व 224
श 224
स 225
ह 226
ॐ 226

४ पदानुक्रमणिका 227

अ 228
आ 239
इ 242

ई 244
उ 244
ऊ 246
ऋ 246
ए 246
ऐ 247
ओ 247
औ 248
क 248
ख 253
ग 253
घ 255
च 255
छ 257
ज 257
झ 259
त 260
द 263
ध 267
न 268
प 271
फ 279
ब 279
भ 281
म 284

य 289
र 293
ल 294
व 295
श 301
ष 303
स 304
ह 313

ॐ

॥श्री-गणेशाय नमः ॥

॥श्री-गुरुभ्यो नमः ॥

॥कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥

प्रस्तावना

सदाशिवसमारम्भां शङ्कराचार्यमध्यमाम् ।
अस्मदाचार्यपर्यन्तां वन्दे गुरुपरम्पराम् ॥

सर्वोपनिषदो गावः दोग्धा गोपालनन्दनः ।
पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत् ॥

कृष्णावतारः लीलावतारः इति प्रसिद्धः । रामावतारः मर्यादावतारः (गुणावतारः) । रामावतारात् धर्माचरणं ज्ञायते । किन्तु रामस्य वचनानि रामायणे (उपदेशरूपेण) विरलानि । यद्यपि रामः तत्र तत्र वदति, तथाऽपि सः आत्मानं मानुषं मत्वा अतिविनयेन ऋषि-महात्मनां वचनानि एव प्रकटीकरोति । अतः उपदेश-रूपेण यत्किञ्चिदेव लभ्यते । परन्तु कृष्णावतारे जगद्गुरुः कृष्णः स्वयमेव पुनः पुनः उपदेशं करोति । भगवान् व्यासः अस्मभ्यं महाभारतम् अनुगृहीतवान् । तत्र उपनिषद्-रूपेण भगवद्गीता वर्तते ।

श्रीमदाचार्यः शङ्करः अपि "मोह-मुद्गरे (भज-गोविन्दम्)" इत्यस्मिन् स्तोत्रे भगवद्गीतायाः महत्त्वं निर्दिशति—

भगवद्गीता किञ्चिदधीता
गङ्गाजललव-कणिका पीता ।
सकृदपि येन मुरारि समर्चा
क्रियते तस्य यमेन न चर्चा ॥

महाभारतेऽपि भगवद्गीतायाः महत्त्वं दृश्यते । "यत्र योगेश्वरः कृष्णः" इति गीतायाः प्रसिद्धः अन्तिमः श्लोकः । तत्पश्चाद् अग्रे (गीता-पर्वणि)—

गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्र-विस्तरैः ।
या स्वयं पद्मनाभस्य मुख-पद्माद् विनिःसृता ॥६-४३-१॥

सर्वशास्त्रमयी गीता सर्वदेवमयो हरिः ।
सर्वतीर्थमयी गङ्गा सर्वदेवमयो मनुः ॥६-४३-२॥

गीता गङ्गा च गायत्री गोविन्देति हृदि स्थिते ।
चतुर्गकारसंयुक्ते पुनर्जन्म न विद्यते ॥६-४३-३॥

इति श्लोकत्रयेण सङ्क्षिप्तेन गीतामाहात्म्यं वर्णितम् ।

यथा भगवद्गीतायां अर्जुनः वदति, "भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥१०-१८॥"! तथैव वयमपि भगवद्गीतां पुनः पुनः पठित्वा आनन्दम् लभामहे । भगवद्गीतायाः माहात्म्यम् अन्यपुराणेषु अपि वर्ण्यते । वराहपुराणतः

भगवद्गीतायाः माहात्म्यम् अत्र प्रस्तुतम्। पद्मपुराणेऽपि भगवद्गीतायाः प्रत्येकस्य अध्यायस्य पठनस्य माहात्म्यं वर्णितम्। विशेषतः भगवद्गीतायाः पारायणं वैशाख-कार्तिक-मासयोः अन्तिम-त्रय-तिथि-पुण्यकालेषु अश्वमेधफलदायकम् इति प्रसिद्धम्—

गीतापाठं तु यः कुर्यादन्तिमे च दिनत्रये।
दिनेदिनेऽश्वमेधानां फलमेति न संशयः॥

—स्कान्द-महापुराणे वैष्णवखण्डे वैशाखमाहात्म्ये पञ्चविंशोऽध्याये श्लोकः २०/कार्तिकमाहात्म्ये षड्त्रिंशोऽध्याये श्लोकः ९

शिष्टाचारे मार्गशीर्ष-शुक्ल-एकादशी 'गीता-जयन्ती' इति अनुस्रियते। अस्यां तिथावपि भगवद्गीतायाः पारायणं कुर्मः।

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः॥१८-७०॥

इति भगवतः योगेश्वरस्य श्रीकृष्णस्य वचनं स्मृत्वा तस्य पादारविन्दयोः प्रणमामः॥

सर्वम् श्री-कृष्णार्पणमस्तु॥

पौष-शुक्ल-पूर्णिमा
विश्वावसु-संवत्सरः ५१२७ धनुः १८
January 2, 2026

कार्तिकः रामसूनूः
सर्वज्ञात्म-प्रतिष्ठानम्

Colophon

This document is organised into four parts: (1) **मूलम्** (*Bhagavadgītā Mūlam*), (2) **पदच्छेदः** (Word Splits), (3) **श्लोकानुक्रमणिका** (Index of Verses), and (4) **पदानुक्रमणिका** (Word Index). The indices (3) and (4) were generated using a custom Python script co-developed with Gemini 3.0 Pro. All source materials are available at `http://github.com/Stotrasamhita/gita/`) for adaptation and re-use. Key features include:

1. **Bidirectional Linking:** The **मूलम्** and **पदच्छेदः** are hyperlinked to each other. Clicking on any shloka **number** in the **मूलम्** takes you 'forward' to the corresponding split in the **पदच्छेदः**, while clicking the number in the **पदच्छेदः** brings you back to the **मूलम्**.

2. **Visual Continuity:** The two parts are typeset in sync to minimise visual disturbance during this back-and-forth navigation, allowing the splits to *appear* seamlessly!

3. **Verse Index:** The **श्लोकानुक्रमणिका** features a lexically ordered list of *shloka-pāda-s* (similar to the format seen in certain *Purāṇa-s* published by Nag Publishers). Chapter and verse numbers are listed adjacently, with direct hyperlinks to the verse in the **मूलम्**.

4. **Word Index:** The **पदानुक्रमणिका** presents a lexically ordered concordance of individual *pada-s* (words) across all eighteen chapters, comprising over 3,800 unique entries. Listed against each *pada* are the corresponding verse numbers, which are also hyperlinked.

5. **Editorial Choices:** I have worked to ensure consistent hyphenation in the **मूलम्** and logical word splits to facilitate easier reading. I have also employed *avagraha-s* (ऽ) carefully—following the convention of several older texts—to indicate *akāra-s* in *dīrgha sandhi-s*.

The Bhagavad Gītā is exceptional in many ways, not least for its simple, accessible language. It is a boon for learners too—I hope that this rendition will help students of *Saṃskṛtam* delve deeper, both into the language and into the depths of *Vedānta* in the Bhagavad Gītā!

Acknowledgments

Really grateful to all the selfless volunteers who have proofread various texts of Gita, and some excellent resources on archive.org, including Shankara Bhashyam, Gita Press Padachchheda and so on. Special thanks to Arindam Saha for a high quality CSV with pada splits, which I have been correcting and improving. Ever grateful to H. L. Prasad for the core shloka typesetting macros, a gift that keeps on giving! After all these years, I still cannot fathom the brilliance of Knuth in conceiving TEX, which seems to have gone way beyond its original mandate and delivering high-quality unicode documents! Krishna Krishna Krishna!

Last updated: ***January 25, 2026***

विभागः १

मूलम्

॥श्रीमद्भगवद्गीता॥

॥न्यासः॥

॥करन्यासः॥

ॐ अस्य श्रीमद्भगवद्गीतामालामन्त्रस्य।
भगवान्वेदव्यास ऋषिः। अनुष्टुप् छन्दः।
श्रीकृष्ण परमात्मा देवता।
अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे इति बीजम्।
सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज इति शक्तिः।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच इति कीलकम्।
नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावक इत्यङ्गुष्ठाभ्यां नमः।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुत इति तर्जनीभ्यां नमः।
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च इति मध्यमाभ्यां नमः। नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातन इत्यनामिकाभ्यां नमः। पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रश इति कनिष्ठिकाभ्यां नमः। नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च इति करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः।
॥इति करन्यासः॥

॥हृदयादि न्यासः॥

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावक इति हृदयाय नमः।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुत इति शिरसे स्वाहा।
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव चेति शिखायै वषट्।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातन इति कवचाय हुम्।
पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रश इति नेत्रत्रयाय वौषट्।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि चेति अस्त्राय फट्।
॥श्रीकृष्णप्रीत्यर्थे पाठे विनियोगः॥

॥ध्यानम्॥

ॐ पार्थाय प्रतिबोधितां भगवता नारायणेन स्वयं
व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना मध्ये महाभारतम्।
अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टादशाध्यायिनीम्
अम्ब त्वामनुसन्दधामि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम्॥१॥

नमोऽस्तु ते व्यास विशालबुद्धे फुल्लारविन्दायतपत्रनेत्र।
येन त्वया भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः॥२॥

प्रपन्नपारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये।
ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः॥३॥

सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपाल-नन्दनः।
पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत्॥४॥

गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्र-विस्तरैः।
या स्वयं पद्मनाभस्य मुख-पद्माद्-विनिःसृता॥५॥

वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम्।
देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम्॥६॥

भीष्मद्रोणतटा जयद्रथजला गान्धारनीलोपला
शल्यग्राहवती कृपेण वहनी कर्णेन वेलाकुला।
अश्वत्थामविकर्णघोरमकरा दुर्योधनावर्तिनी
सोत्तीर्णा खलु पाण्डवै रणनदी कैवर्तकः केशवः॥७॥

पाराशर्यवचः सरोजममलं गीतार्थगन्धोत्कटं
नानाख्यानककेसरं हरिकथासम्बोधनाबोधितम्।
लोके सज्जनषट्पदैरहरहः पेपीयमानं मुदा
भूयाद्भारतपङ्कजं कलिमलप्रध्वंसि नः श्रेयसे॥८॥

मूकं करोति वाचालं पङ्गुं लङ्घयते गिरिम्।
यत्कृपा तमहं वन्दे परमानन्दमाधवम्॥९॥

यं ब्रह्मा वरुणेन्द्र-रुद्र-मरुतः स्तुवन्ति दिव्यैः स्तवैः
वेदैः साङ्ग-पद-क्रमोपनिषदैर्गायन्ति यं सामगाः।
ध्यानावस्थित-तद्गतेन मनसा पश्यन्ति यं योगिनः
यस्यान्तं न विदुः सुरासुर-गणा देवाय तस्मै नमः॥१०॥

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत्॥११॥

॥ प्रथमोऽध्यायः—अर्जुनविषादयोगः ॥

धृतराष्ट्र उवाच

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः।
मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय॥१॥

सञ्जय उवाच

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा।
आचार्यमुपसङ्गम्य राजा वचनमब्रवीत्॥२॥

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम्।
व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता॥३॥

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि।
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः॥४॥

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान्।
पुरुजित् कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुङ्गवः॥५॥

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान्।
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः॥६॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम।
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान् ब्रवीमि ते॥७॥

भवान् भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिञ्जयः।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च॥८॥

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः॥९॥

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम्।
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम्॥१०॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः।
भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि॥११॥

तस्य सञ्जनयन् हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः।
सिंहनादं विनद्योच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान्॥१२॥

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः।
सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत्॥१३॥

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ।
माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः॥१४॥

पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनञ्जयः।
पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः॥१५॥

अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः।
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ॥१६॥

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः।
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः॥१७॥

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते।
सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान् दध्मुः पृथक् पृथक्॥१८॥

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत्।
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन्॥१९॥

अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः।
प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः॥२०॥

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते।

अर्जुन उवाच

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत॥२१॥

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान्।
कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुद्यमे॥२२॥

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः।
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः॥२३॥

सञ्जय उवाच

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम्॥२४॥

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम्।
उवाच पार्थ पश्यैतान् समवेतान् कुरूनिति॥२५॥

तत्रापश्यत् स्थितान् पार्थः पितॄनथ पितामहान्।
आचार्यान् मातुलान् भ्रातॄन् पुत्रान् पौत्रान् सखींस्तथा॥२६॥

श्वशुरान् सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि।
तान् समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान् बन्धूनवस्थितान्॥२७॥

कृपया परयाऽऽविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत्।

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम्॥२८॥

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति।
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते॥२९॥

गाण्डीवं स्रंसते हस्तात् त्वक् चैव परिदह्यते।
न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः॥३०॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव।
न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे॥३१॥

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च।
किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा॥३२॥

येषामर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च।
त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च॥३३॥

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः।
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः सम्बन्धिनस्तथा॥३४॥

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन।
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते॥३५॥

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन।
पापमेवाऽऽश्रयेदस्मान् हत्वैतानाततायिनः॥३६॥

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान् स्वबान्धवान्।
स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव॥३७॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम्॥३८॥

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम्।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन॥३९॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः।
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत॥४०॥

अधर्माभिभवात् कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः।
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः॥४१॥

सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च।
पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः॥४२॥

दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसङ्करकारकैः।
उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः॥४३॥

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन।
नरकेऽनियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम॥४४॥

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम्।
यद् राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः॥४५॥

यदि मामप्रतीकारम् अशस्त्रं शस्त्रपाणयः।
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत्॥४६॥

सञ्जय उवाच

एवमुक्त्वाऽर्जुनः सङ्ख्ये रथोपस्थ उपाविशत्।
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः॥४७॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः॥

॥ द्वितीयोऽध्यायः—साङ्ख्ययोगः ॥

सञ्जय उवाच

तं तथा कृपयाऽऽविष्टम् अश्रुपूर्णाकुलेक्षणम्।
विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः॥१॥

श्रीभगवानुवाच

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्।
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥२॥

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत् त्वय्युपपद्यते।
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परन्तप॥३॥

अर्जुन उवाच

कथं भीष्ममहं सङ्ख्ये द्रोणं च मधुसूदन।
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन॥४॥

गुरूनहत्वा हि महानुभावान्
श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके।
हत्वाऽर्थकामांस्तु गुरूनिहैव
भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान्॥५॥

न चैतद् विद्मः कतरन्नो गरीयो
यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः।
यानेव हत्वा न जिजीविषामः
तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः॥६॥

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः
पृच्छामि त्वां धर्मसम्मूढचेताः।
यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे
शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्॥७॥

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्
यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ।
अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं
राज्यं सुराणामपि चाऽऽधिपत्यम्॥८॥

सञ्जय उवाच

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परन्तपः।
न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥९॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत।
सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः॥१०॥

श्रीभगवानुवाच

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे।
गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः॥११॥

न त्वेवाहं जातु नाऽऽसं न त्वं नेमे जनाधिपाः।
न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम्॥१२॥

देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा।
तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति॥१३॥

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः।
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत॥१४॥

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ।
समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते॥१५॥

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः।
उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः॥१६॥

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम्।
विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित् कर्तुमर्हति॥१७॥

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः।
अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद् युध्यस्व भारत॥१८॥

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम्।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते॥१९॥

न जायते म्रियते वा कदाचित्
नायं भूत्वा भविता वा न भूयः।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो
न हन्यते हन्यमाने शरीरे॥२०॥

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम्।
कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम्॥२१॥

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णानि
अन्यानि संयाति नवानि देही॥२२॥

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः॥२३॥

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः॥२४॥

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते।
तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि॥२५॥

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम्।
तथाऽपि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि॥२६॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि॥२७॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना॥२८॥

आश्चर्यवत् पश्यति कश्चिदेनम्
आश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः।
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति
श्रुत्वाऽप्येनं वेद न चैव कश्चित्॥२९॥

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत।
तस्मात् सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि॥३०॥

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि।
धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत् क्षत्रियस्य न विद्यते॥३१॥

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम्।
सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम्॥३२॥

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं सङ्ग्रामं न करिष्यसि।
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि॥३३॥

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम्।
सम्भावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते॥३४॥

भयाद् रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः।
येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम्॥३५॥

अवाच्यवादांश्च बहून् वदिष्यन्ति तवाहिताः।
निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम्॥३६॥

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्।
तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः॥३७॥

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ।
ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि॥३८॥

एषा तेऽभिहिता साङ्ख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु।
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि॥३९॥

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात्॥४०॥

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन।
बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम्॥४१॥

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः॥४२॥

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम्।
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति॥४३॥

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयाऽपहृतचेतसाम्।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते॥४४॥

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन।
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्॥४५॥

यावानर्थ उदपाने सर्वतः सम्प्लुतोदके।
तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः॥४६॥

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि॥४७॥

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते॥४८॥

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद् धनञ्जय।
बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः॥४९॥

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते।
तस्माद् योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम्॥५०॥

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः।
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम्॥५१॥

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति।
तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च॥५२॥

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि॥५३॥

अर्जुन उवाच

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव।
स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम्॥५४॥

श्रीभगवानुवाच

प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान्।
आत्मन्येवाऽऽत्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते॥५५॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः।
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते॥५६॥

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत् तत् प्राप्य शुभाशुभम्।
नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥५७॥

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेऽभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥५८॥

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः।
रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते॥५९॥

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः।
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः॥६०॥

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः।
वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६१॥

ध्यायतो विषयान् पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते।
सङ्गात् सञ्जायते कामः कामात् क्रोधोऽभिजायते॥६२॥

क्रोधाद् भवति सम्मोहः सम्मोहात् स्मृतिविभ्रमः।
स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात् प्रणश्यति॥६३॥

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन्।
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति॥६४॥

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते।
प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते॥६५॥

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना।
न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम्॥६६॥

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते।
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि॥६७॥

तस्माद् यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६८॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः॥६९॥

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं
समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्।
तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे
स शान्तिमाप्नोति न कामकामी॥७०॥

विहाय कामान् यः सर्वान् पुमांश्चरति निःस्पृहः।
निर्ममो निरहङ्कारः स शान्तिमधिगच्छति॥७१॥

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति।
स्थित्वाऽस्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति॥७२॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे साङ्ख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः॥

॥ तृतीयोऽध्यायः—कर्मयोगः ॥

अर्जुन उवाच

ज्यायसी चेत् कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन।
तत् किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव॥१॥

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे।
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम्॥२॥

श्रीभगवानुवाच

लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयाऽनघ।
ज्ञानयोगेन साङ्ख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम्॥३॥

न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते।
न च सन्न्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति॥४॥

न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत्।
कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः॥५॥

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्।
इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते॥६॥

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्याऽऽरभतेऽर्जुन।
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते॥७॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः।
शरीरयात्राऽपि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः॥८॥

यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः।
तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर॥९॥

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः।
अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक्॥१०॥

देवान् भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः।
परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ॥११॥

इष्टान् भोगान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः।
तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः॥१२॥

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः।
भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात्॥१३॥

अन्नाद् भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसम्भवः।
यज्ञाद् भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः॥१४॥

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम्।
तस्मात् सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्॥१५॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः।
अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति॥१६॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः।
आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते॥१७॥

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः॥१८॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर।
असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पूरुषः॥१९॥

कर्मणैव हि संसिद्धिम् आस्थिता जनकादयः।
लोकसङ्ग्रहमेवापि सम्पश्यन् कर्तुमर्हसि॥२०॥

यद् यदाचरति श्रेष्ठस्तत् तदेवेतरो जनः।
स यत् प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते॥२१॥

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन।
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि॥२२॥

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः॥२३॥

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम्।
सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः॥२४॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत।
कुर्याद् विद्वांस्तथाऽसक्तश्चिकीर्षुर्लोकसङ्ग्रहम्॥२५॥

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनाम्।
जोषयेत् सर्वकर्माणि विद्वान् युक्तः समाचरन्॥२६॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः।
अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताऽहमिति मन्यते॥२७॥

तत्त्ववित् तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः।
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते॥२८॥

प्रकृतेर्गुणसम्मूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु।
तानकृत्स्नविदो मन्दान् कृत्स्नविन्न विचालयेत्॥२९॥

मयि सर्वाणि कर्माणि सन्न्यस्याध्यात्मचेतसा।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः॥३०॥

ये मे मतमिदं नित्यम् अनुतिष्ठन्ति मानवाः।
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः॥३१॥

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम्।
सर्वज्ञानविमूढांस्तान् विद्धि नष्टानचेतसः॥३२॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि।
प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति॥३३॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ।
तयोर्न वशमागच्छेत् तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ॥३४॥

श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात्।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः॥३५॥

अर्जुन उवाच

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः।
अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः॥३६॥

श्रीभगवानुवाच

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः।
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम्॥३७॥

धूमेनाऽऽव्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो मलेन च।
यथोल्बेनाऽऽवृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम्॥३८॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा।
कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च॥३९॥

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते।
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम्॥४०॥

तस्मात् त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्॥४१॥

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः॥४२॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्याऽऽत्मानमात्मना।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम्॥४३॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः॥

॥ चतुर्थोऽध्यायः—ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम्।
विवस्वान् मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत्॥१॥

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः।
स कालेनेह महता योगो नष्टः परन्तप॥२॥

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः।
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम्॥३॥

अर्जुन उवाच

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः।
कथमेतद् विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति॥४॥

श्रीभगवानुवाच

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन।
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परन्तप॥५॥

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन्।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय सम्भवाम्यात्ममायया॥६॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदाऽऽत्मानं सृजाम्यहम्॥७॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्।
धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे॥८॥

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः।
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन॥९॥

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः।
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः॥१०॥

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम्।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः॥११॥

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः।
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा॥१२॥

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः।
तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम्॥१३॥

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा।
इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते॥१४॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः।
कुरु कर्मैव तस्मात् त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम्॥१५॥

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः।
तत् ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्॥१६॥

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः।
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः॥१७॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः।
स बुद्धिमान् मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत्॥१८॥

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसङ्कल्पवर्जिताः।
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः॥१९॥

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः।
कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किञ्चित् करोति सः॥२०॥

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः।
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाऽऽप्नोति किल्बिषम्॥२१॥

यदृच्छालाभसन्तुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः।
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वाऽपि न निबध्यते॥२२॥

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः।
यज्ञायाऽऽचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते॥२३॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्।
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना॥२४॥

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते।
ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति॥२५॥

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति।
शब्दादीन् विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुह्वति॥२६॥

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे।
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते॥२७॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथाऽपरे।
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः॥२८॥

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथाऽपरे।
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः॥२९॥

अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु जुह्वति।
सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः॥३०॥

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम्।
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम॥३१॥

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे।
कर्मजान् विद्धि तान् सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे॥३२॥

श्रेयान् द्रव्यमयाद् यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परन्तप।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते॥३३॥

तद् विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः॥३४॥

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव।
येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि॥३५॥

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः।
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं सन्तरिष्यसि॥३६॥

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुते तथा॥३७॥

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते।
तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेनाऽऽत्मनि विन्दति॥३८॥

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति॥३९॥

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति।
नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः॥४०॥

योगसन्न्यस्तकर्माणं ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्।
आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय॥४१॥

तस्मादज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनाऽऽत्मनः।
छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत॥४२॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः॥

॥ पञ्चमोऽध्यायः—कर्मसन्न्यासयोगः ॥

अर्जुन उवाच

सन्न्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि।
यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम्॥१॥

श्रीभगवानुवाच

सन्न्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ।
तयोस्तु कर्मसन्न्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते॥२॥

ज्ञेयः स नित्यसन्न्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति।
निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात् प्रमुच्यते॥३॥

साङ्ख्ययोगौ पृथग् बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः।
एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम्॥४॥

यत् साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं तद् योगैरपि गम्यते।
एकं साङ्ख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति॥५॥

सन्न्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः।
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति॥६॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः।
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते॥७॥

नैव किञ्चित् करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित्।
पश्यञ्शृण्वन् स्पृशञ्जिघ्रन्नश्नन् गच्छन् स्वपन् श्वसन्॥८॥

प्रलपन् विसृजन् गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन्॥९॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः।
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा॥१०॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि।
योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वाऽऽत्मशुद्धये॥११॥

युक्तःकर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्।
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते॥१२॥

सर्वकर्माणि मनसा सन्न्यस्याऽऽस्ते सुखं वशी।
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन्॥१३॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः।
न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते॥१४॥

नाऽऽदत्ते कस्यचित् पापं न चैव सुकृतं विभुः।
अज्ञानेनाऽऽवृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः॥१५॥

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः।
तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम्॥१६॥

तद् बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत् परायणाः।
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः॥१७॥

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि।
शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः॥१८॥

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः॥१९॥

न प्रहृष्येत् प्रियं प्राप्य नोद्विजेत् प्राप्य चाप्रियम्।
स्थिरबुद्धिरसम्मूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः॥२०॥

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत् सुखम्।
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते॥२१॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते।
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः॥२२॥

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोक्षणात्।
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः॥२३॥

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथाऽन्तर्ज्योतिरेव यः।
स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति॥२४॥

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः।
छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः॥२५॥

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम्।
अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम्॥२६॥

स्पर्शान् कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः।
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ॥२७॥

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः॥२८॥

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम्।
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति॥२९॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसन्न्यासयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः॥

॥ षष्ठोऽध्यायः—आत्मसंयमयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः।
स सन्न्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः॥१॥

यं सन्न्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव।
न ह्यसन्न्यस्तसङ्कल्पो योगी भवति कश्चन॥२॥

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते।
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते॥३॥

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते।
सर्वसङ्कल्पसन्न्यासी योगारूढस्तदोच्यते॥४॥

उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं नाऽऽत्मानमवसादयेत्।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः॥५॥

बन्धुरात्माऽऽत्मनस्तस्य येनाऽऽत्मैवाऽऽत्मना जितः।
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेताऽऽत्मैव शत्रुवत्॥६॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः॥७॥

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः।
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः॥८॥

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।
साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते॥९॥

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः।
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः॥१०॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः।
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम्॥११॥

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः।
उपविश्याऽऽसने युञ्ज्याद् योगमात्मविशुद्धये॥१२॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः।
सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन्॥१३॥

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः।
मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः॥१४॥

युञ्जन्नेवं सदाऽऽत्मानं योगी नियतमानसः।
शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति॥१५॥

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः।
न चाति स्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन॥१६॥

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा॥१७॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते।
निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा॥१८॥

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता।
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः॥१९॥

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया।
यत्र चैवाऽऽत्मनाऽऽत्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति॥२०॥

सुखमात्यन्तिकं यत् तद् बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्।
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः॥२१॥

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः।
यस्मिन् स्थितो न दुःखेन गुरुणाऽपि विचाल्यते॥२२॥

तं विद्याद् दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम्।
स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा॥२३॥

सङ्कल्पप्रभवान् कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः।
मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः॥२४॥

शनैः शनैरुपरमेद् बुद्ध्या धृतिगृहीतया।
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत्॥२५॥

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरम्।
ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत्॥२६॥

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम्।
उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम्॥२७॥

युञ्जन्नेवं सदाऽऽत्मानं योगी विगतकल्मषः।
सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते॥२८॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चाऽऽत्मनि।
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः॥२९॥

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति॥३०॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः।
सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते॥३१॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन।
सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः॥३२॥

अर्जुन उवाच

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन।
एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात् स्थितिं स्थिराम्॥३३॥

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् दृढम्।
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम्॥३४॥

श्रीभगवानुवाच

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम्।
अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते॥३५॥

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः।
वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः॥३६॥

अर्जुन उवाच

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः।
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति॥३७॥

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति।
अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि॥३८॥

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः।
त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते॥३९॥

श्रीभगवानुवाच

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते।
न हि कल्याणकृत् कश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति॥४०॥

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः।
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते॥४१॥

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम्।
एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम्॥४२॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम्।
यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन॥४३॥

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः।
जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते॥४४॥

प्रयत्नाद् यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः।
अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम्॥४५॥

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः।
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद् योगी भवार्जुन॥४६॥

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना।
श्रद्धावान् भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः॥४७॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः॥

॥सप्तमोऽध्यायः—ज्ञानविज्ञानयोगः॥

श्रीभगवानुवाच

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः।
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु॥१॥

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते॥२॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद् यतति सिद्धये।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः॥३॥

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च।
अहङ्कार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा॥४॥

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम्।
जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत्॥५॥

एतद् योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय।
अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा॥६॥

मत्तः परतरं नान्यत् किञ्चिदस्ति धनञ्जय।
मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव॥७॥

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभाऽस्मि शशिसूर्ययोः।
प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु॥८॥

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ।
जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु॥९॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम्।
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्॥१०॥

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम्।
धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ॥११॥

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये।
मत्त एवेति तान् विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि॥१२॥

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत्।
मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम्॥१३॥

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया।
मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते॥१४॥

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः।
माययाऽपहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः॥१५॥

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन।
आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ॥१६॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते।
प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः॥१७॥

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम्।
आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम्॥१८॥

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते।
वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः॥१९॥

कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः।
तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया॥२०॥

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयाऽर्चितुमिच्छति।
तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम्॥२१॥

स तया श्रद्धया युक्तस्तस्या राधनमीहते।
लभते च ततः कामान् मयैव विहितान् हि तान्॥२२॥

अन्तवत् तु फलं तेषां तद् भवत्यल्पमेधसाम्।
देवान् देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि॥२३॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः।
परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम्॥२४॥

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः।
मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम्॥२५॥

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन।
भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन॥२६॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत।
सर्वभूतानि सम्मोहं सर्गे यान्ति परन्तप॥२७॥

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्।
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः॥२८॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये।
ते ब्रह्म तद् विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम्॥२९॥

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः।
प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः॥३०॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः॥

॥ अष्टमोऽध्यायः—अक्षरब्रह्मयोगः ॥

अर्जुन उवाच

किं तद् ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम।
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते॥१॥

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन् मधुसूदन।
प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः॥२॥

श्रीभगवानुवाच

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते।
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः॥३॥

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम्।
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर॥४॥

अन्तकाले च मामेव स्मरन् मुक्त्वा कलेवरम्।
यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः॥५॥

यं यं वाऽपि स्मरन् भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम्।
तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः॥६॥

तस्मात् सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयः ॥७॥

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना।
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन्॥८॥

कविं पुराणम् अनुशासितारम्
अनोरणीयांसम् अनुस्मरेद् यः।
सर्वस्य धातारम् अचिन्त्यरूपम्
आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्॥९॥

प्रयाणकाले मनसाऽचलेन
भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव।
भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक्
स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम्॥१०॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति
विशन्ति यद् यतयो वीतरागाः।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति
तत् ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये॥११॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च।
मूर्ध्न्याधायाऽऽत्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम्॥१२॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्।
यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम्॥१३॥

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः।
तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः॥१४॥

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम्।
नाऽऽप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः॥१५॥

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन।
मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते॥१६॥

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद् ब्रह्मणो विदुः।
रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः॥१७॥

अव्यक्ताद् व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे।
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके॥१८॥

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते।
रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे॥१९॥

परस्तस्मात् तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात् सनातनः।
यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति॥२०॥

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम्।
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद् धाम परमं मम॥२१॥

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया।
यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम्॥२२॥

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः।
प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ॥२३॥

अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम्।
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः॥२४॥

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम्।
तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते॥२५॥

शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते।
एकया यात्यनावृत्तिमन्ययाऽऽवर्तते पुनः॥२६॥

नैते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन।
तस्मात् सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन॥२७॥

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव
दानेषु यत् पुण्यफलं प्रदिष्टम्।
अत्येति तत् सर्वमिदं विदित्वा
योगी परं स्थानमुपैति चाऽऽद्यम्॥२८॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः॥

॥नवमोऽध्यायः—राजविद्याराजगुह्ययोगः॥

श्रीभगवानुवाच

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे।
ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात्॥१॥

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम्।
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम्॥२॥

अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परन्तप।
अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि॥३॥

मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना।
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः॥४॥

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम्।
भूतभृन्न च भूतस्थो ममाऽऽत्मा भूतभावनः॥५॥

यथाऽऽकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान्।
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय॥६॥

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम्।
कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम्॥७॥

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः।
भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात्॥८॥

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय।
उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु॥९॥

मयाऽध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम्।
हेतुनाऽनेन कौन्तेय जगद् विपरिवर्तते॥१०॥

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम्।
परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्॥११॥

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः।
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः॥१२॥

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः।
भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम्॥१३॥

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः।
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते॥१४॥

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते।
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम्॥१५॥

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाऽहमहमौषधम्।
मन्त्रोऽहमहमेवाऽऽज्यमहमग्निरहं हुतम्॥१६॥

पिताऽहमस्य जगतो माता धाता पितामहः।
वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक् साम यजुरेव च॥१७॥

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत्।
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम्॥१८॥

तपाम्यहमहं वर्षं निगृण्हाम्युत्सृजामि च।
अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन॥१९॥

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापाः
यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते।
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकम्
अश्नन्ति दिव्यान् दिवि देवभोगान्॥२०॥

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं
क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति।
एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्नाः
गतागतं कामकामा लभन्ते॥२१॥

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्॥२२॥

येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयाऽन्विताः।
तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम्॥२३॥

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च।
न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते॥२४॥

यान्ति देवव्रता देवान् पितॄन् यान्ति पितृव्रताः।
भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम्॥२५॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति।
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः॥२६॥

यत् करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत्।
यत् तपस्यसि कौन्तेय तत् कुरुष्व मदर्पणम्॥२७॥

शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः।
सन्न्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि॥२८॥

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः।
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम्॥२९॥

अपि चेत् सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक्।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग् व्यवसितो हि सः॥३०॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति॥३१॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः।
स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम्॥३२॥

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा।
अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम्॥३३॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु।
मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः॥३४॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः॥

॥दशमोऽध्यायः—विभूतियोगः॥

श्रीभगवानुवाच

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः।
यत् तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया॥१॥

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः।
अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः॥२॥

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम्।
असम्मूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते॥३॥

बुद्धिर्ज्ञानमसम्मोहः क्षमा सत्यं दमः शमः।
सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च॥४॥

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः।
भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः॥५॥

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा।
मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः॥६॥

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः।
सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः॥७॥

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते।
इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः॥८॥

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम्।
कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च॥९॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम्।
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते॥१०॥

तेषामेवानुकम्पार्थम् अहमज्ञानजं तमः।
नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता॥११॥

अर्जुन उवाच

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान्।
पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम्॥१२॥

आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा।
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे॥१३॥

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव।
न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः॥१४॥

स्वयमेवाऽऽत्मनाऽऽत्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम।
भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते॥१५॥

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः।
याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि॥१६॥

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन्।
केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन् मया॥१७॥

विस्तरेणाऽऽत्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन।
भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम्॥१८॥

श्रीभगवानुवाच

हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः।
प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे॥१९॥

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः।
अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च॥२०॥

आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान्।
मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी॥२१॥

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः।
इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना॥२२॥

रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम्।
वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम्॥२३॥

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम्।
सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः॥२४॥

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम्।
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः॥२५॥

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः।
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः॥२६॥

उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम्।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम्॥२७॥

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक्।
प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः॥२८॥

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम्।
पितॄणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम्॥२९॥

प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम्।
मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम्॥३०॥

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम्।
झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी॥३१॥

सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन।
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम्॥३२॥

अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च।
अहमेवाक्षयः कालो धाताऽहं विश्वतोमुखः॥३३॥

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम्।
कीर्तिः श्रीर्वाक् च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा॥३४॥

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम्।
मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः॥३५॥

द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्।
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम्॥३६॥

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनञ्जयः।
मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः॥३७॥

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम्।
मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम्॥३८॥

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन।
न तदस्ति विना यत् स्यान्मया भूतं चराचरम्॥३९॥

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परन्तप।
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया॥४०॥

यद् यद् विभूतिमत् सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा।
तत् तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंशसम्भवम्॥४१॥

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन।
विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत्॥४२॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः॥

॥ एकादशोऽध्यायः—विश्वरूपदर्शनयोगः ॥

अर्जुन उवाच

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम्।
यत् त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम॥१॥

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया।
त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम्॥२॥

एवमेतद् यथाऽऽत्थ त्वमात्मानं परमेश्वर।
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम॥३॥

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो।
योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयाऽऽत्मानमव्ययम्॥४॥

श्रीभगवानुवाच

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च॥५॥

पश्याऽऽदित्यान् वसून् रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा।
बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याऽऽश्चर्याणि भारत॥६॥

इहैकस्थं जगत् कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम्।
मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद् द्रष्टुमिच्छसि॥७॥

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम्॥८॥

सञ्जय उवाच

एवमुक्त्वा ततो राजन् महायोगेश्वरो हरिः।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम्॥९॥

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम्॥१०॥

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम्।
सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम्॥११॥

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद् युगपदुत्थिता।
यदि भाः सदृशी सा स्याद् भासस्तस्य महात्मनः॥१२॥

तत्रैकस्थं जगत् कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा।
अपश्यद् देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा॥१३॥

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनञ्जयः।
प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत॥१४॥

अर्जुन उवाच

पश्यामि देवांस्तव देव देहे
सर्वांस्तथा भूतविशेषसङ्घान्।
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थम्
ऋषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान्॥१५॥

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं
पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम्।
नान्तं न मध्यं न पुनस्तवाऽऽदिं
पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप॥१६॥

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम्।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्
दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥१७॥

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं
त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्।
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता
सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे॥१८॥

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यम्
अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम्।
पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं
स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम्॥१९॥

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि
व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः।
दृष्ट्वाऽद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं
लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन्॥२०॥

अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति
केचिद् भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति।
स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः॥२१॥

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्याः
विश्वेश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च।
गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घाः
वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे॥२२॥

रूपं महत् ते बहुवक्त्रनेत्रं
महाबाहो बहुबाहूरुपादम्।
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं
दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाऽहम्॥२३॥

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम्।
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा
धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो॥२४॥

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि
दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि।
दिशो न जाने न लभे च शर्म
प्रसीद देवेश जगन्निवास॥२५॥

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः
सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथाऽसौ
सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः॥२६॥

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति
दंष्ट्राकरालानि भयानकानि।
केचिद् विलग्ना दशनान्तरेषु
सन्दृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः॥२७॥

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः
समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति।
तथा तवामी नरलोकवीरा
विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति॥२८॥

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गाः
विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः।
तथैव नाशाय विशन्ति लोकाः
तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः॥२९॥

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्तात्
लोकान् समग्रान् वदनैर्ज्वलद्भिः।
तेजोभिरापूर्य जगत् समग्रं
भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो॥३०॥

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो
नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद।
विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं
न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम्॥३१॥

श्रीभगवानुवाच

कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धो
लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः।
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे
येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः॥३२॥

तस्मात् त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व
जित्वा शत्रून् भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम्।
मयैवैते निहताः पूर्वमेव
निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्॥३३॥

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च
कर्णं तथाऽन्यानपि योधवीरान्।
मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा
युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान्॥३४॥

सञ्जय उवाच

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य
कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी।
नमस्कृत्वा भूय एवाऽऽह कृष्णं
सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य॥३५॥

अर्जुन उवाच

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या
जगत् प्रहृष्यत्यनुरज्यते च।
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति
सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घाः॥३६॥

कस्माच्च ते न नमेरन् महात्मन्
गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे।
अनन्त देवेश जगन्निवास
त्वमक्षरं सदसत् तत् परं यत्॥३७॥

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणः
त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्।
वेत्ताऽसि वेद्यं च परं च धाम
त्वया ततं विश्वमनन्तरूप॥३८॥

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः
प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च।
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः
पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते॥३९॥

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते
नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व।
अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं
सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः॥४०॥

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं
हे कृष्ण हे यादव हे सखेति।
अजानता महिमानं तवेदं
मया प्रमादात् प्रणयेन वाऽपि॥४१॥

यच्चावहासार्थमसत् कृतोऽसि
विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाऽप्यच्युत तत् समक्षं
तत् क्षामये त्वामहमप्रमेयम्॥४२॥

पिताऽसि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान्।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो
लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥४३॥

तस्मात् प्रणम्य प्रणिधाय कायं
प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम्।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः
प्रियः प्रियायाऽर्हसि देव सोढुम्॥४४॥

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा
भयेन च प्रव्यथितं मनो मे।
तदेव मे दर्शय देव रूपं
प्रसीद देवेश जगन्निवास॥४५॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तम्
इच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव।
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन
सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते॥४६॥

श्रीभगवानुवाच

मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं
रूपं परं दर्शितमात्मयोगात्।
तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं
यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम्॥४७॥

न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैः
न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः।
एवं रूपः शक्य अहं नृलोके
द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर॥४८॥

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो
दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम्।
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं
तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य॥४९॥

सञ्जय उवाच

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा
स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः।
आश्वासयामास च भीतमेनं
भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा॥५०॥

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन।
इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः॥५१॥

श्रीभगवानुवाच

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम।
देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः॥५२॥

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया।
शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा॥५३॥

भक्त्या त्वनन्यया शक्यः अहमेवंविधोऽर्जुन।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप॥५४॥

मत्कर्मकृन्मत् परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः।
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव॥५५॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगो नाम एकादशोऽध्यायः॥

॥द्वादशोऽध्यायः—भक्तियोगः॥

अर्जुन उवाच

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते।
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः॥१॥

श्रीभगवानुवाच

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते।
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः॥२॥

ये त्वक्षरमनिर्देश्यम् अव्यक्तं पर्युपासते।
सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थम् अचलं ध्रुवम्॥३॥

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः।
ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः॥४॥

क्लेशोऽधिकतरस्तेषाम् अव्यक्तासक्तचेतसाम्।
अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते॥५॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि सन्न्यस्य मत्पराः।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते॥६॥

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात्।
भवामि न चिरात् पार्थ मय्यावेशितचेतसाम्॥७॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय।
निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः॥८॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम्।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाऽऽप्तुं धनञ्जय॥९॥

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन् सिद्धिमवाप्स्यसि॥१०॥

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः।
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान्॥११॥

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद् ध्यानं विशिष्यते।
ध्यानात् कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम्॥१२॥

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च।
निर्ममो निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्षमी॥१३॥

सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः॥१४॥

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः।
हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः॥१५॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः।
सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः॥१६॥

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति।
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान् यः स मे प्रियः॥१७॥

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः।
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः॥१८॥

तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी सन्तुष्टो येन केनचित्।
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान् मे प्रियो नरः॥१९॥

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते।
श्रद्दधाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः॥२०॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः॥

॥त्रयोदशोऽध्यायः—क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगः॥

श्रीभगवानुवाच

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते।
एतद् यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः॥१॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत् तज्ज्ञानं मतं मम॥२॥

तत् क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद् विकारि यतश्च यत्।
स च यो यत् प्रभावश्च तत् समासेन मे शृणु॥३॥

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक्।
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः॥४॥

महाभूतान्यहङ्कारो बुद्धिरव्यक्तमेव च।
इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः॥५॥

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सङ्घातश्चेतना धृतिः।
एतत् क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम्॥६॥

अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम्।
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः॥७॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहङ्कार एव च।
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम्॥८॥

असक्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु।
नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु॥९॥

मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी।
विविक्तदेशसेवित्वम् अरतिर्जनसंसदि॥१०॥

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम्।
एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा॥११॥

ज्ञेयं यत् तत् प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते।
अनादिमत् परं ब्रह्म न सत् तन्नासदुच्यते॥१२॥

सर्वतः पाणिपादं तत् सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम्।
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति॥१३॥

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम्।
असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च॥१४॥

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च।
सूक्ष्मत्वात् तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत्॥१५॥

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम्।
भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च॥१६॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते।
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम्॥१७॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः।
मद्भक्त एतद् विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते॥१८॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि।
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसम्भवान्॥१९॥

कार्यकरणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते।
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते॥२०॥

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान् गुणान्।
कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद् योनिजन्मसु॥२१॥

उपद्रष्टाऽनुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः।
परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन् पुरुषः परः॥२२॥

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह।
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते॥२३॥

ध्यानेनाऽऽत्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना।
अन्ये साङ्ख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे॥२४॥

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वाऽन्येभ्य उपासते।
तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः॥२५॥

यावत् सञ्जायते किञ्चित् सत्त्वं स्थावरजङ्गमम्।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात् तद् विद्धि भरतर्षभ॥२६॥

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम्।
विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति॥२७॥

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम्।
न हिनस्त्यात्मनाऽऽत्मानं ततो याति परां गतिम्॥२८॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः।
यः पश्यति तथाऽऽत्मानमकर्तारं स पश्यति॥२९॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति।
तत एव च विस्तारं ब्रह्म सम्पद्यते तदा॥३०॥

अनादित्वान्निर्गुणत्वात् परमात्माऽयमव्ययः।
शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते॥३१॥

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथाऽऽत्मा नोपलिप्यते॥३२॥

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत॥३३॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवम् अन्तरं ज्ञानचक्षुषा।
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम्॥३४॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः॥

॥ चतुर्दशोऽध्यायः—गुणत्रयविभागयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम्।
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः॥१॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च॥२॥

मम योनिर्महद् ब्रह्म तस्मिन् गर्भं दधाम्यहम्।
सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत॥३॥

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः सम्भवन्ति याः।
तासां ब्रह्म महद् योनिरहं बीजप्रदः पिता॥४॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः।
निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम्॥५॥

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनामयम्।
सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ॥६॥

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम्।
तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम्॥७॥

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम्।
प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत॥८॥

सत्त्वं सुखे सञ्जयति रजः कर्मणि भारत।
ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे सञ्जयत्युत॥९॥

रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत।
रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा॥१०॥

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन् प्रकाश उपजायते।
ज्ञानं यदा तदा विद्याद् विवृद्धं सत्त्वमित्युत॥११॥

लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा।
रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ॥१२॥

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च।
तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन॥१३॥

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत्।
तदोत्तमविदां लोकानमलान् प्रतिपद्यते॥१४॥

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते।
तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते॥१५॥

कर्मणः सुकृतस्याऽऽहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम्।
रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम्॥१६॥

सत्त्वात् सञ्जायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च।
प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च॥१७॥

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः।
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः॥१८॥

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टाऽनुपश्यति।
गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति॥१९॥

गुणानेतानतीत्य त्रीन् देही देहसमुद्भवान्।
जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥२०॥

अर्जुन उवाच

कैर्लिङ्गैस्त्रीन् गुणानेतानतीतो भवति प्रभो।
किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन् गुणानतिवर्तते॥२१॥

श्रीभगवानुवाच

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव।
न द्वेष्टि सम्प्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति॥२२॥

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते।
गुणा वर्तन्त इत्येव योऽवतिष्ठति नेङ्गते॥२३॥

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाञ्चनः।
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः॥२४॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः।
सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते॥२५॥

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते।
स गुणान् समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते॥२६॥

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाऽहममृतस्याव्ययस्य च।
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च॥२७॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः॥

॥ पञ्चदशोऽध्यायः—पुरुषोत्तमयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्॥१॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखाः
गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः।
अधश्च मूलान्यनुसन्ततानि
कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके॥२॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते
नान्तो न चाऽऽदिर्न च सम्प्रतिष्ठा।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलम्
असङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा॥३॥

ततः पदं तत् परिमार्गितव्यं
यस्मिन् गता न निवर्तन्ति भूयः।
तमेव चाऽऽद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी॥४॥

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषाः
अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैः
गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत्॥५॥

न तद् भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः।
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद् धाम परमं मम॥६॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः।
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति॥७॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः।
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाऽऽशयात्॥८॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते॥९॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वाऽपि भुञ्जानं वा गुणान्वितम्।
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः॥१०॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम्।
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः॥११॥

यदादित्यगतं तेजो जगद् भासयतेऽखिलम्।
यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत् तेजो विद्धि मामकम्॥१२॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा।
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः॥१३॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम्॥१४॥

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो
मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो
वेदान्तकृद् वेदविदेव चाहम्॥१५॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते॥१६॥

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः॥१७॥

यस्मात् क्षरमतीतोऽहम् अक्षरादपि चोत्तमः।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः॥१८॥

यो मामेवमसम्मूढो जानाति पुरुषोत्तमम्।
स सर्वविद् भजति मां सर्वभावेन भारत॥१९॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयाऽनघ।
एतद् बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात् कृतकृत्यश्च भारत॥२०॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः॥

॥ षोडशोऽध्यायः—दैवासुरसम्पद्विभागयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः।
दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम्॥१॥

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम्।
दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम्॥२॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता।
भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत॥३॥

दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ सम्पदमासुरीम्॥४॥

दैवी सम्पद् विमोक्षाय निबन्धायाऽऽसुरी मता।
मा शुचः सम्पदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव॥५॥

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् दैव आसुर एव च।
दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु॥६॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः।
न शौचं नापि चाऽऽचारो न सत्यं तेषु विद्यते॥७॥

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम्।
अपरस्परसम्भूतं किमन्यत् कामहैतुकम्॥८॥

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः।
प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः॥९॥

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः।
मोहाद् गृहीत्वाऽसद् ग्राहान् प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः॥१०॥

चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः।
कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः॥११॥

आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः।
ईहन्ते कामभोगार्थम् अन्यायेनार्थसञ्चयान्॥१२॥

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथम्।
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम्॥१३॥

असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि।
ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान् सुखी॥१४॥

आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया।
यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः॥१५॥

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः।
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ॥१६॥

आत्मसम्भाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः।
यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम्॥१७॥

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः।
मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः॥१८॥

तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान्।
क्षिपाम्यजस्रमशुभान् आसुरीष्वेव योनिषु॥१९॥

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि।
मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम्॥२०॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः।
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत् त्रयं त्यजेत्॥२१॥

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः।
आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम्॥२२॥

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम्॥२३॥

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि॥२४॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसम्पद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः॥

॥ सप्तदशोऽध्यायः—श्रद्धात्रयविभागयोगः ॥

अर्जुन उवाच

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयाऽन्विताः।
तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः॥१॥

श्रीभगवानुवाच

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु॥२॥

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत।
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः॥३॥

यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः।
प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः॥४॥

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः।
दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः॥५॥

कर्शयन्तः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः।
मां चैवान्तःशरीरस्थं तान् विद्ध्यासुरनिश्चयान्॥६॥

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः।
यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु॥७॥

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ।
रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः॥८॥

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।
आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः॥९॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्।
उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्॥१०॥

अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते।
यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः॥११॥

अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत्।
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम्॥१२॥

विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम्।
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते॥१३॥

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम्।
ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते॥१४॥

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत्।
स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते॥१५॥

मनः प्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः।
भावसंशुद्धिरित्येतत् तपो मानसमुच्यते॥१६॥

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत् त्रिविधं नरैः।
अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते॥१७॥

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत्।
क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम्॥१८॥

मूढग्राहेणाऽऽत्मनो यत् पीडया क्रियते तपः।
परस्योत्सादनार्थं वा तत् तामसमुदाहृतम्॥१९॥

दातव्यमिति यद् दानं दीयतेऽनुपकारिणे।
देशे काले च पात्रे च तद् दानं सात्त्विकं स्मृतम्॥२०॥

यत् तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः।
दीयते च परिक्लिष्टं तद् दानं राजसं स्मृतम्॥२१॥

अदेशकाले यद् दानम् अपात्रेभ्यश्च दीयते।
असत्कृतमवज्ञातं तत् तामसमुदाहृतम्॥२२॥

ॐ तत् सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः।
ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा॥२३॥

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः।
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम्॥२४॥

तदित्यनभिसन्धाय फलं यज्ञतपःक्रियाः।
दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः॥२५॥

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत् प्रयुज्यते।
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते॥२६॥

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते।
कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते॥२७॥

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्।
असदित्युच्यते पार्थ न च तत् प्रेत्य नो इह॥२८॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः॥

॥ अष्टादशोऽध्यायः—मोक्षसन्न्यासयोगः ॥

अर्जुन उवाच

सन्न्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम्।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक् केशिनिषूदन॥१॥

श्रीभगवानुवाच

काम्यानां कर्मणां न्यासं सन्न्यासं कवयो विदुः।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः॥२॥

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः।
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे॥३॥

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम।
त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः सम्प्रकीर्तितः॥४॥

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्।
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम्॥५॥

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम्॥६॥

नियतस्य तु सन्न्यासः कर्मणो नोपपद्यते।
मोहात् तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः॥७॥

दुःखमित्येव यत् कर्म कायक्लेशभयात् त्यजेत्।
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्॥८॥

कार्यमित्येव यत् कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन।
सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः॥९॥

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः॥१०॥

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते॥११॥

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम्।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु सन्न्यासिनां क्वचित्॥१२॥

पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे।
साङ्ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम्॥१३॥

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम्।
विविधाश्च पृथक् चेष्टा दैवं चैवात्र पञ्चमम्॥१४॥

शरीरवाङ्मनोभिर्यत् कर्म प्रारभते नरः।
न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः॥१५॥

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः।
पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः॥१६॥

यस्य नाहं कृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते।
हत्वाऽपि स इमाँल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते॥१७॥

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना।
करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः॥१८॥

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः।
प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने यथावच्छृणु तान्यपि॥१९॥

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते।
अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम्॥२०॥

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान् पृथग्विधान्।
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम्॥२१॥

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहैतुकम्।
अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम्॥२२॥

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम्।
अफलप्रेप्सुना कर्म यत् तत् सात्त्विकमुच्यते॥२३॥

यत् तु कामेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः।
क्रियते बहुलायासं तद् राजसमुदाहृतम्॥२४॥

अनुबन्धं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषम्।
मोहादारभ्यते कर्म यत् तत् तामसमुच्यते॥२५॥

मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः।
सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते॥२६॥

रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः।
हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः॥२७॥

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैकृतिकोऽलसः।
विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते॥२८॥

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु।
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनञ्जय॥२९॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये।
बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी॥३०॥

यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च।
अयथावत् प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी॥३१॥

अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसाऽऽवृता।
सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी॥३२॥

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः।
योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी॥३३॥

यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुन।
प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी॥३४॥

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च।
न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी॥३५॥

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ।
अभ्यासाद् रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति॥३६॥

यत् तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम्।
तत् सुखं सात्त्विकं प्रोक्तम् आत्मबुद्धिप्रसादजम्॥३७॥

विषयेन्द्रियसंयोगाद् यत् तदग्रेऽमृतोपमम्।
परिणामे विषमिव तत् सुखं राजसं स्मृतम्॥३८॥

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः।
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम्॥३९॥

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः।
सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात् त्रिभिर्गुणैः॥४०॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप।
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः॥४१॥

शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च।
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम्॥४२॥

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्।
दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्॥४३॥

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम्।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्॥४४॥

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु॥४५॥

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम्।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः॥४६॥

श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात्।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाऽऽप्नोति किल्बिषम्॥४७॥

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत्।
सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवाऽऽवृताः॥४८॥

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः।
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां सन्न्यासेनाधिगच्छति॥४९॥

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाऽऽप्नोति निबोध मे।
समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा॥५०॥

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्याऽऽत्मानं नियम्य च।
शब्दादीन् विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च॥५१॥

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः।
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः॥५२॥

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम्।
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते॥५३॥

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम्॥५४॥

भक्त्या मामभिजानाति यावान् यश्चास्मि तत्त्वतः।
ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम्॥५५॥

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम्॥५६॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि सन्न्यस्य मत्परः।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव॥५७॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात् तरिष्यसि।
अथ चेत् त्वमहङ्कारान्न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि॥५८॥

यदहङ्कारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे।
मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति॥५९॥

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा।
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात् करिष्यस्यवशोऽपि तत्॥६०॥

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति।
भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया॥६१॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत।
तत् प्रसादात् परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम्॥६२॥

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद् गुह्यतरं मया।
विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु॥६३॥

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः।
इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम्॥६४॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु।
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे॥६५॥

सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः॥६६॥

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन।
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति॥६७॥

य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति।
भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः॥६८॥

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः।
भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि॥६९॥

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः॥७०॥

श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः।
सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान् प्राप्नुयात् पुण्यकर्मणाम्॥७१॥

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा।
कच्चिदज्ञानसम्मोहः प्रनष्टस्ते धनञ्जय॥७२॥

अर्जुन उवाच

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत् प्रसादान्मयाऽच्युत।
स्थितोऽस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव॥७३॥

सञ्जय उवाच

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः।
संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम्॥७४॥

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवान् एतद् गुह्यमहं परम्।
योगं योगेश्वरात् कृष्णात् साक्षात् कथयतः स्वयम्॥७५॥

राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम्।
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः॥७६॥

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः।
विस्मयो मे महान् राजन् हृष्यामि च पुनः पुनः॥७७॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम॥७८॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसन्न्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्यायः॥

❀❀❀

॥ माहात्म्यम् ॥

गीताशास्त्रमिदं पुण्यं यः पठेत् प्रयतः पुमान्।
विष्णोः पदमवाप्नोति भय-शोकादि-वर्जितः॥१॥

गीताध्ययन-शीलस्य प्राणायाम-परस्य च।
नैव सन्ति हि पापानि पूर्व-जन्म-कृतानि च॥२॥

मल-निर्मोचनं पुंसां जल-स्नानं दिने दिने।
सकृद् गीताम्भसि स्नानं संसार-मल-नाशनम्॥३॥

गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्र-विस्तरैः।
या स्वयं पद्मनाभस्य मुख-पद्माद् विनिःसृता॥४॥

भारतामृत-सर्वस्वं विष्णोर्वक्त्राद् विनिःसृतम्।
गीता-गङ्गोदकं पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते॥५॥

सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपाल-नन्दनः।
पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत्॥६॥

एकं शास्त्रं देवकी-पुत्र-गीतम्
एको देवो देवकी-पुत्र एव।
एको मन्त्रस्तस्य नामानि यानि
कर्माप्येकं तस्य देवस्य सेवा॥७॥

❀❀❀

॥ गीतामाहात्म्यम् ॥

॥ ध्यान-श्लोकाः ॥

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत्॥१॥

नमस्तस्मै वराहाय लीलयोद्धरते महीम्।
खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खणखणायते॥२॥

दंष्ट्राग्रेणोद्धृता गौरुदधिपरिवृता पर्वतैर्निम्नगाभिः
साकं मृत्पिण्डवत् प्राग्बृहदुरुवपुषाऽनन्तरूपेण येन।
सोऽयं कंसासुरारिर्मुरनरकदशास्यान्तकृत्सर्वसंस्थः
कृष्णो विष्णुः सुरेशो नुदतु मम रिपूनादिदेवो वराहः॥३॥

यः संसारार्णवे नौरिव मरणजराव्याधिनक्रोर्मिभीमे
भक्तानां भीतिहर्ता मुरनरकदशास्यान्तकृत् कोलरूपी।
विष्णुः सर्वेश्वरोऽयं यमिह कृतधियो लीलया प्राप्नुवन्ति
मुक्तात्मानो न पापं प्रभवमनुदिनारातिपक्षः क्षितीशः॥४॥

❀

धरोवाच

भगवन् परमेशान भक्तिरव्यभिचारिणी।
प्रारब्धं भुज्यमानस्य कथं भवति हे प्रभो॥१॥

श्री-विष्णुरुवाच

प्रारब्धं भुज्यमानो हि गीताभ्यासरतः सदा।
स मुक्तः स सुखी लोके कर्मणा नोपलिप्यते॥२॥

महापापादिपापानि गीताध्यानं करोति चेत्।
क्वचित् स्पर्शं न कुर्वन्ति नलिनीदलमम्बुवत्॥३॥

गीतायाः पुस्तकं यत्र यत्र पाठः प्रवर्तते।
तत्र सर्वाणि तीर्थानि प्रयागादीनि तत्र वै॥४॥

सर्वे देवाश्च ऋषयो योगिनः पन्नगाश्च ये।
गोपाला गोपिका वाऽपि नारदोद्धवपार्षदैः।
सहायो जायते शीघ्रं यत्र गीता प्रवर्तते॥५॥

यत्र गीताविचारश्च पठनं पाठनं श्रुतम्।
तत्राहं निश्चितं पृथ्वि निवसामि सदैव हि॥६॥

गीताश्रयेऽहं तिष्ठामि गीता मे चोत्तमं गृहम्।
गीताज्ञानमुपाश्रित्य त्रींँल्लोकान् पालयाम्यहम्॥७॥

गीता मे परमा विद्या ब्रह्मरूपा न संशयः।
अर्धमात्राक्षरा नित्या स्वानिर्वाच्यपदात्मिका॥८॥

चिदानन्देन कृष्णेन प्रोक्ता स्वमुखतोऽर्जुनम्।
वेदत्रयी परानन्दा तत्त्वार्थज्ञानसंयुता॥९॥

योऽष्टादशजपो नित्यं नरो निश्चलमानसः।
ज्ञानसिद्धिं स लभते ततो याति परं पदम्॥१०॥

पाठेऽसमर्थः सम्पूर्णे ततोऽर्धं पाठमाचरेत्।
तदा गोदानजं पुण्यं लभते नात्र संशयः॥११॥

त्रिभागं पठमानस्तु गङ्गास्नानफलं लभेत्।
षडंशं जपमानस्तु सोमयागफलं लभेत्॥१२॥

एकाध्यायं तु यो नित्यं पठते भक्तिसंयुतः।
रुद्रलोकमवाप्नोति गणो भूत्वा वसेच्चिरम्॥१३॥

अध्यायं श्लोकपादं वा नित्यं यः पठते नरः।
स याति नरतां यावन्मन्वन्तरं वसुन्धरे॥१४॥

गीतायाः श्लोकदशकं सप्त पञ्च चतुष्टयम्।
द्वौ त्रीनेकं तदर्धं वा श्लोकानां यः पठेन्नरः॥१५॥

चन्द्रलोकमवाप्नोति वर्षाणामयुतं ध्रुवम्।
गीतापाठसमायुक्तो मृतो मानुषतां व्रजेत्॥१६॥

गीताभ्यासं पुनः कृत्वा लभते मुक्तिमुत्तमाम्।
गीतेत्युच्चारसंयुक्तो म्रियमाणो गतिं लभेत्॥१७॥

गीतार्थश्रवणासक्तो महापापयुतोऽपि वा।
वैकुण्ठं समवाप्नोति विष्णुना सह मोदते॥१८॥

गीतार्थं ध्यायते नित्यं कृत्वा कर्माणि भूरिशः।
जीवन्मुक्तः स विज्ञेयो देहान्ते परमं पदम्॥१९॥

गीतामाश्रित्य बहवो भूभुजो जनकादयः।
निर्धूतकल्मषा लोके गीतायाताः परं पदम्॥२०॥

गीतायाः पठनं कृत्वा माहात्म्यं नैव यः पठेत्।
वृथा पाठो भवेत्तस्य श्रम एव ह्युदाहृतः॥२१॥

एतन्माहात्म्यसंयुक्तं गीताभ्यासं करोति यः।
स तत् फलमवाप्नोति दुर्लभां गतिमाप्नुयात्॥२२॥

सूत उवाच

माहात्म्यमेतद्गीताया मया प्रोक्तं सनातनम्।
गीतान्ते च पठेद्यस्तु यदुक्तं तत्फलं लभेत्॥२३॥

॥इति श्रीवाराहपुराणे श्रीगीतामाहात्म्यं सम्पूर्णम्॥

❀

॥ मङ्गलश्लोकाः ॥

स्वस्ति प्रजाभ्यः परिपालयन्तां
न्यायेन मार्गेण महीं महीशाः।
गोब्राह्मणेभ्यः शुभमस्तु नित्यं
लोकाः समस्ताः सुखिनो भवन्तु॥१॥

काले वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी सस्यशालिनी।
देशोऽयं क्षोभरहितो ब्राह्मणाः सन्तु निर्भयाः॥२॥

अपुत्राः पुत्रिणः सन्तु पुत्रिणः सन्तु पौत्रिणः।
अधनाः सधनाः सन्तु जीवन्तु शरदां शतम्॥३॥

❀❀❀

विभागः २

पदच्छेदः

॥श्रीमद्भगवद्गीता॥

॥न्यासः॥

॥करन्यासः॥

ॐ अस्य श्रीमद्भगवद्गीतामालामन्त्रस्य।
भगवान्वेदव्यास ऋषिः। अनुष्टुप् छन्दः।
श्रीकृष्ण परमात्मा देवता।
अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे इति बीजम्।
सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज इति शक्तिः।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच इति कीलकम्।
नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावक इत्यङ्गुष्ठाभ्यां नमः।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुत इति तर्जनीभ्यां नमः।
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च इति मध्यमाभ्यां नमः। नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातन इत्यनामिकाभ्यां नमः। पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रश इति कनिष्ठिकाभ्यां नमः। नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च इति करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः।
॥इति करन्यासः॥

॥हृदयादि न्यासः॥

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावक इति हृदयाय नमः।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुत इति शिरसे स्वाहा।
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव चेति शिखायै वषट्।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातन इति कवचाय हुम्।
पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रश इति नेत्रत्रयाय वौषट्।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि चेति अस्त्राय फट्।
॥श्रीकृष्णप्रीत्यर्थे पाठे विनियोगः॥

॥ध्यानम्॥

ॐ पार्थाय प्रतिबोधितां भगवता नारायणेन स्वयं
व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना मध्ये महाभारतम्।
अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टादशाध्यायिनीम्
अम्ब त्वामनुसन्दधामि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम्॥१॥

नमोऽस्तु ते व्यास विशालबुद्धे फुल्लारविन्दायतपत्रनेत्र।
येन त्वया भारततैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः॥२॥

प्रपन्नपारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये।
ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः॥३॥

सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपाल-नन्दनः।
पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत्॥४॥

गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्र-विस्तरैः।
या स्वयं पद्मनाभस्य मुख-पद्माद्-विनिःसृता॥५॥

वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम्।
देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम्॥६॥

भीष्मद्रोणतटा जयद्रथजला गान्धारनीलोपला
शल्यग्राहवती कृपेण वहनी कर्णेन वेलाकुला।
अश्वत्थामविकर्णघोरमकरा दुर्योधनावर्तिनी
सोत्तीर्णा खलु पाण्डवै रणनदी कैवर्तकः केशवः॥७॥

पाराशर्यवचः सरोजममलं गीतार्थगन्धोत्कटं
नानाख्यानककेसरं हरिकथासम्बोधनाबोधितम्।
लोके सज्जनषट्पदैरहरहः पेपीयमानं मुदा
भूयाद्भारतपङ्कजं कलिमलप्रध्वंसि नः श्रेयसे॥८॥

मूकं करोति वाचालं पङ्गुं लङ्घयते गिरिम्।
यत्कृपा तमहं वन्दे परमानन्दमाधवम्॥९॥

यं ब्रह्मा वरुणेन्द्र-रुद्र-मरुतः स्तुवन्ति दिव्यैः स्तवैः
वेदैः साङ्ग-पद-क्रमोपनिषदैर्गायन्ति यं सामगाः।
ध्यानावस्थित-तद्गतेन मनसा पश्यन्ति यं योगिनः
यस्यान्तं न विदुः सुरासुर-गणा देवाय तस्मै नमः॥१०॥

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत्॥११॥

॥ प्रथमोऽध्यायः—अर्जुनविषादयोगः ॥

धृतराष्ट्र उवाच

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेताः युयुत्सवः।
मामकाः पाण्डवाः च एव किम् अकुर्वत सञ्जय॥१॥

सञ्जय उवाच

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनः तदा।
आचार्यम् उपसङ्गम्य राजा वचनम् अब्रवीत्॥२॥

पश्य एतां पाण्डुपुत्राणाम् आचार्य महतीं चमूम्।
व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता॥३॥

अत्र शूराः महेष्वासाः भीमार्जुनसमाः युधि।
युयुधानः विराटः च द्रुपदः च महारथः॥४॥

धृष्टकेतुः चेकितानः काशिराजः च वीर्यवान्।
पुरुजित् कुन्तिभोजः च शैब्यः च नरपुङ्गवः॥५॥

युधामन्युः च विक्रान्तः उत्तमौजाः च वीर्यवान्।
सौभद्रः द्रौपदेयाः च सर्वे एव महारथाः॥६॥

अस्माकं तु विशिष्टाः ये तान् निबोध द्विजोत्तम।
नायकाः मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान् ब्रवीमि ते॥७॥

भवान् भीष्मः च कर्णः च कृपः च समितिञ्जयः।
अश्वत्थामा विकर्णः च सौमदत्तिः तथा एव च॥८॥

अन्ये च बहवः शूराः मदर्थे त्यक्तजीविताः।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः॥९॥

अपर्याप्तं तत् अस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम्।
पर्याप्तं तु इदम् एतेषां बलं भीमाभिरक्षितम्॥१०॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागम् अवस्थिताः।
भीष्मम् एव अभिरक्षन्तु भवन्तः सर्वे एव हि॥११॥

तस्य सञ्जनयन् हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः।
सिंहनादं विनद्य उच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान्॥१२॥

ततः शङ्खाः च भेर्यः च पणवानकगोमुखाः।
सहसा एव अभ्यहन्यन्त सः शब्दः तुमुलः अभवत्॥१३॥

ततः श्वेतैः हयैः युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ।
माधवः पाण्डवः च एव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः॥१४॥

पाञ्चजन्यं हृषीकेशः देवदत्तं धनञ्जयः।
पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः॥१५॥

अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रः युधिष्ठिरः।
नकुलः सहदेवः च सुघोषमणिपुष्पकौ॥१६॥

काश्यः च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः।
धृष्टद्युम्नः विराटः च सात्यकिः च अपराजितः॥१७॥

द्रुपदः द्रौपदेयाः च सर्वशः पृथिवीपते।
सौभद्रः च महाबाहुः शङ्खान् दध्मुः पृथक् पृथक्॥१८॥

सः घोषः धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत्।
नभः च पृथिवीं च एव तुमुलः अभ्यनुनादयन्॥१९॥

अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः।
प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुः उद्यम्य पाण्डवः॥२०॥

हृषीकेशं तदा वाक्यम् इदम् आह महीपते।

अर्जुन उवाच

सेनयोः उभयोः मध्ये रथं स्थापय मे अच्युत॥२१॥

यावत् एतान् निरीक्षे अहं योद्धुकामान् अवस्थितान्।
कैः मया सह योद्धव्यम् अस्मिन् रणसमुद्यमे॥२२॥

योत्स्यमानान् अवेक्षे अहं ये एते अत्र समागताः।
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेः युद्धे प्रियचिकीर्षवः॥२३॥

सञ्जय उवाच

एवम् उक्तः हृषीकेशः गुडाकेशेन भारत।
सेनयोः उभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम्॥२४॥

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम्।
उवाच पार्थ पश्य एतान् समवेतान् कुरून् इति॥२५॥

तत्र अपश्यत् स्थितान् पार्थः पितॄन् अथ पितामहान्।
आचार्यान् मातुलान् भ्रातॄन् पुत्रान् पौत्रान् सखीन् तथा॥२६॥

श्वशुरान् सुहृदः च एव सेनयोः उभयोः अपि।
तान् समीक्ष्य सः कौन्तेयः सर्वान् बन्धून् अवस्थितान्॥२७॥

कृपया परया आविष्टः विषीदन् इदम् अब्रवीत्।

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वा इमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम्॥२८॥

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति।
वेपथुः च शरीरे मे रोमहर्षः च जायते॥२९॥

गाण्डीवं स्रंसते हस्तात् त्वक् च एव परिदह्यते।
न च शक्नोमि अवस्थातुं भ्रमति इव च मे मनः॥३०॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव।
न च श्रेयः अनुपश्यामि हत्वा स्वजनम् आहवे॥३१॥

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च।
किं नः राज्येन गोविन्द किं भोगैः जीवितेन वा॥३२॥

येषाम् अर्थे काङ्क्षितं नः राज्यं भोगाः सुखानि च।
ते इमे अवस्थिता युद्धे प्राणान् त्यक्त्वा धनानि च॥३३॥

आचार्याः पितरः पुत्राः तथा एव च पितामहाः।
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः सम्बन्धिनः तथा॥३४॥

एतान् न हन्तुम् इच्छामि घ्नतः अपि मधुसूदन।
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते॥३५॥

निहत्य धार्तराष्ट्रान् नः का प्रीतिः स्यात् जनार्दन।
पापम् एव आश्रयेत् अस्मान् हत्वा एतान् आततायिनः॥३६॥

तस्मान् न अर्हाः वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान् स्वबान्धवान्।
स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव॥३७॥

यदि अपि एते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम्॥३८॥

कथं न ज्ञेयम् अस्माभिः पापात् अस्मान् निवर्तितुम्।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिः जनार्दन॥३९॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः।
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नम् अधर्मः अभिभवति उत॥४०॥

अधर्माभिभवात् कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः।
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः॥४१॥

सङ्करः नरकाय एव कुलघ्नानां कुलस्य च।
पतन्ति पितरः हि एषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः॥४२॥

दोषैः एतैः कुलघ्नानां वर्णसङ्करकारकैः।
उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माः च शाश्वताः॥४३॥

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन।
नरके अनियतं वासः भवति इति अनुशुश्रुम॥४४॥

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिताः वयम्।
यत् राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनम् उद्यताः॥४५॥

यदि माम् अप्रतीकारम् अशस्त्रं शस्त्रपाणयः।
धार्तराष्ट्राः रणे हन्युः तत् मे क्षेमतरं भवेत्॥४६॥

सञ्जय उवाच

एवम् उक्त्वा अर्जुनः सङ्ख्ये रथोपस्थे उपाविशत्।
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः॥४७॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः॥

॥ द्वितीयोऽध्यायः—साङ्ख्ययोगः ॥

सञ्जय उवाच

तं तथा कृपया आविष्टम् अश्रुपूर्णाकुलेक्षणम्।
विषीदन्तम् इदं वाक्यम् उवाच मधुसूदनः॥१॥

श्रीभगवानुवाच

कुतः त्वा कश्मलम् इदं विषमे समुपस्थितम्।
अनार्यजुष्टम् अस्वर्ग्यम् अकीर्तिकरम् अर्जुन॥२॥

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ न एतत् त्वयि उपपद्यते।
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वा उत्तिष्ठ परन्तप॥३॥

अर्जुन उवाच

कथं भीष्मम् अहं सङ्ख्ये द्रोणं च मधुसूदन।
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हौ अरिसूदन॥४॥

गुरून् अहत्वा हि महानुभावान्
श्रेयः भोक्तुं भैक्ष्यम् अपि इह लोके।
हत्वा अर्थकामान् तु गुरून् इह एव
भुञ्जीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान्॥५॥

न च एतत् विद्मः कतरत् नः गरीयः
यत् वा जयेम यदि वा नः जयेयुः।
यान् एव हत्वा न जिजीविषामः
ते अवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः॥६॥

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः
पृच्छामि त्वां धर्मसम्मूढचेताः।
यत् श्रेयः स्यात् निश्चितं ब्रूहि तत् मे
शिष्यः ते अहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्॥७॥

न हि प्रपश्यामि मम अपनुद्यात्
यत् शोकम् उच्छोषणम् इन्द्रियाणाम्।
अवाप्य भूमौ असपत्नम् ऋद्धं
राज्यं सुराणाम् अपि च आधिपत्यम्॥८॥

सञ्जय उवाच

एवम् उक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परन्तपः।
न योत्स्ये इति गोविन्दम् उक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥९॥

तम् उवाच हृषीकेशः प्रहसन् इव भारत।
सेनयोः उभयोः मध्ये विषीदन्तम् इदं वचः॥१०॥

श्रीभगवानुवाच

अशोच्यान् अन्वशोचः त्वं प्रज्ञावादान् च भाषसे।
गतासून् अगतासून् च न अनुशोचन्ति पण्डिताः॥११॥

न तु एव अहं जातु न आसं न त्वं न इमे जनाधिपाः।
न च एव न भविष्यामः सर्वे वयम् अतः परम्॥१२॥

देहिनः अस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा।
तथा देहान्तरप्राप्तिः धीरः तत्र न मुह्यति॥१३॥

मात्रास्पर्शाः तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः।
आगमापायिनः अनित्याः तान् तितिक्षस्व भारत॥१४॥

यं हि न व्यथयन्ति एते पुरुषं पुरुषर्षभ।
समदुःखसुखं धीरं सः अमृतत्वाय कल्पते॥१५॥

न असतः विद्यते भावः न अभावः विद्यते सतः।
उभयोः अपि दृष्टः अन्तः तु अनयोः तत्त्वदर्शिभिः॥१६॥

अविनाशि तु तत् विद्धि येन सर्वम् इदं ततम्।
विनाशम् अव्ययस्य अस्य न कश्चित् कर्तुम् अर्हति॥१७॥

अन्तवन्तः इमे देहाः नित्यस्य उक्ताः शरीरिणः।
अनाशिनः अप्रमेयस्य तस्मात् युध्यस्व भारत॥१८॥

यः एनं वेत्ति हन्तारं यः च एनं मन्यते हतम्।
उभौ तौ न विजानीतः न अयं हन्ति न हन्यते॥१९॥

न जायते म्रियते वा कदाचित्
न अयं भूत्वा भविता वा न भूयः।
अजः नित्यः शाश्वतः अयं पुराणः
न हन्यते हन्यमाने शरीरे॥२०॥

वेद अविनाशिनं नित्यं यः एनम् अजम् अव्ययम्।
कथं सः पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम्॥२१॥

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरः अपराणि।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णानि
अन्यानि संयाति नवानि देही॥२२॥

न एनं छिन्दन्ति शस्त्राणि न एनं दहति पावकः।
न च एनं क्लेदयन्ति आपः न शोषयति मारुतः॥२३॥

अच्छेद्यः अयम् अदाह्यः अयम् अक्लेद्यः अशोष्यः एव च।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुः अचलः अयं सनातनः॥२४॥

अव्यक्तः अयम् अचिन्त्यः अयम् अविकार्यः अयम् उच्यते।
तस्मात् एवं विदित्वा एनं न अनुशोचितुम् अर्हसि॥२५॥

अथ च एनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम्।
तथा अपि त्वं महाबाहो न एवं शोचितुमर्हसि॥२६॥

जातस्य हि ध्रुवः मृत्युः ध्रुवं जन्म मृतस्य च।
तस्मात् अपरिहार्ये अर्थे न त्वं शोचितुम् अर्हसि॥२७॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत।
अव्यक्तनिधनानि एव तत्र का परिदेवना॥२८॥

आश्चर्यवत् पश्यति कश्चित् एनम्
आश्चर्यवत् वदति तथा एव च अन्यः।
आश्चर्यवत् च एनम् अन्यः शृणोति
श्रुत्वा अपि एनं वेद न च एव कश्चित्॥२९॥

देही नित्यम् अवध्यः अयं देहे सर्वस्य भारत।
तस्मात् सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुम् अर्हसि॥३०॥

स्वधर्मम् अपि च अवेक्ष्य न विकम्पितुम् अर्हसि।
धर्म्यात् हि युद्धात् श्रेयः अन्यत् क्षत्रियस्य न विद्यते॥३१॥

यदृच्छया च उपपन्नं स्वर्गद्वारम् अपावृतम्।
सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धम् ईदृशम्॥३२॥

अथ चेत् त्वम् इमं धर्म्यं सङ्ग्रामं न करिष्यसि।
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापम् अवाप्स्यसि॥३३॥

अकीर्तिं च अपि भूतानि कथयिष्यन्ति ते अव्ययाम्।
सम्भावितस्य च अकीर्तिः मरणात् अतिरिच्यते॥३४॥

भयात् रणात् उपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः।
येषां च त्वं बहुमतः भूत्वा यास्यसि लाघवम्॥३५॥

अवाच्यवादान् च बहून् वदिष्यन्ति तव अहिताः।
निन्दन्तः तव सामर्थ्यं ततः दुःखतरं नु किम्॥३६॥

हतः वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्।
तस्मात् उत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः॥३७॥

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ।
ततः युद्धाय युज्यस्व न एवं पापम् अवाप्स्यसि॥३८॥

एषा ते अभिहिता साङ्ख्ये बुद्धिः योगे तु इमां शृणु।
बुद्ध्या युक्तः यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि॥३९॥

न इह अभिक्रमनाशः अस्ति प्रत्यवायः न विद्यते।
स्वल्पम् अपि अस्य धर्मस्य त्रायते महतः भयात्॥४०॥

व्यवसायात्मिका बुद्धिः एक इह कुरुनन्दन।
बहुशाखाः हि अनन्ताः च बुद्धयः अव्यवसायिनाम्॥४१॥

याम् इमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्ति अविपश्चितः।
वेदवादरताः पार्थ न अन्यत् अस्ति इति वादिनः॥४२॥

कामात्मानः स्वर्गपराः जन्मकर्मफलप्रदाम्।
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति॥४३॥

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तया अपहृतचेतसाम्।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते॥४४॥

त्रैगुण्यविषयाः वेदाः निस्त्रैगुण्यः भव अर्जुन।
निर्द्वन्द्वः नित्यसत्त्वस्थः निर्योगक्षेमः आत्मवान्॥४५॥

यावान् अर्थः उदपाने सर्वतः सम्प्लुतोदके।
तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः॥४६॥

कर्मणि एव अधिकारः ते मा फलेषु कदाचन।
मा कर्मफलहेतुः भूः मा ते सङ्गः अस्तु अकर्मणि॥४७॥

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समः भूत्वा समत्वं योगः उच्यते॥४८॥

दूरेण हि अवरं कर्म बुद्धियोगात् धनञ्जय।
बुद्धौ शरणम् अन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः॥४९॥

बुद्धियुक्तः जहाति इह उभे सुकृतदुष्कृते।
तस्मात् योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम्॥५०॥

कर्मजं बुद्धियुक्ताः हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः।
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्ति अनामयम्॥५१॥

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिः व्यतितरिष्यति।
तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च॥५२॥

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला।
समाधौ अचला बुद्धिः तदा योगम् अवाप्स्यसि॥५३॥

अर्जुन उवाच

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव।
स्थितधीः किं प्रभाषेत किम् आसीत व्रजेत किम्॥५४॥

श्रीभगवानुवाच

प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान्।
आत्मनि एव आत्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञः तदा उच्यते॥५५॥

दुःखेषु अनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः।
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीः मुनिः उच्यते॥५६॥

यः सर्वत्र अनभिस्नेहः तत् तत् प्राप्य शुभाशुभम्।
न अभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥५७॥

यदा संहरते च अयं कूर्मः अङ्गानि इव सर्वशः।
इन्द्रियाणि इन्द्रियार्थेभ्यः तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥५८॥

विषयाः विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः।
रसवर्जं रसः अप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते॥५९॥

यततः हि अपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः।
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः॥६०॥

तानि सर्वाणि संयम्य युक्तः आसीत मत्परः।
वशे हि यस्य इन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६१॥

ध्यायतः विषयान् पुंसः सङ्गः तेषु उपजायते।
सङ्गात् सञ्जायते कामः कामात् क्रोधः अभिजायते॥६२॥

क्रोधात् भवति सम्मोहः सम्मोहात् स्मृतिविभ्रमः।
स्मृतिभ्रंशात् बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात् प्रणश्यति॥६३॥

रागद्वेषविमुक्तैः तु विषयान् इन्द्रियैः चरन्।
आत्मवश्यैः विधेयात्मा प्रसादम् अधिगच्छति॥६४॥

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिः अस्य उपजायते।
प्रसन्नचेतसः हि आशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते॥६५॥

न अस्ति बुद्धिः अयुक्तस्य न च अयुक्तस्य भावना।
न च अभावयतः शान्तिः अशान्तस्य कुतः सुखम्॥६६॥

इन्द्रियाणां हि चरतां यत् मनः अनुविधीयते।
तत् अस्य हरति प्रज्ञां वायुः नावम् इव अम्भसि॥६७॥

तस्मात् यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः।
इन्द्रियाणि इन्द्रियार्थेभ्यः तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६८॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतः मुनेः॥६९॥

आपूर्यमाणम् अचलप्रतिष्ठं
समुद्रम् आपः प्रविशन्ति यद्वत्।
तद्वत् कामाः यं प्रविशन्ति सर्वे
सः शान्तिम् आप्नोति न कामकामी॥७०॥

विहाय कामान् यः सर्वान् पुमान् चरति निःस्पृहः।
निर्ममः निरहङ्कारः सः शान्तिम् अधिगच्छति॥७१॥

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ न एनां प्राप्य विमुह्यति।
स्थित्वा अस्याम् अन्तकाले अपि ब्रह्मनिर्वाणम् ऋच्छति॥७२॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे साङ्ख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः॥

॥ तृतीयोऽध्यायः—कर्मयोगः ॥

अर्जुन उवाच

ज्यायसी चेत् कर्मणः ते मता बुद्धिः जनार्दन।
तत् किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव॥१॥

व्यामिश्रेण इव वाक्येन बुद्धिं मोहयसि इव मे।
तत् एकं वद निश्चित्य येन श्रेयः अहम् आप्नुयाम्॥२॥

श्रीभगवानुवाच

लोके अस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मया अनघ।
ज्ञानयोगेन साङ्ख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम्॥३॥

न कर्मणाम् अनारम्भात् नैष्कर्म्यं पुरुषः अश्नुते।
न च सन्न्यसनात् एव सिद्धिं समधिगच्छति॥४॥

न हि कश्चित् क्षणम् अपि जातु तिष्ठति अकर्मकृत्।
कार्यते हि अवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैः गुणैः॥५॥

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य यः आस्ते मनसा स्मरन्।
इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः सः उच्यते॥६॥

यः तु इन्द्रियाणि मनसा नियम्य आरभते अर्जुन।
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगम् असक्तः सः विशिष्यते॥७॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायः हि अकर्मणः।
शरीरयात्रा अपि च ते न प्रसिद्ध्येत् अकर्मणः॥८॥

यज्ञार्थात् कर्मणः अन्यत्र लोकः अयं कर्मबन्धनः।
तत् अर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर॥९॥

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरा उवाच प्रजापतिः।
अनेन प्रसविष्यध्वम् एषः वः अस्तु इष्टकामधुक्॥१०॥

देवान् भावयत अनेन ते देवाः भावयन्तु वः।
परस्परं भावयन्तः श्रेयः परम् अवाप्स्यथ॥११॥

इष्टान् भोगान् हि वः देवाः दास्यन्ते यज्ञभाविताः।
तैः दत्तान् अप्रदाय एभ्यः यः भुङ्क्ते स्तेनः एव सः॥१२॥

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तः मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः।
भुञ्जते ते तु अघं पापाः ये पचन्ति आत्मकारणात्॥१३॥

अन्नात् भवन्ति भूतानि पर्जन्यात् अन्नसम्भवः।
यज्ञात् भवति पर्जन्यः यज्ञः कर्मसमुद्भवः॥१४॥

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्म अक्षरसमुद्भवम्।
तस्मात् सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्॥१५॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं न अनुवर्तयति इह यः।
अघायुः इन्द्रियारामः मोघं पार्थ सः जीवति॥१६॥

यः तु आत्मरतिः एव स्यात् आत्मतृप्तः च मानवः।
आत्मनि एव च सन्तुष्टः तस्य कार्यं न विद्यते॥१७॥

न एव तस्य कृतेन अर्थः न अकृतेन इह कश्चन।
न च अस्य सर्वभूतेषु कश्चित् अर्थव्यपाश्रयः॥१८॥

तस्मात् असक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर।
असक्तः हि आचरन् कर्म परम् आप्नोति पूरुषः॥१९॥

कर्मणा एव हि संसिद्धिम् आस्थिताः जनकादयः।
लोकसङ्ग्रहम् एव अपि सम्पश्यन् कर्तुम् अर्हसि॥२०॥

यत् यत् आचरति श्रेष्ठः तत् तत् एव इतरः जनः।
सः यत् प्रमाणं कुरुते लोकः तत् अनुवर्तते॥२१॥

न मे पार्थ अस्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन।
न अनवाप्तम् अवाप्तव्यं वर्ते एव च कर्मणि॥२२॥

यदि हि अहं न वर्तेयं जातु कर्मणि अतन्द्रितः।
मम वर्त्म अनुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः॥२३॥

उत्सीदेयुः इमे लोकाः न कुर्यां कर्म चेत् अहम्।
सङ्करस्य च कर्ता स्याम् उपहन्याम् इमाः प्रजाः॥२४॥

सक्ताः कर्मणि अविद्वांसः यथा कुर्वन्ति भारत।
कुर्यात् विद्वान् तथा असक्तः चिकीर्षुः लोकसङ्ग्रहम्॥२५॥

न बुद्धिभेदं जनयेत् अज्ञानां कर्मसङ्गिनाम्।
जोषयेत् सर्वकर्माणि विद्वान् युक्तः समाचरन्॥२६॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः।
अहङ्कारविमूढात्मा कर्ता अहम् इति मन्यते॥२७॥

तत्त्ववित् तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः।
गुणाः गुणेषु वर्तन्ते इति मत्वा न सज्जते॥२८॥

प्रकृतेः गुणसम्मूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु।
तान् अकृत्स्नविदः मन्दान् कृत्स्नवित् न विचालयेत्॥२९॥

मयि सर्वाणि कर्माणि सन्न्यस्य अध्यात्मचेतसा।
निराशीः निर्ममः भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः॥३०॥

ये मे मतम् इदं नित्यम् अनुतिष्ठन्ति मानवाः।
श्रद्धावन्तः अनसूयन्तः मुच्यन्ते ते अपि कर्मभिः॥३१॥

ये तु एतत् अभ्यसूयन्तः न अनुतिष्ठन्ति मे मतम्।
सर्वज्ञानविमूढान् तान् विद्धि नष्टान् अचेतसः॥३२॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेः ज्ञानवान् अपि।
प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति॥३३॥

इन्द्रियस्य इन्द्रियस्य अर्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ।
तयोः न वशम् आगच्छेत् तौ हि अस्य परिपन्थिनौ॥३४॥

श्रेयान् स्वधर्मः विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात्।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मः भयावहः॥३५॥

अर्जुन उवाच

अथ केन प्रयुक्तः अयं पापं चरति पूरुषः।
अनिच्छन् अपि वार्ष्णेय बलात् इव नियोजितः॥३६॥

श्रीभगवानुवाच

कामः एषः क्रोधः एषः रजः गुणसमुद्भवः।
महाशनः महापाप्मा विद्धि एनम् इह वैरिणम्॥३७॥

धूमेन आव्रियते वह्निः यथा आदर्शः मलेन च।
यथा उल्बेन आवृतः गर्भः तथा तेन इदम् आवृतम्॥३८॥

आवृतं ज्ञानम् एतेन ज्ञानिनः नित्यवैरिणा।
कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेण अनलेन च॥३९॥

इन्द्रियाणि मनः बुद्धिः अस्य अधिष्ठानम् उच्यते।
एतैः विमोहयति एषः ज्ञानम् आवृत्य देहिनम्॥४०॥

तस्मात् त्वम् इन्द्रियाणि आदौ नियम्य भरतर्षभ।
पाप्मानं प्रजहि हि एनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्॥४१॥

इन्द्रियाणि पराणि आहुः इन्द्रियेभ्यः परं मनः।
मनसः तु परा बुद्धिः यः बुद्धेः परतः तु सः॥४२॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्य आत्मानम् आत्मना।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम्॥४३॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः॥

॥ चतुर्थोऽध्यायः—ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवान् अहम् अव्ययम्।
विवस्वान् मनवे प्राह मनुः इक्ष्वाकवे अब्रवीत्॥१॥

एवं परम्पराप्राप्तम् इमं राजर्षयः विदुः।
सः कालेन इह महता योगः नष्टः परन्तप॥२॥

सः एव अयं मया ते अद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः।
भक्तः असि मे सखा च इति रहस्यं हि एतत् उत्तमम्॥३॥

अर्जुन उवाच

अपरं भवतः जन्म परं जन्म विवस्वतः।
कथम् एतत् विजानीयां त्वम् आदौ प्रोक्तवान् इति॥४॥

श्रीभगवानुवाच

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव च अर्जुन।
तानि अहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परन्तप॥५॥

अजः अपि सन् अव्ययात्मा भूतानाम् ईश्वरः अपि सन्।
प्रकृतिं स्वाम् अधिष्ठाय सम्भवामि आत्ममायया॥६॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिः भवति भारत।
अभ्युत्थानम् अधर्मस्य तदा आत्मानं सृजामि अहम्॥७॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्।
धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे॥८॥

जन्म कर्म च मे दिव्यम् एवं यः वेत्ति तत्त्वतः।
त्यक्त्वा देहं पुनः जन्म न एति माम् एति सः अर्जुन॥९॥

वीतरागभयक्रोधाः मन्मयाः माम् उपाश्रिताः।
बहवः ज्ञानतपसा पूताः मद्भावम् आगताः॥१०॥

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तान् तथा एव भजामि अहम्।
मम वर्त्म अनुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः॥११॥

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्ते इह देवताः।
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिः भवति कर्मजा॥१२॥

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः।
तस्य कर्तारम् अपि मां विद्धि अकर्तारम् अव्ययम्॥१३॥

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा।
इति मां यः अभिजानाति कर्मभिः न सः बध्यते॥१४॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैः अपि मुमुक्षुभिः।
कुरु कर्म एव तस्मात् त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम्॥१५॥

किं कर्म किम् अकर्म इति कवयः अपि अत्र मोहिताः।
तत् ते कर्म प्रवक्ष्यामि यत् ज्ञात्वा मोक्ष्यसे अशुभात्॥१६॥

कर्मणः हि अपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः।
अकर्मणः च बोद्धव्यं गहना कर्मणः गतिः॥१७॥

कर्मणि अकर्म यः पश्येत् अकर्मणि च कर्म यः।
सः बुद्धिमान् मनुष्येषु सः युक्तः कृत्स्नकर्मकृत्॥१८॥

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसङ्कल्पवर्जिताः।
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तम् आहुः पण्डितं बुधाः॥१९॥

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तः निराश्रयः।
कर्मणि अभिप्रवृत्तः अपि न एव किञ्चित् करोति सः॥२०॥

निराशीः यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः।
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन् न आप्नोति किल्बिषम्॥२१॥

यदृच्छालाभसन्तुष्टः द्वन्द्वातीतः विमत्सरः।
समः सिद्धौ असिद्धौ च कृत्वा अपि न निबध्यते॥२२॥

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः।
यज्ञाय आचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते॥२३॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविः ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्।
ब्रह्म एव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना॥२४॥

दैवम् एव अपरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते।
ब्रह्माग्नौ अपरे यज्ञं यज्ञेन एव उपजुह्वति॥२५॥

श्रोत्रादीनि इन्द्रियाणि अन्ये संयमाग्निषु जुह्वति।
शब्दादीन् विषयान् अन्ये इन्द्रियाग्निषु जुह्वति॥२६॥

सर्वाणि इन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि च अपरे।
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते॥२७॥

द्रव्ययज्ञाः तपोयज्ञाः योगयज्ञाः तथा अपरे।
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाः च यतयः संशितव्रताः॥२८॥

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणे अपानं तथा अपरे।
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः॥२९॥

अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु जुह्वति।
सर्वे अपि एते यज्ञविदः यज्ञक्षपितकल्मषाः॥३०॥

यज्ञशिष्टामृतभुजः यान्ति ब्रह्म सनातनम्।
नायं लोकः अस्ति अयज्ञस्य कुतः अन्यः कुरुसत्तम॥३१॥

एवं बहुविधाः यज्ञाः विततताः ब्रह्मणः मुखे।
कर्मजान् विद्धि तान् सर्वान् एवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे॥३२॥

श्रेयान् द्रव्यमयात् यज्ञात् ज्ञानयज्ञः परन्तप।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते॥३३॥

तत् विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनः तत्त्वदर्शिनः॥३४॥

यत् ज्ञात्वा न पुनः मोहम् एवं यास्यसि पाण्डव।
येन भूतानि अशेषेण द्रक्ष्यसि आत्मनि अथो मयि॥३५॥

अपि चेत् असि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः।
सर्वं ज्ञानप्लवेन एव वृजिनं सन्तरिष्यसि॥३६॥

यथा एधांसि समिद्धः अग्निः भस्मसात् कुरुते अर्जुन।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात् कुरुते तथा॥३७॥

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रम् इह विद्यते।
तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेन आत्मनि विन्दति॥३८॥

श्रद्धावान् लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिम् अचिरेण अधिगच्छति॥३९॥

अज्ञः च अश्रद्दधानः च संशयात्मा विनश्यति।
न अयं लोकः अस्ति न परः न सुखं संशयात्मनः॥४०॥

योगसन्न्यस्तकर्माणं ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम्।
आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय॥४१॥

तस्मात् अज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानासिना आत्मनः।
छित्त्वा एनं संशयं योगम् आतिष्ठ उत्तिष्ठ भारत॥४२॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानकर्मसन्न्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः॥

॥ पञ्चमोऽध्यायः—कर्मसन्न्यासयोगः ॥

अर्जुन उवाच

सन्न्यासं कर्मणां कृष्ण पुनः योगं च शंससि।
यत् श्रेयः एतयोः एकं तत् मे ब्रूहि सुनिश्चितम्॥१॥

श्रीभगवानुवाच

सन्न्यासः कर्मयोगः च निःश्रेयसकरौ उभौ।
तयोः तु कर्मसन्न्यासात् कर्मयोगः विशिष्यते॥२॥

ज्ञेयः सः नित्यसन्न्यासी यः न द्वेष्टि न काङ्क्षति।
निर्द्वन्द्वः हि महाबाहो सुखं बन्धात् प्रमुच्यते॥३॥

साङ्ख्ययोगौ पृथक् बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः।
एकम् अपि आस्थितः सम्यक् उभयोः विन्दते फलम्॥४॥

यत् साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं तत् योगैः अपि गम्यते।
एकं साङ्ख्यं च योगं च यः पश्यति सः पश्यति॥५॥

सन्न्यासः तु महाबाहो दुःखम् आप्तुम् अयोगतः।
योगयुक्तः मुनिः ब्रह्म नचिरेण अधिगच्छति॥६॥

योगयुक्तः विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः।
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन् अपि न लिप्यते॥७॥

न एव किञ्चित् करोमि इति युक्तः मन्येत तत्त्ववित्।
पश्यन् शृण्वन् स्पृशन् जिघ्रन् अश्नन् गच्छन् स्वपन् श्वसन्॥८॥

प्रलपन् विसृजन् गृह्णन् उन्मिषन् निमिषन् अपि।
इन्द्रियाणि इन्द्रियार्थेषु वर्तन्ते इति धारयन्॥९॥

ब्रह्मणि आधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः।
लिप्यते न सः पापेन पद्मपत्रम् इव अम्भसा॥१०॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैः इन्द्रियैः अपि।
योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वा आत्मशुद्धये॥११॥

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिम् आप्नोति नैष्ठिकीम्।
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तः निबध्यते॥१२॥

सर्वकर्माणि मनसा सन्न्यस्य आस्ते सुखं वशी।
नवद्वारे पुरे देही न एव कुर्वन् न कारयन्॥१३॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः।
न कर्मफलसंयोगं स्वभावः तु प्रवर्तते॥१४॥

न आदत्ते कस्यचित् पापं न च एव सुकृतं विभुः।
अज्ञानेन आवृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः॥१५॥

ज्ञानेन तु तत् अज्ञानं येषां नाशितम् आत्मनः।
तेषाम् आदित्यवत् ज्ञानं प्रकाशयति तत् परम्॥१६॥

तत् बुद्धयः तत् आत्मानः तत् निष्ठाः तत् परायणाः।
गच्छन्ति अपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः॥१७॥

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि।
शुनि च एव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः॥१८॥

इह एव तैः जितः सर्गः येषां साम्ये स्थितं मनः।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्मात् ब्रह्मणि ते स्थिताः॥१९॥

न प्रहृष्येत् प्रियं प्राप्य न उद्विजेत् प्राप्य च अप्रियम्।
स्थिरबुद्धिः असम्मूढः ब्रह्मवित् ब्रह्मणि स्थितः॥२०॥

बाह्यस्पर्शेषु असक्तात्मा विन्दति आत्मनि यत् सुखम्।
सः ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखम् अक्षयम् अश्नुते॥२१॥

ये हि संस्पर्शजाः भोगाः दुःखयोनयः एव ते।
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः॥२२॥

शक्नोति इह एव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोक्षणात्।
कामक्रोधोद्भवं वेगं सः युक्तः सः सुखी नरः॥२३॥

यः अन्तःसुखः अन्तरारामः तथा अन्तर्ज्योतिः एव यः।
सः योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतः अधिगच्छति॥२४॥

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणम् ऋषयः क्षीणकल्मषाः।
छिन्नद्वैधाः यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः॥२५॥

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम्।
अभितः ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम्॥२६॥

स्पर्शान् कृत्वा बहिः बाह्यान् चक्षुः च एव अन्तरे भ्रुवोः।
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ॥२७॥

यतेन्द्रियमनः बुद्धिः मुनिः मोक्षपरायणः।
विगतेच्छाभयक्रोधः यः सदा मुक्तः एव सः॥२८॥

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम्।
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिम् ऋच्छति॥२९॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसन्न्यासयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः॥

॥ षष्ठोऽध्यायः—आत्मसंयमयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः।
सः सन्न्यासी च योगी च न निरग्निः न च अक्रियः॥१॥

यं सन्न्यासम् इति प्राहुः योगं तं विद्धि पाण्डव।
न हि असन्न्यस्तसङ्कल्पः योगी भवति कश्चन॥२॥

आरुरुक्षोः मुनेः योगं कर्म कारणम् उच्यते।
योगारूढस्य तस्य एव शमः कारणम् उच्यते॥३॥

यदा हि न इन्द्रियार्थेषु न कर्मसु अनुषज्जते।
सर्वसङ्कल्पसन्न्यासी योगारूढः तदा उच्यते॥४॥

उद्धरेत् आत्मना आत्मानं न आत्मानम् अवसादयेत्।
आत्मा एव हि आत्मनः बन्धुः आत्मा एव रिपुः आत्मनः॥५॥

बन्धुः आत्मा आत्मनः तस्य येन आत्मा एव आत्मना जितः।
अनात्मनः तु शत्रुत्वे वर्तेत आत्मा एव शत्रुवत्॥६॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः॥७॥

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थः विजितेन्द्रियः।
युक्तः इति उच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः॥८॥

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।
साधुषु अपि च पापेषु समबुद्धिः विशिष्यते॥९॥

योगी युञ्जीत सततम् आत्मानं रहसि स्थितः।
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीः अपरिग्रहः॥१०॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरम् आसनम् आत्मनः।
न अत्युच्छ्रितं न अतिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम्॥११॥

तत्र एकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः।
उपविश्य आसने युञ्ज्यात् योगम् आत्मविशुद्धये॥१२॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन् अचलं स्थिरः।
सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशः च अनवलोकयन्॥१३॥

प्रशान्तात्मा विगतभीः ब्रह्मचारिव्रते स्थितः।
मनः संयम्य मच्चित्तः युक्तः आसीत मत्परः॥१४॥

युञ्जन् एवं सदा आत्मानं योगी नियतमानसः।
शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थाम् अधिगच्छति॥१५॥

न अति अश्नतः तु योगः अस्ति न च एकान्तम् अनश्नतः।
न च अति स्वप्नशीलस्य जाग्रतः न एव च अर्जुन॥१६॥

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगः भवति दुःखहा॥१७॥

यदा विनियतं चित्तम् आत्मनि एव अवतिष्ठते।
निःस्पृहः सर्वकामेभ्यः युक्तः इति उच्यते तदा॥१८॥

यथा दीपः निवातस्थः न इङ्गते सा उपमा स्मृता।
योगिनः यतचित्तस्य युञ्जतः योगम् आत्मनः॥१९॥

यत्र उपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया।
यत्र च एव आत्मना आत्मानं पश्यन् आत्मनि तुष्यति॥२०॥

सुखम् आत्यन्तिकं यत् तत् बुद्धिग्राह्यम् अतीन्द्रियम्।
वेत्ति यत्र न च एव अयं स्थितः चलति तत्त्वतः॥२१॥

यं लब्ध्वा च अपरं लाभं मन्यते न अधिकं ततः।
यस्मिन् स्थितः न दुःखेन गुरुणा अपि विचाल्यते॥२२॥

तं विद्यात् दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम्।
सः निश्चयेन योक्तव्यः योगः अनिर्विण्णचेतसा॥२३॥

सङ्कल्पप्रभवान् कामान् त्यक्त्वा सर्वान् अशेषतः।
मनसा एव इन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः॥२४॥

शनैः शनैः उपरमेत् बुद्ध्या धृतिगृहीतया।
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चित् अपि चिन्तयेत्॥२५॥

यतः यतः निश्चरति मनः चञ्चलम् अस्थिरम्।
ततः ततः नियम्य एतत् आत्मनि एव वशं नयेत्॥२६॥

प्रशान्तमनसं हि एनं योगिनं सुखम् उत्तमम्।
उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतम् अकल्मषम्॥२७॥

युञ्जन् एवं सदा आत्मानं योगी विगतकल्मषः।
सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शम् अत्यन्तं सुखम् अश्नुते॥२८॥

सर्वभूतस्थम् आत्मानं सर्वभूतानि च आत्मनि।
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः॥२९॥

यः मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति।
तस्य अहं न प्रणश्यामि सः च मे न प्रणश्यति॥३०॥

सर्वभूतस्थितं यः मां भजति एकत्वम् आस्थितः।
सर्वथा वर्तमानः अपि सः योगी मयि वर्तते॥३१॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति यः अर्जुन।
सुखं वा यदि वा दुःखं सः योगी परमः मतः॥३२॥

अर्जुन उवाच

यः अयं योगः त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन।
एतस्य अहं न पश्यामि चञ्चलत्वात् स्थितिं स्थिराम्॥३३॥

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवत् दृढम्।
तस्य अहं निग्रहं मन्ये वायोः इव सुदुष्करम्॥३४॥

श्रीभगवानुवाच

असंशयं महाबाहो मनः दुर्निग्रहं चलम्।
अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते॥३५॥

असंयतात्मना योगः दुष्प्रापः इति मे मतिः।
वश्यात्मना तु यतता शक्यः अवाप्तुम् उपायतः॥३६॥

अर्जुन उवाच

अयतिः श्रद्धया उपेतः योगात् चलितमानसः।
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति॥३७॥

कच्चित् न उभयविभ्रष्टः छिन्नाभ्रम् इव नश्यति।
अप्रतिष्ठः महाबाहो विमूढः ब्रह्मणः पथि॥३८॥

एतत् मे संशयं कृष्ण छेत्तुम् अर्हसि अशेषतः।
त्वत् अन्यः संशयस्य अस्य छेत्ता न हि उपपद्यते॥३९॥

श्रीभगवानुवाच

पार्थ न एव इह न अमुत्र विनाशः तस्य विद्यते।
न हि कल्याणकृत् कश्चित् दुर्गतिं तात गच्छति॥४०॥

प्राप्य पुण्यकृतां लोकान् उषित्वा शाश्वतीः समाः।
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टः अभिजायते॥४१॥

अथवा योगिनाम् एव कुले भवति धीमताम्।
एतत् हि दुर्लभतरं लोके जन्म यत् ईदृशम्॥४२॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम्।
यतते च ततः भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन॥४३॥

पूर्वाभ्यासेन तेन एव ह्रियते हि अवशः अपि सः।
जिज्ञासुः अपि योगस्य शब्दब्रह्म अतिवर्तते॥४४॥

प्रयत्नात् यतमानः तु योगी संशुद्धकिल्बिषः।
अनेकजन्मसंसिद्धः ततः याति परां गतिम्॥४५॥

तपस्विभ्यः अधिकः योगी ज्ञानिभ्यः अपि मतः अधिकः।
कर्मिभ्यः च अधिकः योगी तस्मात् योगी भव अर्जुन॥४६॥

योगिनाम् अपि सर्वेषां मद्गतेन अन्तरात्मना।
श्रद्धावान् भजते यः मां सः मे युक्ततमः मतः॥४७॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः॥

॥सप्तमोऽध्यायः—ज्ञानविज्ञानयोगः॥

श्रीभगवानुवाच

मयि आसक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन् मदाश्रयः।
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तत् शृणु॥१॥

ज्ञानं ते अहं सविज्ञानम् इदं वक्ष्यामि अशेषतः।
यत् ज्ञात्वा न इह भूयः अन्यत् ज्ञातव्यम् अवशिष्यते॥२॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चित् यतति सिद्धये।
यतताम् अपि सिद्धानां कश्चित् मां वेत्ति तत्त्वतः॥३॥

भूमिः आपः अनलः वायुः खं मनः बुद्धिः एव च।
अहङ्कारः इति इयं मे भिन्ना प्रकृतिः अष्टधा॥४॥

अपरा इयम् इतः तु अन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम्।
जीवभूतां महाबाहो यया इदं धार्यते जगत्॥५॥

एतत् योनीनि भूतानि सर्वाणि इति उपधारय।
अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयः तथा॥६॥

मत्तः परतरं न अन्यत् किञ्चित् अस्ति धनञ्जय।
मयि सर्वम् इदं प्रोतं सूत्रे मणिगणाः इव॥७॥

रसः अहम् अप्सु कौन्तेय प्रभा अस्मि शशिसूर्ययोः।
प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु॥८॥

पुण्यः गन्धः पृथिव्यां च तेजः च अस्मि विभावसौ।
जीवनं सर्वभूतेषु तपः च अस्मि तपस्विषु॥९॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम्।
बुद्धिः बुद्धिमताम् अस्मि तेजः तेजस्विनाम् अहम्॥१०॥

बलं बलवतां च अहं कामरागविवर्जितम्।
धर्माविरुद्धः भूतेषु कामः अस्मि भरतर्षभ॥११॥

ये च एव सात्त्विकाः भावाः राजसाः तामसाः च ये।
मत्तः एव इति तान् विद्धि न तु अहं तेषु ते मयि॥१२॥

त्रिभिः गुणमयैः भावैः एभिः सर्वम् इदं जगत्।
मोहितं न अभिजानाति माम् एभ्यः परम् अव्ययम्॥१३॥

दैवी हि एषा गुणमयी मम माया दुरत्यया।
माम् एव ये प्रपद्यन्ते मायाम् एतां तरन्ति ते॥१४॥

न मां दुष्कृतिनः मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः।
मायया अपहृतज्ञानाः आसुरं भावम् आश्रिताः॥१५॥

चतुर्विधाः भजन्ते मां जनाः सुकृतिनः अर्जुन।
आर्तः जिज्ञासुः अर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ॥१६॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिः विशिष्यते।
प्रियः हि ज्ञानिनः अत्यर्थम् अहं सः च मम प्रियः॥१७॥

उदाराः सर्वे एव एते ज्ञानी तु आत्मा एव मे मतम्।
आस्थितः सः हि युक्तात्मा माम् एव अनुत्तमां गतिम्॥१८॥

बहूनां जन्मनाम् अन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते।
वासुदेवः सर्वम् इति सः महात्मा सुदुर्लभः॥१९॥

कामैः तैः तैः हृतज्ञानाः प्रपद्यन्ते अन्यदेवताः।
तं तं नियमम् आस्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया॥२०॥

यः यः यां यां तनुं भक्तः श्रद्धया अर्चितुम् इच्छति।
तस्य तस्य अचलां श्रद्धां ताम् एव विदधामि अहम्॥२१॥

सः तया श्रद्धया युक्तः तस्याः राधनम् ईहते।
लभते च ततः कामान् मया एव विहितान् हि तान्॥२२॥

अन्तवत् तु फलं तेषां तत् भवति अल्पमेधसाम्।
देवान् देवयजः यान्ति मद्भक्ताः यान्ति माम् अपि॥२३॥

अव्यक्तं व्यक्तिम् आपन्नं मन्यन्ते माम् अबुद्धयः।
परं भावम् अजानन्तः मम अव्ययम् अनुत्तमम्॥२४॥

न अहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः।
मूढः अयं न अभिजानाति लोकः माम् अजम् अव्ययम्॥२५॥

वेद अहं समतीतानि वर्तमानानि च अर्जुन।
भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन॥२६॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत।
सर्वभूतानि सम्मोहं सर्गे यान्ति परन्तप॥२७॥

येषां तु अन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम्।
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः भजन्ते मां दृढव्रताः॥२८॥

जरामरणमोक्षाय माम् आश्रित्य यतन्ति ये।
ते ब्रह्म तत् विदुः कृत्स्नम् अध्यात्मं कर्म च अखिलम्॥२९॥

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः।
प्रयाणकाले अपि च मां ते विदुः युक्तचेतसः॥३०॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः॥

॥ अष्टमोऽध्यायः—अक्षरब्रह्मयोगः ॥

अर्जुन उवाच

किं तत् ब्रह्म किम् अध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम।
अधिभूतं च किं प्रोक्तम् अधिदैवं किम् उच्यते॥१॥

अधियज्ञः कथं कः अत्र देहे अस्मिन् मधुसूदन।
प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयः असि नियतात्मभिः॥२॥

श्रीभगवानुवाच

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावः अध्यात्मम् उच्यते।
भूतभावोद्भवकरः विसर्गः कर्मसंज्ञितः॥३॥

अधिभूतं क्षरः भावः पुरुषः च अधिदैवतम्।
अधियज्ञः अहम् एव अत्र देहे देहभृतां वर॥४॥

अन्तकाले च माम् एव स्मरन् मुक्त्वा कलेवरम्।
यः प्रयाति सः मद्भावं याति न अस्ति अत्र संशयः॥५॥

यं यं वा अपि स्मरन् भावं त्यजति अन्ते कलेवरम्।
तं तम् एव एति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः॥६॥

तस्मात् सर्वेषु कालेषु माम् अनुस्मर युध्य च।
मयि अर्पितमनोबुद्धिः माम् एव एष्यसि असंशयः॥७॥

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा न अन्यगामिना।
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थ अनुचिन्तयन्॥८॥

कविं पुराणम् अनुशासितारम्
अणोः अणीयांसम् अनुस्मरेत् यः।
सर्वस्य धातारम् अचिन्त्यरूपम्
आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्॥९॥

प्रयाणकाले मनसा अचलेन
भक्त्या युक्तः योगबलेन च एव।
भ्रुवोः मध्ये प्राणम् आवेश्य सम्यक्
सः तं परं पुरुषम् उपैति दिव्यम्॥१०॥

यत् अक्षरं वेदविदः वदन्ति
विशन्ति यत् यतयः वीतरागाः।
यत् इच्छन्तः ब्रह्मचर्यं चरन्ति
तत् ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये॥११॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनः हृदि निरुध्य च।
मूर्ध्नि आधाय आत्मनः प्राणम् आस्थितः योगधारणाम्॥१२॥

ओम् इति एकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् माम् अनुस्मरन्।
यः प्रयाति त्यजन् देहं सः याति परमां गतिम्॥१३॥

अनन्यचेताः सततं यः मां स्मरति नित्यशः।
तस्य अहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः॥१४॥

माम् उपेत्य पुनः जन्म दुःखालयम् अशाश्वतम्।
न आप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः॥१५॥

आब्रह्मभुवनात् लोकाः पुनरावर्तिनः अर्जुन।
माम् उपेत्य तु कौन्तेय पुनः जन्म न विद्यते॥१६॥

सहस्रयुगपर्यन्तम् अहः यत् ब्रह्मणः विदुः।
रात्रिं युगसहस्रान्तां ते अहोरात्रविदः जनाः॥१७॥

अव्यक्तात् व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्ति अहरागमे।
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्र एव अव्यक्तसंज्ञके॥१८॥

भूतग्रामः सः एव अयं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते।
रात्र्यागमे अवशः पार्थ प्रभवति अहरागमे॥१९॥

परः तस्मात् तु भावः अन्यः अव्यक्तः अव्यक्तात् सनातनः।
यः सः सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति॥२०॥

अव्यक्तः अक्षरः इति उक्तः तम् आहुः परमां गतिम्।
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तत् धाम परमं मम॥२१॥

पुरुषः सः परः पार्थ भक्त्या लभ्यः तु अनन्यया।
यस्य अन्तःस्थानि भूतानि येन सर्वम् इदं ततम्॥२२॥

यत्र काले तु अनावृत्तिम् आवृत्तिं च एव योगिनः।
प्रयाताः यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ॥२३॥

अग्निः ज्योतिः अहः शुक्लः षण्मासाः उत्तरायणम्।
तत्र प्रयाताः गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदः जनाः॥२४॥

धूमः रात्रिः तथा कृष्णः षण्मासाः दक्षिणायनम्।
तत्र चान्द्रमसं ज्योतिः योगी प्राप्य निवर्तते॥२५॥

शुक्लकृष्णे गती हि एते जगतः शाश्वते मते।
एकया याति अनावृत्तिम् अन्यया आवर्तते पुनः॥२६॥

न एते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन।
तस्मात् सर्वेषु कालेषु योगयुक्तः भव अर्जुन॥२७॥

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु च एव
दानेषु यत् पुण्यफलं प्रदिष्टम्।
अत्येति तत् सर्वम् इदं विदित्वा
योगी परं स्थानम् उपैति च आद्यम्॥२८॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः॥

॥नवमोऽध्यायः—राजविद्याराजगुह्ययोगः॥

श्रीभगवानुवाच

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्यामि अनसूयवे।
ज्ञानं विज्ञानसहितं यत् ज्ञात्वा मोक्ष्यसे अशुभात्॥१॥

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रम् इदम् उत्तमम्।
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुम् अव्ययम्॥२॥

अश्रद्दधानाः पुरुषाः धर्मस्य अस्य परन्तप।
अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि॥३॥

मया ततम् इदं सर्वं जगत् अव्यक्तमूर्तिना।
मत्स्थानि सर्वभूतानि न च अहं तेषु अवस्थितः॥४॥

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगम् ऐश्वरम्।
भूतभृत् न च भूतस्थः मम आत्मा भूतभावनः॥५॥

यथा आकाशस्थितः नित्यं वायुः सर्वत्रगः महान्।
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानि इति उपधारय॥६॥

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम्।
कल्पक्षये पुनः तानि कल्पादौ विसृजामि अहम्॥७॥

प्रकृतिं स्वाम् अवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः।
भूतग्रामम् इमं कृत्स्नम् अवशं प्रकृतेः वशात्॥८॥

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनञ्जय।
उदासीनवत् आसीनम् असक्तं तेषु कर्मसु॥९॥

मया अध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम्।
हेतुना अनेन कौन्तेय जगत् विपरिवर्तते॥१०॥

अवजानन्ति मां मूढाः मानुषीं तनुम् आश्रितम्।
परं भावम् अजानन्तः मम भूतमहेश्वरम्॥११॥

मोघाशाः मोघकर्माणः मोघज्ञानाः विचेतसः।
राक्षसीम् आसुरीं च एव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः॥१२॥

महात्मानः तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिम् आश्रिताः।
भजन्ति अनन्यमनसः ज्ञात्वा भूतादिम् अव्ययम्॥१३॥

सततं कीर्तयन्तः मां यतन्तः च दृढव्रताः।
नमस्यन्तः च मां भक्त्या नित्ययुक्ताः उपासते॥१४॥

ज्ञानयज्ञेन च अपि अन्ये यजन्तः माम् उपासते।
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम्॥१५॥

अहं क्रतुः अहं यज्ञः स्वधा अहम् अहम् औषधम्।
मन्त्रः अहम् अहम् एव आज्यम् अहम् अग्निः अहं हुतम्॥१६॥

पिता अहम् अस्य जगतो माता धाता पितामहः।
वेद्यं पवित्रम् ओङ्कारः ऋक् साम यजुः एव च॥१७॥

गतिः भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत्।
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजम् अव्ययम्॥१८॥

तपामि अहम् अहं वर्षं निगृह्णामि उत्सृजामि च।
अमृतं च एव मृत्युः च सत् असत् च अहम् अर्जुन॥१९॥

त्रैविद्याः मां सोमपाः पूतपापाः
यज्ञैः इष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते।
ते पुण्यम् आसाद्य सुरेन्द्रलोकम्
अश्नन्ति दिव्यान् दिवि देवभोगान्॥२०॥

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं
क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति।
एवं त्रयीधर्मम् अनुप्रपन्नाः
गतागतं कामकामाः लभन्ते॥२१॥

अनन्याः चिन्तयन्तः मां ये जनाः पर्युपासते।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहामि अहम्॥२२॥

ये अपि अन्यदेवताभक्ताः यजन्ते श्रद्धया अन्विताः।
ते अपि माम् एव कौन्तेय यजन्ति अविधिपूर्वकम्॥२३॥

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुः एव च।
न तु माम् अभिजानन्ति तत्त्वेन अतः च्यवन्ति ते॥२४॥

यान्ति देवव्रताः देवान् पितॄन् यान्ति पितृव्रताः।
भूतानि यान्ति भूतेज्याः यान्ति मद्याजिनः अपि माम्॥२५॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यः मे भक्त्या प्रयच्छति।
तत् अहं भक्त्युपहृतम् अश्नामि प्रयतात्मनः॥२६॥

यत् करोषि यत् अश्नासि यत् जुहोषि ददासि यत्।
यत् तपस्यसि कौन्तेय तत् कुरुष्व मदर्पणम्॥२७॥

शुभाशुभफलैः एवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः।
सन्न्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तः माम् उपैष्यसि॥२८॥

समः अहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्यः अस्ति न प्रियः।
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु च अपि अहम्॥२९॥

अपि चेत् सुदुराचारः भजते माम् अनन्यभाक्।
साधुः एव सः मन्तव्यः सम्यक् व्यवसितः हि सः॥३०॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वत् शान्तिं निगच्छति।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति॥३१॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य ये अपि स्युः पापयोनयः।
स्त्रियः वैश्याः तथा शूद्राः ते अपि यान्ति परां गतिम्॥३२॥

किं पुनः ब्राह्मणाः पुण्याः भक्ताः राजर्षयः तथा।
अनित्यम् असुखं लोकम् इमं प्राप्य भजस्व माम्॥३३॥

मन्मनाः भव मद्भक्तः मद्याजी मां नमस्कुरु।
माम् एव एष्यसि युक्त्वा एवम् आत्मानं मत्परायणः॥३४॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः॥

॥दशमोऽध्यायः—विभूतियोगः॥

श्रीभगवानुवाच

भूयः एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः।
यत् ते अहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया॥१॥

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः।
अहम् आदिः हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः॥२॥

यः माम् अजम् अनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम्।
असम्मूढः सः मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते॥३॥

बुद्धिः ज्ञानम् असम्मोहः क्षमा सत्यं दमः शमः।
सुखं दुःखं भवः अभावः भयं च अभयम् एव च॥४॥

अहिंसा समता तुष्टिः तपः दानं यशः अयशः।
भवन्ति भावाः भूतानां मत्तः एव पृथग्विधाः॥५॥

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारः मनवः तथा।
मद्भावाः मानसाः जाताः येषां लोके इमाः प्रजाः॥६॥

एतां विभूतिं योगं च मम यः वेत्ति तत्त्वतः।
सः अविकम्पेन योगेन युज्यते न अत्र संशयः॥७॥

अहं सर्वस्य प्रभवः मत्तः सर्वं प्रवर्तते।
इति मत्वा भजन्ते मां बुधाः भावसमन्विताः॥८॥

मच्चित्ताः मद्गतप्राणाः बोधयन्तः परस्परम्।
कथयन्तः च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च॥९॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम्।
ददामि बुद्धियोगं तं येन माम् उपयान्ति ते॥१०॥

तेषाम् एव अनुकम्पार्थम् अहम् अज्ञानजं तमः।
नाशयामि आत्मभावस्थः ज्ञानदीपेन भास्वता॥११॥

अर्जुन उवाच

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान्।
पुरुषं शाश्वतं दिव्यम् आदिदेवम् अजं विभुम्॥१२॥

आहुः त्वाम् ऋषयः सर्वे देवर्षिः नारदः तथा।
असितः देवलः व्यासः स्वयं च एव ब्रवीषि मे॥१३॥

सर्वम् एतत् ऋतं मन्ये यत् मां वदसि केशव।
न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुः देवाः न दानवाः॥१४॥

स्वयम् एव आत्मना आत्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम।
भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते॥१५॥

वक्तुम् अर्हसि अशेषेण दिव्याः हि आत्मविभूतयः।
याभिः विभूतिभिः लोकान् इमान् त्वं व्याप्य तिष्ठसि॥१६॥

कथं विद्याम् अहं योगिन् त्वां सदा परिचिन्तयन्।
केषु केषु च भावेषु चिन्त्यः असि भगवन् मया॥१७॥

विस्तरेण आत्मनः योगं विभूतिं च जनार्दन।
भूयः कथय तृप्तिः हि शृण्वतः न अस्ति मे अमृतम्॥१८॥

श्रीभगवानुवाच

हन्त ते कथयिष्यामि दिव्याः हि आत्मविभूतयः।
प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ न अस्ति अन्तः विस्तरस्य मे॥१९॥

अहम् आत्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः।
अहम् आदिः च मध्यं च भूतानाम् अन्तः एव च॥२०॥

आदित्यानाम् अहं विष्णुः ज्योतिषां रविः अंशुमान्।
मरीचिः मरुताम् अस्मि नक्षत्राणाम् अहं शशी॥२१॥

वेदानां सामवेदः अस्मि देवानाम् अस्मि वासवः।
इन्द्रियाणां मनः च अस्मि भूतानाम् अस्मि चेतना॥२२॥

रुद्राणां शङ्करः च अस्मि वित्तेशः यक्षरक्षसाम्।
वसूनां पावकः च अस्मि मेरुः शिखरिणाम् अहम्॥२३॥

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम्।
सेनानीनाम् अहं स्कन्दः सरसाम् अस्मि सागरः॥२४॥

महर्षीणां भृगुः अहं गिराम् अस्मि एकम् अक्षरम्।
यज्ञानां जपयज्ञः अस्मि स्थावराणां हिमालयः॥२५॥

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः।
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलः मुनिः॥२६॥

उच्चैःश्रवसम् अश्वानां विद्धि माम् अमृतोद्भवम्।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम्॥२७॥

आयुधानाम् अहं वज्रं धेनूनाम् अस्मि कामधुक्।
प्रजनः च अस्मि कन्दर्पः सर्पाणाम् अस्मि वासुकिः॥२८॥

अनन्तः च अस्मि नागानां वरुणः यादसाम् अहम्।
पितॄणाम् अर्यमा च अस्मि यमः संयमताम् अहम्॥२९॥

प्रह्लादः च अस्मि दैत्यानां कालः कलयताम् अहम्।
मृगाणां च मृगेन्द्रः अहं वैनतेयः च पक्षिणाम्॥३०॥

पवनः पवताम् अस्मि रामः शस्त्रभृताम् अहम्।
झषाणां मकरः च अस्मि स्रोतसाम् अस्मि जाह्नवी॥३१॥

सर्गाणाम् आदिः अन्तः च मध्यं च एव अहम् अर्जुन।
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदताम् अहम्॥३२॥

अक्षराणाम् अकारः अस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च।
अहम् एव अक्षयः कालः धाता अहं विश्वतोमुखः॥३३॥

मृत्युः सर्वहरः च अहम् उद्भवः च भविष्यताम्।
कीर्तिः श्रीः वाक् च नारीणां स्मृतिः मेधा धृतिः क्षमा॥३४॥

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसाम् अहम्।
मासानां मार्गशीर्षः अहम् ऋतूनां कुसुमाकरः॥३५॥

द्यूतं छलयताम् अस्मि तेजः तेजस्विनाम् अहम्।
जयः अस्मि व्यवसायः अस्मि सत्त्वं सत्त्ववताम् अहम्॥३६॥

वृष्णीनां वासुदेवः अस्मि पाण्डवानां धनञ्जयः।
मुनीनाम् अपि अहं व्यासः कवीनाम् उशना कविः॥३७॥

दण्डः दमयताम् अस्मि नीतिः अस्मि जिगीषताम्।
मौनं च एव अस्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवताम् अहम्॥३८॥

यत् च अपि सर्वभूतानां बीजं तत् अहम् अर्जुन।
न तत् अस्ति विना यत् स्यात् मया भूतं चराचरम्॥३९॥

न अन्तः अस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परन्तप।
एषः तु उद्देशतः प्रोक्तः विभूतेः विस्तरः मया॥४०॥

यत् यत् विभूतिमत् सत्त्वं श्रीमत् ऊर्जितम् एव वा।
तत् तत् एव अवगच्छ त्वं मम तेजः अंशसम्भवम्॥४१॥

अथवा बहुना एतेन किं ज्ञातेन तव अर्जुन।
विष्टभ्य अहम् इदं कृत्स्नम् एकांशेन स्थितः जगत्॥४२॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः॥

॥ एकादशोऽध्यायः—विश्वरूपदर्शनयोगः ॥

अर्जुन उवाच

मदनुग्रहाय परमं गुह्यम् अध्यात्मसंज्ञितम्।
यत् त्वया उक्तं वचः तेन मोहः अयं विगतः मम॥१॥

भव अपि अयौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशः मया।
त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यम् अपि च अव्ययम्॥२॥

एवम् एतत् यथा आत्थ त्वम् आत्मानं परमेश्वर।
द्रष्टुम् इच्छामि ते रूपम् ऐश्वरं पुरुषोत्तम॥३॥

मन्यसे यदि तत् शक्यं मया द्रष्टुम् इति प्रभो।
योगेश्वर ततः मे त्वं दर्शय आत्मानम् अव्ययम्॥४॥

श्रीभगवानुवाच

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशः अथ सहस्रशः।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च॥५॥

पश्य आदित्यान् वसून् रुद्रान् अश्विनौ मरुतः तथा।
बहूनि अदृष्टपूर्वाणि पश्य आश्चर्याणि भारत॥६॥

इह एकस्थं जगत् कृत्स्नं पश्य अद्य सचराचरम्।
मम देहे गुडाकेश यत् च अन्यत् द्रष्टुम् इच्छसि॥७॥

न तु मां शक्यसे द्रष्टुम् अनेन एव स्वचक्षुषा।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगम् ऐश्वरम्॥८॥

सञ्जय उवाच

एवम् उक्त्वा ततः राजन् महायोगेश्वरः हरिः।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपम् ऐश्वरम्॥९॥

अनेकवक्त्रनयनम् अनेकाद्भुतदर्शनम्।
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम्॥१०॥

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम्।
सर्वाश्चर्यमयं देवम् अनन्तं विश्वतोमुखम्॥११॥

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेत् युगपत् उत्थिता।
यदि भाः सदृशी सा स्यात् भासः तस्य महात्मनः॥१२॥

तत्र एकस्थं जगत् कृत्स्नं प्रविभक्तम् अनेकधा।
अपश्यत् देवदेवस्य शरीरे पाण्डवः तदा॥१३॥

ततः सः विस्मयाविष्टः हृष्टरोमा धनञ्जयः।
प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिः अभाषत॥१४॥

अर्जुन उवाच

पश्यामि देवान् तव देव देहे
सर्वान् तथा भूतविशेषसङ्घान्।
ब्रह्माणम् ईशं कमलासनस्थम्
ऋषीन् च सर्वान् उरगान् च दिव्यान्॥१५॥

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं
पश्यामि त्वां सर्वतः अनन्तरूपम्।
न अन्तं न मध्यं न पुनः तव आदिं
पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप॥१६॥

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
तेजोराशिं सर्वतः दीप्तिमन्तम्।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्तात्
दीप्तानलार्कद्युतिम् अप्रमेयम्॥१७॥

त्वम् अक्षरं परमं वेदितव्यं
त्वम् अस्य विश्वस्य परं निधानम्।
त्वम् अव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता
सनातनः त्वं पुरुषः मतः मे॥१८॥

अनादिमध्यान्तम् अनन्तवीर्यम्
अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम्।
पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं
स्वतेजसा विश्वम् इदं तपन्तम्॥१९॥

द्यावापृथिव्योः इदम् अन्तरं हि
व्याप्तं त्वया एकेन दिशः च सर्वाः।
दृष्ट्वा अद्भुतं रूपम् उग्रं तव इदं
लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन्॥२०॥

अमी हि त्वां सुरसङ्घाः विशन्ति
केचित् भीताः प्राञ्जलयः गृणन्ति।
स्वस्ति इति उक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः
स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः॥२१॥

रुद्रादित्याः वसवः ये च साध्याः
विश्वे अश्विनौ मरुतः च उष्मपाः च।
गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घाः
वीक्षन्ते त्वां विस्मिताः च एव सर्वे॥२२॥

रूपं महत् ते बहुवक्त्रनेत्रं
महाबाहो बहुबाहूरुपादम्।
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं
दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथिताः तथा अहम्॥२३॥

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम्।
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा
धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो॥२४॥

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि
दृष्ट्वा एव कालानलसन्निभानि।
दिशः न जाने न लभे च शर्म
प्रसीद देवेश जगन्निवास॥२५॥

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः
सर्वे सह एव अवनिपालसङ्घैः।
भीष्मः द्रोणः सूतपुत्रः तथा असौ
सह अस्मदीयैः अपि योधमुख्यैः॥२६॥

वक्त्राणि ते त्वरमाणाः विशन्ति
दंष्ट्राकरालानि भयानकानि।
केचित् विलग्नाः दशनान्तरेषु
सन्दृश्यन्ते चूर्णितैः उत्तमाङ्गैः॥२७॥

यथा नदीनां बहवः अम्बुवेगाः
समुद्रम् एव अभिमुखाः द्रवन्ति।
तथा तव अमी नरलोकवीराः
विशन्ति वक्त्राणि अभिविज्वलन्ति॥२८॥

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गाः
विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः।
तथा एव नाशाय विशन्ति लोकाः
तव अपि वक्त्राणि समृद्धवेगाः॥२९॥

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्तात्
लोकान् समग्रान् वदनैः ज्वलद्भिः।
तेजोभिः आपूर्य जगत् समग्रं
भासः तव उग्राः प्रतपन्ति विष्णो॥३०॥

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपः
नमः अस्तु ते देववर प्रसीद।
विज्ञातुम् इच्छामि भवन्तम् आद्यं
न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम्॥३१॥

श्रीभगवानुवाच

कालः अस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धः
लोकान् समाहर्तुम् इह प्रवृत्तः।
ऋते अपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे
ये अवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः॥३२॥

तस्मात् त्वम् उत्तिष्ठ यशः लभस्व
जित्वा शत्रून् भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम्।
मया एव एते निहताः पूर्वम् एव
निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन्॥३३॥

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च
कर्णं तथा अन्यान् अपि योधवीरान्।
मया हतान् त्वं जहि मा व्यथिष्ठाः
युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान्॥३४॥

सञ्जय उवाच

एतत् श्रुत्वा वचनं केशवस्य
कृताञ्जलिः वेपमानः किरीटी।
नमस्कृत्वा भूयः एव आह कृष्णं
सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य॥३५॥

अर्जुन उवाच

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या
जगत् प्रहृष्यति अनुरज्यते च।
रक्षांसि भीतानि दिशः द्रवन्ति
सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घाः॥३६॥

कस्मात् च ते न नमेरन् महात्मन्
गरीयसे ब्रह्मणः अपि आदिकर्त्रे।
अनन्त देवेश जगन्निवास
त्वम् अक्षरं सत् असत् तत् परं यत्॥३७॥

त्वम् आदिदेवः पुरुषः पुराणः
त्वम् अस्य विश्वस्य परं निधानम्।
वेत्ता असि वेद्यं च परं च धाम
त्वया ततं विश्वम् अनन्तरूप॥३८॥

वायुः यमः अग्निः वरुणः शशाङ्कः
प्रजापतिः त्वं प्रपितामहः च।
नमः नमः ते अस्तु सहस्रकृत्वः
पुनः च भूयः अपि नमः नमः ते॥३९॥

नमः पुरस्तात् अथ पृष्ठतः ते
नमः अस्तु ते सर्वतः एव सर्व।
अनन्तवीर्यामितविक्रमः त्वं
सर्वं समाप्नोषि ततः असि सर्वः॥४०॥

सखा इति मत्वा प्रसभं यत् उक्तं
हे कृष्ण हे यादव हे सखा इति।
अजानता महिमानं तव इदं
मया प्रमादात् प्रणयेन वा अपि॥४१॥

यत् च अवहासार्थम् असत् कृतः असि
विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एकः अथवा अपि अच्युत तत् समक्षं
तत् क्षामये त्वाम् अहम् अप्रमेयम्॥४२॥

पिता असि लोकस्य चराचरस्य
त्वम् अस्य पूज्यः च गुरुः गरीयान्।
न त्वत्समः अस्ति अभ्यधिकः कुतः अन्यः
लोकत्रये अपि अप्रतिमप्रभाव॥४३॥

तस्मात् प्रणम्य प्रणिधाय कायं
प्रसादये त्वाम् अहम् ईशम् ईड्यम्।
पिता इव पुत्रस्य सखा इव सख्युः
प्रियः प्रियायाः अर्हसि देव सोढुम्॥४४॥

अदृष्टपूर्वं हृषितः अस्मि दृष्ट्वा
भयेन च प्रव्यथितं मनः मे।
तत् एव मे दर्शय देव रूपं
प्रसीद देवेश जगन्निवास॥४५॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तम्
इच्छामि त्वां द्रष्टुम् अहं तथा एव।
तेन एव रूपेण चतुर्भुजेन
सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते॥४६॥

श्रीभगवानुवाच

मया प्रसन्नेन तव अर्जुन इदं
रूपं परं दर्शितम् आत्मयोगात्।
तेजोमयं विश्वम् अनन्तम् आद्यं
यत् मे त्वत् अन्येन न दृष्टपूर्वम्॥४७॥

न वेदयज्ञाध्ययनैः न दानैः
न च क्रियाभिः न तपोभिः उग्रैः।
एवं रूपः शक्यः अहं नृलोके
द्रष्टुं त्वत् अन्येन कुरुप्रवीर॥४८॥

मा ते व्यथा मा च विमूढभावः
दृष्ट्वा रूपं घोरम् ईदृक् मम इदम्।
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनः त्वं
तत् एव मे रूपम् इदं प्रपश्य॥४९॥

सञ्जय उवाच

इति अर्जुनं वासुदेवः तथा उक्त्वा
स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः।
आश्वासयामास च भीतम् एनं
भूत्वा पुनः सौम्यवपुः महात्मा॥५०॥

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वा इदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन।
इदानीम् अस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः॥५१॥

श्रीभगवानुवाच

सुदुर्दर्शम् इदं रूपं दृष्टवान् असि यत् मम।
देवाः अपि अस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः॥५२॥

न अहं वेदैः न तपसा न दानेन न च इज्यया।
शक्यः एवं विधः द्रष्टुं दृष्टवान् असि मां यथा॥५३॥

भक्त्या तु अनन्यया शक्यः अहम् एवं विधः अर्जुन।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप॥५४॥

मत्कर्मकृत् मत्परमः मद्भक्तः सङ्गवर्जितः।
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः सः माम् एति पाण्डव॥५५॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगो नाम एकादशोऽध्यायः॥

॥द्वादशोऽध्यायः—भक्तियोगः॥

अर्जुन उवाच

एवं सततयुक्ताः ये भक्ताः त्वां पर्युपासते।
ये च अपि अक्षरम् अव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः॥१॥

श्रीभगवानुवाच

मयि आवेश्य मनः ये मां नित्ययुक्ताः उपासते।
श्रद्धया परया उपेताः ते मे युक्ततमाः मताः॥२॥

ये तु अक्षरम् अनिर्देश्यम् अव्यक्तं पर्युपासते।
सर्वत्रगम् अचिन्त्यं च कूटस्थम् अचलं ध्रुवम्॥३॥

सन्नियम्य इन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः।
ते प्राप्नुवन्ति माम् एव सर्वभूतहिते रताः॥४॥

क्लेशः अधिकतरः तेषाम् अव्यक्तासक्तचेतसाम्।
अव्यक्ता हि गतिः दुःखं देहवद्भिः अवाप्यते॥५॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि सन्न्यस्य मत्पराः।
अनन्येन एव योगेन मां ध्यायन्तः उपासते॥६॥

तेषाम् अहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात्।
भवामि न चिरात् पार्थ मयि आवेशितचेतसाम्॥७॥

मयि एव मनः आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय।
निवसिष्यसि मयि एव अतः ऊर्ध्वं न संशयः॥८॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम्।
अभ्यासयोगेन ततः माम् इच्छ आप्तुं धनञ्जय॥९॥

अभ्यासे अपि असमर्थः असि मत्कर्मपरमः भव।
मदर्थम् अपि कर्माणि कुर्वन् सिद्धिम् अवाप्स्यसि॥१०॥

अथ एतत् अपि अशक्तः असि कर्तुं मद्योगम् आश्रितः।
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान्॥११॥

श्रेयः हि ज्ञानम् अभ्यासात् ज्ञानात् ध्यानं विशिष्यते।
ध्यानात् कर्मफलत्यागः त्यागात् शान्तिः अनन्तरम्॥१२॥

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुणः एव च।
निर्ममः निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्षमी॥१३॥

सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः।
मयि अर्पितमनोबुद्धिः यः मद्भक्तः सः मे प्रियः॥१४॥

यस्मात् न उद्विजते लोकः लोकात् न उद्विजते च यः।
हर्षामर्षभयोद्वेगैः मुक्तः यः सः च मे प्रियः॥१५॥

अनपेक्षः शुचिः दक्षः उदासीनः गतव्यथः।
सर्वारम्भपरित्यागी यः मद्भक्तः सः मे प्रियः॥१६॥

यः न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति।
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान् यः सः मे प्रियः॥१७॥

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः।
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः॥१८॥

तुल्यनिन्दास्तुतिः मौनी सन्तुष्टः येन केनचित्।
अनिकेतः स्थिरमतिः भक्तिमान् मे प्रियः नरः॥१९॥

ये तु धर्म्यामृतम् इदं यथा उक्तं पर्युपासते।
श्रद्दधानाः मत्परमाः भक्ताः ते अतीव मे प्रियाः॥२०॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः॥

॥त्रयोदशोऽध्यायः—क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगः॥

श्रीभगवानुवाच

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रम् इति अभिधीयते।
एतत् यः वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञः इति तद्विदः॥१॥

क्षेत्रज्ञं च अपि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः ज्ञानं यत् तत् ज्ञानं मतं मम॥२॥

तत् क्षेत्रं यत् च यादृक् च यत् विकारि यतः च यत्।
सः च यः यत् प्रभावः च तत् समासेन मे शृणु॥३॥

ऋषिभिः बहुधा गीतं छन्दोभिः विविधैः पृथक्।
ब्रह्मसूत्रपदैः च एव हेतुमद्भिः विनिश्चितैः॥४॥

महाभूतानि अहङ्कारः बुद्धिः अव्यक्तम् एव च।
इन्द्रियाणि दश एकं च पञ्च च इन्द्रियगोचराः॥५॥

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सङ्घातः चेतना धृतिः।
एतत् क्षेत्रं समासेन सविकारम् उदाहृतम्॥६॥

अमानित्वम् अदम्भित्वम् अहिंसा क्षान्तिः आर्जवम्।
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यम् आत्मविनिग्रहः॥७॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यम् अनहङ्कारः एव च।
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥८॥

असक्तिः अनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु।
नित्यं च समचित्तत्वम् इष्टानिष्टोपपत्तिषु॥९॥

मयि च अनन्ययोगेन भक्तिः अव्यभिचारिणी।
विविक्तदेशसेवित्वम् अरतिः जनसंसदि॥१०॥

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम्।
एतत् ज्ञानम् इति प्रोक्तम् अज्ञानं यत् अतः अन्यथा॥११॥

ज्ञेयं यत् तत् प्रवक्ष्यामि यत् ज्ञात्वा अमृतम् अश्नुते।
अनादिमत् परं ब्रह्म न सत् तत् न असत् उच्यते॥१२॥

सर्वतः पाणिपादं तत् सर्वतः अक्षिशिरोमुखम्।
सर्वतः श्रुतिमत् लोके सर्वम् आवृत्य तिष्ठति॥१३॥

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम्।
असक्तं सर्वभृत् च एव निर्गुणं गुणभोक्तृ च॥१४॥

बहिरन्तः च भूतानाम् अचरं चरम् एव च।
सूक्ष्मत्वात् तत् अविज्ञेयं दूरस्थं च अन्तिके च तत्॥१५॥

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तम् इव च स्थितम्।
भूतभर्तृ च तत् ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च॥१६॥

ज्योतिषाम् अपि तत् ज्योतिः तमसः परम् उच्यते।
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम्॥१७॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं च उक्तं समासतः।
मद्भक्तः एतत् विज्ञाय मद्भावाय उपपद्यते॥१८॥

प्रकृतिं पुरुषं च एव विद्धि अनादी उभौ अपि।
विकारान् च गुणान् च एव विद्धि प्रकृतिसम्भवान्॥१९॥

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिः उच्यते।
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुः उच्यते॥२०॥

पुरुषः प्रकृतिस्थः हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान् गुणान्।
कारणं गुणसङ्गः अस्य सदसद्योनिजन्मसु॥२१॥

उपद्रष्टा अनुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः।
परमात्मा इति च अपि उक्तः देहे अस्मिन् पुरुषः परः॥२२॥

यः एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह।
सर्वथा वर्तमानः अपि न सः भूयः अभिजायते॥२३॥

ध्यानेन आत्मनि पश्यन्ति केचित् आत्मानम् आत्मना।
अन्ये साङ्ख्येन योगेन कर्मयोगेन च अपरे॥२४॥

अन्ये तु एवम् अजानन्तः श्रुत्वा अन्येभ्यः उपासते।
ते अपि च अतितरन्ति एव मृत्युं श्रुतिपरायणाः॥२५॥

यावत् सञ्जायते किञ्चित् सत्त्वं स्थावरजङ्गमम्।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात् तत् विद्धि भरतर्षभ॥२६॥

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम्।
विनश्यत्सु अविनश्यन्तं यः पश्यति सः पश्यति॥२७॥

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितम् ईश्वरम्।
न हिनस्ति आत्मना आत्मानं ततः याति परां गतिम्॥२८॥

प्रकृत्या एव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः।
यः पश्यति तथा आत्मानम् अकर्तारं सः पश्यति॥२९॥

यदा भूतपृथग्भावम् एकस्थम् अनुपश्यति।
ततः एव च विस्तारं ब्रह्म सम्पद्यते तदा॥३०॥

अनादित्वात् निर्गुणत्वात् परमात्मा अयम् अव्ययः।
शरीरस्थः अपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते॥३१॥

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यात् आकाशं न उपलिप्यते।
सर्वत्र अवस्थितः देहे तथा आत्मा न उपलिप्यते॥३२॥

यथा प्रकाशयति एकः कृत्स्नं लोकम् इमं रविः।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत॥३३॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः एवम् अन्तरं ज्ञानचक्षुषा।
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुः यान्ति ते परम्॥३४॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः॥

॥ चतुर्दशोऽध्यायः—गुणत्रयविभागयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानम् उत्तमम्।
यत् ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिम् इतः गताः॥१॥

इदं ज्ञानम् उपाश्रित्य मम साधर्म्यम् आगताः।
सर्गे अपि न उपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च॥२॥

मम योनिः महत् ब्रह्म तस्मिन् गर्भं दधामि अहम्।
सम्भवः सर्वभूतानां ततः भवति भारत॥३॥

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः सम्भवन्ति याः।
तासां ब्रह्म महत् योनिः अहं बीजप्रदः पिता॥४॥

सत्त्वं रजः तमः इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः।
निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनम् अव्ययम्॥५॥

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकम् अनामयम्।
सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन च अनघ॥६॥

रजः रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम्।
तत् निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम्॥७॥

तमः तु अज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम्।
प्रमादालस्यनिद्राभिः तत् निबध्नाति भारत॥८॥

सत्त्वं सुखे सञ्जयति रजः कर्मणि भारत।
ज्ञानम् आवृत्य तु तमः प्रमादे सञ्जयति उत॥९॥

रजः तमः च अभिभूय सत्त्वं भवति भारत।
रजः सत्त्वं तमः च एव तमः सत्त्वं रजः तथा॥१०॥

सर्वद्वारेषु देहे अस्मिन् प्रकाशः उपजायते।
ज्ञानं यदा तदा विद्यात् विवृद्धं सत्त्वम् इति उत॥११॥

लोभः प्रवृत्तिः आरम्भः कर्मणाम् अशमः स्पृहा।
रजसि एतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ॥१२॥

अप्रकाशः अप्रवृत्तिः च प्रमादः मोहः एव च।
तमसि एतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन॥१३॥

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत्।
तदा उत्तमविदां लोकान् अमलान् प्रतिपद्यते॥१४॥

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते।
तथा प्रलीनः तमसि मूढयोनिषु जायते॥१५॥

कर्मणः सुकृतस्य आहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम्।
रजसः तु फलं दुःखम् अज्ञानं तमसः फलम्॥१६॥

सत्त्वात् सञ्जायते ज्ञानं रजसः लोभः एव च।
प्रमादमोहौ तमसः भवतः अज्ञानम् एव च॥१७॥

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्थाः मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः।
जघन्यगुणवृत्तिस्थाः अधः गच्छन्ति तामसाः॥१८॥

न अन्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टा अनुपश्यति।
गुणेभ्यः च परं वेत्ति मद्भावं सः अधिगच्छति॥१९॥

गुणान् एतान् अतीत्य त्रीन् देही देहसमुद्भवान्।
जन्ममृत्युजरादुःखैः विमुक्तः अमृतम् अश्नुते॥२०॥

अर्जुन उवाच

कैः लिङ्गैः त्रीन् गुणान् एतान् अतीतः भवति प्रभो।
किम् आचारः कथं च एतान् त्रीन् गुणान् अतिवर्तते॥२१॥

श्रीभगवानुवाच

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहम् एव च पाण्डव।
न द्वेष्टि सम्प्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति॥२२॥

उदासीनवत् आसीनः गुणैः यः न विचाल्यते।
गुणाः वर्तन्ते इति एव यः अवतिष्ठति न इङ्गते॥२३॥

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाञ्चनः।
तुल्यप्रियाप्रियः धीरः तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः॥२४॥

मानापमानयोः तुल्यः तुल्यः मित्रारिपक्षयोः।
सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः सः उच्यते॥२५॥

मां च यः अव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते।
सः गुणान् समतीत्य एतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते॥२६॥

ब्रह्मणः हि प्रतिष्ठा अहम् अमृतस्य अव्ययस्य च।
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्य एकान्तिकस्य च॥२७॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः॥

॥ पञ्चदशोऽध्यायः—पुरुषोत्तमयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

ऊर्ध्वमूलम् अधःशाखम् अश्वत्थं प्राहुः अव्ययम्।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यः तं वेद सः वेदवित्॥१॥

अधः च ऊर्ध्वं प्रसृताः तस्य शाखाः
गुणप्रवृद्धाः विषयप्रवालाः।
अधः च मूलानि अनुसन्ततानि
कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके॥२॥

न रूपम् अस्य इह तथा उपलभ्यते
न अन्तः न च आदिः न च सम्प्रतिष्ठा।
अश्वत्थम् एनं सुविरूढमूलम्
असङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा॥३॥

ततः पदं तत् परिमार्गितव्यं
यस्मिन् गताः न निवर्तन्ति भूयः।
तम् एव च आद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी॥४॥

निर्मानमोहाः जितसङ्गदोषाः
अध्यात्मनित्याः विनिवृत्तकामाः।
द्वन्द्वैः विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैः
गच्छन्ति अमूढाः पदम् अव्ययं तत्॥५॥

न तत् भासयते सूर्यः न शशाङ्कः न पावकः।
यत् गत्वा न निवर्तन्ते तत् धाम परमं मम॥६॥

मम एव अंशः जीवलोके जीवभूतः सनातनः।
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति॥७॥

शरीरं यत् अवाप्नोति यत् च अपि उत्क्रामति ईश्वरः।
गृहीत्वा एतानि संयाति वायुः गन्धान् इव आशयात्॥८॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणम् एव च।
अधिष्ठाय मनः च अयं विषयान् उपसेवते॥९॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वा अपि भुञ्जानं वा गुणान्वितम्।
विमूढाः न अनुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः॥१०॥

यतन्तः योगिनः च एनं पश्यन्ति आत्मनि अवस्थितम्।
यतन्तः अपि अकृतात्मानः न एनं पश्यन्ति अचेतसः॥११॥

यत् आदित्यगतं तेजः जगत् भासयते अखिलम्।
यत् चन्द्रमसि यत् च अग्नौ तत् तेजः विद्धि मामकम्॥१२॥

गाम् आविश्य च भूतानि धारयामि अहम् ओजसा।
पुष्णामि च ओषधीः सर्वाः सोमः भूत्वा रसात्मकः॥१३॥

अहं वैश्वानरः भूत्वा प्राणिनां देहम् आश्रितः।
प्राणापानसमायुक्तः पचामि अन्नं चतुर्विधम्॥१४॥

सर्वस्य च अहं हृदि सन्निविष्टः
मत्तः स्मृतिः ज्ञानम् अपोहनं च।
वेदैः च सर्वैः अहम् एव वेद्यः
वेदान्तकृत् वेदवित् एव च अहम्॥१५॥

द्वौ इमौ पुरुषौ लोके क्षरः च अक्षरः एव च।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थः अक्षरः उच्यते॥१६॥

उत्तमः पुरुषः तु अन्यः परमात्मा इति उदाहृतः।
यः लोकत्रयम् आविश्य बिभर्ति अव्ययः ईश्वरः॥१७॥

यस्मात् क्षरम् अतीतः अहम् अक्षरात् अपि च उत्तमः।
अतः अस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः॥१८॥

यः माम् एवम् असम्मूढः जानाति पुरुषोत्तमम्।
सः सर्ववित् भजति मां सर्वभावेन भारत॥१९॥

इति गुह्यतमं शास्त्रम् इदम् उक्तं मया अनघ।
एतत् बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात् कृतकृत्यः च भारत॥२०॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः॥

॥ षोडशोऽध्यायः—दैवासुरसम्पद्विभागयोगः ॥

श्रीभगवानुवाच

अभयं सत्त्वसंशुद्धिः ज्ञानयोगव्यवस्थितिः।
दानं दमः च यज्ञः च स्वाध्यायः तपः आर्जवम्॥१॥

अहिंसा सत्यम् अक्रोधः त्यागः शान्तिः अपैशुनम्।
दया भूतेषु अलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीः अचापलम्॥२॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचम् अद्रोहः न अतिमानिता।
भवन्ति सम्पदं दैवीम् अभिजातस्य भारत॥३॥

दम्भः दर्पः अभिमानः च क्रोधः पारुष्यम् एव च।
अज्ञानं च अभिजातस्य पार्थ सम्पदम् आसुरीम्॥४॥

दैवी सम्पत् विमोक्षाय निबन्धाय आसुरी मता।
मा शुचः सम्पदं दैवीम् अभिजातः असि पाण्डव॥५॥

द्वौ भूतसर्गौ लोके अस्मिन् दैवः आसुरः एव च।
दैवः विस्तरशः प्रोक्तः आसुरं पार्थ मे शृणु॥६॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जनाः न विदुः आसुराः।
न शौचं न अपि च आचारः न सत्यं तेषु विद्यते॥७॥

असत्यम् अप्रतिष्ठं ते जगत् आहुः अनीश्वरम्।
अपरस्परसम्भूतं किम् अन्यत् कामहैतुकम्॥८॥

एतां दृष्टिम् अवष्टभ्य नष्टात्मानः अल्पबुद्धयः।
प्रभवन्ति उग्रकर्माणः क्षयाय जगतः अहिताः॥९॥

कामम् आश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः।
मोहात् गृहीत्वा असत् ग्राहान् प्रवर्तन्ते अशुचिव्रताः॥१०॥

चिन्ताम् अपरिमेयां च प्रलयान्ताम् उपाश्रिताः।
कामोपभोगपरमाः एतावत् इति निश्चिताः॥११॥

आशापाशशतैः बद्धाः कामक्रोधपरायणाः।
ईहन्ते कामभोगार्थम् अन्यायेन अर्थसञ्चयान्॥१२॥

इदम् अद्य मया लब्धम् इमं प्राप्स्ये मनोरथम्।
इदम् अस्ति इदम् अपि मे भविष्यति पुनः धनम्॥१३॥

असौ मया हतः शत्रुः हनिष्ये च अपरान् अपि।
ईश्वरः अहम् अहं भोगी सिद्धः अहं बलवान् सुखी॥१४॥

आढ्यः अभिजनवान् अस्मि कः अन्यः अस्ति सदृशः मया।
यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्ये इति अज्ञानविमोहिताः॥१५॥

अनेकचित्तविभ्रान्ताः मोहजालसमावृताः।
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरके अशुचौ॥१६॥

आत्मसम्भाविताः स्तब्धाः धनमानमदान्विताः।
यजन्ते नामयज्ञैः ते दम्भेन अविधिपूर्वकम्॥१७॥

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः।
माम् आत्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तः अभ्यसूयकाः॥१८॥

तान् अहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान्।
क्षिपामि अजस्रम् अशुभान् आसुरीषु एव योनिषु॥१९॥

आसुरीं योनिम् आपन्नाः मूढाः जन्मनि जन्मनि।
माम् अप्राप्य एव कौन्तेय ततः यान्ति अधमां गतिम्॥२०॥

त्रिविधं नरकस्य इदं द्वारं नाशनम् आत्मनः।
कामः क्रोधः तथा लोभः तस्मात् एतत् त्रयं त्यजेत्॥२१॥

एतैः विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैः त्रिभिः नरः।
आचरति आत्मनः श्रेयः ततः याति परां गतिम्॥२२॥

यः शास्त्रविधिम् उत्सृज्य वर्तते कामकारतः।
न सः सिद्धिम् अवाप्नोति न सुखं न परां गतिम्॥२३॥

तस्मात् शास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुम् इह अर्हसि॥२४॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसम्पद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः॥

॥ सप्तदशोऽध्यायः—श्रद्धात्रयविभागयोगः ॥

अर्जुन उवाच

ये शास्त्रविधिम् उत्सृज्य यजन्ते श्रद्धया अन्विताः।
तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वम् आहो रजः तमः॥१॥

श्रीभगवानुवाच

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा।
सात्त्विकी राजसी च एव तामसी च इति तां शृणु॥२॥

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत।
श्रद्धामयः अयं पुरुषः यः यत् श्रद्धः सः एव सः॥३॥

यजन्ते सात्त्विकाः देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः।
प्रेतान् भूतगणान् च अन्ये यजन्ते तामसाः जनाः॥४॥

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपः जनाः।
दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः॥५॥

कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतग्रामम् अचेतसः।
मां च एव अन्तःशरीरस्थं तान् विद्धि आसुरनिश्चयान्॥६॥

आहारः तु अपि सर्वस्य त्रिविधः भवति प्रियः।
यज्ञः तपः तथा दानं तेषां भेदम् इमं शृणु॥७॥

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ।
रस्याः स्निग्धाः स्थिराः हृद्याः आहाराः सात्त्विकप्रियाः॥८॥

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।
आहाराः राजसस्य इष्टाः दुःखशोकामयप्रदाः॥९॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्।
उच्छिष्टम् अपि च अमेध्यं भोजनं तामसप्रियम्॥१०॥

अफलाकाङ्क्षिभिः यज्ञः विधिदृष्टः यः इज्यते।
यष्टव्यम् एव इति मनः समाधाय सः सात्त्विकः॥११॥

अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थम् अपि च एव यत्।
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम्॥१२॥

विधिहीनम् असृष्टान्नं मन्त्रहीनम् अदक्षिणम्।
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते॥१३॥

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचम् आर्जवम्।
ब्रह्मचर्यम् अहिंसा च शारीरं तपः उच्यते॥१४॥

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत्।
स्वाध्यायाभ्यसनं च एव वाङ्मयं तपः उच्यते॥१५॥

मनः प्रसादः सौम्यत्वं मौनम् आत्मविनिग्रहः।
भावसंशुद्धिः इति एतत् तपः मानसम् उच्यते॥१६॥

श्रद्धया परया तप्तं तपः तत् त्रिविधं नरैः।
अफलाकाङ्क्षिभिः युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते॥१७॥

सत्कारमानपूजार्थं तपः दम्भेन च एव यत्।
क्रियते तत् इह प्रोक्तं राजसं चलम् अध्रुवम्॥१८॥

मूढग्राहेण आत्मनः यत् पीडया क्रियते तपः।
परस्य उत्सादनार्थं वा तत् तामसम् उदाहृतम्॥१९॥

दातव्यम् इति यत् दानं दीयते अनुपकारिणे।
देशे काले च पात्रे च तत् दानं सात्त्विकं स्मृतम्॥२०॥

यत् तु प्रत्युपकारार्थं फलम् उद्दिश्य वा पुनः।
दीयते च परिक्लिष्टं तत् दानं राजसं स्मृतम्॥२१॥

अदेशकाले यत् दानम् अपात्रेभ्यः च दीयते।
असत्कृतम् अवज्ञातं तत् तामसम् उदाहृतम्॥२२॥

ओं तत् सत् इति निर्देशः ब्रह्मणः त्रिविधः स्मृतः।
ब्राह्मणाः तेन वेदाः च यज्ञाः च विहिताः पुरा॥२३॥

तस्मात् ओम् इति उदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः।
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम्॥२४॥

तत् इति अनभिसन्धाय फलं यज्ञतपःक्रियाः।
दानक्रियाः च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः॥२५॥

सद्भावे साधुभावे च सत् इति एतत् प्रयुज्यते।
प्रशस्ते कर्मणि तथा सत् शब्दः पार्थ युज्यते॥२६॥

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सत् इति च उच्यते।
कर्म च एव तदर्थीयं सत् इति एव अभिधीयते॥२७॥

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपः तप्तं कृतं च यत्।
असत् इति उच्यते पार्थ न च तत् प्रेत्य नो इह॥२८॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः॥

॥ अष्टादशोऽध्यायः—मोक्षसन्न्यासयोगः ॥

अर्जुन उवाच

सन्न्यासस्य महाबाहो तत्त्वम् इच्छामि वेदितुम्।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक् केशिनिषूदन॥१॥

श्रीभगवानुवाच

काम्यानां कर्मणां न्यासं सन्न्यासं कवयः विदुः।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुः त्यागं विचक्षणाः॥२॥

त्याज्यं दोषवत् इति एके कर्म प्राहुः मनीषिणः।
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यम् इति च अपरे॥३॥

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम।
त्यागः हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः सम्प्रकीर्तितः॥४॥

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यम् एव तत्।
यज्ञः दानं तपः च एव पावनानि मनीषिणाम्॥५॥

एतानि अपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च।
कर्तव्यानि इति मे पार्थ निश्चितं मतम् उत्तमम्॥६॥

नियतस्य तु सन्न्यासः कर्मणः न उपपद्यते।
मोहात् तस्य परित्यागः तामसः परिकीर्तितः॥७॥

दुःखम् इति एव यत् कर्म कायक्लेशभयात् त्यजेत्।
सः कृत्वा राजसं त्यागं न एव त्यागफलं लभेत्॥८॥

कार्यम् इति एव यत् कर्म नियतं क्रियते अर्जुन।
सङ्गं त्यक्त्वा फलं च एव सः त्यागः सात्त्विकः मतः॥९॥

न द्वेष्टि अकुशलं कर्म कुशले न अनुषज्जते।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टः मेधावी छिन्नसंशयः॥१०॥

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माणि अशेषतः।
यः तु कर्मफलत्यागी सः त्यागी इति अभिधीयते॥११॥

अनिष्टम् इष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम्।
भवति अत्यागिनां प्रेत्य न तु सन्न्यासिनां क्वचित्॥१२॥

पञ्च एतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे।
साङ्ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम्॥१३॥

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम्।
विविधाः च पृथक् चेष्टाः दैवं च एव अत्र पञ्चमम्॥१४॥

शरीरवाङ्मनोभिः यत् कर्म प्रारभते नरः।
न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्च एते तस्य हेतवः॥१५॥

तत्र एवं सति कर्तारम् आत्मानं केवलं तु यः।
पश्यति अकृतबुद्धित्वात् न सः पश्यति दुर्मतिः॥१६॥

यस्य न अहङ्कृतः भावः बुद्धिः यस्य न लिप्यते।
हत्वा अपि सः इमान् लोकान् न हन्ति न निबध्यते॥१७॥

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना।
करणं कर्म कर्ता इति त्रिविधः कर्मसङ्ग्रहः॥१८॥

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधा एव गुणभेदतः।
प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने यथावत् शृणु तानि अपि॥१९॥

सर्वभूतेषु येन एकं भावम् अव्ययम् ईक्षते।
अविभक्तं विभक्तेषु तत् ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम्॥२०॥

पृथक्त्वेन तु यत् ज्ञानं नानाभावान् पृथग्विधान्।
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तत् ज्ञानं विद्धि राजसम्॥२१॥

यत् तु कृत्स्नवत् एकस्मिन् कार्ये सक्तम् अहैतुकम्।
अतत्त्वार्थवत् अल्पं च तत् तामसम् उदाहृतम्॥२२॥

नियतं सङ्गरहितम् अरागद्वेषतः कृतम्।
अफलप्रेप्सुना कर्म यत् तत् सात्त्विकम् उच्यते॥२३॥

यत् तु कामेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः।
क्रियते बहुलायासं तत् राजसम् उदाहृतम्॥२४॥

अनुबन्धं क्षयं हिंसाम् अनपेक्ष्य च पौरुषम्।
मोहात् आरभ्यते कर्म यत् तत् तामसम् उच्यते॥२५॥

मुक्तसङ्गः अनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः।
सिद्ध्यसिद्ध्योः निर्विकारः कर्ता सात्त्विकः उच्यते॥२६॥

रागी कर्मफलप्रेप्सुः लुब्धः हिंसात्मकः अशुचिः।
हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः॥२७॥

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठः नैष्कृतिकः अलसः।
विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामसः उच्यते॥२८॥

बुद्धेः भेदं धृतेः च एव गुणतः त्रिविधं शृणु।
प्रोच्यमानम् अशेषेण पृथक्त्वेन धनञ्जय॥२९॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये।
बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी॥३०॥

यया धर्मम् अधर्मं च कार्यं च अकार्यम् एव च।
अयथावत् प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी॥३१॥

अधर्मं धर्मम् इति या मन्यते तमसा आवृता।
सर्वार्थान् विपरीतान् च बुद्धिः सा पार्थ तामसी॥३२॥

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः।
योगेन अव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी॥३३॥

यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयते अर्जुन।
प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी॥३४॥

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदम् एव च।
न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी॥३५॥

सुखं तु इदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ।
अभ्यासात् रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति॥३६॥

यत् तत् अग्रे विषम् इव परिणामे अमृतोपमम्।
तत् सुखं सात्त्विकं प्रोक्तम् आत्मबुद्धिप्रसादजम्॥३७॥

विषयेन्द्रियसंयोगात् यत् तत् अग्रे अमृतोपमम्।
परिणामे विषम् इव तत् सुखं राजसं स्मृतम्॥३८॥

यत् अग्रे च अनुबन्धे च सुखं मोहनम् आत्मनः।
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत् तामसम् उदाहृतम्॥३९॥

न तत् अस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः।
सत्त्वं प्रकृतिजैः मुक्तं यत् एभिः स्यात् त्रिभिः गुणैः॥४०॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप।
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैः गुणैः॥४१॥

शमः दमः तपः शौचं क्षान्तिः आर्जवम् एव च।
ज्ञानं विज्ञानम् आस्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम्॥४२॥

शौर्यं तेजः धृतिः दाक्ष्यं युद्धे च अपि अपलायनम्।
दानम् ईश्वरभावः च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्॥४३॥

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम्।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्य अपि स्वभावजम्॥४४॥

स्वे स्वे कर्मणि अभिरतः संसिद्धिं लभते नरः।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तत् शृणु॥४५॥

यतः प्रवृत्तिः भूतानां येन सर्वम् इदं ततम्।
स्वकर्मणा तम् अभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः॥४६॥

श्रेयान् स्वधर्मः विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात्।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन् न आप्नोति किल्बिषम्॥४७॥

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषम् अपि न त्यजेत्।
सर्वारम्भाः हि दोषेण धूमेन अग्निः इव आवृताः॥४८॥

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः।
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां सन्न्यासेन अधिगच्छति॥४९॥

सिद्धिं प्राप्तः यथा ब्रह्म तथा आप्नोति निबोध मे।
समासेन एव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा॥५०॥

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तः धृत्या आत्मानं नियम्य च।
शब्दादीन् विषयान् त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च॥५१॥

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः।
ध्यानयोगपरः नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः॥५२॥

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम्।
विमुच्य निर्ममः शान्तः ब्रह्मभूयाय कल्पते॥५३॥

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम्॥५४॥

भक्त्या माम् अभिजानाति यावान् यः च अस्मि तत्त्वतः।
ततः मां तत्त्वतः ज्ञात्वा विशते तत् अनन्तरम्॥५५॥

सर्वकर्माणि अपि सदा कुर्वाणः मद्व्यपाश्रयः।
मत्प्रसादात् अवाप्नोति शाश्वतं पदम् अव्ययम्॥५६॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि सन्न्यस्य मत्परः।
बुद्धियोगम् उपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव॥५७॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात् तरिष्यसि।
अथ चेत् त्वम् अहङ्कारात् न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि॥५८॥

यत् अहङ्कारम् आश्रित्य न योत्स्ये इति मन्यसे।
मिथ्या एषः व्यवसायः ते प्रकृतिः त्वां नियोक्ष्यति॥५९॥

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा।
कर्तुं न इच्छसि यत् मोहात् करिष्यसि अवशः अपि तत्॥६०॥

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशे अर्जुन तिष्ठति।
भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया॥६१॥

तम् एव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत।
तत् प्रसादात् परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम्॥६२॥

इति ते ज्ञानम् आख्यातं गुह्यात् गुह्यतरं मया।
विमृश्य एतत् अशेषेण यथा इच्छसि तथा कुरु॥६३॥

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः।
इष्टः असि मे दृढम् इति ततः वक्ष्यामि ते हितम्॥६४॥

मन्मनाः भव मद्भक्तः मद्याजी मां नमस्कुरु।
माम् एव एष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियः असि मे॥६५॥

सर्वधर्मान् परित्यज्य माम् एकं शरणं व्रज।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यः मोक्षयिष्यामि मा शुचः॥६६॥

इदं ते न अतपस्काय न अभक्ताय कदाचन।
न च अशुश्रूषवे वाच्यं न च मां यः अभ्यसूयति॥६७॥

यः इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेषु अभिधास्यति।
भक्तिं मयि परां कृत्वा माम् एव एष्यति असंशयः॥६८॥

न च तस्मात् मनुष्येषु कश्चित् मे प्रियकृत्तमः।
भविता न च मे तस्मात् अन्यः प्रियतरः भुवि॥६९॥

अध्येष्यते च यः इमं धर्म्यं संवादम् आवयोः।
ज्ञानयज्ञेन तेन अहम् इष्टः स्याम् इति मे मतिः॥७०॥

श्रद्धावान् अनसूयः च शृणुयात् अपि यः नरः।
सः अपि मुक्तः शुभान् लोकान् प्राप्नुयात् पुण्यकर्मणाम्॥७१॥

कच्चित् एतत् श्रुतं पार्थ त्वया एकाग्रेण चेतसा।
कच्चित् अज्ञानसम्मोहः प्रनष्टः ते धनञ्जय॥७२॥

अर्जुन उवाच

नष्टः मोहः स्मृतिः लब्धा त्वत् प्रसादात् मया अच्युत।
स्थितः अस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव॥७३॥

सञ्जय उवाच

इति अहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः।
संवादम् इमम् अश्रौषम् अद्भुतं रोमहर्षणम्॥७४॥

व्यासप्रसादात् श्रुतवान् एतत् गुह्यम् अहं परम्।
योगं योगेश्वरात् कृष्णात् साक्षात् कथयतः स्वयम्॥७५॥

राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य संवादम् इमम् अद्भुतम्।
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुः मुहुः॥७६॥

तत् च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपम् अत्यद्भुतं हरेः।
विस्मयः मे महान् राजन् हृष्यामि च पुनः पुनः॥७७॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णः यत्र पार्थः धनुर्धरः।
तत्र श्रीः विजयः भूतिः ध्रुवा नीतिः मतिः मम॥७८॥

॥ॐ तत् सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसन्न्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्यायः॥

❀❀❀

॥ माहात्म्यम् ॥

गीताशास्त्रमिदं पुण्यं यः पठेत् प्रयतः पुमान्।
विष्णोः पदमवाप्नोति भय-शोकादि-वर्जितः॥१॥

गीताध्ययन-शीलस्य प्राणायाम-परस्य च।
नैव सन्ति हि पापानि पूर्व-जन्म-कृतानि च॥२॥

मल-निर्मोचनं पुंसां जल-स्नानं दिने दिने।
सकृद् गीताम्भसि स्नानं संसार-मल-नाशनम्॥३॥

गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्र-विस्तरैः।
या स्वयं पद्मनाभस्य मुख-पद्माद् विनिःसृता॥४॥

भारतामृत-सर्वस्वं विष्णोर्वक्त्राद् विनिःसृतम्।
गीता-गङ्गोदकं पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते॥५॥

सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपाल-नन्दनः।
पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत्॥६॥

एकं शास्त्रं देवकी-पुत्र-गीतम्
एको देवो देवकी-पुत्र एव।
एको मन्त्रस्तस्य नामानि यानि
कर्माप्येकं तस्य देवस्य सेवा॥७॥

❀❀❀

॥ गीतामाहात्म्यम् ॥

॥ ध्यान-श्लोकाः ॥

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत्॥१॥

नमस्तस्मै वराहाय लीलयोद्धरते महीम्।
खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खणखणायते॥२॥

दंष्ट्राग्रेणोद्धृता गौरुदधिपरिवृता पर्वतैर्निम्नगाभिः
साकं मृत्पिण्डवत् प्राग्बृहदुरुवपुषाऽनन्तरूपेण येन।
सोऽयं कंसासुरारिर्मुरनरकदशास्यान्तकृत्सर्वसंस्थः
कृष्णो विष्णुः सुरेशो नुदतु मम रिपूनादिदेवो वराहः॥३॥

यः संसारार्णवे नौरिव मरणजराव्याधिनक्रोर्मिभीमे
भक्तानां भीतिहर्ता मुरनरकदशास्यान्तकृत् कोलरूपी।
विष्णुः सर्वेश्वरोऽयं यमिह कृतधियो लीलया प्राप्नुवन्ति
मुक्तात्मानो न पापं प्रभवमनुदिनारातिपक्षः क्षितीशः॥४॥

❀

धरोवाच

भगवन् परमेशान भक्तिरव्यभिचारिणी।
प्रारब्धं भुज्यमानस्य कथं भवति हे प्रभो॥१॥

श्री-विष्णुरुवाच

प्रारब्धं भुज्यमानो हि गीताभ्यासरतः सदा।
स मुक्तः स सुखी लोके कर्मणा नोपलिप्यते॥२॥

महापापादिपापानि गीताध्यानं करोति चेत्।
क्वचित् स्पर्शं न कुर्वन्ति नलिनीदलमम्बुवत्॥३॥

गीतायाः पुस्तकं यत्र यत्र पाठः प्रवर्तते।
तत्र सर्वाणि तीर्थानि प्रयागादीनि तत्र वै॥४॥

सर्वे देवाश्च ऋषयो योगिनः पन्नगाश्च ये।
गोपाला गोपिका वाऽपि नारदोद्धवपार्षदैः।
सहायो जायते शीघ्रं यत्र गीता प्रवर्तते॥५॥

यत्र गीताविचारश्च पठनं पाठनं श्रुतम्।
तत्राहं निश्चितं पृथ्वि निवसामि सदैव हि॥६॥

गीताश्रयेऽहं तिष्ठामि गीता मे चोत्तमं गृहम्।
गीताज्ञानमुपाश्रित्य त्रींँल्लोकान् पालयाम्यहम्॥७॥

गीता मे परमा विद्या ब्रह्मरूपा न संशयः।
अर्धमात्राक्षरा नित्या स्वानिर्वाच्यपदात्मिका॥८॥

चिदानन्देन कृष्णेन प्रोक्ता स्वमुखतोऽर्जुनम्।
वेदत्रयी परानन्दा तत्त्वार्थज्ञानसंयुता॥९॥

योऽष्टादशजपो नित्यं नरो निश्चलमानसः।
ज्ञानसिद्धिं स लभते ततो याति परं पदम्॥१०॥

पाठेऽसमर्थः सम्पूर्णे ततोऽर्धं पाठमाचरेत्।
तदा गोदानजं पुण्यं लभते नात्र संशयः॥११॥

त्रिभागं पठमानस्तु गङ्गास्नानफलं लभेत्।
षडंशं जपमानस्तु सोमयागफलं लभेत्॥१२॥

एकाध्यायं तु यो नित्यं पठते भक्तिसंयुतः।
रुद्रलोकमवाप्नोति गणो भूत्वा वसेच्चिरम्॥१३॥

अध्यायं श्लोकपादं वा नित्यं यः पठते नरः।
स याति नरतां यावन्मन्वन्तरं वसुन्धरे॥१४॥

गीतायाः श्लोकदशकं सप्त पञ्च चतुष्टयम्।
द्वौ त्रीनेकं तदर्धं वा श्लोकानां यः पठेन्नरः॥१५॥

चन्द्रलोकमवाप्नोति वर्षाणामयुतं ध्रुवम्।
गीतापाठसमायुक्तो मृतो मानुषतां व्रजेत्॥१६॥

गीताभ्यासं पुनः कृत्वा लभते मुक्तिमुत्तमाम्।
गीतेत्युच्चारसंयुक्तो म्रियमाणो गतिं लभेत्॥१७॥

गीतार्थश्रवणासक्तो महापापयुतोऽपि वा।
वैकुण्ठं समवाप्नोति विष्णुना सह मोदते॥१८॥

गीतार्थं ध्यायते नित्यं कृत्वा कर्माणि भूरिशः।
जीवन्मुक्तः स विज्ञेयो देहान्ते परमं पदम्॥१९॥

गीतामाश्रित्य बहवो भूभुजो जनकादयः।
निर्धूतकल्मषा लोके गीतायाताः परं पदम्॥२०॥

गीतायाः पठनं कृत्वा माहात्म्यं नैव यः पठेत्।
वृथा पाठो भवेत्तस्य श्रम एव ह्युदाहृतः॥२१॥

एतन्माहात्म्यसंयुक्तं गीताभ्यासं करोति यः।
स तत् फलमवाप्नोति दुर्लभां गतिमाप्नुयात्॥२२॥

सूत उवाच

माहात्म्यमेतद्गीताया मया प्रोक्तं सनातनम्।
गीतान्ते च पठेद्यस्तु यदुक्तं तत्फलं लभेत्॥२३॥

॥इति श्रीवाराहपुराणे श्रीगीतामाहात्म्यं सम्पूर्णम्॥

❀

॥ मङ्गलश्लोकाः ॥

स्वस्ति प्रजाभ्यः परिपालयन्तां
न्यायेन मार्गेण महीं महीशाः।
गोब्राह्मणेभ्यः शुभमस्तु नित्यं
लोकाः समस्ताः सुखिनो भवन्तु॥१॥

काले वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी सस्यशालिनी।
देशोऽयं क्षोभरहितो ब्राह्मणाः सन्तु निर्भयाः॥२॥

अपुत्राः पुत्रिणः सन्तु पुत्रिणः सन्तु पौत्रिणः।
अधनाः सधनाः सन्तु जीवन्तु शरदां शतम्॥३॥

॥ गीतामाहात्म्यम्—पद्मपुराणम् ॥

॥ [१] पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

पार्वत्युवाच

भगवन्सर्वतत्वज्ञ श्रीविष्णोस्त्वत्प्रसादतः।
श्रुता नानाविधा धर्मा लोकनिस्तारहेतवः॥१॥

अधुना श्रोतुमिच्छमि गीतामाहात्म्यमप्यहम्।
श्रुतेन येन देवेश हरौ भक्तिर्विवर्द्धते।
तद्वदस्वाधुना देव यद्यहं तव वल्लभा॥२॥

ईश्वर उवाच

अतसीपुष्पसङ्काशं खगेन्द्रासनमच्युतम्।
शयानं शेषशय्यायां महाविष्णुमुपास्महे॥३॥

कदाचिदासने रम्ये सुखासीनं मुरद्विषम्।
आनन्दयित्री लोकानां लक्ष्मीः पप्रच्छ सादरात्॥४॥

श्रीरुवाच

शयालुरसि दुग्धाब्धौ भगवन्केन हेतुना।
उदासीन इवैश्वर्यं जगन्ति स्थापयन्निव॥५॥

ईश्वर उवाच

इति देव्या वचः श्रुत्वा मुरभिज्ज्ञानगर्वितम्।
उवाच श्लक्ष्णया वाचा विस्मयस्मेरलोचनः॥६॥

श्रीभगवानुवाच

नाहं सुमुखि निद्रालुर्निजं माहेश्वरं वपुः।
दृशा तत्वानुवर्त्तिन्या पश्याम्यन्तर्निमग्नया॥७॥

कुशाग्रया धिया देवि यदन्तर्योगिनो हृदि।
पश्यन्ति यच्च वेदानां सारं मीमांसते भृशम्॥८॥

तदेवमक्षरं ज्योतिरात्मरूपमनामयम्।
अखण्डानन्द सन्दोह निष्पादि द्वैतवर्जितम्॥९॥

यदाश्रया जगद्वृत्तिर्यन्मया चानुभूयते।
न येन रहितं किञ्चिज्जगत्तत्वं चराचरम्॥१०॥

निर्मथ्य बहुधालोक्य वेदशास्त्राम्बुधिं सुधीः।
द्वैपायनो यदासाद्य गीताशास्त्रं निसृष्टवान्॥११॥

यदास्थाय महानन्दमानन्दीकृतमानसः।
निद्रालुरिव देवेशि दुग्धाब्धौ प्रतिभामि वै॥१२॥

इति तस्य मुरारातेर्मितमानन्दवद्वचः।
सा हर्षोत्फुल्ललोलाक्षी लक्ष्मी श्रुत्वा विसिस्मिरे॥१३॥

श्रीरुवाच

भवानेव हृषीकेश ध्येयोऽसि यमिनां सदा।
तस्मात्त्वत्तः परं यत्तच्छ्रोतुं कौतूहलं हि मे॥१४॥

चराचराणां लोकानां कर्त्ता हर्त्ता स्वयं प्रभुः।
यथास्थितस्ततोऽन्यत्वं यदि मां बोधयाच्युत॥१५॥

श्रीभगवानुवाच

मायामयमिदं देवि वपुर्मे न तु तात्विकम्।
सृष्टिस्थित्योपसंहारक्रियाजालोपबृंहितम् ॥१६॥

अतोऽन्यदात्मनोरूपं द्वैताद्वैतविवर्जितम्।
भावाभावविनिर्मुक्तमाद्यन्तरहितं प्रिये॥१७॥

शुद्धसंवित्प्रभालाभं परानन्दैकसुन्दरम्।
रूपमैश्वरमात्मैक्यगम्यं गीतासु कीर्तितम्॥१८॥

इत्याकर्ण्य वचो देवि देवस्यामिततेजसः।
शङ्कमाना ह वाक्येषु परस्परविरोधिषु॥१९॥

स्वयं चेत्परमानन्दमवाङ्मनसगोचरम्।
कथं गीता बोधयति इति मे च्छिन्धि संशयम्॥२०॥

ईश्वर उवाच

श्रियः श्रुत्वा वचोयुक्तमितिहासपुरःसरम्।
आत्मानुगामिनीं दृष्टिं गीतां बोधितवान्प्रभुः॥२१॥

अहमात्मा परेशानि परापरविभेदतः।
द्विधा ततः परः साक्षी निर्गुणो निष्कलः शिवः॥२२॥

अपरः पञ्चवक्त्रोऽहं द्विधा तस्यापि संस्थितिः।
शब्दार्थभेदतो वाच्यो यथात्माहं महेश्वरः॥२३॥

गीतानां वाक्यरूपेण यन्निरुच्छिद्यते दृढः।
मदीयपाशबन्धोऽयं संसारविषयात्मकः॥२४॥

यदाभ्यासपराधीनौ पञ्चवक्त्रमहेश्वरौ।
इति तस्य वचः श्रुत्वा गीतासारमहोदधेः॥२५॥

इदं परविभेदेन बुध्यते भवभीरुभिः।
तमपृच्छदिदं लक्ष्मीरङ्गप्रत्यङ्गसंस्थितम्॥२६॥

माहात्म्यं सेतिहासं च सर्वं तस्यै न्यवेदयत्।

श्रीभगवानुवाच

शृणु सुश्रोणि वक्ष्यामि गीतासु स्थितिमात्मनः॥२७॥

वक्त्राणि पञ्च जानीहि पञ्चाध्यायाननुक्रमात्।
दशाध्याया भुजाश्चैक उदरं द्वौ पदाम्बुजे॥२८॥

एवमष्टादशाध्याया वाङ्मयी मूर्तिरैश्वरी।
विज्ञेया ज्ञानमात्रेण महापातकनाशिनी॥२९॥

अतोध्यायं तदर्धं वा श्लोकमर्द्धं तदर्धकम्।
अभ्यस्यति सुमेधा यः सुशर्मेव समुच्यते॥३०॥

श्रीरुवाच

सुशर्मा नाम को देव किं जातीयः किमात्मकः।
कुतस्तस्य च वै मुक्तिः केनाजायत हेतुना॥३१॥

श्रीभगवानुवाच

सुशर्मा नाम दुर्मेधाः सीमा पापात्मनामभूत्।
जातो नात्मविदां वंशे विप्राणां क्रूरकर्मणाम्॥३२॥

न ध्यानं न जपो होमो न चैवातिथिपूजनम्।
केवलं विषयेष्वेव बलाद्येनाभिवर्त्तते॥३३॥

कृषिकर्मरतो नित्यं पर्णजीवी सुराप्रियः।
मांसोपहारी सुचिरं कालमेवं निनाय सः॥३४॥

आनेतुकामः पर्णानि पर्यटनृषिवाटिकाम्।
ततः स तत्र दष्टोऽभूत्कालसर्पेण मूढधीः॥३५॥

कालधर्मं समासाद्य गत्वा च निरयान्बहून्।
पुनरागत्य मर्त्येषु बलीवर्दत्वमीयिवान्॥३६॥

पङ्गुना केन विक्रीतः स स्वजीवनहेतवे।
नयन्पृष्ठेन शरदः सप्ताष्टौ कष्टतोनयत्॥३७॥

कदाचित्पङ्गुनासोऽपि चिरमावर्तितो जवात्।
पपात तरसा भूमौ मूर्च्छां च प्रतिपेदिवान्॥३८॥

विकलाङ्गो विवृत्ताक्षः फेनसन्ततिमुद्गिरन्।
न जीवति न मृत्युं वा प्रतिपेदे स्वकर्मणा॥३९॥

कौतुकाकृष्टलोकेऽस्मिंस्तस्मिञ्जनसमागमे ।
श्रेयसे तस्य सुकृती कश्चित्पुण्यं वितीर्णवान्॥४०॥

कर्माणि स्वान्यनुस्मृत्य ददुरन्ये च केचन।
गणिका कापि तत्रस्था लोकयात्रानुवर्तिनी॥४१॥

अज्ञात निजपुण्या सा किञ्चिदुत्सृष्टवत्यभूत्।
परेतनगरीमादौ स नीतः कालकिङ्करैः॥४२॥

गणिकादत्तपुण्येन पुण्यवानिति मोचितः।
पुनरागत्य भूर्लोकं कुलशीलवतां गृहे॥४३॥

द्विजन्मनामसौ जज्ञे जातिं स्वामनुसंस्मरन्।
काले महति जिज्ञासुः श्रेयः स्वाज्ञाननोदनम्॥४४॥

उपेत्य गणिकां दत्तं ख्यापयित्वा स पृष्टवान्।
आचष्ट मां शुको नित्यं पञ्जरस्थः पठत्यसौ॥४५॥

तेन पूतान्तरात्माहं तत्पुण्यं पर्यकल्पयम्।
ताभ्यां शुकस्तु पृष्टोऽसौ व्याख्यातुमुपचक्रमे॥४६॥

आख्यायिकां पुरावृत्तां स्मृत्वा जातिं निजामपि।

शुक उवाच

पुरा विद्वानहं भूत्वा वैदुष्य स्मयमोहितः॥४७॥

रागद्वेषेण विद्वत्सु गुणवत्स्वपि मत्सरी।
कालेनाहं ततः प्रेत्य प्राप्य लोकाञ्जुगुप्सितान्॥४८॥

सोऽहं कीरकुलेऽभूवं सद्गुरावतिनिन्दकः।
काले धर्मणि दुष्कर्मा पितृभ्यां च वियोजितः॥४९॥

निदाघेऽध्वनिसन्तप्ते आनीतो ऋषिपुङ्गवैः।
पातितः पञ्जरस्थोऽहं माश्रमे महदाश्रये॥५०॥

आवर्तयद्भो गीतानामाद्यमध्यायमादरात्।
श्रुत्वा ऋषिकुमारेभ्यः पाठं चाकरवं मुहुः॥५१॥

एतस्मिन्नन्तरे कश्चिद्वागुरिश्चौरकर्मकृत्।
मामाहृत्य तदाक्रीणादिति वृत्तमुदाहृतम्॥५२॥

श्रीभगवानुवाच

अध्यायोऽयं पुराम्नातो येन पापमनोदयम्।
पूतान्तरात्मा येनासौ मोचितश्च द्विजोत्तमः॥५३॥

एवमन्योन्यमाभाष्य तन्माहात्म्यं प्रशस्य च।
ते जपन्तोनिशं धीरा मुक्तिं गेहे प्रपेदिरे॥५४॥

तस्मादध्यायमाद्यं यः पठते शृणुते स्मरेत्।
अभ्यसेत्तस्य न भवेद्भवाम्भोधिर्दुरुत्तरः॥५५॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१७५॥

॥ [२] षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

श्रीभगवानुवाच

आदिमस्यैवमाख्यानमुदीरितमनुत्तमम् ।
शृणु माहात्म्यमन्येषामध्यायानामपीन्दिरे॥१॥

दक्षिणस्यां दिशि श्रीमानासीदाम्नायवादिनाम्।
पुरे पुरन्दराह्वाने देवशर्मेति विश्रुतः॥२॥

अर्चितातिथिराम्नातो वेदशास्त्रविशारदः।
आहर्ता क्रतुसङ्घानां तापसानां प्रियः सदा॥३॥

देवान्सन्तर्पयामास हव्यैर्हुतवहं चिरम्।
नचोपलेभे धर्मात्मा शान्तिमेकान्तिकीं ततः॥४॥

निःश्रेयसं स जिज्ञासुस्तापसाननुवासरम्।
सिषेवे सत्यसङ्कल्पाननल्पैरेव कल्पकैः॥५॥

एवमाचरतस्तस्य काले महति गच्छति।
मुक्तकर्मा ततः कश्चित्प्रादुरासीत्पुरा भुवि॥६॥

अनुभूतनिराकाङ्क्षी नासाग्रन्यस्तलोचनः।
शान्तचेताः परं ब्रह्म ध्यायन्नानन्दनिर्भरः॥७॥

पादौ तस्योपसङ्गृह्य प्रणतेनान्तरात्मना।
चकार विधिवत्तस्मै विद्वानतिथिसत्क्रियाम्॥८॥

तं च शुद्धेन भावेन परितुष्टं तपस्विनम्।
प्रणतः परिपप्रच्छ निर्वाणस्थितिमात्मनः॥९॥

स तस्मै कथयामास पुरेऽसौ पुरनामनि।
मित्रवन्तमजापालमुपदेष्टारमात्मवित् ॥१०॥

स चाभिवन्द्य तत्पादावेत्यसौ पुरमूर्जितम्।
तस्योत्तरदिशोभागे ददर्श विपुलं वनम्॥११॥

मारुतान्दोलितानेक कुसुमामोदसुन्दरम्।
उन्मत्तभ्रमरोद्गीत नादापूरितदिङ्मुखम्॥१२॥

तस्मिन्वने सरित्तीरे निषीदन्तं शिलातले।
मित्रवन्तं ददर्शाथ सानन्दस्तिमितेक्षणम्॥१३॥

अपि स्वाभाविकं वैरं हित्वान्योन्यं विरोधिभिः।
सत्वैरावृतमुद्याने मन्दस्यन्दनभास्वति॥१४॥

शान्तेषु मृगयूथेषु दशानन्दमनोज्ञया।
कृपानुविद्धया भूमिं निषिञ्चन्तमिवामृतम्॥१५॥

उपेत्य विनयेनामुमुन्मनाः प्रीतमानसः।
किञ्चिदानम्रशिरसा तेनापि स तु सत्कृतः॥१६॥

उपतस्थे ततो विद्वान्मित्रवन्तमनन्यधीः।
समाप्तध्यानकालं स पर्यपृच्छत्समाहितः॥१७॥

देवशर्मोवाच

आत्मानं वेत्तुमिच्छामि तदमुष्मिन्मनोरथे।
लब्धसिद्धिमुपायं मामुपदेष्टुं त्वमर्हसि॥१८॥

श्रीभगवानुवाच

परामृश्य क्षणं सोऽपि मित्रवानिदमब्रवीत्।

मित्रवानुवाच

विद्वन्विद्धि पुरावृत्तमुच्यमानमिदं मया॥१९॥

अस्ति गोदावरीतीरे प्रतिष्ठानाभिधं पुरम्।
तत्र दुर्दमनामासीदन्वये च मनीषिणाम्॥२०॥

तत्रास्ति विक्रमो नाम सेव्यमानो महीपतिः।
दानानि प्रत्यहं गृह्णन्वर्त्तते उदरम्भरः॥२१॥

कालेन कालपाशेन बद्धानीतो यमालयम्।
निरयेषु समग्रेषु यातना अनुभूय च॥२२॥

कस्मिंश्चित्स कुले जातो दुर्वृत्तानां द्विजन्मनाम्।
भवान्तरानुवर्तिन्या विद्यया स पुरस्कृतः॥२३॥

उपयेमे दुराधर्षां कन्यकामधमे कुले।
कालेन सा वयो हित्वा शैशवं यौवनं ययौ॥२४॥

पीनस्तनी च सुश्रोणी मदविह्वललोचना।
पतिं न सेहे दुर्वृत्तं चकमे स्वपतीन्परान्॥२५॥

वृत्तिमाहर्तुकामस्मिन्निर्गता सा पुराद्बहिः।
सङ्गता कामुकेनासौ चिरं चाण्डालजन्मना॥२६॥

दधे गर्भमसौ तस्मात्सा च कन्योपपद्यते।
सैव भार्यापि तस्यासीत्पूर्वपापप्रसङ्गतः॥२७॥

सैव वृद्धा ततः काले डाकिनी समजायत।
कुसङ्गात्कुमतिर्जाता दुष्टनारीप्रसङ्गतः॥२८॥

चखाद व्याधितं व्याधमसृगास्वादलालसा।
भ्रमन्ती विपिने घोरे जनैर्दृष्ट्वा बहिष्कृता॥२९॥

परेतलोकमासाद्य व्याधौ व्याघ्रोऽभ्यवर्त्तत।
नरकान्दारुणान्भुक्त्वा जीवहिंसा प्रभावतः॥३०॥

सापि कालेन दुष्टात्मा मृत्युवेगमुपागता।
निरयानेत्य दुर्द्धर्षानजाजायत मद्गृहे॥३१॥

तामन्या अप्यहं विद्वन्पालयन्काननान्तरे।
अपश्यन्द्वीपिनं घोरं जिघांसन्तमिवाखिलम्॥३२॥

समालोक्य तमायान्तं भयेन प्रपलायितम्।
अजायूथं परित्यज्य मया मरणभीरुणा॥३३॥

उपदुद्राव स द्वीपी पूर्ववैरमनुस्मरन्।
अजा तु तत्समीपेऽगात्सत्वरं सरिदन्तिके॥३४॥

तत्र सा भयमुत्सृज्य हित्वा वैरमनर्गला।
अवतस्थे स च द्वीपी तूष्णीमासीदमत्सरः॥३५॥

तं तथाविधमालोक्य सा वक्तुमुपचक्रमे।
द्वीपिन्नभीप्सितं भुङ्क्ष्व मांसमुद्धृत्य सादरः॥३६॥

नेयं भवति ते बुद्धिः कथं वैरमतिं त्यजः।
इत्याकर्ण्य तदा वाक्यं प्राह द्वीपी विमत्सरः॥३७॥

स्थानेऽस्मिन्मे गतो द्वेषः क्षुत्पिपासा च निर्ययौ।
न प्रार्थयामि तेन त्वां समीपे समुपस्थिताम्॥३८॥

सैवमुक्ता पुनः प्राह जाताहं निर्भया कथम्।
किमत्र कारणं वेत्सि यदि मे वक्तुमर्हसि॥३९॥

एवमुक्तः पुनर्द्वीपी तामाहाजां न वेद्म्यहम्।
पुरोगतमिमं प्रष्टुं महान्तमिति निर्गतौ॥४०॥

ताभ्यामुभाभ्यामागत्य पृष्टोऽहं बहुविस्मयः।
अहं च सहितस्ताभ्यामपृच्छं वानरेश्वरम्॥४१॥

मया पृष्टः स विप्रेदमब्रवीत्सादरं कपिः।
शृणु वक्ष्याम्यजापाल वृत्तमत्र पुरातनम्॥४२॥

इदमायतनं पश्य पुरोवनगतं महत्।
अत्र त्र्यम्बकलिङ्गं हि द्रुहिणेन प्रतिष्ठितम्॥४३॥

सुकर्मानाम मेधावी पर्युपास्ते तपश्चरन्।
वनपुष्पाण्यपाहृत्य सुरपूज्यं पुरोभवम्॥४४॥

संस्नाप्य सरिदम्भोभिः केवलं कर्मणा वसन्।
काले महति तस्यागादतिथिः कश्चिदन्तिकम्॥४५॥

उपाहृत्य फलाहारं स तस्मै पर्यकल्पयत्।
तेनातिथ्येन सम्प्रीतः सुकर्माणमभाषत॥४६॥

किमिदं कर्मणो मूलं फलं भुक्त्वा तु तिष्ठसि।
गतानुगतया वृत्त्या किं वा केवलमीहसे॥४७॥

स एवमुक्तः प्रायेण प्रीतेनात्मविदा तदा।
प्रत्युवाच वचः स्पष्टमात्मनो हितमुत्तमम्॥४८॥

विद्वन्न वेद्मि तत्वेन फलमेतस्य कर्मणः।
बुभुत्सया परः शम्भुः सेव्यते केवलं यया॥४९॥

फलमेतस्य सेवायाः परिपाकं कपर्दिनः।
यन्मांसमनुगृह्णासि संस्पृश्यात्ममनोरथम्॥५०॥

तस्यैवं सूनृतं वाक्यं श्रुत्वा प्रीतस्तपोधनः।
द्वितीयमालिलेखाऽसौ गीताध्यायं शिलातले॥५१॥

आदिदेशऽऽशु तं विप्रं पठनाभ्यसनाय च।
फलिष्यत्यात्मनः स्वैरं परितस्ते मनोरथः॥५२॥

इत्युक्त्वान्तर्दधे धीमान्पुरतस्तस्य पश्यतः।
विस्मितस्तस्य चादेशात्सोऽन्वतिष्ठदनारतम्॥५३॥

ततः कालेन महता भावितात्मा प्रसन्नधीः।
यत्रयत्र चचारासौ शान्तं तत्तत्तपोवनम्॥५४॥

न द्वन्द्वबाधा नैव क्षुत्पिपासा न च वा भयम्।
तपसा तस्य जानीहि द्वितीयाध्यायजापिनः॥५५॥

मित्रवानुवाच

एवमुक्तश्च तेनाऽहं ख्यापयित्वा परां कथाम्।
अनुज्ञातप्रसन्नेन च्छागीव्याघ्रयुतोगमम्॥५६॥

गत्वा शिलातले पश्यमध्यायं लिखितं पठेत्।
तस्यैवावर्त्तनादाप्तं तपसः पारमुत्तमम्॥५७॥

तेन त्वमपि कल्याण नित्यमाहर्तुमर्हसि।
अध्यायं तेन ते मुक्तिरदूरस्था भविष्यति॥५८॥

देवशर्मा समादिष्टस्तेन मित्रवता स्वयम्।
अभ्यर्च्य प्रणतो भूत्वा पुरन्दरपुरं ययौ॥५९॥

तत्रात्मविदमासाद्य देवतायतने क्वचित्।
वृत्तमेतन्निवेद्यादावध्यायमपठत्ततः ॥६०॥

शिक्षितस्तेन पूतात्मा पठन्नध्यायमादरात्।
द्वितीयमाससादोच्चैर्निरवद्यं परं पदम्॥६१॥

द्वितीयस्येदमाख्यानं कथितं शृणु साम्प्रतम्।
तृतीयस्याथ वक्ष्यामि माहात्म्यमपि चेन्दिरे॥६२॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१७६॥

॥ [३] सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

श्रीभगवानुवाच

जनस्थाने जडो नाम द्विजन्मा कौशिकान्वयी।
हित्वा जात्युचितं धर्मं वणिग्वृत्त्यां मनो दधे॥१॥

व्यसनी परदारेषु दीव्यन्नक्षैः पिबन्मधु।
मृगया निरतो नित्यं कालमेवं निनाय सः॥२॥

क्षीणे वित्ते ततो रात्रौ चौर्यामारब्धवांस्ततः।
प्रतिपेदे धनं तेन यज्वनां यष्टुमर्थिनाम्॥३॥

स दूरमगमत्तेन वाणिज्यायोत्तरां दिशम्।
कस्तूरिमगुरुं कृष्णं चामरांश्चन्द्रिकोज्ज्वलान्॥४॥

गृहीत्वा वृत्य चानिन्ये पञ्चषादध्वयोजनात्।
अथापरस्मिन्नहनि प्रियादर्शनदोहनि॥५॥

दूरमध्वानमुल्लङ्घ्य रवावस्तमिते सति।
ध्वान्ते प्रसर्पति स्वैरं दिशो दश तरोस्तले॥६॥

गतो वशं सदस्यूनां निजघ्ने तैश्च सत्वरम्।
धर्मलोपादसौ जज्ञे घोरश्चोग्रतरो ग्रहः॥७॥

पिपासितो बुभुक्षार्तो लेलिहानश्च सृक्किणी।
उर्ध्वकेशोऽतिजङ्घालुः पृष्टलग्नोदरो महत्॥८॥

अस्थिमात्रशरीरोऽभूद्दुर्वृत्तनयनो भृशम्।
अत्रान्तरे सुतस्तस्य धर्मात्मा वेदकोविदः॥९॥

पर्यपालयदत्यर्थं दिदृक्षुस्तं तदागमत्।
नित्यमन्वेषयन्वार्त्तां पान्थेभ्यो नोपलब्धवान्॥१०॥

ततः कदाचिदायाते सहायिनि च मानवे।
तस्माद्विदितवृत्तान्तः शुशोच पितरं बहु॥११॥

ततो विमृश्य मेधावी चिकीर्षुः पारलौकिकम्।
वाराणसीं ससम्भारः स गन्तुमुपचक्रमे॥१२॥

मार्गे निवासान्सप्ताष्टौ नीत्वा तस्य तरोस्तले।
सन्ध्यां प्रचक्रमे कर्तुं यत्रास्य निहतः पिता॥१३॥

तत्राध्यायं स गीतानां तृतीयं सञ्जजाप ह।
ततो घोरस्वरस्तत्र व्योममध्ये परामृशत्॥१४॥

ददर्श घोरमाकाशात्पतन्तं पितरं ततः।
विस्मयेन भयेनापि विकलीकृतचेतनः॥१५॥

तेजसा भूयसा व्याप्तमालुलोके पुरोऽम्बरे।
किङ्किणीकोटिसङ्कीर्णं तेजसा व्याप्तदिङ्मुखम्॥१६॥

विमानमग्रतोऽपश्यद्दिव्यमध्यग्रचेतनः ।
तत्रापश्यत्समारूढं दिव्याभिः स्त्रीभिरावृतम्॥१७॥

संस्तूयमानं मुनिभिः पितरं पीतवाससम्।
प्रणतस्तं समालोक्य युयुजे तेन चाशिषा॥१८॥

ततोऽपृच्छदिदं वृत्तं स च तस्मै न्यवेदयत्।
दुस्त्यजात्कर्मणो वत्स वपुषो पुण्यकारणात्॥१९॥

मोचितोऽस्मि त्वया दैवादध्यायं जपतान्तिके।
तन्निवर्त्तस्व जपतः साम्प्रतं त्वामुपस्थितम्॥२०॥

वाराणसीं यदर्थं यत्तदनुष्ठितमात्मनः।

श्रीभगवानुवाच

एवमुक्तः स च प्राह पितरं दीप्ततेजसम्॥२१॥

सुत उवाच

हितं ममानुशाधि त्वं कार्यमन्यन्मयानु किम्।

श्रीभगवानुवाच

ततः प्राह पिता पुत्रं कार्यमेतत्त्वयानघ॥२२॥

यन्मयाचरितं कर्म भ्रात्रा मम तु तत्कृतम्।
स यातो नरकं घोरं तं मोचयितुमर्हसि॥२३॥

अन्ये मदन्वये ये वै निरयं प्रतिपेदिरे।
ते च मोचयितव्यास्ते इति मेऽस्ति मनोरथः॥२४॥

इत्येवमुक्तः पुत्रस्तं पुनः प्राह कृताञ्जलि।
कर्मणा केन तान्सर्वान्मोचयामि तदादिश॥२५॥

एवं निवेदितो वाक्यं पिता सुतमुवाच ह।

पितोवाच

येनाहं मोचितो वत्स तदनुष्ठातुमर्हसि॥२६॥

अनुष्ठाय तदुत्पन्नं तेभ्यः पुण्यं समुत्सृज।
ततोऽहमिव ते सर्वे पूर्वे सन्त्यज्य यातनाम्॥२७॥

गमिष्यन्त्यचिरेणैव तद्विष्णोः परमं पदम्।
स सन्दिष्टोवदत्पुत्रो यद्येवं तात नारकान्॥२८॥

सर्वानपि विमोक्ष्यामि यदि ते रोचते वचः।
एवमस्तु शिवं भूयादुपपन्नं महत्प्रियम्॥२९॥

इत्यादिश्य पिता पुत्रं ययौ विष्णोः परं पदम्।
सोऽपि तस्मात्परावृत्त्य जनस्थानं प्रपद्य च॥३०॥

सुन्दरस्य पुरः शौरेश्चालये कालमभ्यगात्।
स कुर्वाणोःसमादीनि पित्रा च यदुदीरितम्॥३१॥

उत्ससर्ज कृतं पुण्यं मोचयिष्यन्स नारकान्।
अत्रान्तरे पदे विष्णोर्यातनापदमीयुषः॥३२॥

नारकान्मोचयिष्यन्तः किङ्करा यममभ्ययुः।
तेन ते पूजिताः सर्वे सत्क्रियाभिरनेकधा॥३३॥

कुशलं परिपृष्टास्ते सर्वतः सुखमूचिरे।
एमं सत्कृत्य मेधावी पितृलोक महेश्वरः॥३४॥

हेतुमागमने पृच्छत्ते च तस्मै न्यवेदयन्।
विद्धि कीनाशनाथ त्वं शेषपर्यङ्कशायिना॥३५॥

शौरिणा प्रहितानस्मान्समादेष्टुं त्वदन्तिके।
अस्मन्मुखेन देवस्त्वां कुशलं परिपृच्छति॥३६॥

नारकान्प्राणिनः सर्वान्विमोक्तुं च नियच्छति।
इत्याकर्ण्य समादिष्टं विष्णोरमिततेजसः॥३७॥

न तेन मूर्ध्ना सम्भाव्य दध्यौ किञ्चन चेतसा।
विमुक्तान्निरयात्सर्वांस्तान्विलोक्य मदोत्कटान्॥३८॥

स तैरनुगतः सर्वैर्विष्णोरायतनं ततः।
ययौ स वरयानेन यत्रास्ते दुग्धवारिधिः॥३९॥

तदन्त उदितानेकसूर्यकोटिसमप्रभम्।
इन्दीवरदलश्याममालुलोक जगद्गुरुम्॥४०॥

शय्याफणिफणारत्नमरीच्यामिश्रतेजसम्।
विलोक्यमानमानन्दनिर्भरं प्रीतमानसम्॥४१॥

भावानुगैर्दृगालीकैः श्रिया प्रेम्णेक्षितं मुहुः।
योगिभिः परितो जुष्टं ध्याननिष्पन्दतारकैः॥४२॥

स्तूयमानं महेन्द्रेण पराजेतुं विरोधिनः।
आम्नायवचसामन्ते ब्रह्मणो निःसृतैर्मुखात्॥४३॥

मूर्तिमद्भिर्वचोभिश्च गीयमानं गुणोत्करम्।
सम्प्रीतं चाप्युदासीनमपि सर्वासु योनिषु॥४४॥

योगसञ्चितपुण्यानां यौगपद्येन जन्तुषु।
विलोकमानमात्मानमखिलं सचराचरम्॥४५॥

आमोद्यन्नमालोकैरात्मानं दीप्तिपूरितैः।
आबिभ्राणं वपुर्व्यापि द्योतितं भोगिनस्विषा॥४६॥

इन्दीवरदलश्यामं ज्योत्स्नयेव नभस्तलम्।
विलोक्य तं स तुष्टाव धिया बहुलयानतः॥४७॥

यम उवाच

नमः समस्तनिर्माणनिर्मलीभूतचेतसे।
वद नोद्गीर्णवेदाय विश्वरूपाय वेधसे॥४८॥

बलवेगसुदुर्द्धर्ष दानवेन्द्र मदद्रुहे।
नमः स्थितौ च सत्वाय विश्वाधाराय विष्णवे॥४९॥

नमः पातकसङ्घात जिष्णवेऽखिलदेहिनाम्।
ईषदुन्मीलल्लालाटनेत्राग्निप्रभवार्चिषे ॥५०॥

त्वं हि सर्वस्य लोकस्य गुरुरात्मा महेश्वरः।
विसृज्य वैष्णवान्सर्वानतस्त्वमनुकम्पसे॥५१॥

व्यापन्नखिलं लोकं मायया परिबृंहितम्।
न तया परिभूतोऽसि न च तत्प्रभवैर्गुणैः॥५२॥

अन्तरावर्तमानोऽपि न ताभ्यामभिभूयसे।
दृशा विषयवर्तिन्या निग्रहीतमना अपि॥५३॥

तया फलाभिगामिन्या आत्मन्येवाभिलीयसे।
न तवास्ति महिम्नोन्तो यथा निरवधिः स्वयम्॥५४॥

मौनमेवात्रयुक्तं मे विषयोऽसि कथं गिराम्।
इति स्तुत्वा ततो वाक्यमिदमाह कृताञ्जलि॥५५॥

विनियोगादमी युक्ता देहिनो निर्गुणा मया।
समादिश यदन्यन्मे कार्यमस्ति जगद्गुरो॥५६॥

इति विज्ञापितस्तेन तमाह मधुसूदनः।
मेघगम्भीरया वाचा सिञ्चन्निव सुधारसैः॥५७॥

पापादुद्धार्य ते लोको मया समयवर्तिना।
त्वयि विन्यस्तभारोऽहं नानुशोचामि देहिनः॥५८॥

तदाचर निजं कर्म प्रयाहि स्वं निकेतनम्।

श्रीभगवानुवाच

इत्युक्त्वान्तर्दधे देवः सोऽपि स्वपुरमाययौ॥५९॥

सोऽपि स्वजातिजान्सर्वान्निरयस्थाननेकशः।
उद्धृत्य वरयानेन विष्णुलोकं ययौ स्वयम्॥६०॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१७७॥

॥ [४] अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

श्रीभगवानुवाच

चतुर्थस्यापि माहात्म्यमाख्यास्याम्यधुना शृणु।
बदरीत्वं समुत्सृज्य येन कन्ये दिवं गते॥१॥

श्रीरुवाच

कथं कन्ये दिवं याते बदरीत्वं विसृज्य वै।
ते कचास्तां पुरा देव कथं प्राप्ते तु मुख्यताम्॥२॥

एतद्वेदितुमिच्छामि नाथ वक्तुं त्वमर्हसि।
न तु तृप्यामि शृण्वन्ती परमां च कथामिमाम्॥३॥

श्रीभगवानुवाच

अस्ति भागीरथी तीरे नाम्ना वाराणसी पुरी।
भरतो नाम युक्तात्मा तत्र विश्वेश्वरालये॥४॥

नित्यमात्मरतस्तुर्यं जपत्यध्यायमादरात्।
तदभ्यासाददुष्टात्मा न द्वन्द्वैरभिभूयते॥५॥

काले कदाचन क्रीडन्ययौ स नगराद्बहिः।
उपान्त्यवर्तिनो देवान्दिदृक्षुः स तपोधनः॥६॥

विशश्राम तयोर्मूले बदर्योर्न्यपतत्फले।
उपधाय तयोरेकामन्यामालम्ब्य चाङ्घ्रिणा॥७॥

तपस्विनि ततो याते बदर्योश्च तथार्द्वयम्।
शुष्कं निष्पत्रशाखं च दिवसैः पञ्चषैरभूत्॥८॥

गृहे क्वचन विप्राणां जज्ञाते कन्यके ततः।
वर्द्धमानं तयोर्युग्मं सप्तभिः परिवत्सरैः॥९॥

विहृत्य दूरदेशेभ्यो यतिमायान्त मैक्ष्यत।
गृहीत्वा चरणौ तस्य वचः सूनृतमब्रवीत्॥१०॥

त्वत्प्रसादादेव मुने मोचितं द्वन्द्वमावयोः।
उत्सृज्य बदरीभावं मानुष्यं प्रतिपद्यते॥११॥

एवमुक्तो मुनिस्ताभ्यां विस्मृतः प्रत्युवाच सः।
कदा वत्से युवां केन हेतुना मोचिते मया॥१२॥

युवयोर्बदरीत्वे च हेतुं ब्रूतां न वेद्म्यहम्।
ऊचतुः कन्यके तस्मै बादर्ये हेतुमात्मनः॥१३॥

आदौ विमोचने तस्माद्दुस्त्यजादपि कारणम्।
अस्ति गोदावरी तीरे तीर्थं पुण्यप्रदं नृणाम्॥१४॥

च्छिन्नपापमिति ख्यातं परां कोटिमवापयत्।
तत्र सत्यतपा नाम तपस्तेपे सुदारुणम्॥१५॥

ग्रीष्मे महति दीप्तानां मध्यगो जातवेदसाम्।
वर्षासु जलधाराभिर्नित्यमासिक्तमूर्द्धजः॥१६॥

शिशिरे च वसन्नप्सु बिभ्रत्कण्टकितां तनुम्।
विशुद्धः सततं काले तपस्तप्त्वा स संयमी॥१७॥

आत्मन्येव मतिं चक्रे परां प्राप्य सुनिर्वृतिम्।
सदा फलानि बिभ्रत्सु सान्द्रच्छायेषु शाखिषु॥१८॥

निर्मत्सरेषु सत्वेषु बध्वा प्रीतिपरामपि।
तपःफलानुसन्धाने वैदुष्येनोपपादितम्॥१९॥

ब्रह्माप्येनं स्वयं पृच्छन्नुपतस्थे तमन्वहम्।
तेन सङ्कोचहीनत्वाद्ब्रह्मण्यनुगतेन्वहम्॥२०॥

तद्ध्यानानुगतव्यक्ति ववृधे तस्य तत्तपः।
विमुक्तकल्पं मन्वानः समृद्धादात्मनः पदात्॥२१॥

अन्तरायशतं चक्रे ततो भीतः पुरन्दरः।
आहूयाप्सरसां मध्यादावां तुल्यं समादिशत्॥२२॥

कुरुतं तत्तपोविघ्नमनेनाचरितं युवाम्।
यो मां पदादवष्टभ्य स्वराज्यं भोक्तुमिच्छति॥२३॥

इति सन्देशमापन्ने पुरस्ताच्च बिडौजसः।
गोदावरीमगच्छावः स मुनिर्यत्र वर्तते॥२४॥

मृदङ्गैर्मन्दगम्भीरैर्वेणुभिः कलवादिभिः।
कलं गीतं समारब्धं तन्वङ्गीभिः समन्वितम्॥२५॥

उद्वहन्त्यौ पृथुश्रोणीं घनपीनपयोधरे।
स्मयस्मेरमुखाम्भोजे किञ्चिदाकुञ्चितालके॥२६॥

मणिकुण्डलदृष्टांसे पुण्डरीकोज्ज्वलेक्षणे।
तनुमध्ये सुवृत्तोरु वहन्त्यौ च समे पदे॥२७॥

आनर्तां यो वनस्यार्थे स्वरताललयानुगाम्।
दर्शयन्त्यौ स्वतः कृत्स्नां गतिं भावानुगामिनीम्॥२८॥

मृदूपक्रममुत्पन्नं मन्दं मन्दं विवर्द्धनम्।
गर्जयामास दिक्चक्रं तत्तयोर्नृत्यमानयोः॥२९॥

ततोङ्गहारवेगेन वायुर्वासः सुशीतलः।
ईषदुच्छ्वसिते चैले दर्शयन्त्यौ पयोधरौ॥३०॥

उद्वर्धयन्ती कन्दर्प्पमुल्बणा गतिरावयोः।
कोपमुत्पादयामासु मुने रविकृतात्मनः॥३१॥

ततः शापं ददौ कोपाज्जलमुत्सृज्य पाणिना।
बदरीत्वं प्रपद्येथां जाह्नवी रोधसीति नौ॥३२॥

आवाभ्यां पारतन्त्र्येण यद्दुश्चरितमास्थितम्।
तत्क्षमस्व विनम्राभ्यां मुनिः पश्चात्प्रसादितः॥३३॥

ततः शापविमोक्षं नौ कल्पयामास पुण्यधीः।
भरतागमनान्तोयमिति सत्यतया मुनिः॥३४॥

मर्त्येषु जन्मलाभश्च स्मृतिश्चातीतजन्मनाम्।
आवयोरन्तिकं गत्वा बदरीभूतयोस्ततः॥३५॥

स्मरता तुर्यमध्यायं भवता निष्कृतिः कृता।
तत्तावत्प्रणमावस्त्वां शापादेव न केवलात॥३६॥

घोरादेव तु संसारात्त्वयैतेन विमोचिते।

श्रीभगवानुवाच

एवमुक्तो मुनिस्ताभ्यामतिप्रीतमनास्ततः॥३७॥

पूजितस्ते समामन्त्र्य यथागतमसौ ययौ।
कन्ये चतुर्थमध्यायं जपेतां नित्यमादरात्॥३८॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१७८॥

॥ [५] एकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

श्रीभगवानुवाच

पञ्चमस्याधुना देवि माहात्म्यं लोकपूजितम्।
कथयामि समासेन सावधाना शृणु प्रिये॥१॥

पिङ्गलो नाम भद्रेषु पुरुकुत्सपुरे द्विजः।
अवदाते कुले जातो विश्रुते वेदवादिनाम्॥२॥

कुलोचितानि शास्त्राणि तथा वेदान्विसृज्य सः।
तौर्यत्रिके मतिं चक्रे वादयन्मुरजादिकम्॥३॥

कृतश्रमस्ततस्तत्र गीते नृत्ये च वादने।
परां प्रसिद्धिमासाद्य नृपसद्म विवेश सः॥४॥

समातस्थे स तेनासौ पुरा भूमिभुजा सह।
परदारानुपाहृत्य बुभुजे ता अनन्यधीः॥५॥

तत उत्सिक्तगर्वोऽयं सूचमानो निरङ्कुशः।
परच्छिद्राणि चामुष्मै विविक्ते स निरन्तरम्॥६॥

तस्यासीदरुणा नाम भार्या हीनकुलोद्भवा॥७॥

भ्रमत्यन्वेषयन्ती सा कामुकेन विहारिणी।
तमन्तरायं मन्वाना निशीथिन्यां निजालये॥८॥

निजघान शिरश्छित्त्वा निचखान महीतले।
वियोजितस्तः प्राणैरुपेत्य यमसादनम्॥९॥

दुर्जयान्नरकान्भुङ्क्त्वा गृध्रोऽभूद्विजने वने।
भगन्दरेण रोगेण सापि हित्वा वरां तनुम्॥१०॥

उपेत्य नरकान्घोराञ्जज्ञे तत्र वने शुकी।
कणानादातुकामां तां सञ्चरन्तीमितस्ततः॥११॥

विददार नखैस्तीक्ष्णैर्गृध्रो वैरमनुस्मरन्।
नृकपाले पयः पूर्णे निपतन्तीं ततः शुकीम्॥१२॥

अभिदुद्राव गृध्रोऽपि निजघ्ने स च जालिकैः।
पत्नीवियोजिता प्राणैर्नृकपालजले ततः॥१३॥

तत्रैव निममज्जा सा वेत्यक्रूरतरः खगः।
पितृलोकं प्रपेदाते नीतौ तौ यमकिङ्करैः।
प्राक्कृतं दुष्कृतं कर्म स्मरन्तौ भयभागिनौ॥१४॥

ततो यमः समालोक्य तयोः कर्म जुगुप्सितम्।
अकस्मादेवतत्स्नानान्मरणे सुकृतं महत्॥१५॥

अनुजज्ञे ततो लोकमीप्सितं गन्तुमेतयोः।
महापातकसङ्घातैरपि दुर्द्धर्षमानसौ॥१६॥

ततोविस्मयमापन्नौ स्मृत्वा तौ दुष्कृतं निजम्।
उपेत्य प्रणतौ भूत्वा वैवस्वतमपृच्छताम्॥१७॥

सञ्चितं दुष्कृतं पूर्वमावाभ्यामपि गर्हितम्।
लोकानामीप्सितानां तु को हेतुस्तद्वदस्व नौ॥१८॥

एवमुक्तस्ततस्ताभ्यामाह वैवस्वतो वचः।
आसीद्गङ्गातटे नाम्ना बुद्धा ब्रह्म सनातनम्॥१९॥

एकाकी निर्ममः शान्तो वीतरागो विमत्सरः।
गीतानां पञ्चमाध्यायमावर्त्तयति सर्वदा॥२०॥

तेन पुण्येन पूतात्मा बुद्धा ब्रह्म सनातनम्।
पापीयानपि यं श्रुत्वा तनुमुत्सृष्टवानसौ॥२१॥

निर्मलीकृतदेहस्य गीताभिर्भावितात्मनः।
तत्कपालजलं प्राप्य युवां यातौ पवित्रताम्॥२२॥

तद्गच्छतं युवां लोकान्मनोरथपथिस्थितान्।
गीतानां पञ्चमाध्यायमाहात्म्येन पवित्रितौ॥२३॥

एवं तौ बोधितौ तेन मुदितौ समवर्तिना।
व्योमयानं समारुह्य जग्मतुर्वैष्णवं पदम्॥२४॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये एकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१७९॥

॥ [६] अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

श्रीभगवानुवाच

षष्ठाध्यायस्य माहात्म्यं प्रवक्ष्यामि वरानने।
यदाकर्णयतां नृणां मुक्तिः करतले स्थिता॥१॥

अस्ति गोदावरी तीरे प्रतिष्ठानं पुरं महत्।
पिप्पलेशाभिधानोऽहं यत्रास्मि स्मेरलोचने॥२॥

यत्र गोदावरी तीर शीकरैरवशीतलैः।
हंसाः पक्षपुटैः कीर्णैर्हरन्ति यमिनां श्रमम्॥३॥

स्फुरत्पद्मावलीकोशपरागसुरभीकृतम् ।
श्लाघ्यं गोदावरीतोयं येन ते निर्जरा नराः॥४॥

धिक्सुधामौषधीशस्य विकृत्क्षयविधायिनीम्।
महाराष्ट्रवधूकानां मज्जन्तीनां मुनीश्वराः॥५॥

स्पृशन्ति यत्र वक्त्राणि फुल्लपङ्कजशङ्कया।
यत्रखेलन्महाराष्ट्राः क्वणत्कङ्कणसुन्दराः॥६॥

हरन्ति ध्वनयो लीनां मनांस्यपि तपस्विनाम्।
अत्युच्चसौधशिखरविहारि वनितामुखम्॥७॥

पश्यन्ननुदिनं यत्र क्षीयते मृगलाञ्छनः।
अत्युच्चसौधवलभी महामणिमरीचिभिः॥८॥

चुम्ब्यन्ते मुनिगन्धर्वैर्दूर्वाचन्दनचञ्चलैः।
यस्मिन्नाधूयमानानां पताकानां समीरणैः॥९॥

गतश्रमा रवेर्याने भवन्ति रथवाजिनः।
राशीकृतैर्मलयजैरसङ्ख्यातैर्वणिग्गणैः ॥१०॥

यस्मिन्नुपलशेषोऽसौ लक्ष्यते मलयाचलः।
पुञ्जीकृतानि दृश्यन्ते यत्र मुक्ताफलान्यपि॥११॥

नगरीदेवता हास्य स्तबका इव सर्वतः।
तत्र ज्ञानश्रुतिर्नाम्ना मेदिनीवल्लभोऽभवत्॥१२॥

यस्मिन्नुद्धरति क्षोणीं शेषोऽयं मणिसन्निभाम्।
अपि प्रतापमार्तण्डमण्डली तीव्रतेजसि॥१३॥

नित्यमध्वरधूमेन श्यामलाः कल्पशाखिनः।
असाधारणदातृत्वं पश्यन्त इव लज्जया॥१४॥

यदध्वरपुरोडाश चर्वणास्वादलम्पटाः।
न तत्यजुः सुपर्वाणः प्रतिष्ठानपुरं मनाक्॥१५॥

यस्यदानाम्बुधाराभिः प्रतापज्योत्स्नयानिशम्।
मखधूमैश्च सम्पुष्टा ववृषुः समये घनाः॥१६॥

स्वल्पमात्रमपि क्वापि न पदं प्रापुरीतयः।
नीतयः प्रसरन्ति स्म यस्मिन्शासति मेदिनीम्॥१७॥

वापिकूपतडागानां च्छद्मना योऽनुवासरम्।
हृदयस्थानि मेदिन्या निधानानि व्यलोकयत्॥१८॥

पाण्डुराभिः पताकाभिः प्रासादो यस्य राजते।
वियद्गङ्गातरङ्गोघैर्हिमाद्रिरिव सानुमान्॥१९॥

दानैस्तपोभिर्यज्ञैश्च प्रजानां पालनेन च।
तुष्टाः स्वर्गौकसस्तस्मै वरं दातुं समागमन्॥२०॥

ततोन्तरिक्षमार्गेण धुन्वानाः पक्षसंहतीः।
मृणालधवला देवी देवहंसा विनिर्गताः॥२१॥

त्वरया गच्छतां तेषामन्योन्यं तत्र भाषिणाम्।
भद्राश्वप्रमुखा द्वित्राः पुरस्तान्निर्ययुर्जवात्॥२२॥

सर्वैर्मिलद्भिरूचुस्ते पुरस्ताद्गच्छतो जवात्।
कथं वेगेन निर्याता भवन्तः पुरतः स्थिताः॥२३॥

सर्वैर्मिलित्वा गन्तव्यमस्मिन्नध्वनि दुर्गमे।
प्रकाशमानं पुरतस्तेजःपुञ्जं न पश्यथ॥२४॥

ज्ञानश्रुतेर्महीभर्तुः पुण्यमूर्त्तेरतिस्फुटम्।
निशम्येति वचः सम्यक्पाश्चात्याना पुरः स्थिताः॥२५॥

हंसा हसित्वा सावज्ञमूचुर्वचनमुच्चकैः।
रैक्याभिधस्य दुर्द्धर्ष तेजसो ब्रह्मवादिनः॥२६॥

किं नु ज्ञानश्रुतेरस्य राज्ञस्तीव्रतरं महः।
इति शुश्राव हंसानां गिरो ज्ञानश्रुतिर्नृपः॥२७॥

अत्युच्चसौधभवनमारुह्य च सुखं स्थितः।
ततः सारथिमाहूय भूपालो विस्मयान्वितः॥२८॥

सन्दिदेश महात्माऽसौ रैक्य आनीयतामिति।
ततोऽवधार्य भूपालवचः पीयूषगर्भितम्॥२९॥

निर्जगाममहो नाम्ना सारथिः प्रथयन्मुदम्।
यत्र वाराणसीनाम नगरी मुक्तिदायिनी॥३०॥

यत्र विश्वेश्वरो नाम ह्युपदेष्टा जगत्पतिः।
ततो गयाभिधे क्षेत्रे यत्र देवो गदाधरः॥३१॥

उद्धर्तुमखिलान्लोकान्वसत्युत्फुल्ललोचनः।
ततो गौरीगुरोः पार्श्वे सर्वैस्तीर्थैरनेकधा॥३२॥

पर्यटन्गतवान्यत्र केदारः पापदारणः।
यमालोक्य सकृन्मर्त्या मुक्ताः स्युर्नात्र संशयः॥३३॥

महापापविर्निमुक्ता भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान्।
ततो गौडेषु निर्यातो यत्रास्ते पुरुषोत्तमः॥३४॥

यस्यावलोकनादेव नराः स्वर्लोकगामिनः।
ततो द्वारावतीं प्रागान्नगरीं मुक्तिदायिनीम्॥३५॥

यत्रास्ते गोमती तीरे रुक्मिणीवल्लभो हरिः।
स्नात्वा च गोमतीतीर्थे पञ्चकृष्णान्विलोक्य च॥३६॥

मर्त्यो मुक्तिमवाप्नोति भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान्।
ततः समुद्रमासाद्य सोमनाथं विलोक्य च॥३७॥

भुक्तिमुक्तिप्रदं देवं ततो निरगमन्सुधीः।
अवन्तिकां पुरीं प्राप्तो भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम्॥३८॥

यत्रोमया सुखं क्रीडन्महाकालोस्ति शङ्करः।
अथोङ्कारंसमासाद्य शर्मदं नर्मदातटे।
भुक्तिमुक्तिप्रदातारं त्वरया निर्गतस्ततः॥३९॥

अश्वमेधकरं नाम्ना नगरं पर्यटंस्ततः।
यत्र शार्ङ्गधरः साक्षादास्तेलक्ष्मीपतिः स्वयम्॥४०॥

ततो विष्णुगयां प्राप्तः कुण्डं लोणारसंज्ञितम्।
यत्र स्नात्वा च पीत्वा च मुच्यते बन्धनान्नरः॥४१॥

ततः कोल्हापुरं नाम गतो रुद्रगयां प्रति।
आस्ते भगवती यत्र लक्ष्मीर्भक्तिप्रदायिनी॥४२॥

पञ्चनद्यां नरः स्नात्वा महालक्ष्मीं विलोक्य च।
भुक्त्वा भोगान्यथाकामं भक्तिं च प्रतिपद्यते॥४३॥

ततोऽमलगिरिं नाम नगरीं प्रतिपद्य च।
नन्दिकेश्वरमारुह्य सोमनाथोऽस्ति यत्र तु॥४४॥

दृष्ट्वा चतुर्भुजं देवं वरदानोद्यतं शिवम्।
सोमनाथं नृणां मुक्तिर्भवत्येव न संशयः॥४५॥

तुङ्गभद्रानदी तीरे दृष्ट्वा हरिहरं ततः।
युगेयुगे भुजा यस्य पतन्त्यवनि मण्डले॥४६॥

यद्विलोक्य नराः सर्वे रम्यं हरिहरं वपुः।
भुक्त्वा भोगान्यथाकामं मुच्यन्ते बन्धनान्नराः॥४७॥

स्वर्गे कल्पशतं स्थित्वा मुक्तसंसारबन्धनाः।
ततः स्वामिनमालोक्य लोकानां स्वामिनं विभुम्॥४८॥

यमालोक्य न पश्यन्ति निरयं जातुचिन्नराः।
स्वर्गे कल्पशतं स्थित्वा मुक्तसंसारवासनाः॥४९॥

मुक्तिं च प्रतिदद्यन्ते नात्र कार्या विचारणा।
ततः श्रीशैलमासाद्य सिद्धगन्धर्वसेवितम्॥५०॥

गिरिजावल्लभो यत्र मल्लिनाथोऽभिधानतः।
उद्धर्तुमखिलाँल्लोकान्संसाराम्भोधिमध्यतः॥५१॥

स्वर्गे कल्पशतं स्थित्वा मुक्तसंसारबन्धनाः।
मुक्तिं च प्रतिपद्यन्ते नात्र कार्या विचारणा॥५२॥

ततः श्रीशैलमासाद्य सिद्धगन्धर्वसेवितम्।
गिरिजावल्लभो यत्र मल्लिनाथोऽभिधानतः॥५३॥

उद्धर्तुमखिलाँल्लोकान्संसाराम्बुधिमध्यतः ।
कालेकाले परं ज्योतिर्यः सन्दर्शयते स्वयम्॥५४॥

अवलोकयतां नृणां यमनुस्मरतामपि।
दूरे तिष्ठन्ति सन्त्रस्ता दूरं निरययातनाः॥५५॥

स्वर्गे लोके सुखं भुक्त्वा मुक्तसंसारबन्धनाः।
मुक्तिं च प्रतिपद्यन्ते मानवा नात्र संशयः॥५६॥

रामोस्ति सानुजः सार्द्धं जानक्यापि ततो गतः।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च मुच्यते नरकाद्ध्रुवम्॥५७॥

कल्पकोटिशतं भुक्त्वा स्वर्गलोकसुखं नराः।
मुक्तसंसारवर्त्मानो मुक्तिं यान्ति न संशयः॥५८॥

ततो निवृत्य आयातः पश्यन्भीमरथी तटे।
द्विभुजं विठ्ठलं देवं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्॥५९॥

यत्र गोदावरीजन्मस्थानं ब्रह्मगिरिर्महान्।
गौतमालयमासाद्य यत्रास्ते त्र्यम्बको हरः॥६०॥

अरुणावरुणयोर्मध्ये यत्र गोदावरी नदी।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च ब्रह्महत्या विलीयते॥६१॥

असङ्ख्यतीर्थसम्पन्नं दृष्ट्वा ब्रह्मगिरिं नराः।
मुक्तिमेव प्रपद्यन्ते मुक्ताः संसारदुःखतः॥६२॥

गौतम्युभयतीरस्थ तीर्थान्वेषणकौतुकी।
ततो जगाम सूतस्तु मथुरां पापनाशिनीम्॥६३॥

यत्र स्वायम्भुवं देवं भजन्ति सुरमानवाः।
आद्यं भगवतः स्थानं महन्मुक्तिप्रदायकम्॥६४॥

त्रैलोक्येश जनिस्थानं विख्यातं वेदशास्त्रयोः।
नानादेवगणैर्जुष्टं द्विजर्षिगणसेवितम्॥६५॥

कालिन्दीकूलसंशोभि ह्यर्द्धचन्द्र प्रभाकृति।
सर्वतीर्थनिवासैक पूर्णमानन्दसुन्दरम्॥६६॥

गोवर्द्धनगिरिप्रख्यं पुण्यद्रुमलतावृतम्।
द्विषड्वनं महापुण्यं विश्रान्ति श्रुतिसारभृत्॥६७॥

ततः काश्मीरनगरमपश्यत्प्रत्यगुत्तरम्।
दृष्ट्वा धर्मधुरं क्षेत्रं कुरुक्षेत्रं समन्ततः॥६८॥

यत्राभ्रंलिहगेहानां पङ्क्तयः शङ्खपाण्डुराः।
ता जाता धूर्जटेः स्पष्ट अट्टहासदशा इव॥६९॥

भक्तिप्रसादमालानां सुवर्णकलशैर्वृतम्।
स्वः सिन्धोः पतितानीव हेमपद्मानि मारुतैः॥७०॥

यत्र प्रासादशिखरे नीलपट्टपताकिकाः।
शैवालवलयाभान्ति स्वः सिन्धोर्लतिका इव॥७१॥

यत्र काश्मीरमाश्रित्य नित्यं वसति भारती।
नौचेद्युगपदेवेदं कथं लिखति वाङ्मयम्॥७२॥

विश्रामन्त्याः सरस्वत्याश्चिरं यत्र मदालसाः।
मृणालचञ्चवो हंसा वाहनानि चरन्त्यमी॥७३॥

कलाविशेषं प्रहिता यत्र बोद्धुं विरञ्चिना।
तारा इव विराजन्ते हंसा याताः समन्ततः॥७४॥

स्थलपद्मानि दृश्यन्ते करस्पर्शसुखानि च।
शयनाय नितम्बिन्या यस्मिन्दानववैरिणा॥७५॥

उपन्यासैर्द्विजातीनां यत्र न श्रूयते स्फुटम्।
मूकोऽपि निर्जरो वाचा पदकल्लोलडम्बरः॥७६॥

यस्मिन्नध्वरधूमेन व्याप्तं गगनमण्डलम्।
अपि च क्षालितं मेघैः कालिमानं न मुञ्चति॥७७॥

गलितायाः सुधायास्तु यत्राध्वरमहार्चिषा।
लाञ्छितं छद्मनास्थानं दृश्यते तुहिनत्विषि॥७८॥

जन्माभ्यासवशादेव पठन्ति बटवः स्वयम्।
यत्रोपाध्यायसान्निध्यमाश्रित्य सकलाः कलाः॥७९॥

यत्र ब्राह्मणपत्नीनां कङ्कणध्वनि हुङ्कृतिः।
लुम्पत्यनुदिनं भ्राम्यद्भ्रमराणां च गर्जितम्॥८०॥

यत्र ब्राह्मणपत्नीनां कपोलफलकं मुहुः।
स्पृशन्समीरणो मन्दं वाति शापभयादिव॥८१॥

माणिक्येश्वरनामासौ यत्र शीतांशुशेखरः।
वसत्यनुदिनं देवो वरदानाय देहिनाम्॥८२॥

अर्चितो भूपतीञ्जित्वा मणिकेशेन चादृतः।
माणिक्येश्वर इत्याख्यां तदाप्रभृति यो दधौ॥८३॥

राज्ञा काश्मीरदेवेश दिग्जयोत्सवकारिणा।
असौ सुपूजितो यस्मान्माणिक्यैर्भूरिभूतिभिः॥८४॥

संसेवमानं तद्वारि छायां शकटिकोपरि।
कण्डूयमानमङ्गानि यन्तारैक्यमपश्यत॥८५॥

राज्ञापि कथितैस्तैस्तैश्चिह्नैः परिचितं जवात्।
प्रणतः सारथी रैक्यं प्रणम्य तमभाषत॥८६॥

सारथिरुवाच

कस्मिन्ब्रह्मन्किन्नामासि स्वच्छन्दोऽसि निरन्तरम्।
किमर्थमत्र विश्रान्तः किं च कर्तुं चिकीर्षसि॥८७॥

इत्याकर्ण्य च तद्वाक्यं परमानन्दनिर्भरः।
स्मृत्वा सारथिमित्यूचे वयं पूर्णमनोरथाः॥८८॥

परं केनापि बहुना परिचर्याविधायिना।
भवितव्यं मनोवृत्तिं जानतास्माकमेव हि॥८९॥

हृदयस्थितमादाय रैक्याभिप्रायमादरात्।
शनैर्निरगमद्यन्ता यत्रास्ते वसुधाधिपः॥९०॥

ततः प्रणम्य भूपालं यथावृत्तं न्यवेदयत्।
बद्धाञ्जलिपुटो हृष्टः सारथिः स्वामिदर्शनात्॥९१॥

ततो निशम्य तद्वाक्यं विस्मयस्मेरलोचनः।
श्रद्धालुरभवद्भूपो रैक्यसम्भावनाविधौ॥९२॥

आदायाश्वतरीयुग्मयुक्तां शकटिकामगात्।
मुक्ताहारदुकूलानि सहस्रं च गवां नृपः॥९३॥

गतोऽसौ तत्र यत्रास्ते योगी काश्मीरमण्डले।
तन्निवेद्य पुरो राजा दण्डवत्पतितो भुवि॥९४॥

आनम्य परया भक्त्या रैक्यो राज्ञे चुकोप ह।
रे शूद्र मामकं वृत्तं न जानासि दुरीश्वर॥९५॥

गृहाण शकटीमेतामुत्थाप्याश्वतरी युताम्।
वस्त्राणि मुक्ताहारांश्च गाश्च दोग्ध्रीरपि स्वयम्॥९६॥

इत्थमाज्ञतवान्भूपो रैक्यस्य भयमादधे।
ततः शापभयाद्राजा तत्पदाम्भोरुहद्वयम्॥९७॥

गृह्णन्भक्त्या प्रसीदेति ब्रह्मन्नित्यूचिवान्स्वयम्॥९८॥

राजोवाच

भगवंस्तव माहात्म्यमेतदत्युद्भुतं कुतः।
प्रसन्नीभूय भगवन्नाख्याहि मम तत्त्वतः॥९९॥

रैक्य उवाच

गीतानां षष्ठमध्यायं जपामि प्रत्यहं नृप।
तेनैव तेजोराशिर्मे सुराणामपि दुःसहः॥१००॥

गीतानां षष्ठमध्यायं रैक्यादभ्यस्य यत्नतः।
ज्ञानश्रुतिर्महीपालो मुक्तिमाप ततः सुधीः॥१०१॥

रैक्योऽपि सुखमालेभे माणिक्येश्वरसन्निधौ।
गीतानां षष्ठमध्यायं जपन्मोक्षप्रदायकम्॥१०२॥

मरालवेषमास्थाय वरदानार्थमागताः।
दिवौकसोऽपि निर्जग्मुः स्वैरं विस्मयकारिताः॥१०३॥

इममध्यायमप्येकं यो जपेत्सततं नरः।
सोऽपि तत्पदवीमेति विष्णोरेव न संशयः॥१०४॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८०॥

॥ [७] एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

श्रीभगवानुवाच

अथ ते वर्णयिष्यामि सप्तमाध्यायगौरवम्।
यदाकर्ण्य सुधापूर पूर्तिर्भवति कर्णयोः॥१॥

अस्ति पाटलिपुत्राख्यं दुर्गमुत्तुङ्गगोपुरम्।
तत्राभूद्ब्राह्मणो नाम शङ्कुकर्णो दयार्णवः॥२॥

वैश्यवृत्तिं समासाद्य धनमर्जितवान्बहु।
पितॄन्नतर्पयामास पूजयामास नो सुरान्॥३॥

पार्थिवान्भोजयांश्चक्रे धनार्जनपरायणः।
तुरीयपाणिग्रहणं मङ्गलार्थं गृहान्तरे॥४॥

तनुजैर्बन्धुभिः सार्धं सम्प्रतस्थे कदाचन।
रजन्यां धर्मकल्पायां निद्रालोस्तस्य दोस्तले॥५॥

दशति स्म समागत्य दन्दशूकः कुतश्चन।
स दष्टमात्रोऽसाध्यात्मा मणिमन्त्रौषधादिभिः॥६॥

क्षणैः कतिपयैरेव गतासुरभवत्ततः।
पिचुमन्ददलैर्नालैरवगुण्ठितविग्रहम्॥७॥

तमारोप्य तरुस्कन्धे सूनवो गृहमाययुः।
ततः कालेन बहुना ततो जातः सरीसृपः॥८॥

तद्वासनानिबद्धात्मा जन्मपूर्वमनुस्मरन्।
वञ्चयित्वा सुतानेतान्पूरयामि गृहाद्बहिः॥९॥

आत्मनः कोटिसङ्ख्याकं यत्रास्ते स्थापितं वसु।
ततो नारायणबलिश्रद्धया परयान्विताः॥१०॥

कृतवन्तः परे तस्य सूनवो हि द्विजन्मनः।
एकदा स्वप्नमागत्य पीडितः सर्पजन्मना॥११॥

अभाषयन्मनोवृत्तं पुत्राणामग्रतः पिता।
ततस्ते प्रातरुत्थाय परं विस्मयमोहिताः॥१२॥

इतरेतरमाख्याय पर्यन्तस्ते निरङ्कुशाः।
एकस्तत्रपितृस्नेहादुद्धर्तुमपि वाञ्छति॥१३॥

अन्यो द्रविणलोभेन निहन्तुं सर्पमीहते।
इतरस्तु पितृस्नेहरसमोहितमानसः॥१४॥

किंवा अहिमयो न स्याच्छोचन्नोदिति केवलम्।
मध्यमस्तु ततः पुत्रो वञ्चयित्वा सहोदरौ॥१५॥

केनापि छद्मनोत्थाय जगाम निजमालयम्।
ततः शनैः समाहूय गृहिणीं गुणशालिनीम्॥१६॥

कुद्दालहस्तो निरगाद्यत्रास्ते पन्नगः पिता।
तेनाविदितवित्तेन चिह्नैर्निश्चित्य तत्वतः॥१७॥

स्थानमागत्य तं हन्तुं वल्मीकं लोभबुद्धितः।
भार्ययोत्सार्य ते मृत्स्ना स्वयं तेन च खन्यते॥१८॥

निखन्यमानादत्युग्रो वल्मीकादहिरुत्थितः।
ततो गरलगण्डूषैर्निर्गतैरतिदुःसहैः॥१९॥

गिरः स कथयाञ्चक्रे फणी फूत्कारमारुतैः॥२०॥

अहिरुवाच

कस्त्वं किमर्थमायातः कथं वा खन्यते बिलम्।
केन वा प्रहितो मूढ तदाख्याहि ममाग्रतः॥२१॥

पुत्र उवाच

पुत्रस्तेऽहं शिवो नाम हेमग्रहणकौतुकी।
आगतो रात्रलब्धस्य स्वप्नस्य तु सुविस्मितः॥२२॥

शिव उवाच

इत्थमाकर्ण्य पुत्रस्य गिरं लोकविगर्हिताम्।
वक्तुमारभत स्पष्टं हसन्नुच्चैः फणी तदा॥२३॥

सर्प उवाच

यदिपुत्रोऽसि मे तूर्णं मामुन्मोचय बन्धनात्।
निक्षेपार्थाय सञ्जातं पन्नगं पूर्वजन्मनः॥२४॥

पुत्र उवाच

पितः कथं ते मुक्तिः स्यादित्याचक्ष्व ममाग्रतः।
परित्यक्त्वाखिलं लोकमागतोस्मि यथा निशि॥२५॥

पितोवाच

न तीर्थानि न दानानि न तपांसि न चाध्वराः।
मामुन्मोचयितुं पुत्र प्रभवन्ति च सर्वथा॥२६॥

गीतानां सप्तमाध्यायमन्तरेण सुधामयम्।
जन्तोर्जरामृत्युदुःखनिराकरणकारणम् ॥२७॥

सप्तमाध्यायिनं विप्रं मदीये श्राद्धवासरे।
भोजय श्रद्धया पुत्र तेन मुक्तिर्न संशयः॥२८॥

अन्यानपि द्विजान्वत्स वेदविद्याविशारदान्।
सम्भोजय यथाशक्ति परमश्रद्धयान्वितः॥२९॥

इत्याकर्ण्य पितुर्वाक्यमुरगत्वमुपेयुषः।
ते सर्वे सूनवो कुर्वन्यथादिष्टं ततोऽधिकम्॥३०॥

शङ्कुकर्णस्ततः श्रीमानुत्सृज्य तनुमौरगीम्।
कृत्वा विभागं पुत्राणां दिव्यन्देहमुपाददे॥३१॥

विभज्य दत्तं पित्राय द्रव्यं तत्कोटिसङ्ख्यया।
तेन ते सूनवः सर्वे मुमुदुः साधुवृतयः॥३२॥

वापीकूपसरोयज्ञदेवप्रासादहेतवे ।
अन्नशालां ततः कुर्वन्पुत्रास्ते धर्मबुद्धयः॥३३॥

सप्तमाध्याय जपतो मुक्तिभाजोभवंस्ततः।
षष्ठमिष्टतमं ज्ञात्वा निर्वाणार्पितदृष्टयः॥३४॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८१॥

॥ [८] द्व्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

शिव उवाच

अष्टमाध्यायमाहात्म्यं शृणु वक्ष्यामि पार्वति।
यस्य श्रवणमात्रेण परां मुदमवाप्स्यसि॥१॥

आमर्दकं पुरं नाम्ना विश्रुतं दक्षिणापथि।
द्विजन्मा भावशर्मेति तत्रासीद्गणिकापतिः॥२॥

खादन्मांसं पिबन्मद्यं चोरयन्साधुसम्पदः।
रममाणः परस्त्रीभिराखेटक कुतूहली॥३॥

अत्यवाहयदत्युग्रो गरीयांसं मनोरथम्।
सुहृदां विटगोष्ठ्यां च तालीफलसुधारसम्॥४॥

निपीय कण्ठपर्यन्तमजीर्णेनातिपीडितः।
मृतः कालेन पापात्मा जातस्तालीतरुर्महान्॥५॥

तस्यच्छायामुपाश्रित्य निबिडामतिशीतलाम्।
अभूतां दम्पती कौचिद्ब्रह्मराक्षसतां गतौ॥६॥

देव्युवाच

किं जातीयौ किमात्मानौ किंवृत्तावित्युदीरय।
कर्मणा केन वा देव ब्रह्मराक्षसता तयोः॥७॥

शिव उवाच

वेदवेदाङ्गतत्वज्ञः सर्वशास्त्रार्थकोविदः।
सदाचारोऽभवत्कश्चिद्द्विजो नाम कुशीवलः॥८॥

जाया च तस्य कुमति नामधेया दुराशया।
स सभार्यो महादानान्याददानोऽतिलोभवान्॥९॥

महिषीं कालपुरुषं हयादीननुवासरम्।
अप्रयच्छन्द्विजातिभ्यो दानलब्धां वराटिकाम्॥१०॥

कालेन दम्पती प्रेतौ ब्रह्मराक्षसरूपिणौ।
पर्यटन्तौ महीमेतां क्षुत्तृषाकुलविग्रहौ॥११॥

विशश्रमतुरागत्य मूलं तालीतरोस्ततः।
कथमेतन्महादुःखमावयोरपगच्छति ॥१२॥

कथं वा जायते मुक्तिर्ब्रह्मराक्षसयोनितः।
इति पृष्टो गृहिण्याऽसौ ब्राह्मणः समभाषत॥१३॥

ब्रह्मविद्योपदेशेन विनाध्यात्मविचारणात्।
विनाकर्मविधिज्ञानात्कथं मुच्येत सङ्कटात्॥१४॥

भार्योवाच

किं तद् ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम।
एतावदुक्ते तत्पत्न्या यदाश्चर्यमभूच्छृणु॥१५॥

अष्टमाध्यायश्लोकार्द्धश्रवणात्स तरुस्तदा।
विहाय तालीरूपं तद्बभूव द्विजसत्तमः॥१६॥

सद्योज्ञानविधूतात्मा विमुक्तः पापकञ्चुकात्।
तन्माहात्म्याद्विनिर्मुक्तौ दम्पती तौ बभूवतुः॥१७॥

एतावदेव मुक्तं च दैवान्निर्गत्य तन्मुखात्।
ततोन्तरिक्षादायान्तं क्वणत्किङ्किणिकं शुभम्॥१८॥

दिवि दिव्याङ्गनावक्त्रचन्द्रमण्डलमण्डितम्।
अप्सरोवदनाम्भोज भ्राम्यद्भ्रमरसङ्कुलम्॥१९॥

निर्मथ्यमानदुग्धाब्धि वेलाडिण्डिरपाण्डुरैः।
गङ्गातरङ्गसुभगैश्चामरैरुपशोभितम् ॥२०॥

गायद्गन्धर्वसुभगं नृत्यत्सुरवधूशतम्।
दिव्यं विमानमारूढौ दम्पती जग्मतुर्दिवम्॥२१॥

अत्रत्यं वृत्तमखिलमेतद्विस्मयकारकम्।
ततो लिलेख मेधावी श्लोकार्द्धमिदमादरात्॥२२॥

ययौ वाराणसीं नाम नगरीं मुक्तिदायिनीम्।
आराधयितुमन्विच्छन्देवदेवं जनार्दनम्॥२३॥

स तत्र कर्तुमारेभे तपः परमुदारधीः।
अत्रान्तरे जगन्नाथो देवदेवो जनार्दनः॥२४॥

पृष्टो दुग्धाब्धिसुतया संयोज्य करसम्पुटम्।
निद्रापथं विहायैव स्थीयते कथ्यतामिति॥२५॥

श्रीभगवानुवाच

काश्यां भागीरथी तीरे तपस्यतितरां द्विजः।
भावशर्माति मेधावी मद्भक्तिरसपूरितः॥२६॥

जपन्गीताष्टमाध्यायश्लोकार्द्धं नियतेन्द्रियः।
सन्तुष्टवानहं देवि तदीयतपसा भृशम्॥२७॥

चिरं विचारयन्नेव तत्तपः सदृशं फलम्।
दातुमुत्कण्ठितमना वर्तेयं साम्प्रतं प्रिये॥२८॥

पार्वत्युवाच

हरिः प्रसन्नभूतोऽपि चिन्तां प्राप यदि प्रभो।
भावशर्मा हरेर्भक्तः प्राप्तः किं तत्फलं पुनः॥२९॥

श्रीमहादेव उवाच

ततः प्रसादमासाद्य प्रसन्नस्य मुरद्विषः।
सुखमात्यन्तिकं प्राप भावशर्मा द्विजोत्तमः।
लेभिरे पदवीं सर्वे तदीया अपि वंशजाः॥३०॥

तत्कर्मवशतो ये वै सम्प्राप्ता यातनां पुरा।
एतदेवाष्टमाध्यायमाहात्म्यं किञ्चिदेव ते॥३१॥

कथितं मृगशावाक्षि द्रष्टव्यं तु सदैव च॥३२॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये द्व्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८२॥

॥ [९] त्र्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

श्रीमहादेव उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि नवमाध्यायमादरात्।
संश्रृणुष्व स्थिरीभूय तुहिनाचल कन्यके॥१॥

अस्ति माहिष्मतीनाम नगरी नर्मदातटे।
तत्रासीन्माधवो नाम द्विजन्मा स शिवो द्विजः॥२॥

वेदवेदाङ्गतत्वज्ञः कालेकालेऽतिथिप्रियः।
अर्जयित्वा बहुधनं विद्ययैव विशुद्धधीः॥३॥

महान्तमध्वरं कर्तुं समारेभे कदाचन।
आलम्भनार्थमानीतश्छागः पूजितविग्रहः॥४॥

वाचमूचे हसन्नुच्चैर्जगद्विस्मयकारकः।
किमेतैर्बहुभिर्यागैर्विधिवद्विहितैरपि ॥५॥

विनश्वरफलैर्जन्म जरामरणहेतुभिः।
एतावत्यपि मे विप्र दशेयं दृश्यतामिति॥६॥

छागस्यैवं वचोतीव कुतूहलपरं जनाः।
निशम्यविस्मयं याताः कृतमण्डपवासिनः॥७॥

ततो बद्धाञ्जलिपुटो द्विजातिस्तिमितेक्षणः।
प्रणम्य श्रद्दधानस्तमपृच्छच्छागमादरात्॥८॥

द्विज उवाच

किं जातीयः किमात्मा त्वं किं वृत्तमिति मे वद।
केन वा कर्मणा वासीच्छागत्वमिति कारणम्॥९॥

छाग उवाच

आसं पुरा द्विजातीनामन्वये चातिनिर्मले।
आहर्ता क्रतुसङ्घानां वेदविद्याविशारदः॥१०॥

एकदा मम गेहिन्या पुत्ररोगप्रशान्तये।
छागः प्रयाचितो मत्तः चण्डिकाभक्तिनम्रया॥११॥

ततो निहन्यमानस्य चण्डिकामण्डपस्थले।
छागस्य जननी मां तु शशाप ब्रह्मवादिनी॥१२॥

अशास्त्रीयाध्वना पाप मत्सुतं यज्जिघांससि।
द्विजात्यधमतेन त्वमजा योनिमवाप्स्यसि॥१३॥

ततोऽहं प्रेत्यकालेन छागोऽभूवं द्विजोत्तम।
निस्तीर्य चानेकविधा योनिसन्तापयातनाः॥१४॥

विप्र उवाच

जातिस्मरत्वमप्यस्ति पशुयोनिमुपेयुषः।
त्वदीयजन्मशुश्रूषा कुतूहलरसोन्मुखम्॥१५॥

छाग उवाच

मनः सर्वान्द्विजानेतानपि तत्कथयाखिलम्।
कदाचिन्मर्कटो भूवमाहितुण्डिकशिक्षया॥१६॥

क्रीडद्भिर्वीक्षितो डिम्भैर्नृत्यन्प्रतिगृहाङ्गणे।
उदारानात्मनो दारान्विलोक्य तनयानपि॥१७॥

क्रियापराङ्मुखो जातस्त्यक्तनर्तनसम्भ्रमः।
ततो वर्तुलदण्डैश्च दुःसहैराहितुण्डिकः॥१८॥

मामुच्चैस्ताडयाञ्चक्रे रुषा लोहितलोचनः।
ततोऽहं मूर्च्छितोऽभूवं क्षरत्क्षतजसन्ततिः॥१९॥

आजिघ्रन्नन्नमुदकमगमं कालधर्मताम्।
ततोऽहमासीच्छुनकः परिभ्राम्यन्गृहे गृहे॥२०॥

कुक्षिं भरिरहं मार्गे त्यक्तोच्छिष्टान्नभक्षकः।
कदाचिदाविशं स्वान्तरात्मवेश्ममहानसम्॥२१॥

बुभुक्षितो भक्षयितुं स्थाली स्थापितमोदनम्।
जिघ्रन्भूमितलं पश्यन्दिशो दश शनैर्भयात्॥२२॥

शङ्कमानो जनरवात्पार्श्वे च विलिहन्निव।
ततः कदाचिदागत्य वीक्षितस्तनुजैर्निजैः॥२३॥

जायया च जरत्याहं ताडितो लकुटादिभिः।
ततो भग्नकटिर्यातो बहुशोणितमुद्वहन्॥२४॥

निर्जगाम बहिर्गेहात्कथञ्चिन्मूर्च्छयाकुलः।
अङ्गेषु पूतिगन्धेषु क्रिमिगर्भेषु कालतः॥२५॥

ततः कदश्वतां प्राप्तः शौण्डिकस्य च वेश्मनि।
अश्वोभवमहं विद्वन्मृतः कालक्रमादिह॥२६॥

कदाचिच्चत्वरे तेन समानीतो जनाकुले।
विक्रयाय जरालीढ पतयालुरदावलि॥२७॥

जायया द्वारकायात्रां कर्तुमुद्यतयासकृत्।
मौल्येनाल्पीयसा क्रेतुं तुरङ्गं चेष्टमानया॥२८॥

जगृहेहं तया दाम्ना अल्पेन वसुना जरन्।
गन्तुं चारभतद्वित्रैः पुत्रैरारुह्य मां समम्॥२९॥

शनैः शनै सरस्तीरे मग्नोऽहं गाढकर्दमे।
तत्राहं कुटिलग्रीवश्चापतन्कर्दमान्तरे॥३०॥

ताड्यमानो मुहुः पुत्रैः लकुटोपलपाणिभिः।
उत्थाप्यमानो बहुधा प्राणान्मोचितवानहम्॥३१॥

ततो निश्चित्य मां तत्र मृतं भग्नोद्यमाः सुताः।
आक्रुश्य मातरं दीनां प्रावृत्य निर्ययुर्गृहम्॥३२॥

ततः सम्प्रेत्य बहुना कालेन छागतां गतः।
निस्तीर्णानेकहीनोच्च योनिसन्तापयातनः॥३३॥

द्विज उवाच

किमनेन महाछाग दुःखजातेन नित्यशः।
यथावदञ्जसा मह्यं सुखमात्यन्तिकं भवेत्॥३४॥

छाग उवाच

आश्चर्यं कथयिष्यामि पुनरन्यदपि द्विज।
स्वस्थमापृच्छमानस्य तवास्ति यदि कौतुकम्॥३५॥

अस्ति नाम्ना कुरुक्षेत्रं नगरं मोक्षदायकम्।
सूर्यवंशोऽभवत्तत्र चन्द्रशर्मा महीपतिः॥३६॥

सूर्योपरागसमये श्रद्धया परयान्वितः।
दानं स कालपुरुषं दातुं समुपचक्रमे॥३७॥

समाहूय द्विजन्मानं वेदवेदाङ्गपारगम्।
स्नातुं पुण्योदकैः पुण्यैर्ययौ सार्द्धं पुरोधसा॥३८॥

अथोच्चैः कालपुरुषो वाचमूचे हसन्निव।
अन्येनैव प्रगृह्णन्ति क्षेत्रे चाण्वपि किञ्चन॥३९॥

सूर्योपरागसमये कुरुक्षेत्राभिधे स्थले।
दानं च कालपुरुषं जिघृक्षसि कथं द्विज॥४०॥

ज्ञात्वापि निश्चितं सर्वमेतत्पातककारकम्।
प्रवर्तसे कथं कर्तुं धनलोभान्धया धिया॥४१॥

इत्थमाकर्ण्य तद्वाक्यं जगद्विस्मयकारकम्।
किमनेन महादानभयेनेत्यवदद्द्विजः॥४२॥

एवंविध महादान पातकागाधवारिधिम्।
जानामि तरितुं सम्यगुपायमहमेव हि॥४३॥

ततः स्नात्वा महीपालः परिधाय च वाससी।
शुचिः प्रसन्नहृदयः सितमाल्यानुलेपनः॥४४॥

अवलम्ब्य कराम्भोजं पार्श्ववर्तिपुरोधसः।
समाययौ सेव्यमानः स तत्कालोचितैर्जनैः॥४५॥

समागत्य च भूपालः सम्प्रादात्कालपूरुषम्।
यथोचितेन विधिना तस्मै भक्त्या द्विजन्मने॥४६॥

निर्भिद्य कालपुरुषहृदयं निर्दयोदयः।
पापात्मा निर्ययौ कश्चिच्चाण्डालो रक्तलोचनः॥४७॥

किञ्च प्रापितकालस्य परनिन्दारसोत्सवे।
निन्दा चाण्डालिका देहपार्श्वमागाद्द्विजन्मनः॥४८॥

एतच्चाण्डालयुगलं निर्गत्यारुणलोचनम्।
ततः सञ्चरितं चक्रे प्रसह्याङ्गे द्विजन्मनः॥४९॥

गीतानां नवमाध्यायं जपन्नेव हृदिस्थितः।
कम्पमानं द्विजं किञ्चित्तूष्णीं पश्यति भूपतौ॥५०॥

अन्तर्निद्राणगोविन्दं कम्पमानमिवाम्बुधिम्।
मरुदान्दोलनैर्विद्वान्द्विजन्मा पापसंश्रयम्॥५१॥

ततो गताक्षरोद्भूतैर्वैष्णवैः परिपीडितम्।
पलायमानं चाण्डालयुगलं निष्फलोद्यमम्॥५२॥

तन्निश्चक्राम वेगेन द्विजातेः पार्श्ववर्ति यत्।
शरीरे वर्त्तमानं च परनिन्दारसोत्सवे॥५३॥

इत्थं कलितवृत्तान्तः प्रत्यक्षं क्षितिवल्लभः।
पर्यपृच्छद्द्विजन्मानं विस्मयस्मेरलोचनः॥५४॥

कथमापदियं घोरा निस्तीर्णा महती त्वया।
कं मन्त्रं जपता विप्र कं वासं स्मरतासुरम्॥५५॥

कः पुमान्का च सा योषित्कथमेतावुपस्थितौ।
कथं च शान्तिमापन्नावित्युदीरय मे द्विज॥५६॥

द्विज उवाच

चाण्डालमूर्तिमासाद्य मूर्तिकिल्बिषमुल्बणम्।
योषिन्मूर्त्तिमयीं निन्दाद्वयमेतदवैम्यहम्॥५७॥

गीताया नवमाध्यायमन्त्रमाला मया स्मृता।
तन्माहात्म्यमिदं सर्वं त्वमवेहि महीपते॥५८॥

गीताया नवमाध्यायं जपामि प्रत्यहं नृप।
निस्तीर्णाश्चापदस्तेन कुप्रतिग्रहसम्भवाः॥५९॥

अभ्यस्य नवामाध्यायं राजा तस्माद्द्विजन्मनः।
तावुभावपि लेभाते परां निर्वृतिमुत्तमाम्॥६०॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये त्र्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८३॥

॥ [१०] चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

देव्युवाच

सर्वज्ञ सर्वचैतन्य सर्वेश्वर गिरां गुरो।
धन्यास्मि शिवमान्येन दृश्यमानेन यत्त्वया॥१॥

निरूपितमिदं पुण्यं नवमाध्यायवैभवम्।
अनेकविस्मयस्वादु कथानकमयं मधु॥२॥

शृण्वन्त्या मम देवेश न तृप्तिर्जातु जायते।
अकुण्ठाश्रवणोत्कण्ठा वर्द्धते वृषभध्वज॥३॥

आसीन्ममहिमाम्भोधे गीतानां श्रुतिजीवितम्।
तत्रापि दशमाध्यायं प्रधानं मुनयो जगुः॥४॥

तमुद्दिश्य महाध्यायमभिधेहि कथानकम्।

शिव उवाच

शृणु सुश्रोणि निश्रेणीं स्वर्गदुर्गस्य दुर्ल्लभाम्॥५॥

सीमामिव प्रभावानां पावनीं परमां कथाम्।
आसीत्काशीपुरे विप्रः पुण्यकीर्त्तिपरायणः॥६॥

प्रशान्तचेता निर्मुक्त हिंसाकार्कश्यसाहसः।
निवृत्तिनिरतो नित्यं जितेन्द्रियतया तथा॥७॥

धीरधीरिति विख्यातो नन्दीव मयि भक्तिमान्।
निस्तीर्णनिगमाम्भोधिः सर्वशास्त्रार्थकोविदः॥८॥

तस्य ध्यानपराधीन चेतसः प्रतिगच्छतः।
अन्तरात्मनि निर्मग्न मनसस्तत्त्वचक्षुषः॥९॥

करावलम्बनं तस्य धावन्प्रीत्या ददाम्यहम्।
कदाचन चमत्कारकारकं विमना मुनिः॥१०॥

आचान्तः किञ्च नासाग्रपरमानन्दमेदुराम्।
दृशमासाद्य निद्राणकरणोयमिवास्थितः॥११॥

उपाधास्य विशालाक्षि विशालां द्वारदेहलीम्।
अशेत निशि निःशङ्कं तावल्लम्बेक्षणः क्षणम्॥१२॥

मामपृच्छद्भृङ्गिरिटिः प्रणम्यपादपङ्कजम्।
अनेन विधिना केन विहितं तव दर्शनम्॥१३॥

तपस्तप्तं हुतं जप्तं किमनेन महात्मना।
दत्ते प्रतिपदं देवो यस्य हस्तावलम्बनम्॥१४॥

अयं न लभते गन्तुं कस्मादस्मात्पुराद्बहिः।
यदृच्छया यदा काशी सीमामुल्लङ्घ्य गच्छति॥१५॥

न पश्यति तदा सर्वान्पार्श्वस्थानपि देहिनः।
अत्र हेतुमहं ज्ञातुमिच्छामि स्वामिभाषिताम्॥१६॥

अनुग्राह्योस्मि चेद्वक्तुं युक्तं चेत्तदुदीरय।
भृङ्गिरिटेरिमं प्रश्नं समाकर्ण्याहमूचिवान्॥१७॥

कदाचिदासं कैलासं पार्श्वे पुन्नागकानने।
रणत्खेचरसुश्रोणि पूर्णस्तबककानने॥१८॥

कलकण्ठकुलालाप कल्लोलितदिगन्तरे।
गरुत्मदादिदात्यूह समूहस्वरसङ्कुले॥१९॥

भ्रमद्दारुघटीयन्त्र प्रोल्लसद्विन्दुदन्तुरे।
प्रबुद्धसारणिप्रान्त कदलीकन्दलालसे॥२०॥

कस्तूरीहरिणोपेते किन्नरस्वरमोहिते।
रोमन्थमन्थरापाङ्गैर्मृगैः क्वापि निषेविते॥२१॥

हंसैः कीरेषु पाण्डित्यं कुर्वाणैः सङ्कुले शुकैः।
निर्हृदिक्वणिनीरन्ध्र समीरणविलोडिते॥२२॥

माधवीपुष्पनिर्यासशीधुक्षीबमधुव्रते ।
उन्मीलित्रिवलीपुष्पगुच्छसौरभनिर्भरे॥२३॥

प्रोत्फुल्लबकुलामोदमदमन्थरषट्पदे ।
सोमादुद्भूतपीयूषक्षालितक्षितिमण्डले॥२४॥

अध्यास्य वेदिकामेकामहं क्षणमवस्थितः।
उद्दण्डशाखिसङ्घट्टस्फुटन्मन्थामुखोत्करैः ॥२५॥

प्रकम्पिता चलच्छायो ववौ चण्डसमीरणः।
पश्चादभून्महाघोषो निर्घोषित दरीतटः॥२६॥

अवातरत्ततः कश्चित्पक्षी गगनगह्वरात्।
शारदानरिदच्छायः कज्जलानामिवोच्चयः॥२७॥

तमसामिव सङ्घातः पक्षच्छेदीव पर्वतः।
अवष्टभ्य क्षितिं पद्भ्यां पक्षी मां प्रणनाम सः॥२८॥

आनीय पद्ममम्लानमसौ मत्पादयोर्व्यधात्।
अथासौ स्पष्टया वाचा पक्षी स्तोत्रमुदीरयत्॥२९॥

जयदेव चिदानन्द सुधासिन्धो जगत्पते।
सदा सद्भावना सङ्ग कल्लोलानन्तविग्रह॥३०॥

अद्वैतवासना मत्या मलत्रयविवर्जित।
जितेन्द्रिय पराधीन समाधिप्राप्यविग्रह॥३१॥

निरुपाधिविनिर्मुक्त निराकार निरामय।
निःसीम निरहङ्कार निरावरणनिर्गुण॥३२॥

शरणागतसन्त्राण प्रवीण चरणाम्बुज।
भीममाल महाव्याल ज्वालादग्धमनोभव॥३३॥

कुठारभिन्नदैत्येन्द्र गण्डूषित महाविभो।
त्रिपुरप्रमदाभाल सिन्दूरोद्धूलिमार्जन॥३४॥

कात्यायनीकुचाम्भोज वरकुङ्कुमचर्चित।
नमः प्रमाणदूराय नमः प्रमातिरूपिणे॥३५॥

नमश्चैतन्यनाथाय नमस्त्रैलोक्यरूपिणे।
वन्दे तव पदाम्भोजं योगिप्रवरचुम्बितम्॥३६॥

अपारभवपाथोऽधि पारावतरणाद्भुतम्।
वाचस्पतिरपि स्तोत्रे भवतो न प्रगल्भते॥३७॥

सहस्रवदनस्यापि फणीन्द्रस्य न चातुरी।
त्वद्वर्णने महादेव कोऽहम्मल्पमतिः खगः॥३८॥

स्तोत्रमेतत्समाकर्ण्य कृतं तेन पतत्रिणा।
तमवोचमहं कोऽसि कुतस्त्योसि विहङ्गम॥३९॥

हंसेन सदृशः कायो वर्णः काकेन सन्निभः।
प्रयोजनं कमुद्दिश्य प्राप्तोसीह तदुच्यताम्॥४०॥

इति पक्षी मया पृष्टः प्रश्रयानतकन्धरः।
जगाद श्लक्ष्णया वाचा पक्षीवाक्यविदांवरः॥४१॥

देवेश धूर्जटे विद्धि मां मरालं स्वयम्भुवः।
कर्मणा येन मे काष्र्यं जातमाधुनिकं विभो॥४२॥

तदाकर्णय सर्वज्ञ पृष्टं यदि तदुच्यते।
मानसात्सरसः पृथ्वीं यातः प्राप्तोस्मि सङ्कटम्॥४३॥

सौराष्ट्रनगरादारात्सरसि स्फुटदम्बुजे।
बालेन्दुखण्डधवलान्मृणालकवलानहम्॥४४॥

आदाय बलमाश्रित्य निरगां गगनं द्रुतम्।
विहायसस्ततस्तस्मादकस्मादपतं भुवि॥४५॥

अथ मोहपरीतात्मा सर्वथा विकलेन्द्रियः।
वेपमानवपुर्मोहात्स्पृष्टः शीतैः समीरणैः॥४६॥

प्रबुद्धः पतने हेतुमपश्यन्नात्मनस्तदा।
अहो किमेतदापन्नमद्य पातः कथं मम॥४७॥

कालिमा येन कायेस्मिन्पङ्ककर्पूरपाण्डुरे।
इत्यहं विस्मयाविष्टो यावत्कुर्वे विचारणम्॥४८॥

तावदम्बुरुहाद्वाणीमश्रौषमहमीदृशीम् ।
उत्तिष्ठ हंस वक्ष्यामि कारणं पातकार्ष्ण्ययोः॥४९॥

अथोत्थाय समागत्य मया मध्ये सरोवरे।
दृष्टराजीविनीरम्या राजीवैः पञ्चभिर्युता॥५०॥

कारणं प्रष्टुमारेभे कार्ष्ण्यस्य पतनस्य च।
अथ तत्र घनश्यामान्स्वर्णवर्णाम्बरावृतान्॥५१॥

चतुर्भुजान्गदाशङ्खचक्रपङ्केरुहायुधान् ।
किरीटहारकेयूरकुण्डलद्युतिचित्रितान्॥५२॥

अद्राक्षमन्तरिक्षस्थान्पुरुषानयुतानि षट्।
नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य पञ्चपद्मां सरोजिनीम्॥५३॥

आत्मीयं पातमारभ्य पृष्टं तदखिलं मया।

पद्मिन्युवाच

कलहंस गतोऽसि त्वं मां विलङ्घ्य विहायसा॥५४॥

तेन पातकयोगेन पतितोऽसि महीतले।
तेनैव कालिमा काये पक्षिसत्तम लक्ष्यते॥५५॥

भवन्तं पतितं वीक्ष्य कृपापूर्णेन चेतसा।
मध्यमेनामुनाब्जेन वदता जातसौरभम्॥५६॥

आघ्राय षट्पदाः षष्टिसहस्राणि दिवं ययुः।
एते ये भवतां दृष्टाः नीलोत्पलसमत्विषः॥५७॥

सर्वे ते सप्तमेऽतीते जन्मन्यासन्मुनेः सुताः।
अस्यैव सरसस्तीरे तेपुस्ते परमं तपः॥५८॥

कदाचित्कामिनी काचिच्चम्पकस्तबकस्तनी।
चलापाङ्गकालाकान्ततरङ्गित रसालिनी॥५९॥

नासा मुक्ताफलज्योत्स्ना चुम्बितस्मित दीधितिः।
वीणां विन्यस्य कुचयोर्वनेऽस्मिन्मधुरं जगौ॥६०॥

गायन्त्या स्वरमाकर्ण्य ब्राह्मणा हरिणा इव।
तां समागत्य ते सर्वे सममेव व्यलोकयन्॥६१॥

मया दृष्टा ममैवेयमित्यूचुस्ते परस्परम्।
मुष्टामुष्टि ततस्तेषां भ्रातृणामभवद्रणः॥६२॥

अन्योन्यमुष्टिनिष्पिष्ट वक्षसस्त्यक्तजीविताः।
ते भुक्त्वा निरयान्घोरान्बभूवुः सारसा भुवि॥६३॥

तदा ते श्वापदाञ्जघ्नुर्दग्धावन्येन वह्निना।
ततो मातङ्गतामेत्य पथिपान्थानघातयन्॥६४॥

वने विषोदकं पीत्वा ते ययुर्यममन्दिरम्।
खरोष्ट्रकपिमार्जार जन्मान्यासाद्य च क्रमात्॥६५॥

ततो मधुव्रता जाता वर्तन्तेऽत्र सरोवरे।
अद्य मे गन्धमाघ्राय प्रापुस्ते वैष्णवं पदम्॥६६॥

शृणु पक्षीन्द्र वक्ष्यामि येन मय्यस्ति वैभवम्।
एतस्माज्जन्मनः पूर्वे तृतीये जन्मनि क्षितौ॥६७॥

सरोजवदनानाम द्विजातेः कन्यकाऽभवम्।
पातिव्रत्यैकनिरता गुरुशुश्रूषणे रता॥६८॥

कदाचित्सारिकामेकां पाठयन्त्याविलम्बितम्।
सारिका भव पापे त्वं पत्या शप्तास्मि कुप्यता॥६९॥

प्रेत्य सारित्वमासाद्य पातिव्रत्यप्रसादतः।
मुनीनामेव सदने कन्या काचित्पुपोष माम्॥७०॥

गीतानां दशमाध्यायं विभूतिरिति विश्रुतम्।
प्रातः पठति विप्रोसावश्रौषं तमघापहम्॥७१॥

कालेन सारिकादेहमहं हित्वा विहङ्गम।
दशमाध्यायमाहात्म्यादप्सराश्चाभवं दिवि॥७२॥

पद्मावतीति विख्याता पद्माया दयिता सुखी।
कदाचन मया यान्त्या विमानेन विहायसा॥७३॥

एतत्सरोवरं रम्यं विलोक्य विमलाम्बुजम्।
अवतीर्य जलक्रीडायावदारभ्यते मया॥७४॥

दुर्वासास्तावदायातो विवस्त्रा तेन वीक्षिता।
तद्भयात्पद्मिनीरूपं धृतमेतन्मया स्वयम्॥७५॥

पद्भ्यां पद्मद्वयं चैव द्वयं हस्तद्वयेन च।
मुखेन पञ्चमाम्भोजमिति पञ्चाम्बुजास्म्यहम्॥७६॥

दृष्टा तेन मुनीन्द्रेण कोपज्वलित चक्षुषा।
अनेनैव स्वरूपेण तिष्ठ पापे शतं समाः॥७७॥

इति शापं समुत्सृज्य स चैवान्तर्दधे क्षणात्।
विभूत्यध्यायमाहात्म्याद्वाणी मे न विलीयते॥७८॥

मद्विलङ्घनमात्रेण पतितोसि महीतले।
अद्य शापनिवृत्तिर्मे तिष्ठतस्ते खगोत्तम॥७९॥

निशामय मया गीयमानमध्यायमुत्तमम्।
यस्याकर्णनमात्रेण त्वमद्यैव विमोक्ष्यसे॥८०॥

इत्यसौ दशमाध्यायं पपाठ श्लक्ष्णया गिरा।
तमाकर्ण्य तया दत्तमादाय च सरोरुहम्॥८१॥

मया समर्पितं तुभ्यं पद्मिन्या पद्ममुत्तमम्।
इत्युक्त्वा स जहौ देहं तदद्भुतमिवाभवत्॥८२॥

भृङ्गिरिटिरुवाच

पुरातने भवे कोऽयं ब्रह्म हंसोऽभवत्कथम्।
तवाग्रतः कुतो हेतोरुत्ससर्ज कलेवरम्॥८३॥

इति भृङ्गिरिटिर्वाक्यमाकर्ण्याहं तदाब्रुवम्।
द्विजवेश्मनि पूर्वस्मिञ्जन्मन्ययमजायत॥८४॥

सुतपा इति विख्यातो ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः।
वसन्गुरुकुले कुर्वन्वेदाध्ययनमन्वहम्॥८५॥

गुरुशुश्रूषणं सम्यग्विदधाति च भक्तितः।
शयानस्य गुरोः शय्यां निद्रितः सपदा स्पृशत्॥८६॥

तेन पापेन तिर्यक्त्वमयं स्वर्गेऽपि लब्धवान्।
पद्मयोनिमरालानां मध्ये जातस्ततो द्विजः॥८७॥

अस्मिञ्जन्मन्यमुष्येह पुरास्मल्लोकनावधि।
गीतानां दशमाध्यायं नलिन्या कथितं ततः॥८८॥

आकर्ण्य विहगो लेभे ब्रह्मज्ञानमनुत्तमम्।
सोऽयं विप्रकुले जातो दशमाध्यायवैभवात्॥८९॥

जन्माभ्यासवशादस्य शिशोरपि मुखाम्बुजात्।
गीतानां दशमाध्यायः समुल्लसति सर्वदा॥९०॥

तदर्थपरिणामेन सर्वभूतेष्ववस्थितम्।
शङ्खचक्रधरं देवमयं पश्यति सर्वदा॥९१॥

यस्मिन्यस्मिन्यदैवास्य दृष्टिः स्निग्धा शरीरिणः।
स स मुक्तो भवेत्सर्वः सुरापो ब्रह्महाऽपि वा॥९२॥

तद्विज्ञाय मया विप्रः परमात्मस्वरूपिणा।
इदं नगरमानीतो मुक्तिक्षेत्रं स्वभावतः॥९३॥

अत्रत्यानां मनुष्याणां मुक्तिः करतले स्थिता।
तेनास्य दृष्टिपातेन विशेषोऽन्यो न जायते॥९४॥

न ददामि बहिर्गन्तुमहमस्य पुरा कृतम्।
दशमाध्यायमहात्म्यात्तत्वज्ञानं सुदुर्लभम्॥९५॥

लब्धमेतेन मुनिना जीवन्मुक्तिरियं तथा।
तेनास्य चलतो हस्तं ददामि पथि गच्छतः॥९६॥

दशमाध्यायमहिमा भृङ्गिरिटे महानयम्।
इति भृङ्गिरिटेरग्रे कथितं यत्कथानकम्॥९७॥

तवेदमत्र कथितं सर्वपापप्रणाशनम्।
नरो वाप्यथवा नारी यापि कोऽपि च वा पुनः॥९८॥

अस्य श्रवणमात्रेण सर्वाश्रमफलं लभेत्॥९९॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये चतुरशीत्यधिकशततमोध्यायः॥१८४॥

॥ [११] पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

देव्युवाच

इतिहासोऽयमीशान श्रेयसां साधनं परम्।
आकर्ण्य करुणापूर्ण ममकाङ्क्षा प्रवर्त्तते॥१॥

एकादशस्य माहात्म्यमध्यायस्य कथाश्रयम्।
व्यावर्णय विरूपाक्ष वक्तॄणां प्रथम प्रभो॥२॥

ईश्वर उवाच

आकर्णय कथां कान्ते गीतावर्णनसंश्रयाम्।
विश्वरूपाभिधानस्य माहात्म्यमपि पावनम्॥३॥

अध्यायस्य विशालाक्षि वक्तुं तावन्न शक्यते।
सहस्राणि कथाः सन्ति तत्रैका कथ्यते मया॥४॥

प्रणीतायास्तटे नद्या मेघङ्करमिति श्रुतम्।
नगरं गरिमाधार तुङ्गप्राकारगोपुरम्॥५॥

विशालाश्रमशालासु स्वर्णस्तम्भविभूषितम्।
श्रीमद्भिः सुखिभिः शान्तैः सदाचारैर्जितेन्द्रियैः॥६॥

अधिष्ठितं जवैश्चारुशृङ्गाटकमनोहरम्।
मणिस्तम्भस्फुरत्स्वर्णापणचत्वरशोभितम्॥७॥

पताकाकिङ्किणीक्वाण कदम्बक कलस्वरम्।
वेदाध्ययननिर्घोषवाचालित दिगन्तरम्॥८॥

तूर्यसङ्घोषणाकीर्ण विशालव्योममण्डलम्।
पताकापल्लोद्भूतवातनिर्जितविग्रहम् ॥९॥

राजामार्गवरद्वारनारीमञ्जीरसिञ्जितैः ।
वल्लकीवेणुकैर्गीतैर्भाति वाजीन्द्र हेषितैः॥१०॥

प्रेक्षमाणमिवाभीक्ष्णं दिक्पालानां पुरैः समम्।
आस्ते जगत्पतिर्यत्र शार्ङ्गपाणिर्विराजितः॥११॥

मूर्तिमत्परमं ब्रह्म जगल्लोचनजीवितम्।
लक्ष्मीनयनराजीव पूजिताकारगौरवः॥१२॥

त्रिविक्रमवपुर्मेघश्यामलः कोमलद्युति।
श्रीवत्सवक्षाराजीव वनमालाविभूषितः॥१३॥

अनेकभूषणोपेतः सरत्न इव वारिधिः।
चलत्सौदामिनीदाम सान्द्रमेघसमद्युतिः॥१४॥

तस्यास्ते मुकुटे साक्षात्शार्ङ्गपाणिः परः पुमान्।
तं दृष्ट्वा मुच्यते जन्तुर्जन्मसंसारबन्धनात्॥१५॥

यस्मिन्पुरे महातीर्थं विद्यते मेखलाभिधम्।
यत्र स्नात्वा नरैर्नित्यं प्राप्यते वैष्णवं पदम्॥१६॥

तत्र वीक्ष्य जगन्नाथं नरसिंहं कृपार्णवम्।
सप्तजन्मार्जिताद्घोरान्मुच्यते दुष्कृतान्नरः॥१७॥

मेखलायां गणाधीशं विलोकयति यो नरः।
स निस्तरति विघ्नानि दुस्तराण्यपि सर्वदा।
ब्रह्मचर्यपरो दान्तो निर्ममो निरहङ्कृतिः॥१८॥

तस्मिन्मेघङ्करे कश्चिदभूद्ब्राह्मणसत्तमः।
सुनन्द इति विख्यातो वेदशास्त्रविशारदः॥१९॥

वशीकृतेन्द्रियग्रामो वासुदेवपरायणः।
देवस्य शार्ङ्गिणः पार्श्वे गीताध्यायमिमं प्रिये॥२०॥

एकादशं पठत्येष विश्वरूपप्रदर्शनम्।
अध्यायस्य प्रभावेन ब्रह्मज्ञानमवाप सः॥२१॥

परमानन्दसन्दोह श्लाघ्यसंवित्समाधिना।
प्रत्यङ्मुखेन्द्रियतयानिश्चलां स्थितिमीयुषा॥२२॥

सततं स्थीयते तेन जीवन्मुक्तेन योगिना।
एकदा स महायोगी सिंहराशिस्थिते गुरौ॥२३॥

गोदावरीतीर्थयात्रां विधातुमुपचक्रमे।
प्रथमेऽह्नि समागत्य विरजं तीर्थमुत्तमम्॥२४॥

नाभिमारभ्य तीर्थेषु स समभ्यर्च्य देवताम्।
मज्जन्मज्जन्नगद्धात्रीं कमलां स व्यलोकयत्॥२५॥

तां सम्पूज्य महामायां सर्वकामफलप्रदाम्।
तारातीर्थे ततः स्नात्वा कपिलासङ्गमे ततः॥२६॥

अष्टतीर्थमसौ चक्रे विधाय पितृतर्पणम्।
कुमारीशं शिवं नत्वा कपिलाद्वारमाययौ॥२७॥

तत्र निर्मज्ज्य निर्धुतप्राग्जन्मान्तरदुष्कृतः।
सम्पूज्य नत्वा श्रुत्वा च देवं वै मधुसूदनम्॥२८॥

उषित्वा तत्र तां रात्रिं प्रागात्प्रातः सह द्विजैः।
नरसिंहवने तत्र तीर्थे रामस्य दीर्घिका।
प्रह्लादपूजितः साक्षादास्ते यत्र नृकेसरी॥२९॥

तं दृष्ट्वा देवदेवेशं पूजयित्वा तु भक्तितः।
तत्र तं दिवसं नीत्वा स ययावम्बिकापुरम्॥३०॥

अनुग्रहेण भक्तानामम्बिका तत्र तिष्ठति।
पूरयन्ति मनुष्याणां वाञ्छितान्यखिलान्यपि॥३१॥

पूजयित्वाम्बिकां भक्त्या पुष्पगन्धानुलेपनैः।
उपहारैश्च विविधैः स्तौत्रैः प्रणमनैरपि॥३२॥

विप्रस्तस्मात्पुरा प्राप्तः कण्ठस्थानाभिधं पुरम्।
यत्रास्ते परमा शक्तिर्महालक्ष्मीर्महाद्युतिः॥३३॥

तामवेक्ष्य सुधाभानुभास्करद्युतिमण्डलाम्।
संसारतापविच्छेदपद्मपीयूषवाहिनीम् ॥३४॥

योगिराजहृदम्भोज राजहंसनिषेविताम्।
अनाहतमहानादमयीमद्वयरूपिणीम् ॥३५॥

महालक्ष्मीं भगवतीं वाञ्छितार्थप्रदायिनीम्।
आराध्य भक्तिभावेन चेतसा स मुनीश्वरः॥३६॥

विवाहमण्डपं प्राप पुरं विप्रैः समन्वितः।
पुरे तत्र प्रतिगृहं वासस्थानमयाचत॥३७॥

न लेभे वसतिं स्थातुं गेहे कस्मिन्नपि द्विजः।
दर्शितं ग्रामपालेन विशालं वासमन्दिरम्॥३८॥

प्रविश्य वशतिं चक्रे ब्राह्मणः सङ्गिभिः सह।
ततः प्रभाते विमले सुनन्दोऽसौ द्विजोत्तमः॥३९॥

बहिरालोकयाञ्चक्रे वासगेहान्निजं वपुः।
अध्वन्यानखिलान्यत्र जातान्क्वापि यदृच्छया॥४०॥

गम्यमानः समायान्तं ग्रामपालो ददर्श सः।
तं बभाषे ग्रामपाल आयुष्मानसि सर्वशः॥४१॥

भागधेयवतां पुंसां पुण्यः पुण्यवतामसि।
प्रभावो विद्यते वत्स कोपि लोकोत्तरस्त्वयि॥४२॥

क्व प्रयाताः सहायास्ते कथं तत्सदनाद्बहिः।
तत्पश्य मुनिशार्दूल कथयामि तवाग्रतः॥४३॥

किन्तु नान्यं त्वया तुल्यं पश्यामीह तपस्विनम्।
किं जानासि महामन्त्रं कां विद्यामवलम्बसे॥४४॥

कस्य देवस्य कारुण्याच्छक्तिर्लोकोत्तरा त्वयि।
तत्कारुण्यवशात्तिष्ठ ग्रामेऽस्मिन्ब्राह्मणोत्तम॥४५॥

शुश्रूषामखिलामेव भगवंस्ते करोम्यहम्।
इति संवासयामास तस्मिन्ग्रामे मुनीश्वरम्॥४६॥

परिचर्या च तस्यासौ भक्त्या चक्रे दिवानिशम्।
दिवसेषु प्रयातेषु सप्ताष्टसु समेयिवान्॥४७॥

प्रातरागत्य तस्याग्रे रुरोद भृशदुःखितः।
अद्य मे भाग्यहीनस्य गुणवान्भक्तिमान्सुतः॥४८॥

जाज्वल्यमानदंष्ट्रेण भक्षितो निशि रक्षसा।
इत्येवं रक्षकेणोक्तं तं पप्रच्छ स संयमी॥४९॥

क्वास्ते स राक्षसः पुत्रो भक्षितस्ते कथं वद।

ग्रामपाल उवाच

वर्तते नगरे घोरः पुरुषादो निशाचरः॥५०॥

स खादति नरानेत्य नित्यं नगरगोचरान्।
स सर्वैर्नागरैरत्र प्रार्थितः पुरुषैः पुरा॥५१॥

रक्ष राक्षस नः सर्वान्ग्रासं ते कल्पयामहे।
पथिका निशि निद्रन्ति ये च तान्भुङ्क्ष्व राक्षस॥५२॥

एतस्मिन्सदने पान्थान्ग्रामपालप्रवेशितान्।
आहारं कल्पयाञ्चक्रुरात्मीयप्राणगुप्तये॥५३॥

भवान्सुप्तोगृहेऽमुष्मिन्नधन्यैः संयुतः परैः।
ते ग्रस्ताः किल चानेन न त्वं मुक्तोसि द्विजोत्तम॥५४॥

प्रभावं भवतो वेत्ति भवानेव द्विजोत्तम।
मदीय तनयस्याद्य मित्रमेकमुपागतम्॥५५॥

अजानता मया सोऽपि तनयस्य प्रियः सखा।
अन्यैः पान्थजनैः सार्द्धं तस्मिन्गेहे प्रवेशितः॥५६॥

श्रुत्वा तत्र प्रविष्टं तं निशीथे तनयो मम।
तमानेतुं गतः सोऽपि भक्षितस्तेन रक्षसा॥५७॥

दुःखितेन मया प्रोक्तः प्रातः स पिशिताशनः।
ममापि पुत्रो दुष्टात्मन्भवता निशि भक्षितः॥५८॥

भवज्जठरनिर्मग्नः सुतोऽसौ येन जीवति।
अस्ति चैवमुपायस्ते ब्रूहि मे त्वं निशाचर॥५९॥

राक्षस उवाच

अन्तःप्रविष्टा त्वत्पुत्रमज्ञात्वाहमभक्षयम्।
अजानन्भक्षितः पान्थैः सहितोऽसौ सुतस्तव॥६०॥

यथा जीवति मे कुक्षौ यथा भवति रक्षितः।
तथा विहितमप्यस्ति दैवेन परमेष्ठिना॥६१॥

गीतैकादशमध्यायं यः पठत्यनिशं द्विजः।
तत्प्रभावेन मे मुक्तिर्मृतानां पुनरुद्भवः॥६२॥

ग्रामपाल उवाच

कथमेकादशाध्यायसामर्थ्यमिदमद्भुतम्॥६३॥

इति पृष्टो मया विप्र स बभाषे निशाचरः॥६४॥

पुरा गृध्रेण केनापि नभोमार्गेण गच्छता।
अस्थिखण्डं स्वतुण्डाग्रात्पातितं क्वापि वारिणि॥६५॥

तं जलाशयमागत्यकोऽपि ज्ञानीश्वरस्तदा।
महातीर्थमिति ज्ञात्वा विदधे पितृतर्पणम्॥६६॥

तमूचिरे जनाः सर्वे तीर्थमेतत्कथं वद।
जपत्येकादशाध्यायं त्रिसन्ध्यं नियतेन्द्रियः॥६७॥

कृतमौनस्तु विप्रोऽसौ चौरैर्व्यापादितः पथि।
तस्यास्थिशकलं गृध्रवदनात्पतितं जले॥६८॥

तेन तीर्थमिदं दिव्यं जातं पातकनाशनम्।
ततस्ते मानवाः सर्वे सस्नुस्तत्र जलाशये॥६९॥

निष्कल्मषतया चैवं प्रापुस्ते परमं पदम्।
एकादशस्य सामर्थ्यादध्यायस्य भविष्यति॥७०॥

ममापि मुक्तिः पान्थानां पुनरुत्थानमेव च।
यो मया कश्चिदुद्गीर्णो ब्राह्मणोऽत्रैव तिष्ठति॥७१॥

स च एकादशाध्यायं जपति स्म निरन्तरम्।
स तेनाध्यायमन्त्रेण सप्तवाराभिमन्त्रितम्॥७२॥

विधाय वारि विप्रेन्द्रः क्षिपेद्यदि ममोपरि।
ततो मे शापनिर्मुक्तिर्भविष्यति न संशयः।
इति तेनास्मि सन्दिष्टः समायातस्त्वदन्तिकम्॥७३॥

विप्र उवाच

राक्षसः केन पापेन जातोसौ वद रक्षक।
यत्क्षपायां गृहे तस्मिन्नरान्खादति निद्रितान्॥७४॥

ग्रामपाल उवाच

अस्मिन्ग्रामे पुरा कश्चिदासीद्विप्रः कृषीवलः।
एकदा शालिकेदाररक्षणे व्याकुलो द्विजः॥७५॥

नातिदूरे महागृध्रः पान्थमेकमभक्षयत्।
तं विमोचयितुं दूराद्दयाश्चक्रेऽपि तापसः॥७६॥

भुक्त्वा पान्थं खगस्तावन्निरगादम्बराध्वना।
ततः स तापसः कोपात्तं बभाषे कृषीवलम्॥७७॥

धिक्कां हालिक दुर्बुद्धे कठोरमतिनिर्घृण।
कुक्षिभरं परत्राण विमुखं हतजीवितम्॥७८॥

चोरैश्च दंष्ट्रिभिः सर्प्पैररिवह्निविषाम्बुभिः।
गृध्रराक्षसभूतैश्च वेतालादिभिराहतान्॥७९॥

जनानुपेक्षते शक्तः स तद्वधफलं लभेत्।
न मोचयति यो विप्रं प्रभुश्चोरादिभिर्धृतम्॥८०॥

स याति नरकं घोरं स पुनर्जायते वृकः।
निहन्यमानं विपिने गृध्रव्याघ्रेण पीडितम्॥८१॥

मुञ्चमुचेति यो वक्ति स याति परमां गतिम्।
गवामर्थे हता व्याघ्रैर्व्याधैर्दुष्टैश्च राजभिः॥८२॥

तेपि यान्ति पदं विष्णोर्दुष्प्राप्यं योगिनामपि।
अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च॥८३॥

शरणागतसत्त्राण कलां नार्हन्ति षोडशीम्।
दीनस्योपेक्षणं कृत्वा भीतस्य च शरीरिणः॥८४॥

पुण्यवानपि कालेन कुम्भीपाके स पच्यते।
पश्यन्नपि भवान् पान्थं दुष्टगृध्रेण भक्षितम्॥८५॥

निवारणसमर्थोपि न चक्रे यन्निवारणम्।
निष्कृपोसि यतस्तस्माद्भविष्यसि निशाचरः॥८६॥

इमां शापं मुने श्रुत्वा कम्पमानकलेवरः।
प्रणम्य हालिको विप्रं बभाषे करुणं वचः॥८७॥

अत्राहं क्षेत्ररक्षायां चिरं क्षिप्तेन चक्षुषा।
न वेद्मि निकटं गृध्र हन्यमानमिमं नरम्॥८८॥

तेन मेऽनुग्रहं कर्तुं कृपणस्य त्वमर्हसि।

विप्र उवाच

यो वेत्त्येकादशाध्यायं जपत्यनुदिनं च यः॥८९॥

तेनाभिमन्त्रितं वारि यदा शिरसि तावके।
पतिष्यति तदा शापात्तव मुक्तिर्भविष्यति॥९०॥

इत्युक्त्वा तापसो यातो हालिको राक्षसोऽभवत्।
तदागच्छ द्विजश्रेष्ठ तेनाध्यायेन मन्त्रय।
तीर्थोदकं स्वहस्तेन तस्य मूर्द्धनि निक्षिप॥९१॥

महादेव उवाच

इति तत्प्रार्थितं तस्य श्रुत्वा च करुणाप्लुतः।
तथेति सहपालेन मुनी रक्षोन्तिकं ययौ॥९२॥

एकादशेन तेनाम्बु विश्वरूपेण मन्त्रितम्।
निक्षिप्तं तस्य शिरसि तेन विप्रेण योगिना॥९३॥

गीताध्यायप्रभावेण शापमोक्षमवाप सः।
विहाय राक्षसं देहं चतुर्बाहुस्ततोऽभवत्॥९४॥

निगीर्णा ये जनास्तेन पान्था आसन्सहस्रशः।
चतुर्भुजा बभूवुस्ते शङ्खचक्रगदाधराः॥९५॥

ते विमानान्यारुरुहुस्तावदूचे स राक्षसम्।
मदीयस्तनयः कस्तं दर्शयस्व निशाचर॥९६॥

इत्युक्ते ग्रामपालेन दिव्यधीराह राक्षसः।
एवं चतुर्भुजं विद्धि तमालश्यामलद्युतिम्॥९७॥

माणिक्यमुकुटं दिव्यमणिकुण्डलमण्डितम्।
हारहारिमहास्कन्धं स्वर्णकेयूरभूषितम्॥९८॥

राजीवलोचनं स्निग्धं हस्ते कृतसरोरुहम्।
दिव्यं विमानमारूढं देवत्वं प्राप्तमात्मजम्॥९९॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा सुतं दृष्ट्वा च तादृशम्।
स्वगेहं नेतुमारेभे जहास स सुतस्ततः॥१००॥

कति वाराणि जातोऽसि त्वं पुत्रो मम रक्षक।
पूर्वपुत्रस्त्वदीयोऽस्मि अधुना विबुधोऽस्म्यहम्॥१०१॥

यास्याम वैष्णवं धाम ब्राह्मणस्य प्रसादतः।
निशाचरोऽपि प्राप्तोऽयं पश्य देहं चतुर्भजम्॥१०२॥

एकादशस्य माहात्म्याद्याति स्वर्गं समं जनैः।
विप्रादस्मात्तमध्यायमधीष्व त्वं जपानिशम्॥१०३॥

भविष्यति न सन्देहस्तवापि गतिरीदृशी।
तात तस्मात्सतां सङ्गं दुर्लभं सर्वथा जनैः॥१०४॥

सोप्यद्य ते समुत्पन्नो ह्यात्मनः साधयेप्सितम्।
किं धनैर्भोगदानैर्वा किं यज्ञैस्तपसा नु किम्॥१०५॥

किं पूर्तैर्वापरं श्रेयो विश्वरूपस्य पाठतः।
तद्विष्णोः परमं रूपमध्यायस्य श्रुतेन च॥१०६॥

यत्पूर्णानन्दसन्दोह कृष्णब्रह्मास्यनिर्गतम्।
कुरुक्षेत्रेऽर्जुने मित्रे तत्कैवल्यरसायनम्॥१०७॥

नृणां च भवभीतानामाधिव्याधिभयापहम्।
अनेकजन्मदुःखघ्नं नान्यत्पश्यामि तत्स्मर॥

शिव उवाच

इत्युक्त्वा सह तैः सर्वैर्ययौ विष्णोः परं पदम्॥१०८॥

तमध्यायं ततो विप्राद्ग्रामपालः पपाठ सः।
तावुभौ तस्य माहात्म्याज्जग्मतुर्वैष्णवं पदम्॥१०९॥

इत्येकादशमाहात्म्य कथा तुभ्यं निरूपिता।
यस्याः श्रवणमात्रेण महापातकसङ्क्षयः॥११०॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८५॥

॥ [१२] षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

महादेव उवाच

अस्ति कोल्हापुरं नाम नगरं दक्षिणापथे।
सुखानां सदनं साध्वि साधूनां सिद्धिसम्भवम्॥१॥

परशक्तेः परम्पीठं सर्वदेवनिषेवितम्।
पुराणेषु प्रसिद्धं यद्भुक्तिमुक्तिफलप्रदम्॥२॥

कोटिशस्तत्र तीर्थानि शिवलिगानि कोटिशः।
आस्ते रुद्रगया यत्र विशालं लोकविश्रुतम्॥३॥

तुङ्गाचलमहावप्र गोपुरोल्लासितोरणम्।
प्रासादशिखरे यत्र तुङ्गं च कनकध्वजम्॥४॥

सोमकान्तिमहासौधवलभीपङ्क्तिशोभितम्।
जालरन्ध्रोद्गिरद्धूपधूमाऽमोदितदिक्तटम् ॥५॥

चलत्पताकविस्तीर्णच्छायं देवालयान्वितम्।
चतुरैः सुन्दरैः स्निग्धैः श्रीमद्भिः शुचिमानसैः॥६॥

अधिष्ठितं सदाचारैः पुरुषैर्भूरिभूषणैः।
कुरङ्गनयनाश्चन्द्रवदनाः कुटिलालकाः॥७॥

उत्फुल्लचम्पकच्छायाः पीनतुङ्गपयोधराः।
कृशमध्या निम्ननाभि वलित्रयविराजिताः॥८॥

विशालजघनाश्चारुजङ्घा युग्मा वराङ्गयः।
वाचालमेखलादामनिक्वणन्मणिनूपुराः ॥९॥

रणत्कङ्कणहस्ताब्ज स्फुरत्करज रश्मयः।
वसन्ति प्रमदा यत्र मादयन्त्यो मुनीनपि॥१०॥

समस्तवस्तुसंयुक्तं सर्वभोगसमन्वितम्।
मङ्गलैः सकलैर्युक्तं महालक्ष्मीसमन्वितम्॥११॥

तत्रागच्छत्पुमान्कश्चिद्युवा गौरं सुलोचनः।
कम्बुकण्ठः पृथुस्कन्धो महावक्षा महाभुजः॥१२॥

समस्तलक्षणोपेतो गोचरासक्तमानसः।
प्रविश्य नगरं पश्यन्शोभां सौधेषु सर्वतः॥१३॥

उत्कण्ठितमना द्रष्टुम्महालक्ष्मीं सुरेश्वरीम्।
मणिकुण्डे कृतः स्नानः सम्पन्न पितृतर्पणः॥१४॥

महालक्ष्मीं महामायां नत्वा तुष्टाव भक्तितः।
जयत्यपारकरुणाशरण्या जगदम्बिका॥१५॥

कुर्वाणा जगतो जन्म पालनं क्षपणं दृशा।
यया शक्त्या कृतादिष्टः परमेष्ठी सृजत्यसौ॥१६॥

अवष्टभ्य च तां शक्तिं पालयत्यच्युतो जगत्।
यया शक्त्या कृतावेशः संहरत्यखिलं हरः॥१७॥

तां भजे परमां शक्तिं सर्गस्थितिलयोर्जिताम्।
योगिध्येयाङ्घ्रिकमले कमले कमलालये॥१८॥

स्वभावानखिलान्नस्त्वं गृह्णासीन्द्रियगोचरान्।
त्वमेव कल्पनाजालं तत्कल्पं कुरुषे मनः॥१९॥

इच्छाज्ञानक्रियारूपा परसंवित्स्वरूपिणी।
निष्फला निर्मला नित्या निराकारा निरञ्जना॥२०॥

निरन्तरा निरातङ्का निरालम्बा निरामया।
तवैवं महिमानं हि को वर्णयितुमीशते॥२१॥

वन्दे निर्भिन्नषट्चक्रद्वादशान्तर्विहारिणीम्।
अनाहतध्वनिमयीं बिन्दुनादकलात्मिकाम्॥२२॥

मातस्त्वं पूर्णशीतांशु गलत्पीयूषवाहिनी।
पुष्णासि वत्सले बालान्सनकादीन्दिगम्बरान्॥२३॥

अनुस्यूता शिवा संविज्जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु।
तुरीयायां वर्त्तमानां दयासूनृतसन्धिषु॥२४॥

ददासि प्राणिनां सर्वाः सततं ब्रह्मसम्पदः।
संहृत्य तत्वसङ्घातं तुरीयातीतया त्वया॥२५॥

योगिनां बिम्बतादत्म्यं दीयते निर्विकल्पया।
परां नमामि पश्यन्तीं मध्यमां वैखरीमपि॥२६॥

रूपाणि देवि गृह्णासि जगत्सन्त्राणहेतवे।
त्वं ब्राह्मी वैष्णवी च त्वं माहेशी च त्वमम्बिके॥२७॥

वाराहि त्वं महालक्ष्मीर्नारसिंही त्वमैन्द्रिका।
त्वं कौमारी चण्डिका त्वं लक्ष्मीस्त्वं विश्वपावनी॥२८॥

सावित्री त्वं जगन्माता शशिनी त्वं च रोहिणी।
त्वं स्वाहा त्वं स्वधा त्वं हि त्वं सुधा परमेश्वरी॥२९॥

चण्डमुण्डभुजादण्डखण्डदोर्दण्डमण्डिते।
रक्तबीजगलद्रक्तपानघूर्णितलोचने ॥३०॥

उन्मत्तमहिषग्रीवोन्मूलनप्रौढ दोर्युगे।
शुम्भासुरमहादैत्यदारणायातविक्रमे॥३१॥

अनन्तचरिते तुभ्यं नमस्त्रैलोक्यमातृके।
भक्तकल्पलते मह्यं प्रसीद परमेश्वरि॥३२॥

इति तेन स्तुता देवी महालक्ष्मीस्ततः स्वयम्।
निजरूपं समास्थाय पुरुषं प्रत्युवाच तम्॥३३॥

श्रीलक्ष्मीरुवाच

राजपुत्र प्रसन्नाऽहं वृणीष्व वरमुत्तमम्।

राजपुत्र उवाच

पिता मे धरणीपालो वाजिमेधं महाक्रतुम्॥३४॥

कुर्वाणो दैवयोगेन रोगाक्रान्तो दिवं ययौ।
तद्वपुस्तप्ततैलेन शोषयित्वा मया ततः॥३५॥

स्थापितस्तत्र यागोऽसौ यथापूर्वमवर्तत।
अथ क्रान्तमहीचक्रो यूपे यागतुरङ्गमः॥३६॥

निशीथे बन्धनं हित्वा नीतः केनापि कुत्रचित्।
अदृष्ट्वा तद्गतं क्वापि निवृत्तेषु जनेष्वहम्॥३७॥

आमन्त्र्य ऋत्विजः सर्वाञ्छरणं त्वामुपागतः।
प्रसन्ना यदि देवि त्वं तन्मे यागतुरङ्गमः॥३८॥

दृष्टो भवतु यागोऽसौ सम्पूर्णो जायते यथा।
आनृण्यं मम तातस्य तेन राज्ञो भविष्यति॥३९॥

तथा कुरु जगद्धात्रि शरणागतवत्सले।

देव्युवाच

ममद्वारं द्विजः सिद्धसमाधिरिति विश्रुतः॥४०॥

ममाज्ञया स ते सर्वं कार्यं निष्पादयिष्यति।
इत्युक्तः श्रीमहालक्ष्म्या ततो राजकुमारकः॥४१॥

आजगाम मुनिः सिद्धसमाधिर्यत्र तिष्ठति।
प्रणम्य तस्यपादाब्जं कृताञ्जलिरवस्थितः॥४२॥

तमुवाच ततो विप्रः प्रहितोऽसि त्वमम्बया।
त्वदीप्सितमिदं सर्वं साधयामि विलोकय॥४३॥

इत्युक्त्वा त्रिदशान्सर्वानाचकर्ष स मान्त्रिकः।
एक्षत क्षितिपालस्य तनयोऽसौ तदा सुरान्॥४४॥

कृताञ्जलिपुटान्देवान्वेपमानकलेवरान् ।
अथ तानमरान्सर्वान्सम्बभाषे द्विजोत्तमः॥४५॥

अमुष्य राजपुत्रस्य वाजी यज्ञाय कल्पितः।
नीतोस्ति देवराजेन क्षपायामपहृत्य सः॥४६॥

गीर्वाणा अश्वमेवास्य समानयत मा चिरम्।
अथ तस्य मुनेर्वाक्याद्देवैर्यज्ञतुरङ्गमः॥४७॥

समर्पितस्ततस्तेन तेऽनुज्ञात्वा दिवौकसः।
आकृष्टानमरान्दृष्ट्वा गतं लब्ध्वा तुरङ्गमम्॥४८॥

महीपतिसुतो नत्वा तं मुनिं वाक्यमब्रवीत्।
आश्चर्यमिदमेतत्ते सामर्थ्यमृषिसत्तम॥४९॥

कृतं त्वया चित्रमिदं त्रिदशाकर्षणं क्षणात्।
हस्तादाकृष्य दत्तो मे यज्ञीयोऽयं तुरङ्गमः॥५०॥

न किञ्चिदपरं यावद्दुष्करं यत्सुरैरपि।
प्रभविष्यति तत्कर्तुं भवानेव न चापरः॥५१॥

शृणु विप्र महीपाल पितासीन्मेबृहद्रथः।
प्रारब्ध हयमेधोऽसौ दैवेन निधनं गतः॥५२॥

अद्यापि तस्य देहोस्ति तप्ततैलेन शोषितः।
तस्य सञ्जीवनं भूयः कर्त्तुमर्हसि सत्तम॥५३॥

इत्याकर्ण्य स्मितं कृत्वा स जगाद महामुनिः।
यामस्तत्र पिता यत्र तावको यागमण्डपः॥५४॥

अथागत्य समं तेन तत्र सिद्धः समाधिना।
पयोऽभिमन्त्र्य विदधे तस्य प्रेतस्य मूर्द्धनि॥५५॥

ततः प्राप नृपः संज्ञामुत्तस्थे वै ददर्श च।
स तं पप्रच्छ विप्रेन्द्रं कोऽसि धर्मेति भूपतिः॥५६॥

ततो राजसुतः सर्वं भूपालाय न्यवेदयत्।
स नत्वा ब्राह्मणं राजा तं पुनर्दत्तजीवितम्॥५७॥

बभाषे केन पुण्येन त्वयि शक्तिरलौकिकी।
यया मे जीवितं दत्तमाकृष्टाश्च दिवौकसः॥५८॥

यागश्चोद्धरितो विप्र येनमेतन्निरूपय।
इत्युक्तस्तेनविप्रोऽसौ जगाद श्लक्ष्णया गिरा॥५९॥

गीतानां द्वादशाध्यायं जपाम्यहमतन्द्रितः।
तेन शक्तिरियं राजन्यया प्राप्तोसि जीवितम्॥६०॥

एतदाकर्ण्य राजाऽसौ द्वादशाध्यायमुत्तमम्।
पपाठ तस्माद्विप्रर्षेः सकाशात्ब्राह्मणान्वितम्॥६१॥

तस्याध्यायस्य माहत्म्यात्ते सर्वे सद्गतिं ययुः।
अन्ये पठित्वा जीवाश्च मुक्तिमापुरहो पराम्॥६२॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८६॥

॥ [१३] सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

देव्युवाच

द्वादशाध्यायमाहात्म्यं भवता कथितं मम।
ब्रूहि त्रयोदशाध्यायमाहात्म्यमतिसुन्दरम्॥१॥

ईश्वर उवाच

शृणु त्रयोदशाध्यायमहिमाम्भोनिधिं शिवे।
यदाकर्णनमात्रेण परां मुदमवाप्स्यसि॥२॥

अस्ति दक्षिणदिङ्भागे तुङ्गभद्रा महानदी।
तत्तटे नगरं रम्यं नाम्ना हरिहरं पुरम्॥३॥

यत्राऽस्ते भगवान्देवि देवो हरिहरः स्वयम्।
यस्य दर्शनमात्रेण परं कल्याणमाप्यते॥४॥

तस्मिन्पुरे द्विजन्मासीद्धरिदीक्षितसंज्ञिकः।
तपः स्वाध्यायनिरतो श्रोत्रियो वेदपारगः॥५॥

दुराचारेति तस्यासीद्भार्या नाम्ना च कर्मणा।
न सुष्वाप समं पत्या दुरालापा कदाचन॥६॥

क्षणमप्यात्मसदने न चास्ते स्वैरचारिणी।
कण्ठदघ्नं द्विजद्वारे धयन्ती वारुणीरसम्॥७॥

पतिसम्बधिनः सर्वान्तर्जयन्ती पुनः पुनः।
विटैः सह सदोन्मत्ता रममाणा निरन्तरम्॥८॥

कदचिद्व्याकुलं दृष्ट्वा पुरं पौरैरितस्ततः।
सङ्केतगेहमकरोत्कान्तारे निर्जने स्वयम्॥९॥

अथ तत्रैव सा धूर्ता रममाणा विटैः सह।
निनाय सा बहून्कालान्निजयौवनगर्विता॥१०॥

अथ तस्मिन्पुरे रम्ये निवसन्त्या निरङ्कुशम्।
वसन्तकालं समभूत्परं चित्ते भुवः सखा॥११॥

आमूलपल्लवाकीर्णं सहकारविकारिणा।
पिकानां पञ्चमालापैः पुनः स जीवितः स्मरः॥१२॥

स्फुरच्चम्पकसौरभ्यहारकैर्मलयानिलैः।
मन्दं मन्दं प्रसर्पद्भिरान्दोलितवनद्रुमः॥१३॥

उत्फुल्लमल्लिकामोद मदिरापारणावताम्।
अलीनां कलटङ्कारैः समन्ताद्रावशोभितः॥१४॥

प्रसन्नचारुभिः स्मेरः सरोवरसुगन्धिभिः।
मीलन्मरालनिवहैः सरोभिः प्रकटीकृतः॥१५॥

घनच्छायासुखासीन हरिणार्भकधारिभिः।
नीरन्ध्रपल्लवैर्नानाशाखिभिः शोभितावनिः॥१६॥

तस्मिन्वसन्तसमये मुदिता साभिसारिका।
अपश्यज्जगदानन्ददायिनीं चन्द्रिकां निशि॥१७॥

चञ्चच्चकोरचञ्चग्रगलत्पीयूषसीकराम् ।
द्रवदिन्दुशिलानिर्यत्सुधानिर्झरनिर्भराम्॥१८॥

विकाशिकुसुमक्रोडसान्द्रीभूतकरोत्कराम्।
उल्लासितपयोराशिकल्लोलालिङ्गिताम्बराम्॥१९॥

मनोभवमहासिंहकुलटाकण्ठकर्तरीम्।
घनान्धकारसन्दोहविदारणपटीयसीम्॥२०॥

श्वेतीकृतसतीकारपरार्थहिमगर्भिणीम् ।
म्लानपङ्कजसङ्कोचा द्यूनामानन्ददायिनीम्॥२१॥

चक्रवाकवधूवक्त्र करुणाक्रोशसाक्षिणीम्।
मुक्ताश्रेणीविशुद्धांशु प्रभासितदिगन्तराम्॥२२॥

अथ तस्यां प्रभूतायां पूरयन्त्या दिशो दश।
कामान्धा कामिनीजाता पथिसौधविहारिणी॥२३॥

अपश्यन्ती विटान्रात्रौ निर्भिद्य भवनार्गलम्।
ययौ सङ्केतभवनं निर्गत्य नगराद्बहिः॥२४॥

तत्र प्रियतमं कश्चित्काममोहितमानसा।
अन्वेषयन्ती नाद्राक्षीत्कुञ्जे कुञ्जे तरौ तरौ॥२५॥

आकर्णयन्ती कान्तस्य मन्दालापान्पदे पदे।
अभियाति ततः क्रीडन्यत्र संहारिनिस्वनः॥२६॥

चक्रवाकरवान्श्रुत्वा कान्तालापभ्रमादसौ।
सरोवराणि सर्वाणि पर्यटन्ती मुहुर्मुहुः॥२७॥

कान्तभ्रान्त्या तरुतले प्रसुप्तान्हरिणोत्करान्।
प्रबोधयन्ती सोच्छ्वासमागतास्मीति भाषिणी॥२८॥

आलिङ्गन्ती वनस्थाणुं जीवनेश्वरशङ्कया।
तदाननभ्रमाद्भूयं चुम्बन्ती विकचाम्बुजम्॥२९॥

तत्रतत्र कृतव्यर्थश्रमादृष्टप्रियास्वयम्।
विललाप वने तस्मिन्मूर्च्छती विविधोक्तिभिः।
हा कान्त हा गुणाक्रान्त मच्चैतन्यस्य नायक॥३०॥

हे मनोहरसौभाग्य भाग्यलावण्यशेवधे।
हा पूर्णचन्द्रवदन हा सरोजायतेक्षण॥३१॥

हा कान्ततत्वसौहित्य विश्रमाय सुरद्रुम।
यदि कोपेन कुत्रापि गुह्यवेषोऽत्र तिष्ठसि॥३२॥

प्रसादयामि त्वां कान्त दत्त्वा प्राणान्प्रियानपि।
इत्युच्चैः सर्वतो दिक्षु विलपन्त्या वियोगतः॥३३॥

तस्याः श्रुत्वा वचः कोऽपि सुप्तो व्याघ्रः प्रबुद्धवान्।
कुर्वन्घुरघुरध्वानं पश्यन्प्रतिदिशं रुषा॥३४॥

आस्फालयन्नखैर्भूमिं गर्जन्नाकाशगह्वरम्।
पृष्ठनिर्भग्नलाङ्गूल द्रुतमुत्थाय वेगवान्॥३५॥

गतो व्याघ्रः समुत्पत्य यत्रास्ते साभिसारिका।
अथ सापि तमायान्तमालोक्य पतिशङ्कया॥३६॥

निर्जगाम पुरः स्थातुं प्रेममनिर्भरमानसा।
ततस्तस्यनखक्रीडाक्रूरतान्धीकृता सती॥३७॥

जहौ प्रियवपुः शङ्कां श्रुत्वा गर्जितमूर्ज्जितम्।
तथाविधापि सा नारी भ्रान्तिमुत्सृज्यसत्वरम्॥३८॥

व्याघ्रत्वं तु कुतो हेतोर्मां निहन्तुमिहागतः।
इदं सर्वं समाख्याहि यतस्त्वं हन्तुमिच्छसि॥३९॥

इति तस्या वचः श्रुत्वा शार्दूलश्चण्डविक्रमः।
क्षणं विहाय तद्वासमुवाच प्रहसन्निव॥४०॥

मलापहा नदी नाम्ना देशे तिष्ठति दक्षिणे।
नगरी मुनिपर्णेति तस्या रोधसि वर्तते॥४१॥

तत्रास्ते भगवान्साक्षात्पञ्चलिङ्गो महेश्वरः।
तस्यां पुर्यामहं विप्र पुत्रो भूत्वा स्थितस्ततः॥४२॥

अयाज्यान्याजयन्नश्नन्नेकोद्दिष्टे नदी तटे।
वेदपाठफलं शश्वद्विक्रीणन्धनकाङ्क्षया॥४३॥

भिक्षुकानपरान्लोभात्तिरस्कुर्वन्दुरुक्तिभिः।
अदेयद्रविणं गृह्णन्नदत्तमनिशं दिनम्॥४४॥

छलयन्सकलांल्लोकान्क्षणग्रहणकौतुकात्।
ततः कतिपये काले जरठत्वमुपागतः॥४५॥

वलीपलितवानन्धः प्रपतन्प्रस्खलद्गतिः।
पतद्दन्तोभवं भूयः प्रतिग्रहपरायणः॥४६॥

हस्ते गृहीत दर्भोऽहमगमं तीर्थसन्निधिम्।
धनग्रहणलोभेन भ्रमन्पर्वसु पर्वसु॥४७॥

ततोऽहं शिथिलाङ्गः सन्कश्चिद्भूनिर्जरालयम्।
गतवान्याचितं भोक्तुं दष्टो मध्ये पदे शुना॥४८॥

अपतं मूर्छितो भूत्वा ततः क्षितितले क्षणात्।
ततोऽहं गलितप्राणो व्याघ्रयोनिमुपागतः॥४९॥

अत्र तिष्ठामि कान्तारे पूर्वपापमनुस्मरन्।
न भक्षयामि धर्मिष्ठान्मुनीन्साधुजनान्सतीः॥५०॥

किन्तु पापान्दुराचारनसतीर्भक्षयाम्यहम्।
अतोऽसतित्वं तत्वेन ममैव कवलायसे॥५१॥

इत्युकत्वा स्वैर्नखैः कूरैस्तां विभज्याङ्गखण्डशः।
अथतां भक्षितां तेन पापदेहमुपाश्रिताम्॥५२॥

यमस्य किङ्करा निन्युः सद्यः संयमनीं पुरीम्।
यमादेशेन तत्रापि पातयामासुराशु ताम्॥५३॥

विण्मूत्ररक्तपूर्णेषु घोरकुण्डेष्वनेकधा।
कल्पकोटिषु पीतासु तस्मादानीय तां मुहुः॥५४॥

रौरवे स्थापयामासुर्मन्वन्तरशतावधि।
ततोप्याकृष्य तां दीनां रुदतीं सर्वतोमुखीम्॥५५॥

मुक्तकेशां भग्नगात्रां चिक्षिपुर्दहनानने।
एवं पापपरां घोरां भुक्त्वा नरकयातनाम्॥५६॥

इह जाता महापापात्पुनः श्वपचयोनिषु।
ततः श्वपचगेहेऽपि वर्द्धमाना दिनेदिने॥५७॥

पूर्वजन्मवशेनैव तथैवासीद्यथा पुरा।
ततः कतिपये काले पुनः स्वम्भवनंययौ॥५८॥

यत्रास्ते जृम्भकादेवी शिवस्यान्तः पुरेश्वरी।
तत्रापश्यद्द्विजन्मानं वासुदेवाभिधं शुचिम्॥५९॥

गीतात्रयोदशाध्यायमुद्गिरन्तमनारतम् ।
ततस्तच्छ्रवणादेव मुक्ता श्वपचविग्रहात्॥६०॥

दिव्यं देहं समासाद्य जगाम त्रिदशालयम्॥६१॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८७॥

॥ [१४] अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि भवानि भवमुक्तये।
गीताचतुर्दशाध्यायमवधारय सुस्मिते॥१॥

मेदिन्यां यत्किलस्थूलमस्ति काश्मीरमण्डलम्।
राजधानी सरस्वत्या आस्ते चैव मनोहरा॥२॥

यामधिष्ठाय वाग्देवी ब्रह्मलोकं प्रयच्छति।
हंसमारुह्यमानापि सावित्रीप्रहतैरपि॥३॥

सरस्वतीपदाम्भोज सेवामाश्रित्य कुङ्कुमैः।
यत्र गौरवयन्त्याशा हंसपक्षपुटोद्भवैः॥४॥

निरन्तरं तया चैव नृणां संस्कृतभाषिणाम्।
सुपर्वाणमयी भाषा निमेषेणोपलभ्यते॥५॥

प्रातर्गृहाङ्गणोद्भूतै र्यत्रकुङ्कुमपांसुलैः।
सर्वतोरुणितच्छाय शशाङ्करविमण्डलम्॥६॥

तत्रासीत्तेजसां राशिः शौर्यवर्मा नरेश्वरः।
उद्यदुज्ज्वलबाणौघ खण्डितारातिमण्डलः॥७॥

अभूच्च सिंहलद्वीपे राजा सिंहपराक्रमः।
नाम्ना विक्रमवेतालः कलानामपि शेवधिः॥८॥

उभौ परस्परं मैत्रीं वर्द्धयाञ्चक्रतुः क्रमात्।
तत्तद्देशसमुत्पन्नैरपूर्वैः प्रचुरोत्करैः॥९॥

एकदा प्रहितं प्रेम्णा प्रभूतं शौर्यवर्मणा।
राजा विक्रमवेतालो विलोक्य शुनकीद्वयम्॥१०॥

मत्तमातङ्गतुरग मणिभूषणचामरम्।
प्रेषयामास मित्राय प्रभूतं शौर्यवर्मणे॥११॥

एकदा शिबिकारूढश्चारु चामरवीजितः।
सुवर्णश्रृङ्खलारूढं वाद्यडिण्डिमडम्बरम्॥१२॥

शुनीयुगलमादाय मृगया कौतुकोत्सुकः।
राजा जगाम बाह्यालीं समं राजकुमारकैः॥१३॥

पणबन्धविधानेन समुपेतं शशामिषम्।
तत्र राजकुमाराणां महान्कोलाहलोऽभवत्॥१४॥

ततः समानवयसा केनचिद्राजसूनुना।
बहुमूल्यं पणं कृत्वा राजाचिक्रीडकौतुकी॥१५॥

ततोवतार्य दोलाया विरुदावलिगर्विताम्।
धावतः शशकस्योच्चैः पृष्ठे मुञ्चन्नृपं शुनीम्॥१६॥

मुमोच राजपुत्रोऽपि प्रेमपात्रं महाभुजः।
विरराम शुनीमुच्चैः सङ्कीर्त्य विरुदावलीम्॥१७॥

अलक्ष्यमाणवेगेऽस्मिन्शुनीयुगलकेभृशम्।
धावत्युत्थितमेवासीत्पश्यतां सर्वभूभृताम्॥१८॥

पपात गर्ते महति शशकोऽतिश्रमादसौ।
पतितोऽपि शुनी वश्यो नाभवच्छशशावकः॥१९॥

ततः शनैः समुत्थाय धावन्नाक्रम्यरोषतः।
जगृहे राजशुन्याऽसौ शशकः फेनमुद्वमन्॥२०॥

ततः कथञ्चिदुप्लुत्य गच्छन्विस्खलयञ्छशः।
राजपुत्रशुनक्यासौ गृहीतः कन्धरातटे॥२१॥

जितमस्माभिरत्यर्थमिति सञ्जल्पतां नृणाम्।
कोलाहले शङ्किताया शुन्या निर्गतवान्मुखात्॥२२॥

ततो दंष्ट्राव्रणश्रेणी क्षरद्रुधिरधारकः।
क्वापि र्ममरभूभागे निलीयस्थितवाञ्छशः॥२३॥

जिघ्रन्त्या राजशुन्याऽसौ भूभागं धनरोषया।
दृष्टमात्रः परित्रस्तो हस्तमात्रं ततोऽगमत्॥२४॥

यत्र कर्पूरकदली क्रोडव्याघ्रदरीतलः।
चोली कपोलफलकाच्चुबन्वाति समीरणः॥२५॥

उद्भिन्न केतकीकोशरजोमुकुलितेक्षणः।
विस्रब्धाहरणा यत्रच्छायां तां परितन्वतः॥२६॥

नारिकेलफलैर्यत्र स्वयं निपतितैरधः।
अपि चूतफलैस्तृप्ताः पक्वैः शाखामृगा अपि॥२७॥

अपि केसरिणो यत्र खेलन्ति कलभैः समम्।
फणिनः केकिबर्हेषु निर्विशङ्कं विशन्ति च॥२८॥

यत्राश्रमान्तरे विप्रो वत्सनामा जितेन्द्रियः।
शान्तश्चतुर्दशाध्यायं जपन्नास्ते निरन्तरम्॥२९॥

तत्र तच्छिष्यपादाब्ज प्रक्षालनजलैः कृते।
कर्दमे न्यपतद्गत्वा जीवशेषो मुहुः श्वसन्॥३०॥

ततः कर्दमसंस्पर्शमात्रनिस्तीर्ण संसृतिः।
दिव्यं विमानमारुह्य निर्ययौ शशको दिवम्॥३१॥

ततः शुन्यपि लिप्ताङ्गीस्तोकैः कर्दमबिन्दुभिः।
क्षुत्पिपासार्तिरहिता शुनीरूपं विहाय सा॥३२॥

ततो दिव्याङ्गनारम्यं गन्धर्वैरुपशोभितम्।
दिव्यं विमानमारुह्य शुन्यपि त्रिदिवं ययौ॥३३॥

ततो जहास मेधावी शिष्यो नाम्ना स्वकन्धरः।
विचार्य विस्मितः पूर्वजन्मवैरस्य कारणम्॥३४॥

राजापि पर्यपृच्छत्तं विस्मयस्मेरलोचनः।
प्रणम्य परया भक्त्या विनयैकपयोनिधिः॥३५॥

कथां कथय मे विप्र हीनयोनि निषेवितौ।
अज्ञौयौ जग्मतुः स्वर्गे शुनी शशकशावकौ॥३६॥

शिष्य उवाच

वत्सनामा द्विजन्मास्ते वनेऽमुष्मिञ्जितेन्द्रियः।
चतुर्दशं तु ह्यध्यायं गीतानां सर्वदा जपन्॥३७॥

शिष्योऽहं तस्य भूपाल ब्रह्मविद्याविशारदः।
चतुर्दश तु अध्यायं जपामि प्रत्यहं नृप॥३८॥

मदीयचरणाम्भोजप्रक्षालनजले लुठन्।
शशस्त्रिदिवमापन्नः शुनक्या सह भूपते॥३९॥

राजोवाच

हेतुना केन कथय हसितं च द्विजोत्तम।
अतः किमपि साकूतं मन्यमानेन सादरम्॥४०॥

शिष्य उवाच

महाराष्ट्रेति नगरं नाम्ना प्रत्युदकं महत्।
तत्रासीद्ब्राह्मणो नाम्ना केशवः कितवाग्रणीः॥४१॥

विलोभनाभवत्तस्य जाया स्वैरविहारिणी।
तेन सा हन्यते क्रोधाद्वैरं सञ्चिन्त्य जन्मनः॥४२॥

ततः स्त्रीवधपापेन शशको जायते द्विजः।
किल्बिषाच्छुनकी सापि जाता वञ्चनजन्मनः॥४३॥

पूर्वेण जन्मनाभ्यस्तं वैरं विस्मरतो नहि।
आसेदिवञ्च्यां बहुधा योन्यन्तरमपि क्वचित्॥४४॥

इत्याकलय्य सकलं भूपालः श्रद्धयान्वितः।
गीतामभ्यस्य सकलामवाप परमां गतिम्॥४५॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८८॥

॥ [१५] एकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच

प्रवक्ष्यामि विशालाक्षि तुहिनाचलकन्यके।
गीता पञ्चदशाध्यायमाहात्म्यमवधारय॥१॥

कृपालुर्नरसिंहोऽभून्नाम्ना गौडेषु भूपतिः।
यस्यासिधारया सङ्घे देवासङ्घा वधीकृताः॥२॥

यदीय मत्तमातङ्ग दानधाराजलैरिला।
निदाघेपि च सेहेतां रविसन्तापवेदनाम्॥३॥

सङ्क्रन्दनपरित्रस्ता यदीय शरणं गताः।
रेजिरे करिणो मत्ताश्चलन्तः पर्वता इव॥४॥

मत्तमातङ्गचीत्कारप्रतिस्वनमिवादरात् ।
यस्य गोपायतः शैला व्याहरन्ति कृपावतः॥५॥

यदीय धावत्तुरगक्षुरसङ्घातजर्जरम्।
नाभूच्चित्रं कथङ्कारं गतखण्डं धरातलम्॥६॥

यस्मिन्वृत्रहणो मित्रे समुद्धरति मेदिनीम् 3।
पुनरुज्वलयाञ्चक्रे महाभाष्यं फणीश्वरः॥७॥

तस्यासीत्सैनिको धीमाञ्छस्त्रशास्त्रकलानिधिः।
नाम्ना सरभभेरुण्डः प्रचण्डभुजमण्डलः॥८॥

भाण्डारेण तुरङ्गैश्च भटैर्वीररसोद्भवैः।
समान एव भूपालदुर्गैरत्यन्तदुर्गमैः॥९॥

स कदाचित्स्वयं राज्यं कर्तुं पापो दधे मनः।
निहत्य वसुधापालं बलात्साकं कुमारकै॥१०॥

कर्तुं व्यवस्य दिवसैः स्वल्पैरित्थं चिकीर्षया।
विषूचिकामयादाशु परासुः समजायत॥११॥

कालेनाल्पीयसा प्रेत्य पापात्मा तेन कर्मणा।
तेजस्वी तुरगो जातः सिन्धुदेशे कृशोदरिः॥१२॥

मूलेन बहुना क्रीत्वा हयतत्वविदा ततः।
बहुयत्नवता नीतः केनचिद्वैश्यसूनुना॥१३॥

राजापि पौत्रनप्त्राद्यैस्तस्यैव मरणात्परम्।
कालेन वृद्धतां प्राप्तः स्वराज्यं चापि पालयन्॥१४॥

स वैश्यसूनुस्तं चाश्वं राज्ञे दातुं समागतः।
राज्ञोद्वारिस्थतस्तत्र प्रतीक्षंस्तत्समागमम्॥१५॥

ज्ञातपूर्वोऽपि वैश्योऽसौ प्रतीहारेण दर्शितः।
किमर्थं ब्रूहि राज्ञेति पृष्टः स्पष्टमभाषत॥१६॥

देव त्रिजगतीरत्नमिति मत्वा तुरङ्गमः।
मया नियुतमूल्येन बहुना साधुलक्षणः॥१७॥

ततोऽवलोक्य वक्त्राणि भूपालः पार्श्ववर्तिनाम्।
समादिदेश वणिजमश्वोऽत्र नीयतामिति॥१८॥

शिरांसि धूनयन्नृणामश्वलक्षणवेदिनाम्।
शूराणामपि चेतांसि मुहुरुत्साहयन्महान्॥१९॥

अखण्डमेदिनीवेगबहुसङ्क्रमणार्जितम् ।
लालाफेनछलेनासौ वमन्शुभ्रतरं यशः॥२०॥

उच्चैःश्रवस्तुलां भेजे गुणसाम्येन तत्त्वतः।
विवृण्वन्नति तेजस्वी ह्रियेवनतकन्धरः॥२१॥

चामरैरिन्दुधवलैर्वीज्यमानो निरन्तरम्।
दुग्धाम्भोनिधिलोलैस्तैः श्वासैरुच्चैःश्रवा इव॥२२॥

नीलातपत्रयुगलं घनच्छायतुलश्रिया।
बिभ्राणो वारिदालीढ हिमाद्रि शिखरश्रियम्॥२३॥

मेदिनीमण्डलस्पर्श सङ्क्रान्तमिव पावकम्।
मुहुरुद्धरयन्धुन्वन्बन्धुरं कन्धरातटम्॥२४॥

दारयन्वैरिणः सर्वान्व्याहरंश्च जयश्रियम्।
हेषारवेण गुरुणा दिक्षुप्रख्यापयन्यशः॥२५॥

सत्त्वस्य राशिरत्युच्चैर्गतीनामिव शेवधिः।
रूपस्य निलयं साक्षाल्लक्षणानां पयोनिधिः॥२६॥

आनीतो वणिजा वाजी राज्ञा च समदृश्यत।
बहुधा वर्णितोऽमात्यैरश्वलक्षणवेदिभिः॥२७॥

यथेच्छं वणिजोदीर्णं स्वर्णं दत्त्वा महीपतिः।
जग्राह तुरगं वेगादसीमानन्दनिर्भरः॥२८॥

ततोऽश्वपालमाहूय यत्नतस्तं निरूप्य च।
विसर्जितसभालोको गृहान्तरमगान्नृपः॥२९॥

अनेकधा समापृष्टो महीपालं रण्णाङ्गणे।
शस्त्रव्रणकिणश्रेणीभूषणं सत्वसन्निभम्॥३०॥

एकदा मृगयां खेलन्कुतूहलरसात्मना।
तमारुह्य महीपालो वनं प्रति विवेश ह॥३१॥

विसृज्य सैनिकान्पृष्टे धावतः परितोऽखिलान्।
आकृष्यमाणो हरिणैः पिपासाकुलितोऽभवत्॥३२॥

तत उत्तीर्य तुरगाज्जलमन्वेषयन् नृपः।
बध्वाश्वं तरुशाखायामारुरोह शिलां नृपः॥३३॥

गीतापञ्चदशाध्यायश्लोकार्द्धलिखितं ततः।
पातितं मरुता तत्र यत्र खण्डे विलोकयत्॥३४॥

पत्रं वाचयतो राज्ञः श्रुत्वा गीताक्षरावलीम्।
ततो मुक्तिपदं लेभे तुरगस्त्वरयाऽपतत्॥३५॥

ततो ग्रन्थिं समाच्छिद्य पल्याणवतार्य च।
उत्थापमानस्तुरगो राज्ञा नोत्थितवान्मृतः॥३६॥

ततः सरभभेरुण्डो नृपमाभाष्य सुस्वरम्।
दिव्यं विमानमारुह्य जगाम त्रिदशालयम्॥३७॥

ततो गिरिं समारुह्य ददर्शाश्रममुत्तमम्।
पुन्नागकदलीचूतनारिकेलसमन्वितम् ॥३८॥

द्राक्षेक्षुवाटिकापूगनागकेसरचम्पकम् ।
खेलत्करभसारङ्गं नृत्यत्केकिकुलं नृपः॥३९॥

प्रणिपत्य द्विजन्मानमुटजाभ्यन्तरस्थितम्।
पप्रच्छ परया भक्त्या मुक्तसंसारवासनात्॥४०॥

तुरगो निरगात्स्वर्गं हेतुना केन मे वद।
इत्याकर्ण्य वचो राज्ञो द्विजन्मा वाचमूचिवान्॥४१॥

कालेन बहुना प्रेत्य तत्पापात्तुरगोऽभवत्।
अथ पञ्चदशाध्यायश्लोकार्द्धं लिखितं क्वचित्॥४२॥

ततो वाचयतः श्रुत्वा निरगात्तुरगो दिवम्।
ततः समागतैस्तत्र परिवारजनैर्वृतः॥४३॥

प्रणिपत्य द्विजन्मानं हृष्टरोमा विनिर्गतः।
पत्रं तदेव लिखितं गीतापञ्चदशाक्षरम्॥४४॥

वाचयन्स महीपालो हर्षसम्फुल्ललोचनः।
अभिषिच्य निजं पुत्रं मन्त्रविन्मन्त्रिभिः समम्॥४५॥

सिंहासने सिंहबलं मुक्तिमाप विशुद्धधीः॥४६॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये एकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१८९॥

॥ [१६] नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि षोडशाध्यायगौरवम्।
आकर्णय कुरङ्गाक्षि हर्षोत्कण्ठप्रवर्षिणि॥१॥

अस्ति सौराष्ट्रिकं नाम्ना पुरं गुर्जरमण्डले।
तत्रासीत्खङ्गबाहुश्च राजा चन्द्र इवापरः॥२॥

यदीय कुसुमामोदमालासुरभितोदरे।
वारान्निधौ हरिः स्वास्थ्यादशेत सह पद्मया॥३॥

यदीय कीर्तिकर्पूरकणाभान्तिनभोङ्गणे।
कीर्णा वैरिकृतश्वास मारुतैस्तारकाछलात्॥४॥

यस्यासिधारा तीर्थेषु स्नाता वै रिपुभूभुजः।
व्यावर्त्तं ते दिवोऽद्यापि स्वर्गस्त्रीवाग्विमोहिताः॥५॥

तस्यारिमर्दनोनाम मदहस्ती मदोद्धुरः।
मदाम्बुधारा सलिले गुञ्जद्भ्रमरमण्डलः॥६॥

कपोलफलकोत्तीर्ण मदधाराजलाविलः।
बभौ यो निर्झरोद्गोरैरञ्जनाद्रिरिवाच्चकैः॥७॥

यस्याङ्गेषु व्यराजन्त चामराश्चन्द्रिकोज्ज्वलाः।
किरणाइव शीतांशोः पतिताः काननोदरे॥८॥

सिन्दूरपांसुपटली राजत्कुम्भस्थलो बभौ।
यः सन्ध्यावारिदव्याप्तं वियत्खण्डमिव स्थितम्॥९॥

स कदाचिन्मोचयित्वा शृङ्खलान्निगडानपि।
भङ्क्त्वा लौहदृढस्तम्भं प्रसह्य निशि निर्गतः॥१०॥

आधोरणगणान्सर्वान्पार्ष्णिविस्फूर्जदङ्कुशान्।
क्रोधादवगणय्यैव निजशालां बभञ्ज सः॥११॥

तीक्ष्णाङ्कुशमुखैर्विष्वक्हन्यमानोऽपि वैणवैः।
दण्डैस्तु त्रासयामासुः सादिनो न मनागपि॥१२॥

ततो राजा समागत्य निशम्येदं कुतूहलम्।
तत्र हस्तिकलाभिज्ञैः समं राजकुमारकैः॥१३॥

अदृश्यत समागत्य राज्ञा दन्तावलो बली।
मोहयन्नुद्भटाटोपो हृताट्टालिकमालिकः॥१४॥

ददृशुस्तं महाभीमं पौरा दूरतरं स्थिताः।
गोपायन्तः शिशून्भीत्या निवृत्तान्यकुतूहलाः॥१५॥

रुद्धेषु तत्र मार्गेषु पलायनपरैर्जनैः।
वासितेषु तदीयोग्रदानधाराम्बुसीकरैः॥१६॥

स्नात्वा तेनाध्वना यातः सरसः कश्चन द्विजः।
गीतानां षोडशाध्यायश्लोकान्कतिपयाञ्जपन्॥१७॥

निषिद्ध्यमानो बहुधा पौरैराधोरणैरपि॥१८॥

अमन्यमानः करिणो भीतान्चलितवांस्ततः।
फूत्कारेण स आवृण्वञ्जनान्विपरिमर्दयन्॥१९॥

स्पृशन्दानाम्बुजं तस्य स्वस्तिमान्निर्गतो द्विजः।
ततो महानभूत्तत्र विस्मयो वागगोचरः॥२०॥

मानसे भूमिपालस्य पौराणामपि पश्यताम्।
समाहूय ततो राजा फुल्लराजीवलोचनः॥२१॥

तमापृच्छद्विजं वाहादवतीर्य प्रणम्य च॥२२॥

राजोवाच

अलौकिकमिदं विप्र त्वयाद्याचरितं महत्।
कृतान्तकल्पादेतस्मात्कथं निर्यातवान्गजात्॥२३॥

कमर्चयसि गीर्वाणं कं मन्त्रं जपसि प्रभो।
का च सिद्धिस्तवास्तीति द्विजन्मन्समुदीरय॥२४॥

द्विज उवाच

गीतायाः षोडशोध्यायः श्लोकान्कतिपयानहम्।
जपामि प्रत्यहं भूप तेनैताः सर्वसिद्धयः॥२५॥

ततो विहाय द्विरदं कौतूहलरसं नृपः।
आजगाम द्विजन्मानमादाय निजमन्दिरम्॥२६॥

शुभं मुहूर्तमन्वीक्ष्य तोषयित्वा द्विजोत्तमम्॥२७॥

सुवर्णैर्लक्ष्यसङ्ख्याकैर्गीतामन्त्रमुपाददे ।
गीतायाः षोडशाध्यायश्लोकान्कतिपयानपि॥२८॥

समभ्यस्य ततो राजा सत्कारेण सकौतुकः।
अथैकदा विनिर्गत्य बाह्यालीं सह सैनिकैः॥२९॥

तमेवामोचयद्राजा मत्तमाधोरणाद्गजम्।
विस्पष्टमिति वाक्यानि राज्यसौख्यममानयन्॥३०॥

तृणवज्जीवितं राजा गजस्याग्रेविशत्ततः।
आदाय गण्डफलकं मदपङ्किनिरङ्कुशम्॥३१॥

आययौ मन्त्रिविश्वासान्नृपः साहसिकाग्रणीः।
राहोरिव मुखादिन्दुः कालास्यादिव धार्मिकः॥३२॥

साधुः खलस्य वदनान्नृयोनिरगमद्गजात्।
आगत्य नगरं राजा त्वभिषिच्य कुमारकम्॥३३॥

गीतायाः षोडशाध्यायादवाप परमां गतिम्॥३४॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये नवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१९०॥

॥ [१७] एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

ईश्वर उवाच

षोडशाध्यायसामर्थ्यं कथितं शृणु साम्प्रतम्।
स्पष्टं सप्तदशाध्यायमहिमाम्भो निधिं शिवे॥१॥

खड्गबाहोः सुतस्यैव भृत्यो दुःशासनोऽभवत्।
तं गजं धर्तुमागत्य गजात्प्राप्तो यमक्षयम्॥२॥

तद्वासनानिबद्धात्मा गजयोनिमवाप्य च।
गीता सप्तदशाध्यायं श्रुत्वा प्राप्तः परं पदम्॥३॥

देव्युवाच

दुःशासनो गजत्वं च प्राप्य मुक्त इति श्रुतम्।
तदेव वद कल्याण विस्तरेण मम प्रभो॥४॥

ईश्वर उवाच

स्थितः कश्चन दुर्मेधा मण्डलीककुमारकैः।
बहुमूल्यं पणं कृत्वा गजमारूढवांस्ततः॥५॥

गत्वा कतिपयान्येव पदानि जनवारितः।
नाम्ना दुःशासनो मूढः प्रौढवाक्यमुदीरयन्॥६॥

ततो निशम्य तद्वाक्यं क्रोधान्धः सिन्धुरोऽभवत्।
न्यपतच्च स्खलत्पादः कम्पमानकुमारकैः॥७॥

ततो निपतितं किञ्चिदुच्छ्वसन्तं गजो रुषा।
ऊर्द्धमुन्मूलयाञ्चक्रे कृतान्तकनिरङ्कुशः॥८॥

गतासोरपि रोषेण तस्यास्थ्यां च गणं गजः।
विकीर्णवान्पृथक्कृत्वा मत्तो दन्तावलस्ततः॥९॥

ततः कालेन सम्प्रेत्य गजयोनिमवाप सः।
महान्तं कालमनयत्सिंहलद्वीपभूपतेः॥१०॥

मैत्री गरीयसी सार्द्धं खड्गबाहुमहीभुजा।
ततोऽयं जलमार्गेण प्रापितो वारुणो मतः॥११॥

जयदेवेन खड्गबाहोः प्रीत्या नीतो महीभुजा।
जातिं स्मरन्स्वकीयां स पश्यन्बन्धून्सहोदरान्॥१२॥

दुःखेन महतास्तोकान्दिवसानत्यवाहयत्।
उवास खड्गबाहोश्च गृहे तूष्णीमनिर्दिशन्॥१३॥

स कदाचित्तु सन्तुष्टः समस्याश्लोकपूरणे।
कस्मैचित्कवये प्रादात्तमुपायन हस्तिनम्॥१४॥

शतेन तेन कविना रोगोपद्रवभीरुणा।
मालवक्षोणिपालस्य विक्रीतश्चैत्यकुञ्जरः॥१५॥

कियत्यपि गते काले पाल्यमानोऽपि यत्नतः।
मुमूर्षुरभवत्तत्र कुञ्जरो दुर्जरज्वरः॥१६॥

न जिघ्रति पयः शीतं नादत्ते कवलं गजः।
स्वपित्यपि न सौख्येन मुञ्चत्यश्रूणि केवलम्।
ततो हस्तिपकाख्यातं वृत्तान्तमवनीपतिः॥१७॥

आकर्ण्य स समायातो यत्रास्ते ज्वरितो गजः।
स चावलोक्य भूपालं जगद्विस्मयकारिणीम्॥१८॥

वाचमूचे गजः सम्यग्विसृष्टज्वरवेदनः।
राजन्नशेषशास्त्रज्ञ राजनीतिपयोनिधे॥१९॥

निर्जितारातिसङ्घात मुरारिचरणप्रिय।
किमौषधैरलं वैद्यैः किं धानैः किं नु जापकैः॥२०॥

गीतासप्तदशाध्यायजापकं द्विजमानय।
तेनायं मामको रोगः शाम्यत्यत्र न संशयः॥२१॥

यथादिष्टं गजेनासौ तथा चक्रे नराधिपः।
ततो गजत्वमुत्सृज्य मुक्तो दुःशासनोऽभवत्॥२२॥

तेन विप्रेणाभिमन्त्र्य जले क्षिप्ते तदुत्तमे।
अथ दिव्यं समारूढं विमानमवनीपतिः॥२३॥

तं दुःशासनमद्राक्षीत्पाकशासनतेजसम्॥२४॥

राजोवाच

किं जातीयः किमात्मा त्वं किं वृत्त इति मे वद।
केन वा कर्मणा जातो गजः कथमिहागतः॥२५॥

पृष्टो राज्ञा विमुक्तोऽसौ विमानस्थः स्थिराक्षरम्।
वृत्तं यथा यदाचख्यौ निजं दुःशासनः क्रमात्॥२६॥

गीतासप्तदशाध्यायं जपन्मालवभूपतिः।
नरवर्माभवन्मुक्तः कालेनाल्पीयसा ततः॥२७॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥१९१॥

॥[१८] द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥

पार्वत्युवाच

उक्तं सप्तदशाध्यायगौरवं भवता शिव।
स त्वमष्टादशाध्यायमहिमानमुदीरय॥१॥

ईश्वर उवाच

आकर्णय चिदानन्द निष्पादि निगमोत्तरम्।
पुण्यमष्टादशाध्यायमाहात्म्यं गिरिनन्दिनि॥२॥

समस्तशास्त्रसर्वस्वं श्रोत्रप्राप्तं रसायनम्।
संसारयातनाजालविदारणपरायणम् ॥३॥

परं रहस्यं सिद्धानामविद्योन्मूलनक्षमम्।
चैतन्यं कैटभारातेरग्रगण्यं परं पदम्॥४॥

विवेकवल्लरीमूलं कामक्रोधमलापहम्।
पुरन्दरादिगीर्वाणचित्तविश्रामकारकम्॥५॥

सनकादिमहायोगिमनोरञ्जनकारणम्।
पाठमात्रपराभूतकालकिङ्करगर्जितम्॥६॥

अष्टोत्तरशतव्याधिमूलोन्मूलनकारकम् ।
नातः परतरं किञ्चिद्रहस्यं हंसगामिनि॥७॥

उपतापत्रयहरं महापातकनाशनम्।
यथाकालेष्वहं नित्यो यथा पशुषु कामधुक्॥८॥

यथा व्यासो मुनीन्द्रेषु व्यासेषु ब्रह्मवित्तमः।
यथा दिवौकसां शक्रो गुरुः शक्राद्यथा वरः॥९॥

यथा रसानां पीयूषमुत्तमं विश्वविश्रुतम्।
तथा गिरीणां कैलासो यथा चेन्द्रो दिवौकसाम्॥१०॥

तीर्थानां पुष्करं तीर्थं यथा पुष्पेषु पङ्कजम्।
पतिव्रतासु नारीषु यथा लोकेष्वरुन्धती॥११॥

यथा मखेष्वश्वमेधो यथोद्यानेषु नन्दनम्।
यथारुद्रेषु सर्वेषु वीरभद्रो ममानुगः॥१२॥

यथा दानेषु भूदानं यथा सिन्धुषु गौतमी।
यथा लोके हरिक्षेत्रं प्रशस्तं धर्मकर्मसु॥१३॥

तथैवाष्टादशाध्यायमाहात्म्यं भुवनोत्तरम्।
तत्राख्यानमिदं पुण्यं भक्त्याकर्णय पार्वति॥१४॥

यथाकर्णनमात्रेण जन्तुः पापैः प्रमुच्यते।
अस्ति मेरुगिरेः शृङ्गे पुरी रम्यामरावती॥१५॥

पुरा मम विनोदाय निर्मिता विश्वकर्मणा।
निरन्तरं गुणयुता कोटिगीर्वाणसेविता॥१६॥

तेजःपुञ्जवती साक्षाद्ब्रह्मविद्येव विश्रुता।
चिन्तामणिशिलाबद्धाः प्रासादा यत्र कामदाः॥१७॥

जयन्ति मेरुशिखरे चतुर्मुखपुरावधि।
यत्र कल्पद्रुमच्छाया सुखासीना पुलोमजा॥१८॥

शृणोति श्यामला गीर्भिर्गीतं गन्धर्वयोषिताम्।
यत्रास्ते सबलारातिर्देवैश्च दलितायुषाम्॥१९॥

दैत्यानां रक्तकल्लोलैः स्वर्धुनी शोणतां गता।
पुरातनसुधास्वादु स्मारं स्मारं दिवौकसः॥२०॥

धयन्ति यत्र क्षुत्क्षामा कलां प्रत्यहमैन्दवीम्।
तस्यां कैवल्यकल्पायामासीत्पूर्वं शतक्रतुः॥२१॥

शची समन्वितः श्रीमान्सर्वगीर्वाणसेवितः।
स कदाचित्सुखासीनो विष्णुदूतैरधिश्रितम्॥२२॥

सहस्रनेत्रमायान्तमपश्यत्पुरुषं परम्।
ततस्तदीय तेजोभिरभिभूतः पुरन्दरः॥२३॥

मणिसिंहासनात्तूर्णं पतितः स्थानमण्डपे।
सिंहासनात्प्रयातस्य ततस्तस्य हरेर्भटाः॥२४॥

गीर्वाणगणसाम्राज्य पट्टबन्धं वितेनिरे।
अथ तस्याभिषिक्तस्य महेन्द्रस्य पुलोमजा॥२५॥

वामाङ्कमारुरोहाशु दिव्यदुन्दुभिनिःस्वनैः।
अथ त्रिदिवसङ्गीत गीर्वाणाः प्रमदान्विताः॥२६॥

सुरा नीराजयामासुर्दिव्यरत्नैः सुरस्त्रियः।
ततो वै ऋषयो वेदैराशीर्वादास्तदा ददुः॥२७॥

रम्भाद्या ननृतुस्तस्य पुरस्तादप्सरोगणाः।
गन्धर्वा ललितालापाञ्चगुर्मङ्गलकौतुकम्॥२८॥

एवं नूतनमिन्द्रं तु जुष्टं बहुभिरुत्सवैः।
विना शतक्रतुं दृष्ट्वा शक्रो विस्मयमाययौ॥२९॥

न मया विहिता मार्गे तडागा न विनिर्मिताः।
न रोपिता महावृक्षाः पान्थविश्रान्तिकारकः॥३०॥

न कदाचिदहो दृष्टो देवस्त्रिपुरभैरवः।
निधिवासे स्थिता देवी पूजिता न मदालसा॥३१॥

मेघङ्करस्थितः शार्ङ्गधरो नैव निरीक्षितः।
न कृतं विरजे स्नानं नैवं काशीं पुरीं गतः॥३२॥

न देववाटिकावासी दृष्टो नरहरिः स्वयम्।
एरण्डविष्णुर्हेरम्बो न जातु परिशीलितः॥३३॥

रेणुकानेक्षिता जातु माता पुरनिवासिनी।
न भक्त्या पूजिता देवी दाना पुरनिवासिनी॥३४॥

न भक्त्या त्रिपुरे दृष्टस्त्रिलिङ्गस्त्र्यम्बकः स्वयम्।
न शार्दूलतडागस्थो वीक्षितः सोमनाथकः॥३५॥

रेवापुरस्थितो देवो घुसृणेशो न वीक्षितः।
नागदन्तपुरे ख्यातो नागनाथो न वेक्षितः॥३६॥

पर्णग्रामस्थितो दृष्टो न महानमृतेश्वरः।
न तुङ्गभद्रा तीरस्थो दृष्टो हरिहरः स्वयम्॥३७॥

न वेङ्कटाद्रिनिलयः श्रीनिवासः सुलक्षितः।
कावेरी कर्णिकातीरे श्रीरङ्गो नैव वीक्षितः॥३८॥

दीनास्त्वनाथाः क्रोशन्तः कारागारान्न मोचिताः।
अन्नदानेन दौर्भिक्षे प्राणिनो नैव पूजिताः॥३९॥

रात्रौ रात्रौ कृता क्वापिनिर्जले नोदकप्रभा॥४०॥

न गौतम्यां कृतं स्नानं न दृष्टो हरिणेश्वरः।
कृष्णवेण्यां च न कृतं स्नानं कन्यागते गुरौ॥४१॥

दत्तं नो भूखण्डमपि कवयो नैव पूजिताः।
न तीर्थेषु कृतं सत्रं न ग्रामेषु कृता मखाः॥४२॥

पुष्करिण्यो न विहिता मध्ये मार्गं बहूदकाः।
न प्रासादाः कृताः क्वापि ब्रह्मविष्णुपिनाकिनाम्॥४३॥

न जातुचिद्भयाक्रान्ता रक्षिताः शरणागताः।
कथमेकेन पुण्येन देवदत्तमिहार्जितम्॥४४॥

इति चिन्ताकुलो भूत्वा हरिं प्रष्टुं पुरन्दरः।
ययौ सरभसङ्खिन्नः क्षीरकूपारगह्वरम्॥४५॥

तत्र प्रविश्य गोविन्दं कृतनिद्रं नवैस्तवैः।
अकस्मान्निजसाम्राज्यभ्रंशदुःखमुवाच ह॥४६॥

इन्द्र उवाच

रमाकान्त भवत्प्रीत्यै कृतं क्रतुशतं पुरा।
तेन पुण्येन सम्प्राप्तं मया पौरन्दरं पदम्॥४७॥

इदानीं नूतनः कोऽपि जातो दिवि पुरन्दरः।
न तेन धर्मो विहितो न तेन क्रतवः कृताः॥४८॥

मम सिंहासनं दिव्यं कथमाक्रान्तमच्युत॥४९॥

महादेव उवाच

इत्येवं वदतस्तस्य श्रुत्वा वाचं रमापतिः।
उन्मीलितस्मिताक्षो सावुवाच मधुरं वचः॥५०॥

श्रीभगवानुवाच

किं दानैरल्पफलदैः किं तपोभिः किमध्वरैः।
वर्तमानः क्षितितले सत्वं प्रीणितवान्पुरा॥५१॥

इन्द्र उवाच

भगवन्कर्मणा केन स त्वां प्रीणितवान्द्विजः।
यत्प्रीत्या भगवान्प्रादात्तस्मै पौरन्दरं पदम्॥५२॥

श्रीभगवानुवाच

जपत्यष्टादशाध्याये गीतानां श्लोकपञ्चकम्।
यत्पुण्येन च सम्प्राप्तं तव साम्राज्यमुत्तमम्॥५३॥

सर्वपुण्यशिरोरत्न भूतेन त्वं स्थिरो भव।
इति विष्णोर्वचः श्रुत्वा ज्ञातोपायं पुरन्दरः॥५४॥

विप्रवेषधरो भूत्वा गतो गोदावरीतटम्।
तत्रापश्यत्पुरं पुण्यं कालिकाग्राममुत्तमम्॥५५॥

यत्र कालेश्वरो देवो वर्त्तते कालमर्दनः।
तत्र गोदावरी तीरे स्थितं परमधार्मिकम्॥५६॥

अपश्यत्करुणावन्तं ब्राह्मणं वेदपारगम्।
नित्यमष्टादशाध्यायं जपन्तं दान्तचेतसम्॥५७॥

ततस्तच्चरणद्वन्द्वे लुठित्वा परया मुदा।
सत्वमष्टादशाध्यायमपठत्तेन शिक्षितम्॥५८॥

अथ पुण्येन तेनाऽसौ विष्णोः सायुज्यमाययौ।
हित्वा पुरन्दरादीनां देवानां पदमल्पकम्॥५९॥

ज्ञात्वातीव मुदायुक्तो वैकुण्ठमगमत्पुरम्।
अतएव परं तत्वं मुनीनामिदमुत्तमम्॥६०॥

दिव्यमष्टादशाध्यायमाहात्म्यं कथितं मया।
यस्य श्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते॥६१॥

इत्येवं गीतामाहात्म्यं कथितं पापनाशनम्।
पुण्यं पवित्रमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वस्त्ययनं महत्॥६२॥

यः शृणोति महाभागे श्रद्धया संयुतः पुमान्।
सर्वयज्ञफलं प्राप्य विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात्॥६३॥

॥इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चपञ्चाशत्सहस्रसंहितायामुत्तरखण्डे सतीश्वरसंवादे गीतामाहात्म्ये द्विनवत्यधिक शततमोऽध्यायः॥१९२॥

विभागः ३

श्लोकानुक्रमणिका

अ

अकीर्तिं चापि भूतानि २-३४
अक्षरं ब्रह्म परमं ८-३
अक्षराणामकारोऽस्मि १०-३३
अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः ८-२४
अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य . २-२४
अजोऽपि सन्नव्ययात्मा ४-६
अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च ४-४०
अत्र शूरा महेष्वासा १-४
अथ केन प्रयुक्तोऽयं ३-३६
अथ चित्तं समाधातुं १२-९
अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं २-३३
अथ चैनं नित्यजातं २-२६
अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा १-२०
अथवा बहुनैतेन १०-४२
अथवा योगिनामेव ६-४२
अथैतदप्यशक्तोऽसि १२-११
अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा ११-४५
अदेशकाले यद् दानम् १७-२२
अद्वेष्टा सर्वभूतानां १२-१३
अधर्मं धर्ममिति या १८-३२
अधर्माभिभवात् कृष्ण १-४१
अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखाः . १५-२
अधिभूतं क्षरो भावः ८-४
अधियज्ञः कथं कोऽत्र ८-२
अधिष्ठानं तथा कर्ता १८-१४
अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं १३-११
अध्येष्यते च य इमं १८-७०
अनन्तविजयं राजा १-१६
अनन्तश्चास्मि नागानां १०-२९
अनन्यचेताः सततं ८-१४
अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ९-२२
अनपेक्षः शुचिर्दक्ष १२-१६
अनादित्वान्निर्गुणत्वात् १३-३१
अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यम् ... ११-१९
अनाश्रितः कर्मफलं ६-१
अनिष्टमिष्टं मिश्रं च १८-१२
अनुद्वेगकरं वाक्यं १७-१५
अनुबन्धं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य ...१८-२५
अनेकचित्तविभ्रान्ता १६-१६
अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं ११-१६
अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ११-१०
अन्तकाले च मामेव ८-५
अन्तवत् तु फलं तेषां ७-२३
अन्तवन्त इमे देहा २-१८
अन्नाद् भवन्ति भूतानि ३-१४
अन्ये च बहवः शूरा १-९
अन्ये त्वेवमजानन्तः १३-२५
अपरं भवतो जन्म ४-४
अपरे नियताहाराः ४-३०
अपरेयमितस्त्वन्यां ७-५
अपर्याप्तं तदस्माकं १-१०
अपाने जुह्वति प्राणं ४-२९
अपि चेत् सुदुराचारो ९-३०
अपि चेदसि पापेभ्यः ४-३६
अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च १४-१३
अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो १७-११

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः १६-१
अभिसन्धाय तु फलं १७-१२
अभ्यासयोगयुक्तेन ८-८
अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि १२-१०
अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा १३-७
अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः . ११-२६
अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति . ११-२१
अयतिः श्रद्धयोपेतो ६-३७
अयनेषु च सर्वेषु १-११
अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः १८-२८
अवजानन्ति मां मूढा ९-११
अवाच्यवादांश्च बहून् २-३६
अविनाशि तु तद्विद्धि २-१७
अविभक्तं च भूतेषु १३-१६
अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं ७-२४
अव्यक्तादीनि भूतानि २-२८
अव्यक्ताद् व्यक्तयः सर्वाः ८-१८
अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः ... ८-२१
अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते २-२५
अशास्त्रविहितं घोरं १७-५
अशोच्यानन्वशोचस्त्वं २-११
अश्रद्दधानाः पुरुषा ९-३
अश्रद्धया हुतं दत्तं १७-२८
अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां १०-२६
असंयतात्मना योगो ६-३६
असंशयं महाबाहो ६-३५
असक्तबुद्धिः सर्वत्र १८-४९
असक्तिरनभिष्वङ्गः १३-९
असत्यमप्रतिष्ठं ते १६-८
असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये ... १६-१४
अस्माकं तु विशिष्टा ये १-७
अहं क्रतुरहं यज्ञः ९-१६
अहं वैश्वानरो भूत्वा १५-१४
अहं सर्वस्य प्रभवो १०-८
अहं हि सर्वयज्ञानां ९-२४
अहङ्कारं बलं दर्पं १६-१८
अहङ्कारं बलं दर्पं १८-५३
अहमात्मा गुडाकेश १०-२०
अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः १६-२
अहिंसा समता तुष्टिस्तपो १०-५
अहो बत महत्पापं १-४५

आ

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो .. ११-३१
आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव ... १-३४
आढ्योऽभिजनवानस्मि १६-१५
आत्मसम्भाविताः स्तब्धा १६-१७
आत्मौपम्येन सर्वत्र ६-३२
आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां .. १०-२१
आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं २-७०
आब्रह्मभुवनाल्लोकाः ८-१६
आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः १७-८
आयुधानामहं वज्रं १०-२८
आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं ६-३
आवृतं ज्ञानमेतेन ३-३९
आशापाशशतैर्बद्धाः १६-१२

आश्चर्यवत् पश्यति कश्चिदेनम् .. २-२९
आसुरीं योनिमापन्ना १६-२०
आहारस्त्वपि सर्वस्य १७-७
आहुस्त्वामृषयः सर्वे १०-१३

इ

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं १३-६
इच्छाद्वेषसमुत्थेन ७-२७
इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं १३-१८
इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं ... १५-२०
इति ते ज्ञानमाख्यातं १८-६३
इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा ११-५०
इत्यहं वासुदेवस्य १८-७४
इदं ज्ञानमुपाश्रित्य १४-२
इदं तु ते गुह्यतमं ९-१
इदं ते नातपस्काय १८-६७
इदं शरीरं कौन्तेय १३-१
इदमद्य मया लब्धमिमं १६-१३
इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे ३-३४
इन्द्रियाणां हि चरतां २-६७
इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः .. ३-४२
इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ३-४०
इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहङ्कार १३-८
इमं विवस्वते योगं ४-१
इष्टान् भोगान् हि वो देवा ३-१२
इहैकस्थं जगत् कृत्स्नं ११-७
इहैव तैर्जितः सर्गो ५-१९

ई

ईश्वरः सर्वभूतानां १८-६१

उ

उच्चैःश्रवसमश्वानां १०-२७
उत्क्रामन्तं स्थितं वाऽपि १५-१०
उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः १५-१७
उत्सन्नकुलधर्माणां १-४४
उत्सीदेयुरिमे लोका ३-२४
उदाराः सर्व एवैते ७-१८
उदासीनवदासीनो १४-२३
उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं ६-५
उपद्रष्टाऽनुमन्ता च १३-२२

ऊ

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था १४-१८
ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं १५-१

ऋ

ऋषिभिर्बहुधा गीतं १३-४

ए

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य ११-३५
एतद् योनीनि भूतानि ७-६

एतन्मे संशयं कृष्ण ६-३९
एतां दृष्टिमवष्टभ्य १६-९
एतां विभूतिं योगं च १०-७
एतान्न हन्तुमिच्छामि १-३५
एतान्यपि तु कर्माणि १८-६
एतैर्विमुक्तः कौन्तेय १६-२२
एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म ४-१५
एवं परम्पराप्राप्तमिमं ४-२
एवं प्रवर्तितं चक्रं ३-१६
एवं बहुविधा यज्ञा ४-३२
एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा ३-४३
एवं सततयुक्ता ये १२-१
एवमुक्तो हृषीकेशो १-२४
एवमुक्त्वा ततो राजन् ११-९
एवमुक्त्वा हृषीकेशं २-९
एवमुक्त्वाऽर्जुनः सङ्ख्ये १-४७
एवमेतद् यथाऽऽत्थ त्वमात्मानं ..११-३
एषा तेऽभिहिता साङ्ख्ये २-३९
एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ २-७२

ओ

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म ८-१३

क

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ १८-७२
कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव ...६-३८
कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः १७-९
कथं न ज्ञेयमस्माभिः १-३९
कथं भीष्ममहं सङ्ख्ये २-४
कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां १०-१७
कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ३-१५
कर्मजं बुद्धियुक्ता हि २-५१
कर्मणः सुकृतस्याऽऽहुः १४-१६
कर्मणैव हि संसिद्धिम् ३-२०
कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं ४-१७
कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि .. ४-१८
कर्मण्येवाधिकारस्ते २-४७
कर्मेन्द्रियाणि संयम्य ३-६
कर्शयन्तः शरीरस्थं १७-६
कविं पुराणम् अनुशासितारम् ... ८-९
कस्माच्च ते न नमेरन् महात्मन् .११-३७
काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं ४-१२
काम एष क्रोध एष ३-३७
कामक्रोधवियुक्तानां ५-२६
काममाश्रित्य दुष्पूरं १६-१०
कामात्मानः स्वर्गपरा २-४३
कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः ७-२०
काम्यानां कर्मणां न्यासं १८-२
कायेन मनसा बुद्ध्या ५-११
कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः २-७
कार्यकरणकर्तृत्वे १३-२०
कार्यमित्येव यत् कर्म १८-९
कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धो ११-३२
काश्यश्च परमेष्वासः १-१७

किं कर्म किमकर्मेति ४-१६
किं तद् ब्रह्म किमध्यात्मं ८-१
किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या ९-३३
किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तम् ... ११-४६
किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च ... ११-१७
कुतस्त्वा कश्मलमिदं २-२
कुलक्षये प्रणश्यन्ति १-४०
कृपया परयाऽऽविष्टो १-२८
कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं १८-४४
कैर्लिङ्गैस्त्रीन् गुणानेतानतीतो ... १४-२१
क्रोधाद् भवति सम्मोहः २-६३
क्लेशोऽधिकतरस्तेषाम् १२-५
क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ २-३
क्षिप्रं भवति धर्मात्मा ९-३१
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवम् १३-३४
क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि १३-२

ग

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ४-२३
गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी ९-१८
गाण्डीवं स्रंसते हस्तात् १-३०
गामाविश्य च भूतानि १५-१३
गुणानेतानतीत्य त्रीन् १४-२०
गुरूनहत्वा हि महानुभावान् २-५

च

चञ्चलं हि मनः कृष्ण ६-३४
चतुर्विधा भजन्ते मां ७-१६
चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं ४-१३
चिन्तामपरिमेयां च १६-११
चेतसा सर्वकर्माणि १८-५७

ज

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं ४-९
जरामरणमोक्षाय ७-२९
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं २-२७
जितात्मनः प्रशान्तस्य ६-७
ज्ञानं कर्म च कर्ता च १८-१९
ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता १८-१८
ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं ७-२
ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये ९-१५
ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा ६-८
ज्ञानेन तु तदज्ञानं ५-१६
ज्ञेयं यत् तत् प्रवक्ष्यामि १३-१२
ज्ञेयः स नित्यसन्न्यासी ५-३
ज्यायसी चेत् कर्मणस्ते ३-१
ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः . १३-१७

त

तं तथा कृपयाऽऽविष्टम् २-१
तं विद्याद् दुःखसंयोगवियोगं ... ६-२३
तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य १८-७७
ततः पदं तत् परिमार्गितव्यं ... १५-४
ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च १-१३
ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते १-१४
ततः स विस्मयाविष्टो ११-१४

तत् क्षेत्रं यच्च यादृक् च १३-३
तत्त्ववित् तु महाबाहो ३-२८
तत्र तं बुद्धिसंयोगं ६-४३
तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् १४-६
तत्रापश्यत् स्थितान् पार्थः १-२६
तत्रैकस्थं जगत् कृत्स्नं ११-१३
तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा ६-१२
तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं १८-१६
तदित्यनभिसन्धाय १७-२५
तद् बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत् ५-१७
तद् विद्धि प्रणिपातेन ४-३४
तपस्विभ्योऽधिको योगी ६-४६
तपाम्यहमहं वर्षं ९-१९
तमस्त्वज्ञानजं विद्धि १४-८
तमुवाच हृषीकेशः २-१०
तमेव शरणं गच्छ १८-६२
तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते १६-२४
तस्मात् त्वमिन्द्रियाण्यादौ ३-४१
तस्मात् त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व . ११-३३
तस्मात् प्रणम्य प्रणिधाय कायं . ११-४४
तस्मात् सर्वेषु कालेषु ८-७
तस्मादज्ञानसम्भूतं ४-४२
तस्मादसक्तः सततं ३-१९
तस्मादोमित्युदाहृत्य १७-२४
तस्माद् यस्य महाबाहो २-६८
तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं १-३७
तस्य सञ्जनयन् हर्षं १-१२
तानहं द्विषतः क्रूरान् १६-१९
तानि सर्वाणि संयम्य २-६१
तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी १२-१९
ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं . ९-२१
तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो ...१६-३
तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त ७-१७
तेषां सततयुक्तानां १०-१०
तेषामहं समुद्धर्ता १२-७
तेषामेवानुकम्पार्थम् १०-११
त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं ४-२०
त्याज्यं दोषवदित्येके १८-३
त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः ७-१३
त्रिविधं नरकस्येदं १६-२१
त्रिविधा भवति श्रद्धा १७-२
त्रैगुण्यविषया वेदा २-४५
त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापाः .. ९-२०
त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं ११-१८
त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणः ... ११-३८

द

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि ...११-२५
दण्डो दमयतामस्मि १०-३८
दम्भो दर्पोऽभिमानश्च १६-४
दातव्यमिति यद् दानं १७-२०
दिवि सूर्यसहस्रस्य ११-१२
दिव्यमाल्याम्बरधरं ११-११
दुःखमित्येव यत् कर्म १८-८
दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः २-५६
दूरेण ह्यवरं कर्म २-४९
दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं १-२
दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं ११-५१

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् १-२८
देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं १७-१४
देवान् भावयतानेन ३-११
देहिनोऽस्मिन् यथा देहे २-१३
देही नित्यमवध्योऽयं २-३०
दैवमेवापरे यज्ञं ४-२५
दैवी सम्पद् विमोक्षाय १६-५
दैवी ह्येषा गुणमयी ७-१४
दोषैरेतैः कुलघ्नानां १-४३
द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि ११-२०
द्यूतं छलयतामस्मि १०-३६
द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा ४-२८
द्रुपदो द्रौपदेयाश्च १-१८
द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च .. ११-३४
द्वाविमौ पुरुषौ लोके १५-१६
द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् १६-६

ध

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे १-१
धूमेनाऽऽव्रियते वह्निर्यथाऽऽदर्शो . ३-३८
धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः ८-२५
धृत्या यया धारयते १८-३३
धृष्टकेतुश्चेकितानः १-५
ध्यानेनाऽऽत्मनि पश्यन्ति १३-२४
ध्यायतो विषयान् पुंसः २-६२

न

न कर्तृत्वं न कर्माणि ५-१४
न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं ३-४
न काङ्क्षे विजयं कृष्ण १-३२
न च तस्मान्मनुष्येषु १८-६९
न च मत्स्थानि भूतानि ९-५
न च मां तानि कर्माणि ९-९
न चैतद् विद्मः कतरन्नो गरीयो .. २-६
न जायते म्रियते वा कदाचित् .. २-२०
न तदस्ति पृथिव्यां वा १८-४०
न तद् भासयते सूर्यो १५-६
न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव ... ११-८
न त्वेवाहं जातु नाऽऽसं २-१२
न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म १८-१०
न प्रहृष्येत् प्रियं प्राप्य ५-२०
न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां ३-२६
न मां कर्माणि लिम्पन्ति ४-१४
न मां दुष्कृतिनो मूढाः ७-१५
न मे पार्थास्ति कर्तव्यं ३-२२
न मे विदुः सुरगणाः १०-२
न रूपमस्येह तथोपलभ्यते १५-३
न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैः ११-४८
न हि कश्चित् क्षणमपि ३-५
न हि ज्ञानेन सदृशं ४-३८
न हि देहभृता शक्यं १८-११
न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद् २-८
नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं ११-२४
नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते ११-४०
नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा १८-७३
नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति ६-१६

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां १०-४०
नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं १४-१९
नासतो विद्यते भावो २-१६
नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य २-६६
नाहं प्रकाशः सर्वस्य ७-२५
नाहं वेदैर्न तपसा ११-५३
नाऽऽदत्ते कस्यचित् पापं ५-१५
निमित्तानि च पश्यामि १-३१
नियतं कुरु कर्म त्वं ३-८
नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः ... १८-२३
नियतस्य तु सन्न्यासः १८-७
निराशीर्यतचित्तात्मा ४-२१
निर्मानमोहा जितसङ्गदोषाः १५-५
निश्चयं शृणु मे तत्र १८-४
निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः १-३६
नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति २-४०
नैते सृती पार्थ जानन् ८-२७
नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि २-२३
नैव किञ्चित् करोमीति ५-८
नैव तस्य कृतेनार्थो ३-१८

प

पञ्चैतानि महाबाहो १८-१३
पत्रं पुष्पं फलं तोयं ९-२६
परं ब्रह्म परं धाम १०-१२
परं भूयः प्रवक्ष्यामि १४-१
परस्तस्मात् तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात् ८-२०
परित्राणाय साधूनां ४-८
पवनः पवतामस्मि १०-३१
पश्य मे पार्थ रूपाणि ११-५
पश्यामि देवांस्तव देव देहे ११-१५
पश्याऽऽदित्यान् वसून् रुद्रानश्विनौ ११-६
पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य १-३
पाञ्चजन्यं हृषीकेशो १-१५
पार्थ नैवेह नामुत्र ६-४०
पिताऽसि लोकस्य चराचरस्य .. ११-४३
पिताऽहमस्य जगतो ९-१७
पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च ७-९
पुरुषः प्रकृतिस्थो हि १३-२१
पुरुषः स परः पार्थ ८-२२
पुरोधसां च मुख्यं मां १०-२४
पूर्वाभ्यासेन तेनैव ६-४४
पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं १८-२१
प्रकाशं च प्रवृत्तिं च १४-२२
प्रकृतिं पुरुषं चैव १३-१९
प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य ९-८
प्रकृतेः क्रियमाणानि ३-२७
प्रकृतेर्गुणसम्मूढाः ३-२९
प्रकृत्यैव च कर्माणि १३-२९
प्रजहाति यदा कामान् २-५५
प्रयत्नाद् यतमानस्तु ६-४५
प्रयाणकाले मनसाऽचलेन ८-१०
प्रलपन् विसृजन् गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ५-९
प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च १६-७
प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च १८-३०
प्रशान्तमनसं ह्येनं ६-२७
प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते . ६-१४

प्रसादे सर्वदुःखानां २-६५
प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां १०-३०
प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा ... ६-४१

ब

बन्धुरात्माऽऽत्मनस्तस्य ६-६
बलं बलवतां चाहं ७-११
बहिरन्तश्च भूतानामचरं १३-१५
बहूनां जन्मनामन्ते ७-१९
बहूनि मे व्यतीतानि ४-५
बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा ५-२१
बीजं मां सर्वभूतानां ७-१०
बुद्धियुक्तो जहातीह २-५०
बुद्धिर्ज्ञानमसम्मोहः १०-४
बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव १८-२९
बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो १८-५१
बृहत्साम तथा साम्नां १०-३५
ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाऽहममृतस्याव्ययस्य १४-२७
ब्रह्मण्याधाय कर्माणि ५-१०
ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा १८-५४
ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ४-२४
ब्राह्मणक्षत्रियविशां १८-४१

भ

भक्त्या त्वनन्यया शक्यः ११-५४
भक्त्या मामभिजानाति १८-५५
भयाद् रणादुपरतं २-३५
भवान् भीष्मश्च कर्णश्च १-८
भवाप्ययौ हि भूतानां ११-२
भीष्मद्रोणप्रमुखतः १-२५
भूतग्रामः स एवायं ८-१९
भूमिरापोऽनलो वायुः ७-४
भूय एव महाबाहो १०-१
भोक्तारं यज्ञतपसां ५-२९
भोगैश्वर्यप्रसक्तानां २-४४

म

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि १८-५८
मच्चित्ता मद्गतप्राणा १०-९
मत्कर्मकृन्मत् परमो ११-५५
मत्तः परतरं नान्यत् ७-७
मदनुग्रहाय परमं ११-१
मनः प्रसादः सौम्यत्वं १७-१६
मनुष्याणां सहस्रेषु ७-३
मन्मना भव मद्भक्तो ९-३४
मन्मना भव मद्भक्तो १८-६५
मन्यसे यदि तच्छक्यं ११-४
मम योनिर्महद् ब्रह्म १४-३
ममैवांशो जीवलोके १५-७
मया ततमिदं सर्वं ९-४
मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं ११-४७
मयाऽध्यक्षेण प्रकृतिः ९-१०
मयि चानन्ययोगेन १३-१०
मयि सर्वाणि कर्माणि ३-३०
मय्यावेश्य मनो ये मां १२-२
मय्यासक्तमनाः पार्थ ७-१

मय्येव मन आधत्स्व १२-८
महर्षयः सप्त पूर्वे १०-६
महर्षीणां भृगुरहं १०-२५
महात्मानस्तु मां पार्थ ९-१३
महाभूतान्यहङ्कारो १३-५
मा ते व्यथा मा च विमूढभावो .११-४९
मां च योऽव्यभिचारेण १४-२६
मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य ९-३२
मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय २-१४
मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो १४-२५
मामुपेत्य पुनर्जन्म ८-१५
मुक्तसङ्गोऽनहंवादी १८-२६
मूढग्राहेणाऽऽत्मनो यत् १७-१९
मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च १०-३४
मोघाशा मोघकर्माणो ९-१२

य

य इदं परमं गुह्यं १८-६८
य एनं वेत्ति हन्तारं २-१९
य एवं वेत्ति पुरुषं १३-२३
यं यं वाऽपि स्मरन् भावं ८-६
यं लब्ध्वा चापरं लाभं ६-२२
यं सन्न्यासमिति प्राहुर्योगं ६-२
यं हि न व्यथयन्त्येते २-१५
यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य १६-२३
यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत् २-५७
यच्चापि सर्वभूतानां १०-३९
यच्चावहासार्थमसत् कृतोऽसि ...११-४२
यजन्ते सात्त्विका देवान् १७-४
यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं ४-३५
यज्ञदानतपःकर्म १८-५
यज्ञशिष्टामृतभुजो ४-३१
यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो ३-१३
यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र ३-९
यज्ञे तपसि दाने च १७-२७
यतः प्रवृत्तिर्भूतानां १८-४६
यततो ह्यपि कौन्तेय २-६०
यतन्तो योगिनश्चैनं १५-११
यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ५-२८
यतो यतो निश्चरति ६-२६
यत् करोषि यदश्नासि ९-२७
यत् तदग्रे विषमिव १८-३७
यत् तु कामेप्सुना कर्म १८-२४
यत् तु प्रत्युपकारार्थं १७-२१
यत् साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं ५-५
यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन् १८-२२
यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं ८-२३
यत्र योगेश्वरः कृष्णो १८-७८
यत्रोपरमते चित्तं ६-२०
यथा दीपो निवातस्थो ६-१९
यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः ...११-२८
यथा प्रकाशयत्येकः १३-३३
यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गाः ...११-२९
यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं ..१३-३२
यथाऽऽकाशस्थितो नित्यं ९-६
यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात् ..४-३७
यदक्षरं वेदविदो वदन्ति ८-११
यदग्रे चानुबन्धे च १८-३९
यदहङ्कारमाश्रित्य १८-५९

यदा ते मोहकलिलं २-५२
यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति १३-३०
यदा यदा हि धर्मस्य ४-७
यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ६-१८
यदा संहरते चायं २-५८
यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु १४-१४
यदा हि नेन्द्रियार्थेषु ६-४
यदादित्यगतं तेजो १५-१२
यदि मामप्रतीकारम् १-४६
यदि ह्यहं न वर्तेयं ३-२३
यदृच्छया चोपपन्नं २-३२
यदृच्छालाभसन्तुष्टो ४-२२
यद् यदाचरति श्रेष्ठस्तत् ३-२१
यद् यद् विभूतिमत् सत्त्वं १०-४१
यद्यप्येते न पश्यन्ति १-३८
यया तु धर्मकामार्थान् १८-३४
यया धर्ममधर्मं च १८-३१
यया स्वप्नं भयं शोकं १८-३५
यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च . ३-१७
यस्त्विन्द्रियाणि मनसा ३-७
यस्मात् क्षरमतीतोऽहम् १५-१८
यस्मान्नोद्विजते लोको १२-१५
यस्य नाहं कृतो भावो १८-१७
यस्य सर्वे समारम्भाः ४-१९
या निशा सर्वभूतानां २-६९
यातयामं गतरसं १७-१०
यान्ति देवव्रता देवान् ९-२५
यामिमां पुष्पितां वाचं २-४२
यावत् सञ्जायते किञ्चित् १३-२६
यावदेतान्निरीक्षेऽहं १-२२
यावानर्थ उदपाने २-४६
युक्तःकर्मफलं त्यक्त्वा ५-१२
युक्ताहारविहारस्य ६-१७
युञ्जन्नेवं सदाऽऽत्मानं ६-१५
युञ्जन्नेवं सदाऽऽत्मानं ६-२८
युधामन्युश्च विक्रान्त १-६
ये चैव सात्त्विका भावा ७-१२
ये तु धर्म्यामृतमिदं १२-२०
ये तु सर्वाणि कर्माणि १२-६
ये त्वक्षरमनिर्देश्यम् १२-३
ये त्वेतदभ्यसूयन्तो ३-३२
ये मे मतमिदं नित्यम् ३-३१
ये यथा मां प्रपद्यन्ते ४-११
ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य १७-१
ये हि संस्पर्शजा भोगा ५-२२
येषां त्वन्तगतं पापं ७-२८
येषामर्थे काङ्क्षितं नो १-३३
येऽप्यन्यदेवताभक्ता ९-२३
यो न हृष्यति न द्वेष्टि १२-१७
यो मां पश्यति सर्वत्र ६-३०
यो मामजमनादिं च १०-३
यो मामेवमसम्मूढो १५-१९
यो यो यां यां तनुं भक्तः ७-२१
योगयुक्तो विशुद्धात्मा ५-७
योगसन्न्यस्तकर्माणं ४-४१
योगस्थः कुरु कर्माणि २-४८
योगिनामपि सर्वेषां ६-४७
योगी युञ्जीत सततमात्मानं ६-१०

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं १-२३
योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथाऽन्तर्ज्योतिरेव ५-२४
योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः ६-३३

र

रजसि प्रलयं गत्वा १४-१५
रजस्तमश्चाभिभूय १४-१०
रजो रागात्मकं विद्धि १४-७
रसोऽहमप्सु कौन्तेय ७-८
रागद्वेषवियुक्तैस्तु २-६४
रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो १८-२७
राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य १८-७६
राजविद्या राजगुह्यं ९-२
रुद्राणां शङ्करश्चास्मि १०-२३
रुद्रादित्या वसवो ये च साध्याः ११-२२
रूपं महत् ते बहुवक्त्रनेत्रं ११-२३

ल

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः ५-२५
लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्तात् .. ११-३०
लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा ३-३
लोभः प्रवृत्तिरारम्भः १४-१२

व

वक्तुमर्हस्यशेषेण १०-१६
वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति . ११-२७
वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः ... ११-३९
वासांसि जीर्णानि यथा विहाय .. २-२२
विद्याविनयसम्पन्ने ५-१८
विधिहीनमसृष्टान्नं १७-१३
विविक्तसेवी लघ्वाशी १८-५२
विषया विनिवर्तन्ते २-५९
विषयेन्द्रियसंयोगाद् १८-३८
विस्तरेणाऽऽत्मनो योगं १०-१८
विहाय कामान् यः सर्वान् २-७१
वीतरागभयक्रोधा ४-१०
वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि १०-३७
वेदानां सामवेदोऽस्मि १०-२२
वेदाविनाशिनं नित्यं २-२१
वेदाहं समतीतानि ७-२६
वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव ८-२८
व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह २-४१
व्यामिश्रेणेव वाक्येन ३-२
व्यासप्रसादाच्छ्रुतवान् १८-७५

श

शक्नोतीहैव यः सोढुं ५-२३
शनैः शनैरुपरमेद् ६-२५
शमो दमस्तपः शौचं १८-४२
शरीरं यदवाप्नोति १५-८
शरीरवाङ्मनोभिर्यत् १८-१५
शुक्लकृष्णे गती ह्येते ८-२६
शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य ६-११
शुभाशुभफलैरेवं ९-२८
शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं १८-४३

श्रद्धया परया तप्तं १७-१७
श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं ४-३९
श्रद्धावाननसूयश्च १८-७१
श्रुतिविप्रतिपन्ना ते २-५३
श्रेयान् द्रव्यमयाद् यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः ४-३३
श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः ३-३५
श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः १८-४७
श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद् ..१२-१२
श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च १५-९
श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये ४-२६
श्वशुरान् सुहृदश्चैव १-२७

स

स एवायं मया तेऽद्य ४-३
स घोषो धार्तराष्ट्राणां १-१९
स तया श्रद्धया युक्तस्तस्या ७-२२
सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो ३-२५
सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं ११-४१
सङ्करो नरकायैव १-४२
सङ्कल्पप्रभवान् कामांस्त्यक्त्वा ...६-२४
सततं कीर्तयन्तो मां ९-१४
सत्कारमानपूजार्थं १७-१८
सत्त्वं रजस्तम इति १४-५
सत्त्वं सुखे सञ्जयति १४-९
सत्त्वात् सञ्जायते ज्ञानं १४-१७
सत्त्वानुरूपा सर्वस्य १७-३
सदृशं चेष्टते स्वस्याः ३-३३
सद्भावे साधुभावे च १७-२६
सन्तुष्टः सततं योगी १२-१४
सन्नियम्येन्द्रियग्रामं १२-४
सन्न्यासं कर्मणां कृष्ण ५-१
सन्न्यासः कर्मयोगश्च ५-२
सन्न्यासस्तु महाबाहो ५-६
सन्न्यासस्य महाबाहो १८-१
समं कायशिरोग्रीवं ६-१३
समं पश्यन् हि सर्वत्र १३-२८
समं सर्वेषु भूतेषु १३-२७
समः शत्रौ च मित्रे च १२-१८
समदुःखसुखः स्वस्थः १४-२४
समोऽहं सर्वभूतेषु ९-२९
सर्गाणामादिरन्तश्च १०-३२
सर्वकर्माणि मनसा ५-१३
सर्वकर्माण्यपि सदा १८-५६
सर्वगुह्यतमं भूयः १८-६४
सर्वतः पाणिपादं तत् १३-१३
सर्वद्वाराणि संयम्य ८-१२
सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन् १४-११
सर्वधर्मान् परित्यज्य १८-६६
सर्वभूतस्थमात्मानं ६-२९
सर्वभूतस्थितं यो मां ६-३१
सर्वभूतानि कौन्तेय ९-७
सर्वभूतेषु येनैकं १८-२०
सर्वमेतदृतं मन्ये १०-१४
सर्वयोनिषु कौन्तेय १४-४
सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो ...१५-१५
सर्वाणीन्द्रियकर्माणि ४-२७
सर्वेन्द्रियगुणाभासं १३-१४
सहजं कर्म कौन्तेय १८-४८
सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा ३-१०

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद् ८-१७
साङ्ख्ययोगौ पृथग् बालाः ५-४
साधिभूताधिदैवं मां ७-३०
सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म १८-५०
सीदन्ति मम गात्राणि १-२९
सुखं त्विदानीं त्रिविधं १८-३६
सुखदुःखे समे कृत्वा २-३८
सुखमात्यन्तिकं यत् तद् ६-२१
सुदुर्दर्शमिदं रूपं ११-५२
सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ६-९
सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत १-२१
स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या ...११-३६
स्थितप्रज्ञस्य का भाषा २-५४
स्पर्शान् कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे ५-२७
स्वधर्ममपि चावेक्ष्य २-३१
स्वभावजेन कौन्तेय १८-६०
स्वयमेवाऽऽत्मनाऽऽत्मानं १०-१५
स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः १८-४५

ह

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं २-३७
हन्त ते कथयिष्यामि १०-१९
हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह १-२१

ॐ

ॐ तत् सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः १७-२३

विभागः ४

पदानुक्रमणिका

अ

अंशः १५-७

अंशसम्भवम् १०-४१

अंशुमान् १०-२१

अकर्तारम् ४-१३, १३-२९

अकर्म ४-१६, ४-१८

अकर्मकृत् ३-५

अकर्मणः ३-८, ४-१७

अकर्मणि २-४७, ४-१८

अकल्मषम् ६-२७

अकारः १०-३३

अकार्यम् १८-३१

अकीर्तिः २-३४

अकीर्तिकरम् २-२

अकीर्तिम् २-३४

अकुर्वत १-१

अकुशलम् १८-१०

अकृतबुद्धित्वात् १८-१६

अकृतात्मानः १५-११

अकृतेन ३-१८

अकृत्स्नविदः ३-२९

अक्रियः ६-१

अक्रोधः १६-२

अक्लेद्यः २-२४

अक्षयः १०-३३

अक्षयम् ५-२१

अक्षरः ८-२१, १५-१६

अक्षरम् ८-३, ८-११, १०-२५, ११-१८, ११-३७, १२-१, १२-३

अक्षरसमुद्भवम् ३-१५

अक्षराणाम् १०-३३

अक्षरात् १५-१८

अक्षिशिरोमुखम् १३-१३

अखिलम् ७-२९, १५-१२

अगतासून् २-११

अग्निः ४-३७, ८-२४, ९-१६, ११-३९, १८-४८

अग्नौ १५-१२

अग्रे १८-३७, १८-३८, १८-३९

अघम् ३-१३

अघायुः ३-१६

अङ्गानि २-५८

अचरम् १३-१५

अचलः २-२४

अचलप्रतिष्ठम् २-७०

अचलम् ६-१३, १२-३

अचला २-५३

अचलाम् ७-२१

अचलेन ८-१०

अचापलम् १६-२

अचिन्त्यः २-२५

अचिन्त्यम् १२-३

अचिन्त्यरूपम् ८-९

अचिरेण ४-३९

अचेतसः ३-३२, १५-११, १७-६

अच्छेद्यः २-२४

अच्युत १-२१, ११-४२, १८-७३

अजः २-२०, ४-६

अजम् २-२१, ७-२५, १०-३, १०-१२

अजस्रम् १६-१९

अजानता ११-४१

अजानन्तः ७-२४, ९-११, १३-२५

अज्ञः ४-४०

अज्ञानजम् १०-११, १४-८

अज्ञानम् ५-१६, १३-११, १४-१६, १४-१७, १६-४

अज्ञानविमोहिताः १६-१५

अज्ञानसम्भूतम् ४-४२

अज्ञानसम्मोहः १८-७२

अज्ञानाम् ३-२६

अज्ञानेन ५-१५

अणीयांसम् ८-९

अणोः ८-९

अतः २-१२, ९-२४, १२-८, १३-११, १५-१८

अतत्त्वार्थवत् १८-२२

अतन्द्रितः ३-२३

अतपस्काय १८-६७

अति ६-१६

अतितरन्ति १३-२५

अतिनीचम् ६-११

अतिमानिता १६-३

अतिरिच्यते २-३४

अतिवर्तते ६-४४, १४-२१

अतीतः १४-२१, १५-१८

अतीत्य १४-२०

अतीन्द्रियम् ६-२१

अतीव १२-२०

अत्यद्भुतम् १८-७७

अत्यन्तम् ६-२८

अत्यर्थम् ७-१७

अत्यागिनाम् १८-१२

अत्युच्छ्रितम् ६-११

अत्येति ८-२८

अत्र १-४, १-२३, ४-१६, ८-२, ८-४, ८-५, १०-७, १८-१४

अथ १-२०, १-२६, २-२६, २-३३, ३-३६, ११-५, ११-४०, १२-९, १२-११, १८-५८

अथवा ६-४२, १०-४२, ११-४२

अथो ४-३५

अदक्षिणम् १७-१३

अदम्भित्वम् १३-७

अदाह्यः २-२४

अदृष्टपूर्वम् ११-४५

अदृष्टपूर्वाणि ११-६

अदेशकाले १७-२२

अद्भुतम् ११-२०, १८-७४, १८-७६

अद्य ४-३, ११-७, १६-१३

अद्रोहः १६-३

अद्वेष्टा १२-१३

अधः १४-१८, १५-२

अधःशाखम् १५-१

अधमाम् १६-२०

अधर्मः १-४०

अधर्मम् १८-३१, १८-३२

अधर्मस्य ४-७

अधर्माभिभवात् १-४१

अधिकः ६-४६

अधिकतरः १२-५

अधिकम् ६-२२

अधिकारः २-४७

अधिगच्छति २-६४, २-७१, ४-३९, ५-६, ५-२४, ६-१५, १४-१९, १८-४९

अधिदैवतम् ८-४

अधिदैवम् ८-१

अधिभूतम् ८-१, ८-४

अधियज्ञः ८-२, ८-४

अधिष्ठानम् ३-४०, १८-१४

अधिष्ठाय ४-६, १५-९

अध्यक्षेण ९-१०

अध्यात्मचेतसा ३-३०

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वम् १३-११

अध्यात्मनित्याः १५-५

अध्यात्मम् ७-२९, ८-१, ८-३

अध्यात्मविद्या १०-३२

अध्यात्मसंज्ञितम् ११-१

अध्येष्यते १८-७०

अध्रुवम् १७-१८

अनघ ३-३, १४-६, १५-२०

अनन्त ११-३७

अनन्तः १०-२९

अनन्तबाहुम् ११-१९

अनन्तम् ११-११, ११-४७

अनन्तरम् १२-१२, १८-५५

अनन्तरूप ११-३८

अनन्तरूपम् ११-१६

अनन्तविजयम् १-१६

अनन्तवीर्यम् ११-१९

अनन्तवीर्यामितविक्रमः ११-४०

अनन्ताः २-४१

अनन्यचेताः ८-१४

अनन्यभाक् ९-३०
अनन्यमनसः ९-१३
अनन्यया ८-२२, ११-५४
अनन्ययोगेन १३-१०
अनन्याः ९-२२
अनन्येन १२-६
अनपेक्षः १२-१६
अनपेक्ष्य १८-२५
अनभिष्वङ्गः १३-९
अनभिसन्धाय १७-२५
अनभिस्नेहः २-५७
अनयोः २-१६
अनलः ७-४
अनलेन ३-३९
अनवलोकयन् ६-१३
अनवाप्तम् ३-२२
अनश्नतः ६-१६
अनसूयः १८-७१
अनसूयन्तः ३-३१
अनसूयवे ९-१
अनहंवादी १८-२६
अनहङ्कारः १३-८
अनात्मनः ६-६
अनादित्वात् १३-३१
अनादिमत् १३-१२
अनादिमध्यान्तम् ११-१९
अनादिम् १०-३
अनादी १३-१९
अनामयम् २-५१, १४-६
अनारम्भात् ३-४
अनार्यजुष्टम् २-२
अनावृत्तिम् ८-२३, ८-२६
अनाशिनः २-१८
अनाश्रितः ६-१
अनिकेतः १२-१९
अनिच्छन् ३-३६
अनित्यम् ९-३३
अनित्याः २-१४
अनियतम् १-४४
अनिर्देश्यम् १२-३
अनिर्विण्णचेतसा ६-२३
अनिष्टम् १८-१२
अनीश्वरम् १६-८
अनुकम्पार्थम् १०-११
अनुचिन्तयन् ८-८
अनुतिष्ठन्ति ३-३१, ३-३२
अनुत्तमम् ७-२४
अनुत्तमाम् ७-१८
अनुद्विग्नमनाः २-५६
अनुद्वेगकरम् १७-१५

अनुपकारिणे १७-२०

अनुपश्यति १३-३०, १४-१९

अनुपश्यन्ति १५-१०

अनुपश्यामि १-३१

अनुप्रपन्नाः ९-२१

अनुबन्धम् १८-२५

अनुबन्धे १८-३९

अनुमन्ता १३-२२

अनुरज्यते ११-३६

अनुवर्तते ३-२१

अनुवर्तन्ते ३-२३, ४-११

अनुवर्तयति ३-१६

अनुविधीयते २-६७

अनुशासितारम् ८-९

अनुशुश्रुम १-४४

अनुशोचन्ति २-११

अनुशोचितुम् २-२५

अनुषज्जते ६-४, १८-१०

अनुसन्ततानि १५-२

अनुस्मर ८-७

अनुस्मरन् ८-१३

अनुस्मरेत् ८-९

अनेकचित्तविभ्रान्ताः १६-१६

अनेकजन्मसंसिद्धः ६-४५

अनेकदिव्याभरणम् ११-१०

अनेकधा ११-१३

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रम् ११-१६

अनेकवक्त्रनयनम् ११-१०

अनेकाद्भुतदर्शनम् ११-१०

अनेन ३-१०, ३-११, ९-१०, ११-८

अन्तः २-१६, १०-१९, १०-२०, १०-३२, १०-४०, १५-३

अन्तःशरीरस्थम् १७-६

अन्तःसुखः ५-२४

अन्तःस्थानि ८-२२

अन्तकाले २-७२, ८-५

अन्तगतम् ७-२८

अन्तम् ११-१६

अन्तरम् ११-२०, १३-३४

अन्तरात्मना ६-४७

अन्तरारामः ५-२४

अन्तरे ५-२७

अन्तर्ज्योतिः ५-२४

अन्तवत् ७-२३

अन्तवन्तः २-१८

अन्तिके १३-१५

अन्ते ७-१९, ८-६

अन्नम् १५-१४

अन्नसम्भवः ३-१४

अन्नात् ३-१४

अन्यः २-२९, ४-३१, ६-३९, ८-२०, ११-४३, १५-१७, १६-१५, १८-६९

अन्यगामिना ८-८

अन्यत् २-३१, २-४२, ७-२, ७-७, ११-७, १६-८

अन्यत्र ३-९

अन्यथा १३-११

अन्यदेवताः ७-२०

अन्यदेवताभक्ताः ९-२३

अन्यम् १४-१९

अन्यया ८-२६

अन्यानि २-२२

अन्यान् ११-३४

अन्याम् ७-५

अन्यायेन १६-१२

अन्ये १-९, ४-२६, ९-१५, १३-२४, १३-२५, १७-४

अन्येन ११-४७, ११-४८

अन्येभ्यः १३-२५

अन्वशोचः २-११

अन्विच्छ २-४९

अन्विताः ९-२३, १७-१

अपनुद्यात् २-८

अपरम् ४-४, ६-२२

अपरस्परसम्भूतम् १६-८

अपरा ७-५

अपराजितः १-१७

अपराणि २-२२

अपरान् १६-१४

अपरिग्रहः ६-१०

अपरिमेयाम् १६-११

अपरिहार्ये २-२७

अपरे ४-२५, ४-२७, ४-२८, ४-२९, ४-३०, १३-२४, १८-३

अपर्याप्तम् १-१०

अपलायनम् १८-४३

अपश्यत् १-२६, ११-१३

अपहृतचेतसाम् २-४४

अपहृतज्ञानाः ७-१५

अपात्रेभ्यः १७-२२

अपानम् ४-२९

अपाने ४-२९

अपावृतम् २-३२

अपि १-२७, १-३५, १-३८, २-५, २-८, २-१६, २-२६, २-२९, २-३१, २-३४, २-४०, २-६०, २-७२, ३-५, ३-८, ३-२०, ३-३१, ३-३३, ३-३६, ४-६, ४-१३, ४-१५, ४-१६, ४-१७, ४-२०, ४-२२, ४-३०, ४-३६, ५-४, ५-५, ५-७, ५-९, ५-११, ६-९, ६-२२, ६-२५, ६-३१, ६-४४, ६-४६, ६-४७, ७-३, ७-२३, ७-३०, ८-६, ९-१५, ९-२३, ९-२५, ९-२९, ९-३०, ९-३२, १०-३७, १०-३९, ११-२, ११-२६, ११-२९, ११-३२, ११-३४, ११-३७, ११-३९, ११-४१, ११-४२,

११-४३, ११-५२, १२-१, १२-१०, १२-११, १३-२, १३-१७, १३-१९, १३-२२, १३-२३, १३-२५, १३-३१, १४-२, १५-८, १५-१०, १५-११, १५-१८, १६-७, १६-१३, १६-१४, १७-७, १७-१०, १७-१२, १८-६, १८-१७, १८-१९, १८-४३, १८-४४, १८-४८, १८-५६, १८-६०, १८-७१

अपुनरावृत्तिम् ५-१७

अपैशुनम् १६-२

अपोहनम् १५-१५

अप्यस्य २-५९

अप्रकाशः १४-१३

अप्रतिमप्रभाव ११-४३

अप्रतिष्ठः ६-३८

अप्रतिष्ठम् १६-८

अप्रतीकारम् १-४६

अप्रदाय ३-१२

अप्रमेयम् ११-१७, ११-४२

अप्रमेयस्य २-१८

अप्रवृत्तिः १४-१३

अप्राप्य ६-३७, ९-३, १६-२०

अप्रियम् ५-२०

अप्सु ७-८

अफलप्रेप्सुना १८-२३

अफलाकाङ्क्षिभिः १७-११, १७-१७

अबुद्धयः ७-२४

अब्रवीत् १-२, १-२८, ४-१

अभक्ताय १८-६७

अभयम् १०-४, १६-१

अभवत् १-१३

अभावः २-१६, १०-४

अभावयतः २-६६

अभाषत ११-१४

अभिक्रमनाशः २-४०

अभिजनवान् १६-१५

अभिजातः १६-५

अभिजातस्य १६-३, १६-४

अभिजानन्ति ९-२४

अभिजानाति ४-१४, ७-१३, ७-२५, १८-५५

अभिजायते २-६२, ६-४१, १३-२३

अभितः ५-२६

अभिधास्यति १८-६८

अभिधीयते १३-१, १७-२७, १८-११

अभिनन्दति २-५७

अभिप्रवृत्तः ४-२०

अभिभवति १-४०

अभिभूय १४-१०

अभिमानः १६-४

अभिमुखाः ११-२८

अभिरक्षन्तु १-११

अभिरतः १८-४५

अभिविज्वलन्ति ११-२८

अभिसन्धाय १७-१२

अभिहिता २-३९

अभ्यधिकः ११-४३

अभ्यनुनादयन् १-१९

अभ्यर्च्य १८-४६

अभ्यसूयकाः १६-१८

अभ्यसूयति १८-६७

अभ्यसूयन्तः ३-३२

अभ्यहन्यन्त १-१३

अभ्यासयोगयुक्तेन ८-८

अभ्यासयोगेन १२-९

अभ्यासात् १२-१२, १८-३६

अभ्यासे १२-१०

अभ्यासेन ६-३५

अभ्युत्थानम् ४-७

अमलान् १४-१४

अमानित्वम् १३-७

अमी ११-२१, ११-२६, ११-२८

अमुत्र ६-४०

अमूढाः १५-५

अमृतत्वाय २-१५

अमृतम् ९-१९, १०-१८, १३-१२, १४-२०

अमृतस्य १४-२७

अमृतोद्भवम् १०-२७

अमृतोपमम् १८-३७, १८-३८

अमेध्यम् १७-१०

अम्बुवेगाः ११-२८

अम्भसा ५-१०

अम्भसि २-६७

अयज्ञस्य ४-३१

अयतिः ६-३७

अयथावत् १८-३१

अयनेषु १-११

अयम् २-१९, २-२०, २-२४, २-२५, २-३०, २-५८, ३-९, ३-३६, ४-३, ४-४०, ६-२१, ६-३३, ७-२५, ८-१९, ११-१, १३-३१, १५-९, १७-३

अयशः १०-५

अयुक्तः ५-१२, १८-२८

अयुक्तस्य २-६६

अयोगतः ५-६

अयौ ११-२

अरतिः १३-१०

अरागद्वेषतः १८-२३

अरिसूदन २-४

अर्चितुम् ७-२१

अर्जुन २-२, २-४५, ३-७, ४-५, ४-९, ४-३७, ६-१६, ६-३२, ६-४६, ७-१६, ७-२६, ८-१६, ८-२७, ९-१९, १०-३२, १०-३९, १०-४२, ११-४७, ११-५४, १८-९, १८-३४, १८-६१

अर्जुनः १-४७

अर्जुनम् ११-५०

अर्थः २-४६, ३-१८

अर्थकामान् २-५

अर्थम् ३-९

अर्थव्यपाश्रयः ३-१८

अर्थसञ्चयान् १६-१२

अर्थार्थी ७-१६

अर्थे १-३३, २-२७, ३-३४

अर्पितमनोबुद्धिः ८-७, १२-१४

अर्यमा १०-२९

अर्हति २-१७

अर्हसि २-२५, २-२७, २-३०, २-३१, ३-२०, ६-३९, १०-१६, ११-४४, १६-२४

अर्हाः १-३७

अलसः १८-२८

अलोलुप्त्वम् १६-२

अल्पबुद्धयः १६-९

अल्पमेधसाम् ७-२३

अल्पम् १८-२२

अवगच्छ १०-४१

अवजानन्ति ९-११

अवज्ञातम् १७-२२

अवतिष्ठति १४-२३

अवतिष्ठते ६-१८

अवध्यः २-३०

अवनिपालसङ्घैः ११-२६

अवरम् २-४९

अवशः ३-५, ६-४४, ८-१९, १८-६०

अवशम् ९-८

अवशिष्यते ७-२

अवष्टभ्य ९-८, १६-९

अवसादयेत् ६-५

अवस्थातुम् १-३०

अवस्थितः ९-४, १३-३२

अवस्थितम् १५-११

अवस्थिता १-३३

अवस्थिताः १-११, २-६, ११-३२

अवस्थितान् १-२२, १-२७

अवहासार्थम् ११-४२

अवाच्यवादान् २-३६

अवाप्तव्यम् ३-२२

अवाप्तुम् ६-३६

अवाप्नोति १५-८, १६-२३, १८-५६

अवाप्य २-८

अवाप्यते १२-५

अवाप्स्यथ ३-११

अवाप्स्यसि २-३३, २-३८, २-५३, १२-१०

अविकम्पेन १०-७

अविकार्यः २-२५

अविज्ञेयम् १३-१५

अविद्वांसः ३-२५

अविधिपूर्वकम् ९-२३, १६-१७

अविनश्यन्तम् १३-२७

अविनाशि २-१७

अविनाशिनम् २-२१

अविपश्चितः २-४२

अविभक्तम् १३-१६, १८-२०

अवेक्षे १-२३

अवेक्ष्य २-३१

अव्यक्तः २-२५, ८-२०, ८-२१

अव्यक्तनिधनानि २-२८

अव्यक्तमूर्तिना ९-४

अव्यक्तम् ७-२४, १२-१, १२-३, १३-५

अव्यक्तसंज्ञके ८-१८

अव्यक्ता १२-५

अव्यक्तात् ८-१८, ८-२०

अव्यक्तादीनि २-२८

अव्यक्तासक्तचेतसाम् १२-५

अव्यभिचारिणी १३-१०

अव्यभिचारिण्या १८-३३

अव्यभिचारेण १४-२६

अव्ययः ११-१८, १३-३१, १५-१७

अव्ययम् २-२१, ४-१, ४-१३, ७-१३, ७-२४, ७-२५, ९-२, ९-१३, ९-१८, ११-२, ११-४, १४-५, १५-१, १५-५, १८-२०, १८-५६

अव्ययस्य २-१७, १४-२७

अव्ययात्मा ४-६

अव्ययाम् २-३४

अव्यवसायिनाम् २-४१

अशक्तः १२-११

अशमः १४-१२

अशस्त्रम् १-४६

अशान्तस्य २-६६

अशाश्वतम् ८-१५

अशास्त्रविहितम् १७-५

अशुचिः १८-२७

अशुचिव्रताः १६-१०

अशुचौ १६-१६

अशुभात् ४-१६, ९-१

अशुभान् १६-१९

अशुश्रूषवे १८-६७

अशेषतः ६-२४, ६-३९, ७-२, १८-११

अशेषेण ४-३५, १०-१६, १८-२९, १८-६३

अशोच्यान् २-११

अशोष्यः २-२४

अश्नतः ६-१६

अश्नन् ५-८

अश्नन्ति ९-२०

अश्नामि ९-२६

अश्नासि ९-२७

अश्नुते ३-४, ५-२१, ६-२८, १३-१२, १४-२०

अश्रद्दधानः ४-४०

अश्रद्दधानाः ९-३

अश्रद्धया १७-२८

अश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् २-१

अश्रौषम् १८-७४

अश्वत्थः १०-२६

अश्वत्थम् १५-१, १५-३

अश्वत्थामा १-८

अश्वानाम् १०-२७

अश्विनौ ११-६, ११-२२

अष्टधा ७-४

असंयतात्मना ६-३६

असंशयः ८-७, १८-६८

असंशयम् ६-३५, ७-१

असक्तः ३-७, ३-१९, ३-२५

असक्तबुद्धिः १८-४९

असक्तम् ९-९, १३-१४

असक्तात्मा ५-२१

असक्तिः १३-९

असङ्गशस्त्रेण १५-३

असतः २-१६

असत् ९-१९, ११-३७, ११-४२, १३-१२, १६-१०, १७-२८

असत्कृतम् १७-२२

असत्यम् १६-८

असन्न्यस्तसङ्कल्पः ६-२

असपत्नम् २-८

असमर्थः १२-१०

असम्मूढः ५-२०, १०-३, १५-१९

असम्मोहः १०-४

असि ४-३, ४-३६, ८-२, १०-१७, ११-३८, ११-४०, ११-४२, ११-४३, ११-५२, ११-५३, १२-१०, १२-११, १६-५, १८-६४, १८-६५

असितः १०-१३

असिद्धौ ४-२२

असुखम् ९-३३

असृष्टान्नम् १७-१३

असौ ११-२६, १६-१४

अस्ति २-४०, २-४२, २-६६, ३-२२, ४-३१, ४-४०, ६-१६, ७-७, ८-५, ९-२९, १०-१८, १०-१९, १०-३९, १०-४०, ११-४३, १६-१३, १६-१५, १८-४०

अस्तु २-४७, ३-१०, ११-३१, ११-३९, ११-४०

अस्थिरम् ६-२६

अस्मदीयैः ११-२६

अस्माकम् १-७, १-१०

अस्मान् १-३६, १-३९

अस्माभिः १-३९

अस्मि ७-८, ७-९, ७-१०, ७-११, १०-२१, १०-२२, १०-२३, १०-२४, १०-२५, १०-२८, १०-२९, १०-३०, १०-३१, १०-३३, १०-३६, १०-३७, १०-३८, ११-३२, ११-४५, ११-५१, १५-१८, १६-१५, १८-५५, १८-७३

अस्मिन् १-२२, २-१३, ३-३, ८-२, १३-२२, १४-११, १६-६

अस्य २-१७, २-४०, २-६५, २-६७, ३-१८, ३-३४, ३-४०, ६-३९, ९-३, ९-१७, ११-१८, ११-३८, ११-४३, ११-५२, १३-२१, १५-३

अस्याम् २-७२

अस्वर्ग्यम् २-२

अहः ८-१७, ८-२४

अहङ्कारः ७-४, १३-५

अहङ्कारम् १६-१८, १८-५३, १८-५९

अहङ्कारविमूढात्मा ३-२७

अहङ्कारात् १८-५८

अहङ्कृतः १८-१७

अहत्वा २-५

अहम् १-२२, १-२३, २-४, २-७, २-१२, ३-२, ३-२३, ३-२४, ३-२७, ४-१, ४-५, ४-७, ४-११, ६-३०, ६-३३, ६-३४, ७-२, ७-६, ७-८, ७-१०, ७-११, ७-१२, ७-१७, ७-२१, ७-२५, ७-२६, ८-४, ८-१४, ९-४, ९-७, ९-१६, ९-१७, ९-१९, ९-२२, ९-२४, ९-२६, ९-२९, १०-१, १०-२, १०-८, १०-११, १०-१७, १०-२०, १०-२१, १०-२३, १०-२४, १०-२५, १०-२८, १०-२९, १०-३०, १०-३१, १०-३२, १०-३३, १०-३४, १०-३५, १०-३६, १०-३७, १०-३८, १०-३९, १०-४२, ११-२३, ११-४२, ११-४४, ११-४६, ११-४८, ११-५३, ११-५४, १२-७, १४-३, १४-४, १४-२७, १५-१३, १५-१४, १५-१५, १५-१८, १६-१४, १६-१९, १८-६६, १८-७०, १८-७४, १८-७५

अहरागमे ८-१८, ८-१९

अहिंसा १०-५, १३-७, १६-२, १७-१४

अहिताः २-३६, १६-९

अहैतुकम् १८-२२

अहो १-४५

अहोरात्रविदः ८-१७

आ

आकाशम् १३-३२

आकाशस्थितः ९-६

आख्यातम् १८-६३

आख्याहि ११-३१

आगच्छेत् ३-३४

आगताः ४-१०, १४-२

आगमापायिनः २-१४

आचरतः ४-२३

आचरति ३-२१, १६-२२

आचरन् ३-१९

आचारः १४-२१, १६-७

आचार्य १-३

आचार्यम् १-२

आचार्याः १-३४

आचार्यान् १-२६

आचार्योपासनम् १३-७

आज्यम् ९-१६

आढ्यः १६-१५

आततायिनः १-३६

आतिष्ठ ४-४२

आत्थ ११-३

आत्मकारणात् ३-१३

आत्मतृप्तः ३-१७

आत्मनः ४-४२, ५-१६, ६-५, ६-६, ६-११, ६-१९, ८-१२, १०-१८, १६-२१, १६-२२, १७-१९, १८-३९

आत्मना २-५५, ३-४३, ६-५, ६-६, ६-२०, १०-१५, १३-२४, १३-२८

आत्मनि २-५५, ३-१७, ४-३५, ४-३८, ५-२१, ६-१८, ६-२०, ६-२६, ६-२९, १३-२४, १५-११

आत्मपरदेहेषु १६-१८

आत्मबुद्धिप्रसादजम् १८-३७

आत्मभावस्थः १०-११

आत्ममायया ४-६

आत्मयोगात् ११-४७

आत्मरतिः ३-१७

आत्मवन्तम् ४-४१

आत्मवश्यैः २-६४

आत्मवान् २-४५

आत्मविनिग्रहः १३-७, १७-१६

आत्मविभूतयः १०-१६, १०-१९

आत्मविशुद्धये ६-१२

आत्मशुद्धये ५-११

आत्मसंयमयोगाग्नौ ४-२७

आत्मसंस्थम् ६-२५

आत्मसम्भाविताः १६-१७

आत्मा ६-५, ६-६, ७-१८, ९-५, १०-२०, १३-३२

आत्मानः ५-१७

आत्मानम् ३-४३, ४-७, ६-५, ६-१०, ६-१५, ६-२०, ६-२८, ६-२९, ९-३४, १०-१५, ११-३, ११-४, १३-२४, १३-२८, १३-२९, १८-१६, १८-५१

आत्मौपम्येन ६-३२

आत्यन्तिकम् ६-२१

आदत्ते ५-१५

आदर्शः ३-३८

आदिः १०-२, १०-२०, १०-३२, १५-३

आदिकर्त्रे ११-३७

आदित्यगतम् १५-१२

आदित्यवत् ५-१६

आदित्यवर्णम् ८-९

आदित्यानाम् १०-२१

आदित्यान् ११-६

आदिदेवः ११-३८

आदिदेवम् १०-१२

आदिम् ११-१६

आदौ ३-४१, ४-४

आद्यन्तवन्तः ५-२२

आद्यम् ८-२८, ११-३१, ११-४७, १५-४

आधत्स्व १२-८

आधाय ५-१०, ८-१२

आधिपत्यम् २-८

आपः २-२३, २-७०, ७-४

आपन्नम् ७-२४

आपन्नाः १६-२०

आपूर्य ११-३०

आपूर्यमाणम् २-७०

आप्नुम् ५-६, १२-९

आप्नुयाम् ३-२

आप्नुवन्ति ८-१५

आप्नोति २-७०, ३-१९, ४-२१, ५-१२, १८-४७, १८-५०

आब्रह्मभुवनात् ८-१६

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः १७-८

आयुधानाम् १०-२८

आरभते ३-७

आरभ्यते १८-२५

आरम्भः १४-१२

आरुरुक्षोः ६-३

आर्जवम् १३-७, १६-१, १७-१४, १८-४२

आर्तः ७-१६

आवयोः १८-७०

आवर्तते ८-२६

आविश्य १५-१३, १५-१७

आविष्टः १-२८

आविष्टम् २-१

आवृतः ३-३८

आवृतम् ३-३८, ३-३९, ५-१५

आवृता १८-३२

आवृताः १८-४८

आवृत्तिम् ८-२३

आवृत्य ३-४०, १३-१३, १४-९

आवेशितचेतसाम् १२-७

आवेश्य ८-१०, १२-२

आव्रियते ३-३८

आशयात् १५-८

आशापाशशतैः १६-१२

आशु २-६५

आश्चर्यवत् २-२९

आश्चर्याणि ११-६

आश्रयेत् १-३६

आश्रितः १२-११, १५-१४

आश्रितम् ९-११

आश्रिताः ७-१५, ९-१३

आश्रित्य ७-२९, १६-१०, १८-५९

आश्वासयामास ११-५०

आसक्तमनाः ७-१

आसनम् ६-११

आसने ६-१२

आसम् २-१२

आसाद्य ९-२०

आसीत २-५४, २-६१, ६-१४

आसीनः १४-२३

आसीनम् ९-९

आसुरः १६-६

आसुरनिश्चयान् १७-६

आसुरम् ७-१५, १६-६

आसुराः १६-७

आसुरी १६-५

आसुरीम् ९-१२, १६-४, १६-२०

आसुरीषु १६-१९

आस्तिक्यम् १८-४२

आस्ते ३-६, ५-१३

आस्थाय ७-२०

आस्थितः ५-४, ६-३१, ७-१८, ८-१२

आस्थिताः ३-२०

आह १-२१, ११-३५

आहवे १-३१

आहारः १७-७

आहाराः १७-८, १७-९

आहुः ३-४२, ४-१९, ८-२१, १०-१३, १४-१६, १६-८

आहो १७-१

इ

इक्ष्वाकवे ४-१

इङ्गते ६-१९, १४-२३

इच्छ १२-९

इच्छति ७-२१

इच्छन्तः ८-११

इच्छसि ११-७, १८-६०, १८-६३

इच्छा १३-६

इच्छाद्वेषसमुत्थेन ७-२७

इच्छामि १-३५, ११-३, ११-३१, ११-४६, १८-१

इज्यते १७-११, १७-१२

इज्यया ११-५३

इतः ७-५, १४-१

इतरः ३-२१

इति १-२५, १-४४, २-९, २-४२, ३-२७, ३-२८, ४-३, ४-४, ४-१४, ४-१६, ५-८, ५-९, ६-२, ६-८, ६-१८, ६-३६, ७-४, ७-६, ७-१२, ७-१९, ८-१३, ८-२१, ९-६, १०-८, ११-४, ११-२१, ११-४१, ११-५०, १३-१, १३-११, १३-१८, १३-२२, १४-५, १४-११, १४-२३, १५-१७, १५-२०, १६-११, १६-१५, १७-२, १७-११, १७-१६, १७-२०, १७-२३, १७-२४, १७-२५, १७-२६, १७-२७, १७-२८, १८-३, १८-६, १८-८, १८-९, १८-११, १८-१८, १८-३२, १८-५९, १८-६३, १८-६४, १८-७०, १८-७४

इदम् १-१०, १-२१, १-२८, २-१, २-२, २-१०, २-१७, ३-३१, ३-३८, ७-२, ७-५, ७-७, ७-१३, ८-२२, ८-२८, ९-१, ९-२, ९-४, १०-४२, ११-१९, ११-२०, ११-४१, ११-४७, ११-४९, ११-५१, ११-५२, १२-२०, १३-१, १४-२, १५-२०, १६-१३, १६-२१, १८-४६, १८-६७, १८-६८

इदानीम् ११-५१, १८-३६

इन्द्रियकर्माणि ४-२७

इन्द्रियगोचराः १३-५

इन्द्रियग्रामम् ६-२४, १२-४

इन्द्रियस्य ३-३४

इन्द्रियाग्निषु ४-२६

इन्द्रियाणाम् २-८, २-६७, १०-२२

इन्द्रियाणि २-५८, २-६०, २-६१, २-६८, ३-७, ३-४०, ३-४१, ३-४२, ४-२६, ५-९, १३-५

इन्द्रियारामः ३-१६

इन्द्रियार्थान् ३-६

इन्द्रियार्थेभ्यः २-५८, २-६८

इन्द्रियार्थेषु ५-९, ६-४, १३-८

इन्द्रियेभ्यः ३-४२

इन्द्रियैः २-६४, ५-११

इमम् १-२८, २-३३, ४-१, ४-२, ९-८, ९-३३, १३-३३, १६-१३, १७-७, १८-७०, १८-७४, १८-७६

इमाः ३-२४, १०-६

इमान् १०-१६, १८-१७

इमाम् २-३९, २-४२

इमे १-३३, २-१२, २-१८, ३-२४

इमौ १५-१६

इयम् ७-४, ७-५

इव १-३०, २-१०, २-५८, २-६७, ३-२, ३-३६, ५-१०, ६-३४, ६-३८, ७-७, ११-४४, १३-१६, १५-८, १८-३७, १८-३८, १८-४८

इषुभिः २-४

इष्टः १८-६४, १८-७०

इष्टकामधुक् ३-१०

इष्टम् १८-१२

इष्टाः १७-९

इष्टानिष्टोपपत्तिषु १३-९

इष्टान् ३-१२

इष्ट्वा ९-२०

इह २-५, २-४०, २-४१, २-५०, ३-१६, ३-१८, ३-३७, ४-२, ४-१२, ४-३८, ५-१९, ५-२३, ६-४०, ७-२, ११-७, ११-३२, १५-३, १६-२४, १७-१८, १७-२८

ई

ईक्षते ६-२९, १८-२०

ईड्यम् ११-४४

ईदृक् ११-४९

ईदृशम् २-३२, ६-४२

ईशम् ११-१५, ११-४४

ईश्वरः ४-६, १५-८, १५-१७, १६-१४, १८-६१

ईश्वरभावः १८-४३

ईश्वरम् १३-२८

ईहते ७-२२

ईहन्ते १६-१२

उ

उक्तः १-२४, ८-२१, १३-२२

उक्तम् ११-१, ११-४१, १२-२०, १३-१८, १५-२०

उक्ताः २-१८

उक्त्वा १-४७, २-९, ११-९, ११-२१, ११-५०

उग्रकर्माणः १६-९

उग्रम् ११-२०

उग्राः ११-३०

उग्रैः ११-४८

उच्चैः १-१२

उच्चैःश्रवसम् १०-२७

उच्छिष्टम् १७-१०

उच्छोषणम् २-८

उच्यते २-२५, २-४८, २-५५, २-५६, ३-६, ३-४०, ६-३, ६-४, ६-८, ६-१८, ८-१, ८-३, १३-१२, १३-१७, १३-२०, १४-२५, १५-१६, १७-१४, १७-१५, १७-१६, १७-२७, १७-२८, १८-२३, १८-२५, १८-२६, १८-२८

उत १-४०, १४-९, १४-११

उत्क्रामति १५-८

उत्क्रामन्तम् १५-१०

उत्तमः १५-१७, १५-१८

उत्तमम् ४-३, ६-२७, ९-२, १४-१, १८-६

उत्तमविदाम् १४-१४

उत्तमाङ्गैः ११-२७

उत्तमौजाः १-६

उत्तरायणम् ८-२४

उत्तिष्ठ २-३, २-३७, ४-४२, ११-३३

उत्थिता ११-१२

उत्सन्नकुलधर्माणाम् १-४४

उत्सादनार्थम् १७-१९

उत्साद्यन्ते १-४३

उत्सीदेयुः ३-२४

उत्सृजामि ९-१९

उत्सृज्य १६-२३, १७-१

उदपाने २-४६

उदाराः ७-१८

उदासीनः १२-१६

उदासीनवत् ९-९, १४-२३

उदाहृतः १५-१७

उदाहृतम् १३-६, १७-१९, १७-२२, १८-२२, १८-२४, १८-३९

उदाहृत्य १७-२४

उद्दिश्य १७-२१

उद्देशतः १०-४०

उद्धरेत् ६-५

उद्भवः १०-३४

उद्यताः १-४५

उद्यम्य १-२०

उद्विजते १२-१५

उद्विजेत् ५-२०

उन्मिषन् ५-९

उपजायते २-६२, २-६५, १४-११

उपजायन्ते १४-२

उपजुह्वति ४-२५

उपदेक्ष्यन्ति ४-३४

उपद्रष्टा १३-२२

उपधारय ७-६, ९-६

उपपद्यते २-३, ६-३९, १३-१८, १८-७

उपपन्नम् २-३२

उपमा ६-१९

उपयान्ति १०-१०

उपरतम् २-३५

उपरमते ६-२०

उपरमेत् ६-२५

उपलभ्यते १५-३

उपलिप्यते १३-३२

उपविश्य ६-१२

उपसङ्गम्य १-२

उपसेवते १५-९

उपहन्याम् ३-२४

उपायतः ६-३६

उपाविशत् १-४७

उपाश्रिताः ४-१०, १६-११

उपाश्रित्य १४-२, १८-५७

उपासते ९-१४, ९-१५, १२-२, १२-६, १३-२५

उपेतः ६-३७

उपेताः १२-२

उपेत्य ८-१५, ८-१६

उपैति ६-२७, ८-१०, ८-२८

उपैष्यसि ९-२८

उभयविभ्रष्टः ६-३८

उभयोः १-२१, १-२७, २-१०, २-१६, ५-४

उभयोर्मध्ये १-२४

उभे २-५०

उभौ २-१९, ५-२, १३-१९

उरगान् ११-१५

उल्बेन ३-३८

उवाच १-२५, २-१, २-१०, ३-१०

उशना १०-३७

उषित्वा ६-४१

उष्मपाः ११-२२

ऊ

ऊर्जितम् १०-४१

ऊर्ध्वमूलम् १५-१

ऊर्ध्वम् १२-८, १४-१८, १५-२

ऋ

ऋक् ९-१७

ऋच्छति २-७२, ५-२९

ऋतम् १०-१४

ऋतूनाम् १०-३५

ऋते ११-३२

ऋद्धम् २-८

ऋषयः ५-२५, १०-१३

ऋषिभिः १३-४

ऋषीन् ११-१५

ए

एक २-४१

एकः ११-४२, १३-३३

एकत्वम् ६-३१

एकत्वेन ९-१५

एकभक्तिः ७-१७

एकम् ३-२, ५-१, ५-४, ५-५, १०-२५, १३-५, १८-२०, १८-६६

एकया ८-२६

एकस्थम् ११-७, ११-१३, १३-३०

एकस्मिन् १८-२२

एकांशेन १०-४२

एकाकी ६-१०

एकाक्षरम् ८-१३

एकाग्रम् ६-१२

एकाग्रेण १८-७२

एकान्तम् ६-१६

एकान्तिकस्य १४-२७

एके १८-३

एकेन ११-२०

एतत् २-३, २-६, ३-३२, ४-३, ४-४, ६-२६, ६-३९, ६-४२, ७-६, १०-१४, ११-३, ११-३५, १२-११, १३-१, १३-६, १३-११, १३-१८, १५-२०, १६-२१, १७-१६, १७-२६, १८-६३, १८-७२, १८-७५

एतयोः ५-१

एतस्य ६-३३

एतानि १४-१२, १४-१३, १५-८, १८-६, १८-१३

एतान् १-२२, १-२५, १-३५, १-३६, १४-२०, १४-२१, १४-२६

एताम् १-३, ७-१४, १०-७, १६-९

एतावत् १६-११

एति ४-९, ८-६, ११-५५

एते १-२३, १-३८, २-१५, ४-३०, ७-१८, ८-२६, ८-२७, ११-३३, १८-१५

एतेन ३-३९, १०-४२

एतेषाम् १-१०

एतैः १-४३, ३-४०, १६-२२

एधांसि ४-३७

एनम् २-१९, २-२१, २-२३, २-२५, २-२६, २-२९, ३-३७, ३-४१, ४-४२, ६-२७, ११-५०, १५-३, १५-११

एनाम् २-७२

एभिः ७-१३, १८-४०

एभ्यः ३-१२, ७-१३

एव १-१, १-६, १-८, १-११, १-१३, १-१४, १-१९, १-२७, १-३०, १-३४, १-३६, १-४२, २-५, २-६, २-१२, २-२४, २-२८, २-२९, २-४७, २-५५, ३-४, ३-१२, ३-१७, ३-१८, ३-२०, ३-२१, ३-२२, ४-३, ४-११, ४-१५, ४-२०, ४-२४, ४-२५, ४-३६, ५-८, ५-१३, ५-१५, ५-१८, ५-१९, ५-२२, ५-२३, ५-२४, ५-२७, ५-२८, ६-३, ६-५, ६-६, ६-१६, ६-१८, ६-२०, ६-२१, ६-२४, ६-२६, ६-४०, ६-४२, ६-४४, ७-४, ७-१२, ७-१४, ७-१८, ७-२१, ७-२२, ८-४, ८-५, ८-६, ८-७, ८-१०, ८-१८, ८-१९, ८-२३, ८-२८, ९-१२, ९-१६, ९-१७, ९-१९, ९-२३, ९-२४, ९-३०, ९-३४, १०-१, १०-४, १०-५, १०-११, १०-१३, १०-१५, १०-२०, १०-३२, १०-३३, १०-३८, १०-४१, ११-८, ११-२२, ११-२५, ११-२६, ११-२८, ११-२९, ११-३३, ११-३५, ११-४०, ११-४५, ११-४६, ११-४९, १२-४, १२-६, १२-८, १२-१३, १३-४, १३-५, १३-८, १३-१४, १३-१५, १३-१९, १३-२५, १३-२९, १३-३०, १४-१०, १४-१३, १४-१७, १४-२२, १४-२३, १५-४, १५-७, १५-९, १५-१५, १५-१६, १६-४, १६-६, १६-१९, १६-२०, १७-२, १७-३, १७-६, १७-११, १७-१२, १७-१५, १७-१८, १७-२७, १८-५, १८-८, १८-९, १८-१४, १८-१९, १८-२९, १८-३१, १८-३५, १८-४२, १८-५०, १८-६२, १८-६५, १८-६८

एवम् १-२४, १-४७, २-९, २-२५, २-२६, २-३८, ३-१६, ३-४३, ४-२, ४-९, ४-१५, ४-३२, ४-३५, ६-१५, ६-२८, ९-२१, ९-२८, ९-३४, ११-३, ११-९, ११-४८, ११-५३, ११-५४, १२-१, १३-२३, १३-२५, १३-३४, १५-१९, १८-१६

एषः ३-१०, ३-३७, ३-४०, १०-४०, १८-५९

एषा २-३९, २-७२, ७-१४

एषाम् १-४२

एष्यति १८-६८

एष्यसि ८-७, ९-३४, १८-६५

ऐ

ऐरावतम् १०-२७

ऐश्वरम् ९-५, ११-३, ११-८, ११-९

ओ

ओङ्कारः ९-१७

ओजसा १५-१३

ओम् ८-१३, १७-२३, १७-२४

ओषधीः १५-१३

औ

औषधम् ९-१६

क

कः ८-२, १६-१५

कच्चित् ६-३८, १८-७२

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः १७-९

कतरत् २-६

कथम् १-३७, १-३९, २-४, २-२१, ४-४, ८-२, १०-१७, १४-२१

कथय १०-१८

कथयतः १८-७५

कथयन्तः १०-९

कथयिष्यन्ति २-३४

कथयिष्यामि १०-१९

कदाचन २-४७, १८-६७

कदाचित् २-२०

कन्दर्पः १०-२८

कपिध्वजः १-२०

कपिलः १०-२६

कमलपत्राक्ष ११-२

कमलासनस्थम् ११-१५

कम् २-२१

करणम् १८-१४, १८-१८

करिष्यति ३-३३

करिष्यसि २-३३, १८-६०

करिष्ये १८-७३

करुणः १२-१३

करोति ४-२०, ५-१०, ६-१, १३-३१

करोमि ५-८

करोषि ९-२७

कर्णः १-८

कर्णम् ११-३४

कर्तव्यम् ३-२२

कर्तव्यानि १८-६

कर्ता ३-२४, ३-२७, १८-१४, १८-१८, १८-१९, १८-२६, १८-२७, १८-२८

कर्तारम् ४-१३, १४-१९, १८-१६

कर्तुम् १-४५, २-१७, ३-२०, ९-२, १२-११, १६-२४, १८-६०

कर्तृत्वम् ५-१४

कर्म २-४९, ३-५, ३-८, ३-९, ३-१५, ३-१९, ३-२४, ४-९, ४-१५, ४-१६, ४-१८, ४-२१, ४-२३, ५-११, ६-१, ६-३, ७-२९, ८-१, १६-२४, १७-२७, १८-३, १८-८, १८-९,

१८-१०, १८-१५, १८-१८, १८-१९, १८-२३, १८-२४, १८-२५, १८-४३, १८-४४, १८-४७, १८-४८

कर्मचोदना १८-१८

कर्मजम् २-५१

कर्मजा ४-१२

कर्मजान् ४-३२

कर्मणः ३-१, ३-९, ४-१७, १४-१६, १८-७, १८-१२

कर्मणा ३-२०, १८-६०

कर्मणाम् ३-४, ४-१२, ५-१, १४-१२, १८-२

कर्मणि २-४७, ३-१, ३-२२, ३-२३, ३-२५, ४-१८, ४-२०, १४-९, १७-२६, १८-४५

कर्मफलत्यागः १२-१२

कर्मफलत्यागी १८-११

कर्मफलप्रेप्सुः १८-२७

कर्मफलम् ५-१२, ६-१

कर्मफलसंयोगम् ५-१४

कर्मफलहेतुः २-४७

कर्मफलासङ्गम् ४-२०

कर्मफले ४-१४

कर्मबन्धनः ३-९

कर्मबन्धनैः ९-२८

कर्मबन्धम् २-३९

कर्मभिः ३-३१, ४-१४

कर्मयोगः ५-२

कर्मयोगम् ३-७

कर्मयोगेन ३-३, १३-२४

कर्मसंज्ञितः ८-३

कर्मसङ्गिनाम् ३-२६

कर्मसङ्गिषु १४-१५

कर्मसङ्गेन १४-७

कर्मसङ्ग्रहः १८-१८

कर्मसन्न्यासात् ५-२

कर्मसमुद्भवः ३-१४

कर्मसु २-५०, ६-४, ६-१७, ९-९

कर्माखिलम् ४-३३

कर्माणि २-४८, ३-२७, ३-३०, ४-१४, ४-४१, ५-१०, ५-१४, ९-९, १२-६, १२-१०, १३-२९, १८-६, १८-११, १८-४१

कर्मानुबन्धीनि १५-२

कर्मिभ्यः ६-४६

कर्मेन्द्रियाणि ३-६

कर्मेन्द्रियैः ३-७

कर्षति १५-७

कर्षयन्तः १७-६

कलयताम् १०-३०

कलेवरम् ८-५, ८-६

कल्पक्षये ९-७

कल्पते २-१५, १४-२६, १८-५३

कल्पादौ ९-७

कल्याणकृत् ६-४०

कवयः ४-१६, १८-२

कविः १०-३७

कविम् ८-९

कवीनाम् १०-३७

कश्चन ३-१८, ६-२, ७-२६, ८-२७

कश्चित् २-१७, २-२९, ३-५, ३-१८, ६-४०, ७-३, १८-६९

कश्मलम् २-२

कस्मात् ११-३७

कस्यचित् ५-१५

का १-३६, २-२८, २-५४, १७-१

काङ्क्षति ५-३, १२-१७, १४-२२, १८-५४

काङ्क्षन्तः ४-१२

काङ्क्षितम् १-३३

काङ्क्षे १-३२

कामः २-६२, ३-३७, ७-११, १६-२१

कामकामाः ९-२१

कामकामी २-७०

कामकारतः १६-२३

कामकारेण ५-१२

कामक्रोधपरायणाः १६-१२

कामक्रोधवियुक्तानाम् ५-२६

कामक्रोधोद्भवम् ५-२३

कामधुक् १०-२८

कामभोगार्थम् १६-१२

कामभोगेषु १६-१६

कामम् १६-१०, १६-१८, १८-५३

कामरागबलान्विताः १७-५

कामरागविवर्जितम् ७-११

कामरूपम् ३-४३

कामरूपेण ३-३९

कामसङ्कल्पवर्जिताः ४-१९

कामहैतुकम् १६-८

कामाः २-७०

कामात् २-६२

कामात्मानः २-४३

कामान् २-५५, २-७१, ६-२४, ७-२२

कामेप्सुना १८-२४

कामैः ७-२०

कामोपभोगपरमाः १६-११

काम् ६-३७

काम्यानाम् १८-२

कायक्लेशभयात् १८-८

कायम् ११-४४

कायशिरोग्रीवम् ६-१३

कायेन ५-११

कारणम् ६-३, १३-२१

कारणानि १८-१३

कारयन् ५-१३

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः २-७

कार्यकारणकर्तृत्वे १३-२०

कार्यते ३-५

कार्यम् ३-१७, ३-१९, ६-१, १८-५, १८-९, १८-३१

कार्याकार्यव्यवस्थितौ १६-२४

कार्याकार्ये १८-३०

कार्ये १८-२२

कालः १०-३०, १०-३३, ११-३२

कालम् ८-२३

कालानलसन्निभानि ११-२५

काले ८-२३, १७-२०

कालेन ४-२, ४-३८

कालेषु ८-७, ८-२७

काशिराजः १-५

काश्यः १-१७

किञ्चन ३-२२

किञ्चित् ४-२०, ५-८, ६-२५, ७-७, १३-२६

किम् १-१, १-३२, १-३५, २-३६, २-५४, ३-१, ३-३३, ४-१६, ८-१, ९-३३, १०-४२, १४-२१, १६-८

किरीटिनम् ११-१७, ११-४६

किरीटी ११-३५

किल्बिषम् ४-२१, १८-४७

कीर्तयन्तः ९-१४

कीर्तिः १०-३४

कीर्तिम् २-३३

कुतः २-२, २-६६, ४-३१, ११-४३

कुन्तिभोजः १-५

कुन्तीपुत्रः १-१६

कुरु २-४८, ३-८, ४-१५, १२-११, १८-६३

कुरुक्षेत्रे १-१

कुरुते ३-२१, ४-३७

कुरुनन्दन २-४१, ६-४३, १४-१३

कुरुप्रवीर ११-४८

कुरुवृद्धः १-१२

कुरुश्रेष्ठ १०-१९

कुरुष्व ९-२७

कुरुसत्तम ४-३१

कुरून् १-२५

कुर्यात् ३-२५

कुर्याम् ३-२४

कुर्वन् ४-२१, ५-७, ५-१३, १२-१०, १८-४७

कुर्वन्ति ३-२५, ५-११

कुर्वाणः १८-५६

कुलक्षयकृतम् १-३८, १-३९

कुलक्षये १-४०

कुलघ्नानाम् १-४२, १-४३

कुलधर्माः १-४०, १-४३

कुलम् १-४०

कुलस्त्रियः १-४१

कुलस्य १-४२

कुले ६-४२

कुशले १८-१०

कुसुमाकरः १०-३५

कूटस्थः ६-८, १५-१६

कूटस्थम् १२-३

कूर्मः २-५८

कृतः ११-४२

कृतकृत्यः १५-२०

कृतनिश्चयः २-३७

कृतम् ४-१५, १७-२८, १८-२३

कृताञ्जलिः ११-१४, ११-३५

कृतान्ते १८-१३

कृतेन ३-१८

कृत्वा २-३८, ४-२२, ५-२७, ६-१२, ६-२५, १८-८, १८-६८

कृत्स्नकर्मकृत् ४-१८

कृत्स्नम् १-४०, ७-२९, ९-८, १०-४२, ११-७, ११-१३, १३-३३

कृत्स्नवत् १८-२२

कृत्स्नवित् ३-२९

कृत्स्नस्य ७-६

कृपः १-८

कृपणाः २-४९

कृपया १-२८, २-१

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यम् १८-४४

कृष्ण १-२८, १-३२, १-४१, ५-१, ६-३४, ६-३७, ६-३९, ११-४१, १७-१

कृष्णः ८-२५, १८-७८

कृष्णम् ११-३५

कृष्णात् १८-७५

के १२-१

केचित् ११-२१, ११-२७, १३-२४

केन ३-३६

केनचित् १२-१९

केवलम् ४-२१, १८-१६

केवलैः ५-११

केशव १-३१, २-५४, ३-१, १०-१४

केशवस्य ११-३५

केशवार्जुनयोः १८-७६

केशिनिषूदन १८-१

केषु १०-१७

कैः १-२२, १४-२१

को ११-३१

कौन्तेय २-१४, २-३७, २-६०, ३-९, ३-३९, ५-२२, ६-३५, ७-८, ८-६, ८-१६, ९-७, ९-१०, ९-२३, ९-२७, ९-३१, १३-१, १३-३१, १४-४, १४-७, १६-२०, १६-२२, १८-४८, १८-५०, १८-६०

कौन्तेयः १-२७

कौमारम् २-१३

कौशलम् २-५०

क्रतुः ९-१६

क्रियते १७-१८, १७-१९, १८-९, १८-२४
क्रियन्ते १७-२५
क्रियमाणानि ३-२७, १३-२९
क्रियाभिः ११-४८
क्रियाविशेषबहुलाम् २-४३
क्रूरान् १६-१९
क्रोधः २-६२, ३-३७, १६-४, १६-२१
क्रोधम् १६-१८, १८-५३
क्रोधात् २-६३
क्लेदयन्ति २-२३
क्लेशः १२-५
क्लैब्यम् २-३
क्वचित् १८-१२
क्षणम् ३-५
क्षत्रियस्य २-३१
क्षत्रियाः २-३२
क्षमा १०-४, १०-३४, १६-३
क्षमी १२-१३
क्षयम् १८-२५
क्षयाय १६-९
क्षरः ८-४, १५-१६
क्षरम् १५-१८
क्षात्रम् १८-४३
क्षान्तिः १३-७, १८-४२
क्षामये ११-४२
क्षिपामि १६-१९
क्षिप्रम् ४-१२, ९-३१
क्षीणकल्मषाः ५-२५
क्षीणे ९-२१
क्षुद्रम् २-३
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोः १३-२, १३-३४
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात् १३-२६
क्षेत्रज्ञः १३-१
क्षेत्रज्ञम् १३-२
क्षेत्रम् १३-१, १३-३, १३-६, १३-१८, १३-३३
क्षेत्री १३-३३
क्षेमतरम् १-४६

ख

खम् ७-४
खे ७-८

ग

गच्छ १८-६२
गच्छति ६-३७, ६-४०
गच्छन् ५-८
गच्छन्ति २-५१, ५-१७, ८-२४, १४-१८, १५-५
गजेन्द्राणाम् १०-२७
गतः ११-५१

गतरसम् १७-१०

गतव्यथः १२-१६

गतसङ्गस्य ४-२३

गतसन्देहः १८-७३

गताः ८-१५, १४-१, १५-४

गतागतम् ९-२१

गतासून् २-११

गतिः ४-१७, ९-१८, १२-५

गतिम् ६-३७, ६-४५, ७-१८, ८-१३, ८-२१, ९-३२, १३-२८, १६-२०, १६-२२, १६-२३

गती ८-२६

गत्वा १४-१५, १५-६

गदिनम् ११-१७, ११-४६

गन्तव्यम् ४-२४

गन्तासि २-५२

गन्धः ७-९

गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसङ्घाः ११-२२

गन्धर्वाणाम् १०-२६

गन्धान् १५-८

गमः २-३

गम्यते ५-५

गरीयः २-६

गरीयसे ११-३७

गरीयान् ११-४३

गर्भः ३-३८

गर्भम् १४-३

गवि ५-१८

गहना ४-१७

गाण्डीवम् १-३०

गात्राणि १-२९

गाम् १५-१३

गायत्री १०-३५

गिराम् १०-२५

गीतम् १३-४

गुडाकेश १०-२०, ११-७

गुडाकेशः २-९

गुडाकेशेन १-२४

गुणकर्मविभागयोः ३-२८

गुणकर्मविभागशः ४-१३

गुणकर्मसु ३-२९

गुणतः १८-२९

गुणप्रवृद्धाः १५-२

गुणभेदतः १८-१९

गुणभोक्तृ १३-१४

गुणमयी ७-१४

गुणमयैः ७-१३

गुणसङ्ख्याने १८-१९

गुणसङ्गः १३-२१

गुणसमुद्भवः ३-३७

गुणसम्मूढाः ३-२९

गुणाः ३-२८, १४-५, १४-२३

गुणातीतः १४-२५

गुणान् १३-१९, १३-२१, १४-२०, १४-२१, १४-२६

गुणान्वितम् १५-१०

गुणेभ्यः १४-१९

गुणेषु ३-२८

गुणैः ३-५, ३-२७, १३-२३, १४-२३, १८-४०, १८-४१

गुरुः ११-४३

गुरुणा ६-२२

गुरून् २-५

गुह्यतमम् ९-१, १५-२०

गुह्यतरम् १८-६३

गुह्यम् ११-१, १८-६८, १८-७५

गुह्यात् १८-६३

गुह्यानाम् १०-३८

गृणन्ति ११-२१

गृहीत्वा १५-८, १६-१०

गृह्णन् ५-९

गृह्णाति २-२२

गृह्यते ६-३५

गेहे ६-४१

गोविन्द १-३२

गोविन्दम् २-९

ग्रसमानः ११-३०

ग्रसिष्णु १३-१६

ग्राहान् १६-१०

ग्लानिः ४-७

घ

घातयति २-२१

घोरम् ११-४९, १७-५

घोरे ३-१

घोषः १-१९

घ्नतः १-३५

घ्राणम् १५-९

च

च १-१, १-४, १-५, १-६, १-८, १-९, १-११, १-१३, १-१४, १-१६, १-१७, १-१८, १-१९, १-२५, १-२७, १-२९, १-३०, १-३१, १-३२, १-३३, १-३४, १-३८, १-४२, १-४३, २-४, २-६, २-८, २-११, २-१२, २-१९, २-२३, २-२४, २-२६, २-२७, २-२९, २-३१, २-३२, २-३३, २-३४, २-३५, २-३६, २-४१, २-५२, २-५८, २-६६, ३-४, ३-८, ३-१७, ३-१८, ३-२२, ३-२४, ३-३८, ३-३९, ४-३, ४-५, ४-८, ४-९, ४-१७, ४-१८, ४-२२, ४-२७, ४-२८, ४-४०, ५-१, ५-२, ५-५, ५-१५, ५-१८, ५-२०, ५-२७, ६-१, ६-९, ६-१३, ६-१६, ६-२०, ६-२१, ६-२२, ६-२९, ६-३०, ६-३५, ६-४३, ६-४६, ७-४, ७-९, ७-११, ७-१२, ७-१६, ७-१७, ७-२२, ७-२६, ७-२९, ७-३०, ८-१, ८-२, ८-४, ८-५, ८-७, ८-१०, ८-१२, ८-२३,

८-२८, ९-४, ९-५, ९-९, ९-१२, ९-१४, ९-१५, ९-१७, ९-१९, ९-२४, ९-२९, १०-२, १०-३, १०-४, १०-७, १०-९, १०-१३, १०-१७, १०-१८, १०-२०, १०-२२, १०-२३, १०-२४, १०-२६, १०-२७, १०-२८, १०-२९, १०-३०, १०-३१, १०-३२, १०-३३, १०-३४, १०-३८, १०-३९, ११-२, ११-५, ११-७, ११-१५, ११-१७, ११-२०, ११-२२, ११-२४, ११-२५, ११-२६, ११-३४, ११-३६, ११-३७, ११-३८, ११-३९, ११-४२, ११-४३, ११-४५, ११-४८, ११-४९, ११-५०, ११-५३, ११-५४, १२-१, १२-३, १२-१३, १२-१५, १२-१८, १३-२, १३-३, १३-४, १३-५, १३-८, १३-९, १३-१०, १३-१४, १३-१५, १३-१६, १३-१८, १३-१९, १३-२२, १३-२३, १३-२४, १३-२५, १३-२९, १३-३०, १३-३४, १४-२, १४-६, १४-१०, १४-१३, १४-१७, १४-१९, १४-२१, १४-२२, १४-२६, १४-२७, १५-२, १५-३, १५-४, १५-८, १५-९, १५-११, १५-१२, १५-१३, १५-१५, १५-१६, १५-१८, १५-२०, १६-१, १६-४, १६-६, १६-७, १६-११, १६-१४, १६-१८, १७-२, १७-४, १७-६, १७-१०, १७-१२, १७-१४, १७-१५, १७-१८, १७-२०, १७-२१, १७-२२, १७-२३, १७-२५, १७-२६, १७-२७, १७-२८, १८-१, १८-३, १८-५, १८-६, १८-९, १८-१२, १८-१४, १८-१९, १८-२२, १८-२५, १८-२८, १८-२९, १८-३०, १८-३१, १८-३२, १८-३५, १८-३६, १८-३९, १८-४१, १८-४२, १८-४३, १८-५१, १८-५५, १८-६७, १८-६९, १८-७०, १८-७१, १८-७४, १८-७६, १८-७७

चक्रम् ३-१६

चक्रहस्तम् ११-४६

चक्रिणम् ११-१७

चक्षुः ५-२७, ११-८, १५-९

चञ्चलत्वात् ६-३३

चञ्चलम् ६-२६, ६-३४

चतुर्भुजेन ११-४६

चतुर्विधम् १५-१४

चतुर्विधाः ७-१६

चत्वारः १०-६

चन्द्रमसि १५-१२

चमूम् १-३

चरताम् २-६७

चरति २-७१, ३-३६

चरन् २-६४

चरन्ति ८-११

चरम् १३-१५

चराचरम् १०-३९

चराचरस्य ११-४३

चलति ६-२१

चलम् ६-३५, १७-१८

चलितमानसः ६-३७

चातुर्वर्ण्यम् ४-१३

चान्द्रमसम् ८-२५

चापम् १-४७

चिकीर्षुः ३-२५

चित्तम् ६-१८, ६-२०, १२-९

चित्ररथः १०-२६

चिन्तयन्तः ९-२२

चिन्तयेत् ६-२५

चिन्ताम् १६-११

चिन्त्यः १०-१७

चिरात् १२-७

चूर्णितैः ११-२७

चेकितानः १-५

चेतना १०-२२, १३-६

चेतसा ८-८, १८-५७, १८-७२

चेत् २-३३, ३-१, ३-२४, ४-३६, ९-३०, १८-५८

चेष्टते ३-३३

चेष्टाः १८-१४

चैलाजिनकुशोत्तरम् ६-११

च्यवन्ति ९-२४

छ

छन्दसाम् १०-३५

छन्दांसि १५-१

छन्दोभिः १३-४

छलयताम् १०-३६

छित्त्वा ४-४२, १५-३

छिन्दन्ति २-२३

छिन्नद्वैधाः ५-२५

छिन्नसंशयः १८-१०

छिन्नाभ्रम् ६-३८

छेत्ता ६-३९

छेत्तुम् ६-३९

ज

जगतः ७-६, ८-२६, १६-९

जगतो ९-१७

जगत् ७-५, ७-१३, ९-४, ९-१०, १०-४२, ११-७, ११-१३, ११-३०, ११-३६, १५-१२, १६-८

जगत्पते १०-१५

जगन्निवास ११-२५, ११-३७, ११-४५

जघन्यगुणवृत्तिस्थाः १४-१८

जनः ३-२१

जनकादयः ३-२०

जनयेत् ३-२६

जनसंसदि १३-१०

जनाः ७-१६, ८-१७, ८-२४, ९-२२, १६-७, १७-४, १७-५

जनाधिपाः २-१२

जनानाम् ७-२८

जनार्दन १-३६, १-३९, १-४४, ३-१, १०-१८, ११-५१

जन्तवः ५-१५

जन्म २-२७, ४-४, ४-९, ६-४२, ८-१५, ८-१६

जन्मकर्मफलप्रदाम् २-४३

जन्मनाम् ७-१९

जन्मनि १६-२०

जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः २-५१
जन्ममृत्युजरादुःखैः १४-२०
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् १३-८
जन्मानि ४-५
जपयज्ञः १०-२५
जयः १०-३६
जयद्रथम् ११-३४
जयाजयौ २-३८
जयेम २-६
जयेयुः २-६
जरा २-१३
जरामरणमोक्षाय ७-२९
जहाति २-५०
जहि ३-४३, ११-३४
जागर्ति २-६९
जाग्रतः ६-१६
जाग्रति २-६९
जातस्य २-२७
जाताः १०-६
जातिधर्माः १-४३
जातु २-१२, ३-५, ३-२३
जानन् ८-२७
जानाति १५-१९
जाने ११-२५
जायते १-२९, १-४१, २-२०, १४-१५
जायन्ते १४-१२, १४-१३
जाह्नवी १०-३१
जिगीषताम् १०-३८
जिघ्रन् ५-८
जिजीविषामः २-६
जिज्ञासुः ६-४४, ७-१६
जितः ५-१९, ६-६
जितसङ्गदोषाः १५-५
जितात्मनः ६-७
जितात्मा १८-४९
जितेन्द्रियः ५-७
जित्वा २-३७, ११-३३
जीर्णानि २-२२
जीवति ३-१६
जीवनम् ७-९
जीवभूतः १५-७
जीवभूताम् ७-५
जीवलोके १५-७
जीवितेन १-३२
जुहोषि ९-२७
जुह्वति ४-२६, ४-२७, ४-२९, ४-३०
जेतासि ११-३४
जोषयेत् ३-२६
ज्ञातव्यम् ७-२
ज्ञातुम् ११-५४

ज्ञातेन १०-४२

ज्ञात्वा ४-१५, ४-१६, ४-३२, ४-३५, ५-२९, ७-२, ९-१, ९-१३, १३-१२, १४-१, १६-२४, १८-५५

ज्ञानगम्यम् १३-१७

ज्ञानचक्षुषः १५-१०

ज्ञानचक्षुषा १३-३४

ज्ञानतपसा ४-१०

ज्ञानदीपिते ४-२७

ज्ञानदीपेन १०-११

ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ५-१७

ज्ञानप्लवेन ४-३६

ज्ञानम् ३-३९, ३-४०, ४-३४, ४-३९, ५-१५, ५-१६, ७-२, ९-१, १०-४, १०-३८, १२-१२, १३-२, १३-११, १३-१७, १३-१८, १४-१, १४-२, १४-९, १४-११, १४-१७, १५-१५, १८-१८, १८-१९, १८-२०, १८-२१, १८-४२, १८-६३

ज्ञानयज्ञः ४-३३

ज्ञानयज्ञेन ९-१५, १८-७०

ज्ञानयोगव्यवस्थितिः १६-१

ज्ञानयोगेन ३-३

ज्ञानवताम् १०-३८

ज्ञानवान् ३-३३, ७-१९

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा ६-८

ज्ञानविज्ञाननाशनम् ३-४१

ज्ञानसङ्गेन १४-६

ज्ञानसञ्छिन्नसंशयम् ४-४१

ज्ञानस्य १८-५०

ज्ञानाग्निः ४-३७

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणम् ४-१९

ज्ञानात् १२-१२

ज्ञानानाम् १४-१

ज्ञानावस्थितचेतसः ४-२३

ज्ञानासिना ४-४२

ज्ञानिनः ३-३९, ४-३४, ७-१७

ज्ञानिभ्यः ६-४६

ज्ञानी ७-१६, ७-१७, ७-१८

ज्ञाने ४-३३

ज्ञानेन ४-३८, ५-१६

ज्ञास्यसि ७-१

ज्ञेयः ५-३, ८-२

ज्ञेयम् १-३९, १३-१२, १३-१६, १३-१७, १३-१८, १८-१८

ज्यायः ३-८

ज्यायसी ३-१

ज्योतिः ८-२४, ८-२५, १३-१७

ज्योतिषाम् १०-२१, १३-१७

ज्वलद्भिः ११-३०

ज्वलनम् ११-२९

झ

झषाणाम् १०-३१

त

ततः १-१३, १-१४, २-३३, २-३६, २-३८, ६-२२, ६-२६, ६-४३, ६-४५, ७-२२, ११-४, ११-९, ११-१४, ११-४०, १२-९, १२-११, १३-२८, १३-३०, १४-३, १५-४, १६-२०, १६-२२, १८-५५, १८-६४

ततम् २-१७, ८-२२, ९-४, ११-३८, १८-४६

तत् १-१०, १-४६, २-७, २-१७, २-५७, २-६७, ३-१, ३-२, ३-९, ३-२१, ४-१६, ४-३४, ४-३८, ५-१, ५-५, ५-१६, ५-१७, ६-२१, ७-१, ७-२३, ७-२९, ८-१, ८-११, ८-२१, ८-२८, ९-२६, ९-२७, १०-३९, १०-४१, ११-४, ११-३७, ११-४२, ११-४५, ११-४९, १३-२, १३-३, १३-१२, १३-१३, १३-१५, १३-१६, १३-१७, १३-२६, १४-७, १४-८, १५-४, १५-५, १५-६, १५-१२, १७-१७, १७-१८, १७-१९, १७-२०, १७-२१, १७-२२, १७-२३, १७-२५, १७-२८, १८-५, १८-२०, १८-२१, १८-२२, १८-२३, १८-२४, १८-२५, १८-३७, १८-३८, १८-३९, १८-४०, १८-४५, १८-५५, १८-६०, १८-६२, १८-७७

तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् १३-११

तत्त्वतः ४-९, ६-२१, ७-३, १०-७, १८-५५

तत्त्वदर्शिनः ४-३४

तत्त्वदर्शिभिः २-१६

तत्त्वम् १८-१

तत्त्ववित् ३-२८, ५-८

तत्त्वेन ९-२४, ११-५४

तत्परः ४-३९

तत्र १-२६, २-१३, २-२८, ६-१२, ६-४३, ८-१८, ८-२४, ८-२५, ११-१३, १४-६, १८-४, १८-१६, १८-७८

तथा १-८, १-२६, १-३४, २-१, २-१३, २-२२, २-२६, २-२९, ३-२५, ३-३८, ४-११, ४-२८, ४-२९, ४-३७, ५-२४, ६-७, ७-६, ८-२५, ९-६, ९-३२, ९-३३, १०-६, १०-१३, १०-३५, ११-६, ११-१५, ११-२३, ११-२६, ११-२८, ११-२९, ११-३४, ११-४६, ११-५०, १२-१८, १३-१८, १३-२९, १३-३२, १३-३३, १४-१०, १४-१५, १५-३, १६-२१, १७-७, १७-२६, १८-१४, १८-५०, १८-६३

तदर्थीयम् १७-२७

तदा १-२, १-२१, २-५२, २-५३, २-५५, ४-७, ६-४, ६-१८, ११-१३, १३-३०, १४-११, १४-१४

तद्भावभावितः ८-६

तद्वत् २-७०

तद्विदः १३-१

तनुम् ७-२१, ९-११

तपः ७-९, १०-५, १६-१, १७-५, १७-७, १७-१४, १७-१५, १७-१६, १७-१७, १७-१८, १७-१९, १७-२८, १८-५, १८-४२

तपःसु ८-२८

तपन्तम् ११-१९

तपसा ११-५३

तपसि १७-२७

तपस्यसि ९-२७

तपस्विभ्यः ६-४६

तपस्विषु ७-९

तपामि ९-१९

तपोभिः ११-४८

तपोयज्ञाः ४-२८

तप्तम् १७-१७, १७-२८

तप्यन्ते १७-५

तमः १०-११, १४-५, १४-८, १४-९, १४-१०, १७-१

तमसः ८-९, १३-१७, १४-१६, १४-१७

तमसा १८-३२

तमसि १४-१३, १४-१५

तमोद्वारैः १६-२२

तम् २-१, २-१०, ४-१९, ६-२, ६-२३, ६-४३, ७-२०, ८-६, ८-१०, ८-२१, ८-२३, ९-२१, १०-१०, १३-१, १५-१, १५-४, १७-१२, १८-४६, १८-६२

तया २-४४, ७-२२

तयोः ३-३४, ५-२

तरन्ति ७-१४

तरिष्यसि १८-५८

तव १-३, २-३६, ४-५, १०-४२, ११-१५, ११-१६, ११-२०, ११-२८, ११-२९, ११-३०, ११-३१, ११-३६, ११-४१, ११-४७, ११-५१, १८-७३

तस्मात् २-१८, २-२५, २-२७, २-३०, २-३७, २-५०, २-६८, ३-१५, ३-१९, ३-४१, ४-१५, ४-४२, ५-१९, ६-४६, ८-७, ८-२०, ८-२७, ११-३३, ११-४४, १६-२१, १६-२४, १७-२४, १८-६९

तस्मान् १-३७

तस्मिन् १४-३

तस्य १-१२, २-५७, २-५८, २-६१, २-६८, ३-१७, ३-१८, ४-१३, ६-३, ६-६, ६-३०, ६-३४, ६-४०, ७-२१, ८-१४, ११-१२, १५-२, १८-७, १८-१५

तस्याः ७-२२

तस्याम् २-६९

तात ६-४०

तानि २-६१, ४-५, ९-७, ९-९, १८-१९

तान् १-७, १-२७, २-१४, ३-२९, ३-३२, ४-११, ४-३२, ७-१२, ७-२२, १६-१९, १७-६

तामसः १८-७, १८-२८

तामसप्रियम् १७-१०

तामसम् १७-१३, १७-१९, १७-२२, १८-२२, १८-२५, १८-३९

तामसाः ७-१२, १४-१८, १७-४

तामसी १७-२, १८-३२, १८-३५

ताम् ७-२१, १७-२

तावान् २-४६

तासाम् १४-४

तितिक्षस्व २-१४

तिष्ठति ३-५, १३-१३, १८-६१

तिष्ठन्तम् १३-२७

तिष्ठन्ति १४-१८

तिष्ठसि १०-१६

तु १-२, १-७, १-१०, २-५, २-१२, २-१४, २-१६, २-१७, २-३९, २-६४, ३-७, ३-१३, ३-१७, ३-२८, ३-३२, ३-४२, ५-२, ५-६, ५-१४, ५-१६, ६-६, ६-१६, ६-३५, ६-३६, ६-४५, ७-५, ७-१२, ७-१८, ७-२३, ७-२६, ७-२८, ८-१६, ८-२०, ८-२२, ८-२३, ९-१, ९-१३, ९-२४, ९-२९, १०-४०, ११-८, ११-५४, १२-३, १२-६, १२-२०, १३-२५, १४-८, १४-९, १४-१४, १४-१६, १५-१७, १७-१, १७-७, १७-१२, १७-२१, १८-६, १८-७, १८-११, १८-१२, १८-१६, १८-२१, १८-२२, १८-२४, १८-३४, १८-३६

तुमुलः १-१३, १-१९

तुल्यः १४-२५

तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः १४-२४

तुल्यनिन्दास्तुतिः १२-१९

तुल्यप्रियाप्रियः १४-२४

तुष्टः २-५५

तुष्टिः १०-५

तुष्यति ६-२०

तुष्यन्ति १०-९

तूष्णीम् २-९

तृप्तिः १०-१८

तृष्णासङ्गसमुद्भवम् १४-७

ते १-७, १-३३, २-६, २-७, २-३४, २-३९, २-४७, २-५२, २-५३, ३-१, ३-८, ३-११, ३-१३, ३-३१, ४-३, ४-१६, ४-३४, ५-१९, ५-२२, ७-२, ७-१२, ७-१४, ७-२८, ७-२९, ७-३०, ८-११, ८-१७, ९-१, ९-२०, ९-२१, ९-२३, ९-२४, ९-२९, ९-३२, १०-१, १०-१०, १०-१४, १०-१९, ११-३, ११-८, ११-२३, ११-२५, ११-२७, ११-३१, ११-३७, ११-३९, ११-४०, ११-४९, १२-२, १२-४, १२-२०, १३-२५, १३-३४, १६-८, १६-१७, १६-२४, १८-५९, १८-६३, १८-६४, १८-६५, १८-६७, १८-७२

तेजः ७-९, ७-१०, १०-३६, १०-४१, १५-१२, १६-३, १८-४३

तेजस्विनाम् ७-१०, १०-३६

तेजोभिः ११-३०

तेजोमयम् ११-४७

तेजोराशिम् ११-१७

तेन ३-३८, ४-२४, ५-१५, ६-४४, ११-१, ११-४६, १७-२३, १८-७०

तेषाम् ५-१६, ७-१७, ७-२३, ९-२२, १०-१०, १०-११, १२-१, १२-५, १२-७, १७-१, १७-७

तेषु २-६२, ५-२२, ७-१२, ९-४, ९-९, ९-२९, १६-७

तैः ३-१२, ५-१९, ७-२०

तोयम् ९-२६

तौ २-१९, ३-३४

त्यक्तजीविताः १-९

त्यक्तसर्वपरिग्रहः ४-२१

त्यक्तुम् १८-११

त्यक्त्वा १-३३, २-३, २-४८, २-५१, ४-९, ४-२०, ५-१०, ५-११, ५-१२, ६-२४, १८-६, १८-९, १८-५१

त्यजति ८-६

त्यजन् ८-१३

त्यजेत् १६-२१, १८-८, १८-४८

त्यागः १६-२, १८-४, १८-९

त्यागफलम् १८-८

त्यागम् १८-२, १८-८

त्यागस्य १८-१

त्यागात् १२-१२

त्यागी १८-१०, १८-११

त्यागे १८-४

त्याज्यम् १८-३, १८-५

त्रयम् १६-२१

त्रयीधर्मम् ९-२१

त्रायते २-४०

त्रिधा १८-१९

त्रिभिः ७-१३, १६-२२, १८-४०

त्रिविधः १७-७, १७-२३, १८-४, १८-१८

त्रिविधम् १६-२१, १७-१७, १८-१२, १८-२९, १८-३६

त्रिविधा १७-२, १८-१८

त्रिषु ३-२२

त्रीन् १४-२०, १४-२१

त्रैगुण्यविषयाः २-४५

त्रैलोक्यराज्यस्य १-३५

त्रैविद्याः ९-२०

त्वक् १-३०

त्वत् ६-३९, ११-४७, ११-४८, १८-७३

त्वत्तः ११-२

त्वत्समः ११-४३

त्वम् २-११, २-१२, २-२६, २-२७, २-३०, २-३३, २-३५, ३-८, ३-४१, ४-४, ४-५, ४-१५, १०-१५, १०-१६, १०-४१, ११-३, ११-४, ११-१८, ११-३३, ११-३४, ११-३७, ११-३८, ११-३९, ११-४०, ११-४३, ११-४९, १८-५८

त्वया ६-३३, ११-१, ११-२०, ११-३८, १८-७२

त्वयि २-३

त्वरमाणाः ११-२७

त्वा २-२, १८-६६

त्वाम् २-७, २-३५, १०-१३, १०-१७, ११-१६, ११-१७, ११-१९, ११-२१, ११-२२, ११-२४, ११-२६, ११-३२, ११-४२, ११-४४, ११-४६, १२-१, १८-५९

द

दंष्ट्राकरालानि ११-२५, ११-२७

दक्षः १२-१६

दक्षिणायनम् ८-२५

दण्डः १०-३८

दत्तम् १७-२८

दत्तान् ३-१२

ददामि १०-१०, ११-८

ददासि ९-२७

दधामि १४-३

दध्मुः १-१८

दध्मौ १-१२, १-१५

दमः १०-४, १६-१, १८-४२

दमयताम् १०-३८

दम्भः १६-४

दम्भमानमदान्विताः १६-१०

दम्भार्थम् १७-१२

दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः १७-५

दम्भेन १६-१७, १७-१८

दया १६-२

दर्पः १६-४

दर्पम् १६-१८, १८-५३

दर्शनकाङ्क्षिणः ११-५२

दर्शय ११-४, ११-४५

दर्शयामास ११-९, ११-५०

दर्शितम् ११-४७

दश १३-५

दशनान्तरेषु ११-२७

दहति २-२३

दाक्ष्यम् १८-४३

दातव्यम् १७-२०

दानक्रियाः १७-२५

दानम् १०-५, १६-१, १७-७, १७-२०, १७-२१, १७-२२, १८-५, १८-४३

दानवाः १०-१४

दाने १७-२७

दानेन ११-५३

दानेषु ८-२८

दानैः ११-४८

दास्यन्ते ३-१२

दास्यामि १६-१५

दिवि ९-२०, ११-१२, १८-४०

दिव्यगन्धानुलेपनम् ११-११

दिव्यमाल्याम्बरधरम् ११-११

दिव्यम् ४-९, ८-८, ८-१०, १०-१२, ११-८

दिव्याः १०-१६, १०-१९

दिव्यानाम् १०-४०

दिव्यानि ११-५

दिव्यानेकोद्यतायुधम् ११-१०

दिव्यान् ९-२०, ११-१५

दिव्यौ १-१४

दिशः ६-१३, ११-२०, ११-२५, ११-३६

दीपः ६-१९

दीप्तमनेकवर्णम् ११-२४

दीप्तविशालनेत्रम् ११-२४

दीप्तहुताशवक्त्रम् ११-१९

दीप्तानलार्कद्युतिम् ११-१७

दीप्तिमन्तम् ११-१७

दीयते १७-२०, १७-२१, १७-२२

दीर्घसूत्री १८-२८

दुःखतरम् २-३६

दुःखम् ५-६, ६-३२, १०-४, १२-५, १३-६, १४-१६, १८-८

दुःखयोनयः ५-२२

दुःखशोकामयप्रदाः १७-९

दुःखसंयोगवियोगम् ६-२३

दुःखहा ६-१७

दुःखान्तम् १८-३६

दुःखालयम् ८-१५

दुःखेन ६-२२

दुःखेषु २-५६

दुरत्यया ७-१४

दुरासदम् ३-४३

दुर्गतिम् ६-४०

दुर्निग्रहम् ६-३५

दुर्निरीक्ष्यम् ११-१७

दुर्बुद्धेः १-२३

दुर्मतिः १८-१६

दुर्मेधा १८-३५

दुर्योधनः १-२

दुर्लभतरम् ६-४२

दुष्कृताम् ४-८

दुष्कृतिनः ७-१५

दुष्टासु १-४१

दुष्पूरम् १६-१०

दुष्पूरेण ३-३९

दुष्प्रापः ६-३६

दूरस्थम् १३-१५

दूरेण २-४९

दृढनिश्चयः १२-१४

दृढम् ६-३४, १८-६४

दृढव्रताः ७-२८, ९-१४

दृढेन १५-३

दृष्टः २-१६

दृष्टपूर्वम् ११-४७

दृष्टवान् ११-५२, ११-५३

दृष्टिम् १६-९

दृष्ट्वा १-२, १-२०, १-२८, २-५९, ११-२०, ११-२३, ११-२४, ११-२५, ११-४५, ११-४९, ११-५१

देव ११-१५, ११-४४, ११-४५

देवताः ४-१२

देवदत्तम् १-१५

देवदेव १०-१५

देवदेवस्य ११-१३

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनम् १७-१४

देवभोगान् ९-२०

देवम् ११-११, ११-१४

देवयजः ७-२३

देवर्षिः १०-१३

देवर्षीणाम् १०-२६

देवलः १०-१३

देववर ११-३१

देवव्रताः ९-२५

देवाः ३-११, ३-१२, १०-१४, ११-५२

देवानाम् १०-२, १०-२२

देवान् ३-११, ७-२३, ९-२५, ११-१५, १७-४

देवेश ११-२५, ११-३७, ११-४५

देवेषु १८-४०

देशे ६-११, १७-२०

देहभृता १८-११

देहभृताम् ८-४

देहभृत् १४-१४

देहम् ४-९, ८-१३, १५-१४

देहवद्भिः १२-५

देहसमुद्भवान् १४-२०

देहाः २-१८

देहान्तरप्राप्तिः २-१३

देहिनः २-१३, २-५९

देहिनम् ३-४०, १४-५, १४-७

देहिनाम् १७-२

देही २-२२, २-३०, ५-१३, १४-२०

देहे २-१३, २-३०, ८-२, ८-४, ११-७, ११-१५, १३-२२, १३-३२, १४-५, १४-११

दैत्यानाम् १०-३०

दैवः १६-६

दैवम् ४-२५, १८-१४

दैवी ७-१४, १६-५

दैवीम् ९-१३, १६-३, १६-५

दोषम् १-३८, १-३९

दोषवत् १८-३

दोषेण १८-४८

दोषैः १-४३

द्यावापृथिव्योः ११-२०

द्यूतम् १०-३६

द्रक्ष्यसि ४-३५

द्रवन्ति ११-२८, ११-३६

द्रव्यमयात् ४-३३

द्रव्ययज्ञाः ४-२८

द्रष्टा १४-१९

द्रष्टुम् ११-३, ११-४, ११-७, ११-८, ११-४६, ११-४८, ११-५३, ११-५४

द्रुपदः १-४, १-१८

द्रुपदपुत्रेण १-३

द्रोणः ११-२६

द्रोणम् २-४, ११-३४

द्रौपदेयाः १-६, १-१८

द्वन्द्वः १०-३३

द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः ७-२८

द्वन्द्वमोहेन ७-२७

द्वन्द्वातीतः ४-२२

द्वन्द्वैः १५-५

द्वारम् १६-२१

द्विजोत्तम १-७

द्विविधा ३-३

द्विषतः १६-१९

द्वेषः १३-६

द्वेष्टि २-५७, ५-३, १२-१७, १४-२२, १८-१०

द्वेष्यः ९-२९

द्वौ १५-१६, १६-६

ध

धनञ्जय २-४८, २-४९, ४-४१, ७-७, ९-९, १२-९, १८-२९, १८-७२

धनञ्जयः १-१५, १०-३७, ११-१४

धनमानमदान्विताः १६-१७

धनम् १६-१३

धनानि १-३३

धनुः १-२०

धनुर्धरः १८-७८

धर्मकामार्थान् १८-३४

धर्मक्षेत्रे १-१

धर्मम् १८-३१, १८-३२

धर्मसंस्थापनार्थाय ४-८

धर्मसम्मूढचेताः २-७

धर्मस्य २-४०, ४-७, ९-३, १४-२७

धर्मात्मा ९-३१

धर्माविरुद्धः ७-११

धर्मे १-४०

धर्म्यम् २-३३, ९-२, १८-७०

धर्म्यात् २-३१

धर्म्यामृतम् १२-२०

धाता ९-१७, १०-३३

धातारम् ८-९

धाम ८-२१, १०-१२, ११-३८, १५-६

धारयते १८-३३, १८-३४

धारयन् ५-९, ६-१३

धारयामि १५-१३

धार्तराष्ट्रस्य १-२३

धार्तराष्ट्राः १-४६, २-६

धार्तराष्ट्राणाम् १-१९

धार्तराष्ट्रान् १-२०, १-३६, १-३७

धार्यते ७-५

धीमता १-३

धीमताम् ६-४२

धीरः २-१३, १४-२४

धीरम् २-१५

धूमः ८-२५

धूमेन ३-३८, १८-४८

धृतराष्ट्रस्य ११-२६

धृतिः १०-३४, १३-६, १६-३, १८-३३, १८-३४, १८-३५, १८-४३

धृतिगृहीतया ६-२५

धृतिम् ११-२४

धृतेः १८-२९

धृत्या १८-३३, १८-३४, १८-५१

धृत्युत्साहसमन्वितः १८-२६

धृष्टकेतुः १-५

धृष्टद्युम्नः १-१७

धेनूनाम् १०-२८

ध्यानम् १२-१२

ध्यानयोगपरः १८-५२

ध्यानात् १२-१२

ध्यानेन १३-२४

ध्यायतः २-६२

ध्यायन्तः १२-६

ध्रुवः २-२७

ध्रुवम् २-२७, १२-३

ध्रुवा १८-७८

न

न १-३०, १-३१, १-३२, १-३५, १-३७, १-३८, १-३९, २-३, २-६, २-८, २-९, २-११, २-१२, २-१३, २-१५, २-१६, २-१७, २-१९, २-२०, २-२३, २-२५, २-२६, २-२७, २-२९, २-३०, २-३१, २-३३, २-३८, २-४०, २-४२, २-४४, २-५७, २-६६, २-७०, २-७२, ३-४, ३-५, ३-८, ३-१६, ३-१७, ३-१८, ३-२२, ३-२३, ३-२४, ३-२६, ३-२८, ३-२९, ३-३२, ३-३४, ४-५, ४-९, ४-१४, ४-२०, ४-२१, ४-२२, ४-३५, ४-३८, ४-४०, ४-४१, ५-३, ५-४, ५-७, ५-८, ५-१०, ५-१३, ५-१४, ५-१५, ५-२०, ५-२२, ६-१, ६-२, ६-४, ६-५, ६-११, ६-१६, ६-१९, ६-२१, ६-२२, ६-२५, ६-३०, ६-३३, ६-३८, ६-३९, ६-४०, ७-२, ७-७, ७-१२, ७-१३, ७-१५, ७-२५, ७-२६, ८-५, ८-८, ८-१५, ८-१६, ८-२०, ८-२१, ८-२७, ९-४, ९-५, ९-९, ९-२४, ९-२९, ९-३१, १०-२, १०-७, १०-१४, १०-१८, १०-१९, १०-३९, १०-४०, ११-८, ११-१६, ११-२४, ११-२५, ११-३१, ११-३२, ११-३७, ११-४३, ११-४७, ११-४८, ११-५३, १२-७, १२-८, १२-९, १२-१५, १२-१७, १३-१२, १३-२३, १३-२८, १३-३१, १३-३२, १४-२, १४-१९, १४-२२, १४-२३, १५-३, १५-४, १५-६, १५-१०, १५-११, १६-३, १६-७, १६-२३, १७-२८, १८-३, १८-५, १८-७, १८-८, १८-१०, १८-११, १८-१२, १८-१६, १८-१७, १८-३५, १८-४०, १८-४७, १८-४८, १८-५४, १८-५८, १८-५९, १८-६०, १८-६७, १८-६९

नः १-३२, १-३३, १-३६, २-६

नकुलः १-१६

नक्षत्राणाम् १०-२१

नचिरेण ५-६

नदीनाम् ११-२८

नभः १-१९

नभःस्पृशम् ११-२४

नमः ११-३१, ११-३९, ११-४०

नमस्कुरु ९-३४, १८-६५

नमस्कृत्वा ११-३५

नमस्यन्तः ९-१४

नमस्यन्ति ११-३६

नमेरन् ११-३७

नयेत् ६-२६

नरः २-२२, ५-२३, १२-१९, १६-२२, १८-१५, १८-४५, १८-७१

नरकस्य १६-२१

नरकाय १-४२

नरके १-४४, १६-१६

नरपुङ्गवः १-५

नरलोकवीराः ११-२८

नराणाम् १०-२७

नराधमाः ७-१५

नराधमान् १६-१९

नराधिपम् १०-२७

नरैः १७-१७

नवद्वारे ५-१३

नवानि २-२२

नश्यति ६-३८

नश्यत्सु ८-२०

नष्टः ४-२, १८-७३

नष्टात्मानः १६-९

नष्टान् ३-३२

नष्टे १-४०

नागानाम् १०-२९

नानाभावान् १८-२१

नानावर्णाकृतीनि ११-५

नानाविधानि ११-५

नानाशस्त्रप्रहरणाः १-९

नामयज्ञैः १६-१७

नायकाः १-७

नायम् ४-३१

नारदः १०-१३, १०-२६

नारीणाम् १०-३४

नावम् २-६७

नाशनम् १६-२१

नाशयामि १०-११

नाशाय ११-२९

नाशितम् ५-१६

नासाभ्यन्तरचारिणौ ५-२७

नासिकाग्रम् ६-१३

निःश्रेयसकरौ ५-२

निःस्पृहः २-७१, ६-१८

निगच्छति ९-३१, १८-३६

निगृहीतानि २-६८

निगृह्णामि ९-१९

निग्रहः ३-३३

निग्रहम् ६-३४

नित्यः २-२०, २-२४

नित्यजातम् २-२६

नित्यतृप्तः ४-२०

नित्यम् २-२१, २-२६, २-३०, ३-१५, ३-३१, ९-६, १०-९, ११-५२, १३-९, १८-५२

नित्ययुक्तः ७-१७

नित्ययुक्तस्य ८-१४

नित्ययुक्ताः ९-१४, १२-२

नित्यवैरिणा ३-३९

नित्यशः ८-१४

नित्यसत्त्वस्थः २-४५

नित्यसन्न्यासी ५-३

नित्यस्य २-१८

नित्याभियुक्तानाम् ९-२२

निद्रालस्यप्रमादोत्थम् १८-३९

निधनम् ३-३५

निधानम् ९-१८, ११-१८, ११-३८

निन्दन्तः २-३६

निबद्धः १८-६०

निबध्नन्ति ४-४१, ९-९, १४-५

निबध्नाति १४-७, १४-८

निबध्यते ४-२२, ५-१२, १८-१७

निबन्धाय १६-५

निबोध १-७, १८-१३, १८-५०

निमित्तमात्रम् ११-३३

निमित्तानि १-३१

निमिषन् ५-९

नियतमानसः ६-१५

नियतम् ३-८, १८-९, १८-२३

नियतस्य १८-७

नियताः ७-२०

नियतात्मभिः ८-२

नियताहाराः ४-३०

नियमम् ७-२०

नियम्य ३-७, ३-४१, ६-२६, १८-५१

नियोक्ष्यति १८-५९

नियोजयसि ३-१

नियोजितः ३-३६

निरग्निः ६-१

निरहङ्कारः २-७१, १२-१३

निराशीः ३-३०, ४-२१, ६-१०

निराश्रयः ४-२०

निराहारस्य २-५९

निरीक्षे १-२२

निरुद्धम् ६-२०

निरुध्य ८-१२

निर्गुणत्वात् १३-३१

निर्गुणम् १३-१४
निर्देशः १७-२३
निर्दोषम् ५-१९
निर्द्वन्द्वः २-४५, ५-३
निर्ममः २-७१, ३-३०, १२-१३, १८-५३
निर्मलत्वात् १४-६
निर्मलम् १४-१६
निर्मानमोहाः १५-५
निर्योगक्षेमः २-४५
निर्वाणपरमाम् ६-१५
निर्विकारः १८-२६
निर्वेदम् २-५२
निर्वैरः ११-५५
निवर्तते २-५९, ८-२५
निवर्तन्ति १५-४
निवर्तन्ते ८-२१, ९-३, १५-६
निवर्तितुम् १-३९
निवसिष्यसि १२-८
निवातस्थः ६-१९
निवासः ९-१८
निवृत्तानि १४-२२
निवृत्तिम् १६-७, १८-३०
निवेशय १२-८
निशा २-६९
निश्चयम् १८-४
निश्चयेन ६-२३
निश्चरति ६-२६
निश्चला २-५३
निश्चितम् २-७, १८-६
निश्चिताः १६-११
निश्चित्य ३-२
निष्ठा ३-३, १७-१, १८-५०
निष्ठाः ५-१७
निस्त्रैगुण्यः २-४५
निहताः ११-३३
निहत्य १-३६
नीतिः १०-३८, १८-७८
नु १-३५, २-३६
नृलोके ११-४८
नृषु ७-८
नैष्कर्म्यम् ३-४
नैष्कर्म्यसिद्धिम् १८-४९
नैष्कृतिकः १८-२८
नैष्ठिकीम् ५-१२
नो १७-२८
न्याय्यम् १८-१५
न्यासम् १८-२

प

पक्षिणाम् १०-३०

पचन्ति ३-१३

पचामि १५-१४

पञ्च १३-५, १८-१३, १८-१५

पञ्चमम् १८-१४

पणवानकगोमुखाः १-१३

पण्डितम् ४-१९

पण्डिताः २-११, ५-४, ५-१८

पतङ्गाः ११-२९

पतन्ति १-४२, १६-१६

पत्रम् ९-२६

पथि ६-३८

पदम् २-५१, ८-११, १५-४, १५-५, १८-५६

पद्मपत्रम् ५-१०

परः ४-४०, ८-२०, ८-२२, १३-२२

परतः ३-४२

परतरम् ७-७

परधर्मः ३-३५

परधर्मात् ३-३५, १८-४७

परन्तप २-३, ४-२, ४-५, ४-३३, ७-२७, ९-३, १०-४०, ११-५४, १८-४१

परन्तपः २-९

परमः ६-३२

परमम् ८-३, ८-८, ८-२१, १०-१, १०-१२, ११-१, ११-९, ११-१८, १५-६, १८-६४, १८-६८

परमात्मा ६-७, १३-२२, १३-३१, १५-१७

परमाम् ८-१३, ८-१५, ८-२१, १८-४९

परमेश्वर ११-३

परमेश्वरम् १३-२७

परमेष्वासः १-१७

परम् २-१२, २-५९, ३-११, ३-१९, ३-४२, ३-४३, ४-४, ५-१६, ७-१३, ७-२४, ८-१०, ८-२८, ९-११, १०-१२, ११-१८, ११-३७, ११-३८, ११-४७, १३-१२, १३-१७, १३-३४, १४-१, १४-१९, १८-७५

परम्पराप्राप्तम् ४-२

परया १-२८, १२-२, १७-१७

परस्तात् ८-९

परस्परम् ३-११, १०-९

परस्य १७-१९

परा ३-४२, १८-५०

पराणि ३-४२

पराम् ४-३९, ६-४५, ७-५, ९-३२, १३-२८, १४-१, १६-२२, १६-२३, १८-५४, १८-६२, १८-६८

परायणाः ५-१७

परिकीर्तितः १८-७, १८-२७

परिक्लिष्टम् १७-२१

परिग्रहम् १८-५३

परिचक्षते १७-१३, १७-१७

परिचर्यात्मकम् १८-४४

परिचिन्तयन् १०-१७

परिज्ञाता १८-१८

परिणामे १८-३७, १८-३८

परित्यज्य १८-६६

परित्यागः १८-७

परित्राणाय ४-८

परिदह्यते १-३०

परिदेवना २-२८

परिपन्थिनौ ३-३४

परिप्रश्नेन ४-३४

परिमार्गितव्यम् १५-४

परिशुष्यति १-२९

परिसमाप्यते ४-३३

पर्जन्यः ३-१४

पर्जन्यात् ३-१४

पर्णानि १५-१

पर्यवतिष्ठते २-६५

पर्याप्तम् १-१०

पर्युपासते ४-२५, ९-२२, १२-१, १२-३, १२-२०

पर्युषितम् १७-१०

पवताम् १०-३१

पवनः १०-३१

पवित्रम् ४-३८, ९-२, ९-१७, १०-१२

पश्य १-३, १-२५, ९-५, ११-५, ११-६, ११-७, ११-८

पश्यतः २-६९

पश्यति २-२९, ५-५, ६-३०, ६-३२, १३-२७, १३-२९, १८-१६

पश्यन् ५-८, ६-२०, १३-२८

पश्यन्ति १-३८, १३-२४, १५-१०, १५-११

पश्यामि १-३१, ६-३३, ११-१५, ११-१६, ११-१७, ११-१९

पश्येत् ४-१८

पाञ्चजन्यम् १-१५

पाणिपादम् १३-१३

पाण्डव ४-३५, ६-२, ११-५५, १४-२२, १६-५

पाण्डवः १-१४, १-२०, ११-१३

पाण्डवाः १-१

पाण्डवानाम् १०-३७

पाण्डवानीकम् १-२

पाण्डुपुत्राणाम् १-३

पातकम् १-३८

पात्रे १७-२०

पापकृत्तमः ४-३६

पापम् १-३६, २-३३, २-३८, ३-३६, ५-१५, ७-२८

पापयोनयः ९-३२

पापाः ३-१३

पापात् १-३९

पापेन ५-१०

पापेभ्यः ४-३६

पापेषु ६-९

पाप्मानम् ३-४१

पारुष्यम् १६-४

पार्थ १-२५, २-३, २-२१, २-३२, २-३९, २-४२, २-५५, २-७२, ३-१६, ३-२२, ३-२३, ४-११, ४-३३, ६-४०, ७-१, ७-१०, ८-८, ८-१४, ८-१९, ८-२२, ८-२७, ९-१३, ९-३२, १०-२४, ११-५, १२-७, १६-४, १६-६, १७-२६, १७-२८, १८-६, १८-३०, १८-३१, १८-३२, १८-३३, १८-३४, १८-३५, १८-७२

पार्थः १-२६, १८-७८

पार्थस्य १८-७४

पार्थाय ११-९

पावकः २-२३, १०-२३, १५-६

पावनानि १८-५

पितरः १-३४, १-४२

पिता ९-१७, ११-४३, ११-४४, १४-४

पितामहः १-१२, ९-१७

पितामहाः १-३४

पितामहान् १-२६

पितृव्रताः ९-२५

पितॄणाम् १०-२९

पितॄन् १-२६, ९-२५

पीडया १७-१९

पुंसः २-६२

पुण्यः ७-९

पुण्यकर्मणाम् ७-२८, १८-७१

पुण्यकृताम् ६-४१

पुण्यफलम् ८-२८

पुण्यम् ९-२०, १८-७६

पुण्याः ९-३३

पुण्ये ९-२१

पुत्रदारगृहादिषु १३-९

पुत्रस्य ११-४४

पुत्राः १-३४, ११-२६

पुत्रान् १-२६

पुनः ४-९, ४-३५, ५-१, ८-१५, ८-१६, ८-२६, ९-७, ९-८, ९-३३, ११-१६, ११-३९, ११-४९, ११-५०, १६-१३, १७-२१, १८-२४, १८-४०, १८-७७

पुनरावर्तिनः ८-१६

पुमान् २-७१

पुरस्तात् ११-४०

पुरा ३-३, ३-१०, १७-२३

पुराणः २-२०, ११-३८

पुराणम् ८-९

पुराणी १५-४

पुरातनः ४-३

पुरुजित् १-५

पुरुषः २-२१, ३-४, ८-४, ८-२२, ११-१८, ११-३८, १३-२०, १३-२१, १३-२२, १५-१७, १७-३

पुरुषम् २-१५, ८-८, ८-१०, १०-१२, १३-१९, १३-२३, १५-४

पुरुषर्षभ २-१५

पुरुषव्याघ्र १८-४
पुरुषस्य २-६०
पुरुषाः ९-३
पुरुषोत्तम ८-१, १०-१५, ११-३
पुरुषोत्तमः १५-१८
पुरुषोत्तमम् १५-१९
पुरुषौ १५-१६
पुरे ५-१३
पुरोधसाम् १०-२४
पुष्कलाभिः ११-२१
पुष्णामि १५-१३
पुष्पम् ९-२६
पुष्पिताम् २-४२
पूजार्हौ २-४
पूज्यः ११-४३
पूतपापाः ९-२०
पूताः ४-१०
पूति १७-१०
पूरुषः ३-१९, ३-३६
पूर्वतरम् ४-१५
पूर्वम् ११-३३
पूर्वाभ्यासेन ६-४४
पूर्वे १०-६
पूर्वैः ४-१५
पृच्छामि २-७
पृथक् १-१८, ५-४, १३-४, १८-१, १८-१४
पृथक्त्वेन ९-१५, १८-२१, १८-२९
पृथग्विधम् १८-१४
पृथग्विधाः १०-५
पृथग्विधान् १८-२१
पृथिवीपते १-१८
पृथिवीम् १-१९
पृथिव्याम् ७-९, १८-४०
पृष्ठतः ११-४०
पौण्ड्रम् १-१५
पौत्राः १-३४
पौत्रान् १-२६
पौरुषम् ७-८, १८-२५
पौर्वदेहिकम् ६-४३
प्रकाशः ७-२५, १४-११
प्रकाशकम् १४-६
प्रकाशम् १४-२२
प्रकाशयति ५-१६, १३-३३
प्रकीर्त्या ११-३६
प्रकृतिः ७-४, ९-१०, १३-२०, १८-५९
प्रकृतिजान् १३-२१
प्रकृतिजैः ३-५, १८-४०
प्रकृतिम् ३-३३, ४-६, ७-५, ९-७, ९-८, ९-१२, ९-१३, ११-५१, १३-१९, १३-२३

प्रकृतिसम्भवाः १४-५
प्रकृतिसम्भवान् १३-१९
प्रकृतिस्थः १३-२१
प्रकृतिस्थानि १५-७
प्रकृतेः ३-२७, ३-२९, ३-३३, ९-८
प्रकृत्या ७-२०, १३-२९
प्रजनः १०-२८
प्रजहाति २-५५
प्रजहि ३-४१
प्रजाः ३-१०, ३-२४, १०-६
प्रजानाति १८-३१
प्रजानामि ११-३१
प्रजापतिः ३-१०, ११-३९
प्रज्ञा २-५७, २-५८, २-६१, २-६८
प्रज्ञाम् २-६७
प्रज्ञावादान् २-११
प्रणम्य ११-१४, ११-३५, ११-४४
प्रणयेन ११-४१
प्रणवः ७-८
प्रणश्यति २-६३, ६-३०, ९-३१
प्रणश्यन्ति १-४०
प्रणश्यामि ६-३०
प्रणिधाय ११-४४
प्रणिपातेन ४-३४
प्रतपन्ति ११-३०
प्रतापवान् १-१२
प्रति २-४३
प्रतिजानीहि ९-३१
प्रतिजाने १८-६५
प्रतिपद्यते १४-१४
प्रतियोत्स्यामि २-४
प्रतिष्ठा १४-२७
प्रतिष्ठाप्य ६-११
प्रतिष्ठितम् ३-१५
प्रतिष्ठिता २-५७, २-५८, २-६१, २-६८
प्रत्यक्षावगमम् ९-२
प्रत्यनीकेषु ११-३२
प्रत्यवायः २-४०
प्रत्युपकारार्थम् १७-२१
प्रथितः १५-१८
प्रदध्मतुः १-१४
प्रदिष्टम् ८-२८
प्रदीप्तम् ११-२९
प्रदुष्यन्ति १-४१
प्रद्विषन्तः १६-१८
प्रनष्टः १८-७२
प्रपद्यते ७-१९
प्रपद्यन्ते ४-११, ७-१४, ७-१५, ७-२०
प्रपद्ये १५-४
प्रपन्नम् २-७

प्रपश्य ११-४९
प्रपश्यद्भिः १-३९
प्रपश्यामि २-८
प्रपितामहः ११-३९
प्रभवः ७-६, ९-१८, १०-८
प्रभवति ८-१९
प्रभवन्ति ८-१८, १६-९
प्रभवम् १०-२
प्रभविष्णु १३-१६
प्रभा ७-८
प्रभावः १३-३
प्रभाषेत २-५४
प्रभुः ५-१४, ९-१८, ९-२४
प्रभो ११-४, १४-२१
प्रमाणम् ३-२१, १६-२४
प्रमाथि ६-३४
प्रमाथीनि २-६०
प्रमादः १४-१३
प्रमादमोहौ १४-१७
प्रमादात् ११-४१
प्रमादालस्यनिद्राभिः १४-८
प्रमादे १४-९
प्रमुखे २-६
प्रमुच्यते ५-३, १०-३
प्रयच्छति ९-२६
प्रयतात्मनः ९-२६
प्रयत्नात् ६-४५
प्रयाणकाले ७-३०, ८-२, ८-१०
प्रयाताः ८-२३, ८-२४
प्रयाति ८-५, ८-१३
प्रयुक्तः ३-३६
प्रयुज्यते १७-२६
प्रलपन् ५-९
प्रलयः ७-६, ९-१८
प्रलयम् १४-१४, १४-१५
प्रलयान्ताम् १६-११
प्रलये १४-२
प्रलीनः १४-१५
प्रलीयते ८-१९
प्रलीयन्ते ८-१८
प्रवक्ष्यामि ४-१६, ९-१, १३-१२, १४-१
प्रवक्ष्ये ८-११
प्रवदताम् १०-३२
प्रवदन्ति २-४२, ५-४
प्रवर्तते ५-१४, १०-८
प्रवर्तन्ते १६-१०, १७-२४
प्रवर्तितम् ३-१६
प्रविभक्तम् ११-१३
प्रविभक्तानि १८-४१
प्रविलीयते ४-२३

प्रविशन्ति २-७०
प्रवृत्तः ११-३२
प्रवृत्तिः १४-१२, १५-४, १८-४६
प्रवृत्तिम् ११-३१, १४-२२, १६-७, १८-३०
प्रवृत्ते १-२०
प्रवृद्धः ११-३२
प्रवृद्धे १४-१४
प्रवेष्टुम् ११-५४
प्रव्यथितम् ११-२०, ११-४५
प्रव्यथिताः ११-२३
प्रव्यथितान्तरात्मा ११-२४
प्रशस्ते १७-२६
प्रशान्तमनसम् ६-२७
प्रशान्तस्य ६-७
प्रशान्तात्मा ६-१४
प्रसक्ताः १६-१६
प्रसङ्गेन १८-३४
प्रसन्नचेतसः २-६५
प्रसन्नात्मा १८-५४
प्रसन्नेन ११-४७
प्रसभम् २-६०, ११-४१
प्रसविष्यध्वम् ३-१०
प्रसादः १७-१६
प्रसादम् २-६४
प्रसादये ११-४४
प्रसादात् १८-६२, १८-७३
प्रसादे २-६५
प्रसिद्ध्येत् ३-८
प्रसीद ११-२५, ११-३१, ११-४५
प्रसृता १५-४
प्रसृताः १५-२
प्रहसन् २-१०
प्रहास्यसि २-३९
प्रहृष्यति ११-३६
प्रहृष्येत् ५-२०
प्रह्लादः १०-३०
प्राकृतः १८-२८
प्राक् ५-२३
प्राञ्जलयः ११-२१
प्राणकर्माणि ४-२७
प्राणम् ४-२९, ८-१०, ८-१२
प्राणान् १-३३, ४-३०
प्राणापानगती ४-२९
प्राणापानसमायुक्तः १५-१४
प्राणापानौ ५-२७
प्राणायामपरायणाः ४-२९
प्राणिनाम् १५-१४
प्राणे ४-२९
प्राणेषु ४-३०
प्राधान्यतः १०-१९

प्राप्तः १८-५०

प्राप्नुयात् १८-७१

प्राप्नुवन्ति १२-४

प्राप्य २-५७, २-७२, ५-२०, ६-४१, ८-२१, ८-२५, ९-३३

प्राप्यते ५-५

प्राप्स्यसि २-३७, १८-६२

प्राप्स्ये १६-१३

प्रारभते १८-१५

प्रार्थयन्ते ९-२०

प्राह ४-१

प्राहुः ६-२, १३-१, १५-१, १८-२, १८-३

प्रियः ७-१७, ९-२९, ११-४४, १२-१४, १२-१५, १२-१६, १२-१७, १२-१९, १७-७, १८-६५

प्रियकृत्तमः १८-६९

प्रियचिकीर्षवः १-२३

प्रियतरः १८-६९

प्रियम् ५-२०

प्रियहितम् १७-१५

प्रियाः १२-२०

प्रियायाः ११-४४

प्रीतमनाः ११-४९

प्रीतिः १-३६

प्रीतिपूर्वकम् १०-१०

प्रीयमाणाय १०-१

प्रेतान् १७-४

प्रेत्य १७-२८, १८-१२

प्रोक्तः ४-३, ६-३३, १०-४०, १६-६

प्रोक्तम् ८-१, १३-११, १७-१८, १८-३७

प्रोक्तवान् ४-१, ४-४

प्रोक्ता ३-३

प्रोक्तानि १८-१३

प्रोच्यते १८-१९

प्रोच्यमानम् १८-२९

प्रोतम् ७-७

फ

फलम् २-५१, ५-४, ७-२३, ९-२६, १४-१६, १७-१२, १७-२१, १७-२५, १८-९, १८-१२

फलहेतवः २-४९

फलाकाङ्क्षी १८-३४

फलानि १८-६

फले ५-१२

फलेषु २-४७

ब

बत १-४५

बद्धाः १६-१२

बध्नाति १४-६

बध्यते ४-१४

बन्धम् १८-३०

बन्धात् ५-३

बन्धुः ६-५, ६-६

बन्धून् १-२७

बभूव २-९

बलम् १-१०, ७-११, १६-१८, १८-५३

बलवताम् ७-११

बलवत् ६-३४

बलवान् १६-१४

बलात् ३-३६

बहवः १-९, ४-१०, ११-२८

बहिः ५-२७

बहिरन्तः १३-१५

बहुदंष्ट्राकरालम् ११-२३

बहुधा ९-१५, १३-४

बहुना १०-४२

बहुबाहूरुपादम् ११-२३

बहुमतः २-३५

बहुलायासम् १८-२४

बहुवक्त्रनेत्रम् ११-२३

बहुविधाः ४-३२

बहुशाखाः २-४१

बहूदरम् ११-२३

बहूनाम् ७-१९

बहूनि ४-५, ११-६

बहून् २-३६

बालाः ५-४

बाह्यस्पर्शेषु ५-२१

बाह्यान् ५-२७

बिभर्ति १५-१७

बीजप्रदः १४-४

बीजम् ७-१०, ९-१८, १०-३९

बुद्धयः २-४१, ५-१७

बुद्धिः २-३९, २-४१, २-४४, २-५२, २-५३, २-६५, २-६६, ३-१, ३-४०, ३-४२, ५-२८, ७-४, ७-१०, १०-४, १३-५, १८-१७, १८-३०, १८-३१, १८-३२

बुद्धिग्राह्यम् ६-२१

बुद्धिनाशः २-६३

बुद्धिनाशात् २-६३

बुद्धिभेदम् ३-२६

बुद्धिमताम् ७-१०

बुद्धिमान् ४-१८, १५-२०

बुद्धिम् ३-२, १२-८

बुद्धियुक्तः २-५०

बुद्धियुक्ताः २-५१

बुद्धियोगम् १०-१०, १८-५७

बुद्धियोगात् २-४९

बुद्धिसंयोगम् ६-४३

बुद्धेः ३-४२, ३-४३, १८-२९

बुद्धौ २-४९

बुद्ध्या २-३९, ५-११, ६-२५, १८-५१

बुद्धा ३-४३, १५-२०

बुधः ५-२२

बुधाः ४-१९, १०-८

बृहत्साम १०-३५

बृहस्पतिम् १०-२४

बोद्धव्यम् ४-१७

बोधयन्तः १०-९

ब्रवीमि १-७

ब्रवीषि १०-१३

ब्रह्म ३-१५, ४-२४, ४-३१, ५-६, ५-१९, ७-२९, ८-१, ८-३, ८-१३, ८-२४, १०-१२, १३-१२, १३-३०, १४-३, १४-४, १८-५०

ब्रह्मकर्म १८-४२

ब्रह्मकर्मसमाधिना ४-२४

ब्रह्मचर्यम् ८-११, १७-१४

ब्रह्मचारिव्रते ६-१४

ब्रह्मणः ४-३२, ६-३८, ८-१७, ११-३७, १४-२७, १७-२३

ब्रह्मणा ४-२४

ब्रह्मणि ५-१०, ५-१९, ५-२०

ब्रह्मनिर्वाणम् २-७२, ५-२४, ५-२५, ५-२६

ब्रह्मभूतः ५-२४, १८-५४

ब्रह्मभूतम् ६-२७

ब्रह्मभूयाय १४-२६, १८-५३

ब्रह्मयोगयुक्तात्मा ५-२१

ब्रह्मवादिनाम् १७-२४

ब्रह्मवित् ५-२०

ब्रह्मविदः ८-२४

ब्रह्मसंस्पर्शम् ६-२८

ब्रह्मसूत्रपदैः १३-४

ब्रह्माग्नौ ४-२४, ४-२५

ब्रह्माणम् ११-१५

ब्रह्मार्पणम् ४-२४

ब्रह्मोद्भवम् ३-१५

ब्राह्मणक्षत्रियविशाम् १८-४१

ब्राह्मणस्य २-४६

ब्राह्मणाः ९-३३, १७-२३

ब्राह्मणे ५-१८

ब्राह्मी २-७२

ब्रूहि २-७, ५-१

भ

भक्तः ४-३, ७-२१, ९-३१

भक्ताः ९-३३, १२-१, १२-२०

भक्तिः १३-१०

भक्तिमान् १२-१७, १२-१९

भक्तिम् १८-६८

भक्तियोगेन १४-२६

भक्त्या ८-१०, ८-२२, ९-१४, ९-२६, ९-२९, ११-५४, १८-५५

भक्त्युपहृतम् ९-२६

भगवन् १०-१४, १०-१७

भजताम् १०-१०

भजति ६-३१, १५-१९

भजते ६-४७, ९-३०

भजन्ति ९-१३, ९-२९

भजन्ते ७-१६, ७-२८, १०-८

भजस्व ९-३३

भजामि ४-११

भयम् १०-४, १८-३५

भयात् २-३५, २-४०

भयानकानि ११-२७

भयाभये १८-३०

भयावहः ३-३५

भयेन ११-४५

भरतर्षभ ३-४१, ७-११, ७-१६, ८-२३, १३-२६, १४-१२, १८-३६

भरतश्रेष्ठ १७-१२

भरतसत्तम १८-४

भर्ता ९-१८, १३-२२

भव २-४५, ६-४६, ८-२७, ९-३४, ११-२, ११-३३, ११-४६, १२-१०, १८-५७, १८-६५

भवः १०-४

भवतः ४-४, १४-१७

भवति १-४४, २-६३, ३-१४, ४-७, ४-१२, ६-२, ६-१७, ६-४२, ७-२३, ९-३१, १४-३, १४-१०, १४-२१, १७-२, १७-३, १७-७, १८-१२

भवन्तः १-११

भवन्तम् ११-३१

भवन्ति ३-१४, १०-५, १६-३

भवानुग्ररूपः ११-३१

भवान् १-८, १०-१२

भवामि १२-७

भविता २-२०, १८-६९

भविष्यताम् १०-३४

भविष्यति १६-१३

भविष्यन्ति ११-३२

भविष्याणि ७-२६

भविष्यामः २-१२

भवेत् १-४६, ११-१२

भस्मसात् ४-३७

भाः ११-१२

भारत १-२४, २-१०, २-१४, २-१८, २-२८, २-३०, ३-२५, ४-७, ४-४२, ७-२७, ११-६, १३-२, १३-३३, १४-३, १४-८, १४-९, १४-१०, १५-१९, १५-२०, १६-३, १७-३, १८-६२

भावः २-१६, ८-४, ८-२०, १८-१७

भावना २-६६

भावम् ७-१५, ७-२४, ८-६, ९-११, १८-२०

भावयत ३-११

भावयन्तः ३-११

भावयन्तु ३-११

भावसंशुद्धिः १७-१६

भावसमन्विताः १०-८

भावाः ७-१२, १०-५

भावेषु १०-१७

भावैः ७-१३

भाषसे २-११

भाषा २-५४

भासः ११-१२, ११-३०

भासयते १५-६, १५-१२

भास्वता १०-११

भिन्ना ७-४

भीतभीतः ११-३५

भीतम् ११-५०

भीताः ११-२१

भीतानि ११-३६

भीमकर्मा १-१५

भीमाभिरक्षितम् १-१०

भीमार्जुनसमाः १-४

भीष्मः १-८, ११-२६

भीष्मद्रोणप्रमुखतः १-२५

भीष्मम् १-११, २-४, ११-३४

भीष्माभिरक्षितम् १-१०

भुक्त्वा ९-२१

भुङ्क्ते ३-१२, १३-२१

भुङ्क्ष्व ११-३३

भुञ्जते ३-१३

भुञ्जानम् १५-१०

भुञ्जीय २-५

भुवि १८-६९

भूः २-४७

भूतगणान् १७-४

भूतग्रामः ८-१९

भूतग्रामम् ९-८, १७-६

भूतपृथग्भावम् १३-३०

भूतप्रकृतिमोक्षम् १३-३४

भूतभर्तृ १३-१६

भूतभावन १०-१५

भूतभावनः ९-५

भूतभावोद्भवकरः ८-३

भूतभृत् ९-५

भूतमहेश्वरम् ९-११

भूतम् १०-३९

भूतविशेषसङ्घान् ११-१५

भूतसर्गौ १६-६

भूतस्थः ९-५

भूतादिम् ९-१३

भूतानाम् ४-६, १०-५, १०-२०, १०-२२, ११-२, १३-१५, १८-४६

भूतानि २-२८, २-३०, २-३४, २-६९, ३-१४, ३-३३, ४-३५, ७-६, ७-२६, ८-२२, ९-५, ९-६, ९-२५, १५-१३, १५-१६

भूतिः १८-७८

भूतेज्याः ९-२५

भूतेश १०-१५

भूतेषु ७-११, ८-२०, १३-१६, १३-२७, १६-२, १८-२१, १८-५४

भूत्वा २-२०, २-३५, २-४८, ३-३०, ८-१९, ११-५०, १५-१३, १५-१४

भूमिः ७-४

भूमौ २-८

भूयः २-२०, ६-४३, ७-२, १०-१, १०-१८, ११-३५, ११-३९, ११-५०, १३-२३, १४-१, १५-४, १८-६४

भृगुः १०-२५

भेदम् १७-७, १८-२९

भेर्यः १-१३

भैक्ष्यम् २-५

भोक्ता ९-२४, १३-२२

भोक्तारम् ५-२९

भोक्तुम् २-५

भोक्तृत्वे १३-२०

भोक्ष्यसे २-३७

भोगाः १-३३, ५-२२

भोगान् २-५, ३-१२

भोगी १६-१४

भोगैः १-३२

भोगैश्वर्यगतिम् २-४३

भोगैश्वर्यप्रसक्तानाम् २-४४

भोजनम् १७-१०

भ्रमति १-३०

भ्रातॄन् १-२६

भ्रामयन् १८-६१

भ्रुवोः ५-२७, ८-१०

म

मंस्यन्ते २-३५

मकरः १०-३१

मच्चित्तः ६-१४, १८-५७, १८-५८

मच्चित्ताः १०-९

मणिगणाः ७-७

मतः ६-३२, ६-४६, ६-४७, ११-१८, १८-९

मतम् ३-३१, ३-३२, ७-१८, १३-२, १८-६

मता ३-१, १६-५

मताः १२-२

मतिः ६-३६, १८-७०, १८-७८

मते ८-२६

मत्कर्मकृत् ११-५५

मत्कर्मपरमः १२-१०

मत्तः ७-७, ७-१२, १०-५, १०-८, १५-१५

मत्परः २-६१, ६-१४, १८-५७

मत्परमः ११-५५

मत्परमाः १२-२०

मत्पराः १२-६

मत्परायणः ९-३४

मत्प्रसादात् १८-५६, १८-५८

मत्वा ३-२८, १०-८, ११-४१

मत्संस्थाम् ६-१५

मत्स्थानि ९-४, ९-५, ९-६

मदनुग्रहाय ११-१

मदम् १८-३५

मदर्थम् १२-१०

मदर्थे १-९

मदर्पणम् ९-२७

मदाश्रयः ७-१

मद्गतप्राणाः १०-९

मद्गतेन ६-४७

मद्भक्तः ९-३४, ११-५५, १२-१४, १२-१६, १३-१८, १८-६५

मद्भक्ताः ७-२३

मद्भक्तिम् १८-५४

मद्भक्तेषु १८-६८

मद्भावम् ४-१०, ८-५, १४-१९

मद्भावाः १०-६

मद्भावाय १३-१८

मद्याजिनः ९-२५

मद्याजी ९-३४, १८-६५

मद्योगम् १२-११

मद्व्यपाश्रयः १८-५६

मधुसूदन १-३५, २-४, ६-३३, ८-२

मधुसूदनः २-१

मध्यम् १०-२०, १०-३२, ११-१६

मध्ये १-२१, २-१०, ८-१०, १४-१८

मनः १-३०, २-६०, २-६७, ३-४०, ३-४२, ५-१९, ६-१२, ६-१४, ६-२५, ६-२६, ६-३४, ६-३५, ७-४, ८-१२, १०-२२, ११-४५, १२-२, १२-८, १५-९, १७-११, १७-१६

मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः १८-३३

मनःषष्ठानीन्द्रियाणि १५-७

मनवः १०-६

मनवे ४-१

मनसः ३-४२

मनसा ३-६, ३-७, ५-११, ५-१३, ६-२४, ८-१०

मनीषिणः २-५१, १८-३

मनीषिणाम् १८-५

मनुः ४-१

मनुष्यलोके १५-२

मनुष्याः ३-२३, ४-११

मनुष्याणाम् १-४४, ७-३

मनुष्येषु ४-१८, १८-६९

मनोगतान् २-५५

मनोरथम् १६-१३

मन्तव्यः ९-३०

मन्त्रः ९-१६

मन्त्रहीनम् १७-१३

मन्दान् ३-२९

मन्मनाः ९-३४, १८-६५

मन्मयाः ४-१०

मन्यते २-१९, ३-२७, ६-२२, १८-३२

मन्यन्ते ७-२४

मन्यसे २-२६, ११-४, १८-५९

मन्ये ६-३४, १०-१४

मन्येत ५-८

मम १-७, १-२९, २-८, ३-२३, ४-११, ७-१४, ७-१७, ७-२४, ८-२१, ९-५, ९-११, १०-७, १०-४०, १०-४१, ११-१, ११-७, ११-४९, ११-५२, १३-२, १४-२, १४-३, १५-६, १५-७, १८-७८

मया १-२२, ३-३, ४-३, ४-१३, ७-२२, ९-४, ९-१०, १०-१७, १०-३९, १०-४०, ११-२, ११-४, ११-३३, ११-३४, ११-४१, ११-४७, १५-२०, १६-१३, १६-१४, १६-१५, १८-६३, १८-७३

मयि ३-३०, ४-३५, ६-३०, ६-३१, ७-१, ७-७, ७-१२, ८-७, ९-२९, १२-२, १२-६, १२-७, १२-८, १२-९, १२-१४, १३-१०, १८-५७, १८-६८

मरणात् २-३४

मरीचिः १०-२१

मरुतः ११-६, ११-२२

मरुताम् १०-२१

मर्त्यलोकम् ९-२१

मर्त्येषु १०-३

मलेन ३-३८

महतः २-४०

महता ४-२

महति १-१४

महतीम् १-३

महत् ११-२३, १४-३, १४-४

महत्पापम् १-४५

महर्षयः १०-२, १०-६

महर्षिसिद्धसङ्घाः ११-२१

महर्षीणाम् १०-२, १०-२५

महात्मनः ११-१२, १८-७४

महात्मन् ११-२०, ११-३७

महात्मा ७-१९, ११-५०

महात्मानः ८-१५, ९-१३

महानुभावान् २-५

महान् ९-६, १८-७७

महापाप्मा ३-३७

महाबाहुः १-१८

महाबाहो २-२६, २-६८, ३-२८, ३-४३, ५-३, ५-६, ६-३५, ६-३८, ७-५, १०-१, ११-२३, १४-५, १८-१, १८-१३

महाभूतानि १३-५

महायोगेश्वरः ११-९

महारथः १-४, १-१७

महारथाः १-६, २-३५

महाशङ्खम् १-१५

महाशनः ३-३७

महिमानम् ११-४१

महीकृते १-३५

महीक्षिताम् १-२५

महीपते १-२१

महीम् २-३७

महेश्वरः १३-२२

महेष्वासाः १-४

मा २-३, २-४७, ११-३४, ११-४९, १६-५, १८-६६

माता ९-१७

मातुलाः १-३४

मातुलान् १-२६

मात्रास्पर्शाः २-१४

माधव १-३७

माधवः १-१४

मानवः ३-१७, १८-४६

मानवाः ३-३१

मानसम् १७-१६

मानसाः १०-६

मानापमानयोः ६-७, १२-१८, १४-२५

मानुषम् ११-५१

मानुषीम् ९-११

मानुषे ४-१२

मामकम् १५-१२

मामकाः १-१

मामिकाम् ९-७

माम् १-४६, २-७, ३-१, ४-९, ४-१०, ४-११, ४-१३, ४-१४, ५-२९, ६-३०, ६-३१, ६-४७, ७-१, ७-३, ७-१०, ७-१३, ७-१४, ७-१५, ७-१६, ७-१८, ७-१९, ७-२३, ७-२४, ७-२५, ७-२६, ७-२८, ७-२९, ७-३०, ८-५, ८-७, ८-१३, ८-१४, ८-१५, ८-१६, ९-३, ९-९, ९-११, ९-१३, ९-१४, ९-१५, ९-२०, ९-२२, ९-२३, ९-२४, ९-२५, ९-२८, ९-२९, ९-३०, ९-३२, ९-३३, ९-३४, १०-३, १०-८, १०-९, १०-१०, १०-१४, १०-२४, १०-२७, ११-८, ११-५३, ११-५५, १२-२, १२-४, १२-६, १२-९, १३-२, १४-२६, १५-१९, १६-१८, १६-२०, १७-६, १८-५५, १८-६५, १८-६६, १८-६७, १८-६८

मायया ७-१५, १८-६१

माया ७-१४

मायाम् ७-१४

मारुतः २-२३

मार्गशीर्षः १०-३५

मार्दवम् १६-२

मासानाम् १०-३५

माहात्म्यम् ११-२

मित्रद्रोहे १-३८

मित्रारिपक्षयोः १४-२५

मित्रे १२-१८

मिथ्या १८-५९

मिथ्याचारः ३-६

मिश्रम् १८-१२

मुक्तः ५-२८, १२-१५, १८-७१

मुक्तम् १८-४०

मुक्तसङ्गः ३-९, १८-२६

मुक्तस्य ४-२३

मुक्त्वा ८-५

मुखम् १-२९

मुखानि ११-२५

मुखे ४-३२

मुख्यम् १०-२४

मुच्यन्ते ३-१३, ३-३१

मुनयः १४-१

मुनिः २-५६, ५-६, ५-२८, १०-२६

मुनीनाम् १०-३७

मुनेः २-६९, ६-३

मुमुक्षुभिः ४-१५

मुहुः १८-७६

मुह्यति २-१३, ८-२७

मुह्यन्ति ५-१५

मूढः ७-२५

मूढग्राहेण १७-१९

मूढयोनिषु १४-१५

मूढाः ७-१५, ९-११, १६-२०

मूर्तयः १४-४

मूर्ध्नि ८-१२

मूलानि १५-२

मृगाणाम् १०-३०

मृगेन्द्रः १०-३०

मृतम् २-२६

मृतस्य २-२७

मृत्युः २-२७, ९-१९, १०-३४

मृत्युम् १३-२५

मृत्युसंसारवर्त्मनि ९-३

मृत्युसंसारसागरात् १२-७

मे १-२१, १-२९, १-३०, १-४६, २-७, ३-२, ३-२२, ३-३१, ३-३२, ४-३, ४-५, ४-९, ४-१४, ५-१, ६-३०, ६-३६, ६-३९, ६-४७, ७-४, ७-५, ७-१८, ९-५, ९-२६, ९-२९, ९-३१, १०-१, १०-२, १०-१३, १०-१८, १०-१९, ११-४, ११-५, ११-८, ११-१८, ११-३१, ११-४५, ११-४७, ११-४९, १२-२, १२-१४, १२-१५, १२-१६, १२-१७, १२-१९, १२-२०, १३-३, १६-६, १६-१३, १८-४, १८-६, १८-१३, १८-३६, १८-५०, १८-६४, १८-६५, १८-६९, १८-७०, १८-७७

मेधा १०-३४

मेधावी १८-१०

मेरुः १०-२३

मैत्रः १२-१३

मोक्षकाङ्क्षिभिः १७-२५

मोक्षपरायणः ५-२८

मोक्षम् १८-३०

मोक्षयिष्यामि १८-६६

मोक्ष्यसे ४-१६, ९-१, ९-२८

मोघकर्माणः ९-१२

मोघज्ञानाः ९-१२

मोघम् ३-१६

मोघाशाः ९-१२

मोदिष्ये १६-१५

मोहः ११-१, १४-१३, १८-७३

मोहकलिलम् २-५२

मोहजालसमावृताः १६-१६

मोहनम् १४-८, १८-३९

मोहम् ४-३५, १४-२२

मोहयसि ३-२

मोहात् १६-१०, १८-७, १८-२५, १८-६०

मोहितम् ७-१३

मोहिताः ४-१६

मोहिनीम् ९-१२

मौनम् १०-३८, १७-१६

मौनी १२-१९

म्रियते २-२०

य

यः २-१९, २-२१, २-५७, २-७१, ३-६, ३-७, ३-१२, ३-१६, ३-१७, ३-४२, ४-९, ४-१४, ४-१८, ५-३, ५-५, ५-१०, ५-२३, ५-२४, ५-२८, ६-१, ६-३०, ६-३१, ६-३२, ६-३३, ६-४७, ७-२१, ८-५, ८-९, ८-१३, ८-१४, ८-२०, ९-२६, १०-३, १०-७, ११-५५, १२-१४, १२-१५, १२-१६, १२-१७, १३-१, १३-३, १३-२३, १३-२७, १३-२९, १४-२३, १४-२६, १५-१, १५-१७, १५-१९, १६-२३, १७-३, १७-११, १८-११, १८-१६, १८-५५, १८-६७, १८-६८, १८-७०, १८-७१

यक्षरक्षसाम् १०-२३

यक्षरक्षांसि १७-४

यक्ष्ये १६-१५

यजन्तः ९-१५

यजन्ति ९-२३

यजन्ते ४-१२, ९-२३, १६-१७, १७-१, १७-४

यजुः ९-१७

यज्ञः ३-१४, ९-१६, १६-१, १७-७, १७-११, १८-५

यज्ञक्षपितकल्मषाः ४-३०

यज्ञतपःक्रियाः १७-२५

यज्ञतपसाम् ५-२९

यज्ञदानतपःकर्म १८-३, १८-५

यज्ञदानतपःक्रियाः १७-२४

यज्ञभाविताः ३-१२

यज्ञम् ४-२५, १७-१२, १७-१३

यज्ञविदः ४-३०

यज्ञशिष्टामृतभुजः ४-३१

यज्ञशिष्टाशिनः ३-१३

यज्ञाः ४-३२, १७-२३

यज्ञात् ३-१४, ४-३३

यज्ञानाम् १०-२५

यज्ञाय ४-२३

यज्ञार्थात् ३-९

यज्ञे ३-१५, १७-२७

यज्ञेन ४-२५

यज्ञेषु ८-२८

यज्ञैः ९-२०

यतः ६-२६, १३-३, १५-४, १८-४६

यतचित्तस्य ६-१९

यतचित्तात्मा ४-२१, ६-१०

यतचित्तेन्द्रियक्रियः ६-१२

यतचेतसाम् ५-२६

यततः २-६०

यतता ६-३६

यतताम् ७-३

यतति ७-३

यतते ६-४३

यतन्तः ९-१४, १५-११

यतन्ति ७-२९

यतमानः ६-४५

यतयः ४-२८, ८-११

यतवाक्कायमानसः १८-५२

यतात्मवान् १२-११

यतात्मा १२-१४

यतात्मानः ५-२५

यतीनाम् ५-२६

यतेन्द्रियमनः ५-२८

यत् १-४५, २-६, २-७, २-८, २-६७, ३-२१, ४-१६, ४-३५, ५-१, ५-५, ५-२१, ६-२१, ६-४२, ७-२, ८-११, ८-१७, ८-२८, ९-१, ९-२७, १०-१, १०-१४, १०-३९, १०-४१, ११-१, ११-७, ११-३७, ११-४१, ११-४२, ११-४७, ११-५२, १३-२, १३-३, १३-११, १३-१२, १४-१, १५-६, १५-८, १५-१२, १७-३, १७-१०, १७-१२, १७-१५, १७-१८, १७-१९, १७-२०, १७-२१, १७-२२, १७-२८, १८-८, १८-९, १८-१५, १८-२१, १८-२२, १८-२३, १८-२४, १८-२५, १८-३७, १८-३८, १८-३९, १८-४०, १८-५९, १८-६०

यत्र ६-२०, ६-२१, ८-२३, १८-३६, १८-७८

यथा २-१३, २-२२, ३-२५, ३-३८, ४-११, ४-३७, ६-१९, ७-१, ९-६, ११-३, ११-२८, ११-२९, ११-५३, १२-२०, १३-३२, १३-३३, १८-४५, १८-५०, १८-६३

यथाभागम् १-११

यथावत् १८-१९

यदा २-५२, २-५३, २-५५, २-५८, ४-७, ६-४, ६-१८, १३-३०, १४-११, १४-१४, १४-१९

यदि १-३८, १-४६, २-६, ३-२३, ६-३२, ११-४, ११-१२

यदृच्छया २-३२

यदृच्छालाभसन्तुष्टः ४-२२

यद्वत् २-७०

यन्त्रारूढानि १८-६१

यमः १०-२९, ११-३९

यम् २-१५, २-७०, ६-२, ६-२२, ८-६, ८-२१

यया २-३९, ७-५, १८-३१, १८-३३, १८-३४, १८-३५

यशः १०-५, ११-३३

यष्टव्यम् १७-११

यस्मात् १२-१५, १५-१८

यस्मिन् ६-२२, १५-४

यस्य २-६१, २-६८, ४-१९, ८-२२, १५-१, १८-१७

यस्याम् २-६९

या २-६९, १८-३०, १८-३२, १८-५०

याः १४-४

यातयामम् १७-१०

याति ६-४५, ८-५, ८-८, ८-१३, ८-२६, १३-२८, १४-१४, १६-२२

यादव ११-४१

यादसाम् १०-२९

यादृक् १३-३

यान् २-६

यान्ति ३-३३, ४-३१, ७-२३, ७-२७, ८-२३, ९-७, ९-२५, ९-३२, १३-३४, १६-२०

याभिः १०-१६

याम् २-४२, ७-२१

यावत् १-२२, १३-२६

यावान् २-४६, १८-५५

यास्यसि २-३५, ४-३५

युक्तः २-३९, २-६१, ३-२६, ४-१८, ५-८, ५-१२, ५-२३, ६-८, ६-१४, ६-१८, ७-२२, ८-१०, १८-५१

युक्तचेतसः ७-३०

युक्तचेष्टस्य ६-१७

युक्ततमः ६-४७

युक्ततमाः १२-२

युक्तस्वप्नावबोधस्य ६-१७

युक्तात्मा ७-१८

युक्ताहारविहारस्य ६-१७

युक्ते १-१४

युक्तैः १७-१७

युक्त्वा ९-३४

युगपत् ११-१२

युगसहस्रान्ताम् ८-१७

युगे ४-८

युज्यते १०-७, १७-२६

युज्यस्व २-३८, २-५०

युञ्जतः ६-१९

युञ्जन् ६-१५, ६-२८, ७-१

युञ्जीत ६-१०

युञ्ज्यात् ६-१२

युद्धम् २-३२

युद्धविशारदाः १-९

युद्धात् २-३१

युद्धाय २-३७, २-३८

युद्धे १-२३, १-३३, १८-४३

युधामन्युः १-६

युधि १-४

युधिष्ठिरः १-१६

युध्य ८-७

युध्यस्व २-१८, ३-३०, ११-३४

युयुत्सवः १-१

युयुत्सुम् १-२८

युयुधानः १-४

ये १-७, १-२३, ३-१३, ३-३१, ३-३२, ४-११, ५-२२, ७-१२, ७-१४, ७-२९, ७-३०, ९-२२, ९-२३, ९-२९, ९-३२, ११-२२, ११-३२, १२-१, १२-२, १२-३, १२-६, १२-२०, १३-३४, १७-१, १७-५

येन २-१७, ३-२, ४-३५, ६-६, ८-२२, १०-१०, १२-१९, १८-२०, १८-४६

येषाम् १-३३, २-३५, ५-१६, ५-१९, ७-२८, १०-६

योक्तव्यः ६-२३

योगः २-४८, २-५०, ४-२, ४-३, ६-१६, ६-१७, ६-२३, ६-३३, ६-३६

योगक्षेमम् ९-२२

योगधारणाम् ८-१२

योगबलेन ८-१०

योगभ्रष्टः ६-४१

योगमायासमावृतः ७-२५

योगम् २-५३, ४-१, ४-४२, ५-१, ५-५, ६-२, ६-३, ६-१२, ६-१९, ७-१, ९-५, १०-७, १०-१८, ११-८, १८-७५

योगयज्ञाः ४-२८

योगयुक्तः ५-६, ५-७, ८-२७

योगयुक्तात्मा ६-२९

योगवित्तमाः १२-१

योगसंज्ञितम् ६-२३

योगसंसिद्धः ४-३८

योगसंसिद्धिम् ६-३७

योगसन्न्यस्तकर्माणम् ४-४१

योगसेवया ६-२०

योगस्थः २-४८

योगस्य ६-४४

योगात् ६-३७

योगाय २-५०

योगारूढः ६-४

योगारूढस्य ६-३

योगिनः ४-२५, ५-११, ६-१९, ८-१४, ८-२३, १५-११

योगिनम् ६-२७

योगिनाम् ३-३, ६-४२, ६-४७

योगिन् १०-१७

योगी ५-२४, ६-१, ६-२, ६-८, ६-१०, ६-१५, ६-२८, ६-३१, ६-३२, ६-४५, ६-४६, ८-२५, ८-२७, ८-२८, १२-१४

योगे २-३९

योगेन १०-७, १२-६, १३-२४, १८-३३

योगेश्वर ११-४

योगेश्वरः १८-७८

योगेश्वरात् १८-७५

योगैः ५-५

योत्स्यमानान् १-२३

योत्स्ये २-९, १८-५९

योद्धव्यम् १-२२

योद्धुकामान् १-२२

योधमुख्यैः ११-२६

योधवीरान् ११-३४

योधाः ११-३२

योनिः १४-३, १४-४

योनिम् १६-२०

योनिषु १६-१९

योनीनि ७-६

यौवनम् २-१३

र

रक्षांसि ११-३६

रजः ३-३७, १४-५, १४-७, १४-९, १४-१०, १७-१

रजसः १४-१६, १४-१७

रजसि १४-१२, १४-१५

रणसमुद्यमे १-२२

रणात् २-३५

रणे १-४६, ११-३४

रताः ५-२५, १२-४

रथम् १-२१

रथोत्तमम् १-२४

रथोपस्थे १-४७

रमते ५-२२, १८-३६

रमन्ति १०-९

रविः १०-२१, १३-३३

रसः २-५९, ७-८

रसनम् १५-९

रसवर्जम् २-५९

रसात्मकः १५-१३

रस्याः १७-८

रहसि ६-१०

रहस्यम् ४-३

राक्षसीम् ९-१२

रागद्वेषविमुक्तैः २-६४

रागद्वेषौ ३-३४, १८-५१

रागात्मकम् १४-७

रागी १८-२७

राजगुह्यम् ९-२

राजन् ११-९, १८-७६, १८-७७

राजर्षयः ४-२, ९-३३

राजविद्या ९-२

राजसः १८-२७

राजसम् १७-१२, १७-१८, १७-२१, १८-८, १८-२१, १८-२४, १८-३८

राजसस्य १७-९

राजसाः ७-१२, १४-१८, १७-४

राजसी १७-२, १८-३१, १८-३४

राजा १-२, १-१६

राज्यम् १-३२, १-३३, २-८, ११-३३

राज्यसुखलोभेन १-४५

राज्येन १-३२

रात्रिः ८-२५

रात्रिम् ८-१७

रात्र्यागमे ८-१८, ८-१९

राधनम् ७-२२

रामः १०-३१

रिपुः ६-५

रुद्धा ४-२९

रुद्राणाम् १०-२३

रुद्रादित्याः ११-२२

रुद्रान् ११-६

रुधिरप्रदिग्धान् २-५

रूपः ११-४८

रूपम् ११-३, ११-९, ११-२०, ११-२३, ११-४५, ११-४७, ११-४९, ११-५०, ११-५१, ११-५२, १५-३, १८-७७

रूपस्य ११-५२

रूपाणि ११-५

रूपेण ११-४६

रोमहर्षः १-२९

रोमहर्षणम् १८-७४

ल

लघ्वाशी १८-५२

लब्धम् १६-१३

लब्धा १८-७३

लब्ध्वा ४-३९, ६-२२

लभते ४-३९, ६-४३, ७-२२, १८-४५, १८-५४

लभन्ते २-३२, ५-२५, ९-२१

लभस्व ११-३३

लभे ११-२५

लभेत् १८-८

लभ्यः ८-२२

लाघवम् २-३५

लाभम् ६-२२

लाभालाभौ २-३८

लिङ्गैः १४-२१

लिप्यते ५-७, ५-१०, १३-३१, १८-१७

लिम्पन्ति ४-१४

लुप्तपिण्डोदकक्रियाः १-४२

लुब्धः १८-२७

लेलिह्यसे ११-३०

लोकः ३-९, ३-२१, ४-३१, ४-४०, ७-२५, १२-१५

लोकक्षयकृत् ११-३२

लोकत्रयम् ११-२०, १५-१७

लोकत्रये ११-४३

लोकमहेश्वरम् १०-३

लोकम् ९-३३, १३-३३

लोकसङ्ग्रहम् ३-२०, ३-२५

लोकस्य ५-१४, ११-४३

लोकाः ३-२४, ८-१६, ११-२३, ११-२९

लोकात् १२-१५

लोकान् ६-४१, १०-१६, ११-३०, ११-३२, १४-१४, १८-१७, १८-७१

लोके २-५, ३-३, ४-१२, ६-४२, १०-६, १३-१३, १५-१६, १५-१८, १६-६

लोकेषु ३-२२

लोभः १४-१२, १४-१७, १६-२१

लोभोपहतचेतसः १-३८

व

वः ३-१०, ३-११, ३-१२

वक्तुम् १०-१६

वक्राणि ११-२७, ११-२८, ११-२९

वक्ष्यामि ७-२, ८-२३, १०-१, १८-६४

वचः २-१०, १०-१, ११-१, १८-६४

वचनम् १-२, ११-३५, १८-७३

वज्रम् १०-२८

वद ३-२

वदति २-२९

वदनैः ११-३०

वदन्ति ८-११

वदसि १०-१४

वदिष्यन्ति २-३६

वयम् १-३७, १-४५, २-१२

वर ८-४

वरुणः १०-२९, ११-३९

वर्णसङ्करः १-४१

वर्णसङ्करकारकैः १-४३

वर्तते ५-२६, ६-३१, १६-२३

वर्तन्ते ३-२८, ५-९, १४-२३

वर्तमानः ६-३१, १३-२३

वर्तमानानि ७-२६

वर्ते ३-२२

वर्तेत ६-६

वर्तेयम् ३-२३

वर्त्म ३-२३, ४-११

वर्षम् ९-१९

वशम् ३-३४, ६-२६

वशात् ९-८

वशी ५-१३

वशे २-६१

वश्यात्मना ६-३६

वसवः ११-२२

वसूनाम् १०-२३

वसून् ११-६

वहामि ९-२२

वह्निः ३-३८

वा १-३२, २-६, २-२०, २-२६, २-३७, ६-३२, ८-६, १०-४१, ११-४१, १५-१०, १७-१९, १७-२१, १८-१५, १८-२४, १८-४०

वाक् १०-३४

वाक्यम् १-२१, २-१, १७-१५

वाक्येन ३-२

वाङ्मयम् १७-१५

वाचम् २-४२

वाच्यम् १८-६७

वादः १०-३२

वादिनः २-४२

वायुः २-६७, ७-४, ९-६, ११-३९, १५-८

वायोः ६-३४

वार्ष्णेय १-४१, ३-३६

वासः १-४४

वासवः १०-२२

वासांसि २-२२

वासुकिः १०-२८

वासुदेवः ७-१९, १०-३७, ११-५०

वासुदेवस्य १८-७४

विकम्पितुम् २-३१

विकर्णः १-८

विकर्मणः ४-१७

विकारान् १३-१९

विकारि १३-३

विक्रान्तः १-६

विगतः ११-१

विगतकल्मषः ६-२८

विगतज्वरः ३-३०

विगतभीः ६-१४

विगतस्पृहः २-५६, १८-४९

विगतेच्छाभयक्रोधः ५-२८

विगुणः ३-३५, १८-४७

विचक्षणाः १८-२

विचालयेत् ३-२९

विचाल्यते ६-२२, १४-२३

विचेतसः ९-१२

विजयः १८-७८

विजयम् १-३२

विजानतः २-४६

विजानीतः २-१९

विजानीयाम् ४-४

विजितात्मा ५-७

विजितेन्द्रियः ६-८

विज्ञातुम् ११-३१

विज्ञानम् १८-४२

विज्ञानसहितम् ९-१

विज्ञाय १३-१८

विततः ४-३२

वित्तेशः १०-२३

विदधामि ७-२१

विदितात्मनाम् ५-२६

विदित्वा २-२५, ८-२८

विदुः ४-२, ७-२९, ७-३०, ८-१७, १०-२, १०-१४, १३-३४, १६-७, १८-२

विद्धि २-१७, ३-१५, ३-३२, ३-३७, ४-१३, ४-३२, ४-३४, ६-२, ७-५, ७-१०, ७-१२, १०-२४, १०-२७, १३-२, १३-१९, १३-२६, १४-७, १४-८, १५-१२, १७-६, १७-१२, १८-२०, १८-२१

विघ्नः २-६

विद्यते २-१६, २-३१, २-४०, ३-१७, ४-३८, ६-४०, ८-१६, १६-७

विद्यात् ६-२३, १४-११

विद्यानाम् १०-३२

विद्याम् १०-१७

विद्याविनयसम्पन्ने ५-१८

विद्वान् ३-२५, ३-२६

विधः ११-५३, ११-५४

विधानोक्ताः १७-२४

विधिदृष्टः १७-११

विधिहीनम् १७-१३

विधीयते २-४४

विधेयात्मा २-६४

विनङ्क्ष्यसि १८-५८

विनद्य १-१२

विनश्यति ४-४०, ८-२०

विनश्यत्सु १३-२७

विना १०-३९

विनाशः ६-४०

विनाशम् २-१७

विनाशाय ४-८

विनियतम् ६-१८

विनियम्य ६-२४

विनिवर्तन्ते २-५९

विनिवृत्तकामाः १५-५

विनिश्चितैः १३-४

विन्दति ४-३८, ५-२१, १८-४५, १८-४६
विन्दते ५-४
विन्दामि ११-२४
विपरिवर्तते ९-१०
विपरीतम् १८-१५
विपरीतानि १-३१
विपरीतान् १८-३२
विपश्चितः २-६०
विभक्तम् १३-१६
विभक्तेषु १८-२०
विभावसौ ७-९
विभुः ५-१५
विभुम् १०-१२
विभूतिभिः १०-१६
विभूतिमत् १०-४१
विभूतिम् १०-७, १०-१८
विभूतीनाम् १०-४०
विभूतेः १०-४०
विमत्सरः ४-२२
विमुक्तः ९-२८, १४-२०, १६-२२
विमुक्ताः १५-५
विमुच्य १८-५३
विमुञ्चति १८-३५
विमुह्यति २-७२
विमूढः ६-३८
विमूढभावः ११-४९
विमूढाः १५-१०
विमूढात्मा ३-६
विमृश्य १८-६३
विमोक्षाय १६-५
विमोक्ष्यसे ४-३२
विमोहयति ३-४०
विराटः १-४, १-१७
विलग्नाः ११-२७
विवस्वतः ४-४
विवस्वते ४-१
विवस्वान् ४-१
विविक्तदेशसेवित्वम् १३-१०
विविक्तसेवी १८-५२
विविधाः १७-२५, १८-१४
विविधैः १३-४
विवृद्धम् १४-११
विवृद्धे १४-१२, १४-१३
विशते १८-५५
विशन्ति ८-११, ९-२१, ११-२१, ११-२७, ११-२८, ११-२९
विशालम् ९-२१
विशिष्टाः १-७
विशिष्यते ३-७, ५-२, ६-९, ७-१७, १२-१२
विशुद्धया १८-५१

विशुद्धात्मा ५-७
विश्वतोमुखः १०-३३
विश्वतोमुखम् ९-१५, ११-११
विश्वमूर्ते ११-४६
विश्वम् ११-१९, ११-३८, ११-४७
विश्वरूप ११-१६
विश्वस्य ११-१८, ११-३८
विश्वे ११-२२
विश्वेश्वर ११-१६
विषमे २-२
विषम् १८-३७, १८-३८
विषयप्रवालाः १५-२
विषयाः २-५९
विषयान् २-६२, २-६४, ४-२६, १५-९, १८-५१
विषयेन्द्रियसंयोगात् १८-३८
विषादम् १८-३५
विषादी १८-२८
विषीदन् १-२८
विषीदन्तम् २-१, २-१०
विष्टभ्य १०-४२
विष्ठितम् १३-१७
विष्णुः १०-२१
विष्णो ११-२४, ११-३०
विसर्गः ८-३
विसृजन् ५-९
विसृजामि ९-७, ९-८
विसृज्य १-४७
विस्तरः १०-४०
विस्तरशः ११-२, १६-६
विस्तरस्य १०-१९
विस्तरेण १०-१८
विस्तारम् १३-३०
विस्मयः १८-७७
विस्मयाविष्टः ११-१४
विस्मिताः ११-२२
विहाय २-२२, २-७१
विहारशय्यासनभोजनेषु ११-४२
विहिताः १७-२३
विहितान् ७-२२
वीक्षन्ते ११-२२
वीतरागभयक्रोधः २-५६
वीतरागभयक्रोधाः ४-१०
वीतरागाः ८-११
वीर्यवान् १-५, १-६
वृकोदरः १-१५
वृजिनम् ४-३६
वृष्णीनाम् १०-३७
वेगम् ५-२३
वेत्ता ११-३८

वेत्ति २-१९, ४-९, ६-२१, ७-३, १०-३, १०-७, १३-१, १३-२३, १४-१९, १८-२१, १८-३०

वेत्थ ४-५, १०-१५

वेद २-२१, २-२९, ४-५, ७-२६, १५-१

वेदयज्ञाध्ययनैः ११-४८

वेदवादरताः २-४२

वेदवित् १५-१, १५-१५

वेदविदः ८-११

वेदाः २-४५, १७-२३

वेदानाम् १०-२२

वेदान्तकृत् १५-१५

वेदितव्यम् ११-१८

वेदितुम् १८-१

वेदे १५-१८

वेदेषु २-४६, ८-२८

वेदैः ११-५३, १५-१५

वेद्यः १५-१५

वेद्यम् ९-१७, ११-३८

वेपथुः १-२९

वेपमानः ११-३५

वैनतेयः १०-३०

वैराग्यम् १३-८, १८-५२

वैराग्येण ६-३५

वैरिणम् ३-३७

वैश्यकर्म १८-४४

वैश्याः ९-३२

वैश्वानरः १५-१४

व्यक्तमध्यानि २-२८

व्यक्तयः ८-१८

व्यक्तिम् ७-२४, १०-१४

व्यतितरिष्यति २-५२

व्यतीतानि ४-५

व्यथन्ति १४-२

व्यथयन्ति २-१५

व्यथा ११-४९

व्यथिष्ठाः ११-३४

व्यदारयत् १-१९

व्यपाश्रित्य ९-३२

व्यपेतभीः ११-४९

व्यवसायः १०-३६, १८-५९

व्यवसायात्मिका २-४१, २-४४

व्यवसितः ९-३०

व्यवसिताः १-४५

व्यवस्थितान् १-२०

व्यवस्थितौ ३-३४

व्यात्ताननम् ११-२४

व्याप्तम् ११-२०

व्याप्य १०-१६

व्यामिश्रेण ३-२

व्यासः १०-१३, १०-३७

व्यासप्रसादात् १८-७५
व्याहरन् ८-१३
व्युदस्य १८-५१
व्यूढम् १-२
व्यूढाम् १-३
व्रज १८-६६
व्रजेत २-५४

श

शंससि ५-१
शक्नोति ५-२३
शक्नोमि १-३०
शक्नोषि १२-९
शक्यः ६-३६, ११-४८, ११-५३, ११-५४
शक्यम् ११-४, १८-११
शक्यसे ११-८
शङ्करः १०-२३
शङ्खम् १-१२
शङ्खाः १-१३
शङ्खान् १-१८
शङ्खौ १-१४
शठः १८-२८
शतशः ११-५
शत्रुः १६-१४
शत्रुत्वे ६-६
शत्रुम् ३-४३
शत्रुवत् ६-६
शत्रून् ११-३३
शत्रौ १२-१८
शनैः ६-२५
शब्दः १-१३, ७-८, १७-२६
शब्दब्रह्म ६-४४
शब्दादीन् ४-२६, १८-५१
शमः ६-३, १०-४, १८-४२
शमम् ११-२४
शरणम् २-४९, ९-१८, १८-६२, १८-६६
शरीरम् १३-१, १५-८
शरीरयात्रा ३-८
शरीरवाङ्मनोभिः १८-१५
शरीरविमोक्षणात् ५-२३
शरीरस्थः १३-३१
शरीरस्थम् १७-६
शरीराणि २-२२
शरीरिणः २-१८
शरीरे १-२९, २-२०, ११-१३
शर्म ११-२५
शशाङ्कः ११-३९, १५-६
शशिसूर्यनेत्रम् ११-१९
शशिसूर्ययोः ७-८

शशी १०-२१

शश्वत् ९-३१

शस्त्रपाणयः १-४६

शस्त्रभृताम् १०-३१

शस्त्रसम्पाते १-२०

शस्त्राणि २-२३

शाखाः १५-२

शाधि २-७

शान्तः १८-५३

शान्तरजसम् ६-२७

शान्तिः २-६६, १२-१२, १६-२

शान्तिम् २-७०, २-७१, ४-३९, ५-१२, ५-२९, ६-१५, ९-३१, १८-६२

शारीरम् ४-२१, १७-१४

शाश्वतः २-२०

शाश्वतधर्मगोप्ता ११-१८

शाश्वतम् १०-१२, १८-५६, १८-६२

शाश्वतस्य १४-२७

शाश्वताः १-४३

शाश्वतीः ६-४१

शाश्वते ८-२६

शास्त्रम् १५-२०, १६-२४

शास्त्रविधानोक्तम् १६-२४

शास्त्रविधिम् १६-२३, १७-१

शिखण्डी १-१७

शिखरिणाम् १०-२३

शिरसा ११-१४

शिष्यः २-७

शिष्येण १-३

शीतोष्णसुखदुःखदाः २-१४

शीतोष्णसुखदुःखेषु ६-७, १२-१८

शुक्लः ८-२४

शुक्लकृष्णे ८-२६

शुचः १६-५, १८-६६

शुचिः १२-१६

शुचीनाम् ६-४१

शुचौ ६-११

शुनि ५-१८

शुभान् १८-७१

शुभाशुभपरित्यागी १२-१७

शुभाशुभफलैः ९-२८

शुभाशुभम् २-५७

शूद्रस्य १८-४४

शूद्राः ९-३२

शूद्राणाम् १८-४१

शूराः १-४, १-९

शृणु २-३९, ७-१, १०-१, १३-३, १६-६, १७-२, १७-७, १८-४, १८-१९, १८-२९, १८-३६, १८-४५, १८-६४

शृणुयात् १८-७१

शृणोति २-२९

शृण्वतः १०-१८

शृण्वन् ५-८

शैब्यः १-५

शोकम् २-८, १८-३५

शोकसंविग्नमानसः १-४७

शोचति १२-१७, १८-५४

शोचितुमर्हसि २-२६

शोचितुम् २-२७, २-३०

शोषयति २-२३

शौचम् १३-७, १६-३, १६-७, १७-१४, १८-४२

शौर्यम् १८-४३

श्यालाः १-३४

श्रद्दधानाः १२-२०

श्रद्धः १७-३

श्रद्धया ६-३७, ७-२१, ७-२२, ९-२३, १२-२, १७-१, १७-१७

श्रद्धा १७-२, १७-३

श्रद्धामयः १७-३

श्रद्धाम् ७-२१

श्रद्धावन्तः ३-३१

श्रद्धावान् ४-३९, ६-४७, १८-७१

श्रद्धाविरहितम् १७-१३

श्रिताः ९-१२

श्रीः १०-३४, १८-७८

श्रीमताम् ६-४१

श्रीमत् १०-४१

श्रुतम् १८-७२

श्रुतवान् १८-७५

श्रुतस्य २-५२

श्रुतिपरायणाः १३-२५

श्रुतिमत् १३-१३

श्रुतिविप्रतिपन्ना २-५३

श्रुतौ ११-२

श्रुत्वा २-२९, ११-३५, १३-२५

श्रेयः १-३१, २-५, २-७, २-३१, ३-२, ३-११, ३-३५, ५-१, १२-१२, १६-२२

श्रेयान् ३-३५, ४-३३, १८-४७

श्रेष्ठः ३-२१

श्रोतव्यस्य २-५२

श्रोत्रम् १५-९

श्रोत्रादीनि ४-२६

श्रोष्यसि १८-५८

श्वपाके ५-१८

श्वशुराः १-३४

श्वशुरान् १-२७

श्वसन् ५-८

श्वेतैः १-१४

ष

षण्मासाः ८-२४, ८-२५

स

संज्ञार्थम् १-७

संयतेन्द्रियः ४-३९

संयमताम् १०-२९

संयमाग्निषु ४-२६

संयमी २-६९

संयम्य २-६१, ३-६, ६-१४, ८-१२

संयाति २-२२, १५-८

संवादम् १८-७०, १८-७४, १८-७६

संवृत्तः ११-५१

संशयः ८-५, १०-७, १२-८

संशयम् ४-४२, ६-३९

संशयस्य ६-३९

संशयात्मनः ४-४०

संशयात्मा ४-४०

संशितव्रताः ४-२८

संशुद्धकिल्बिषः ६-४५

संश्रिताः १६-१८

संसारेषु १६-१९

संसिद्धिम् ३-२०, ८-१५, १८-४५

संसिद्धौ ६-४३

संस्तभ्य ३-४३

संस्पर्शजाः ५-२२

संस्मृत्य १८-७६, १८-७७

संहरते २-५८

सः १-१३, १-१९, १-२७, २-१५, २-२१, २-७०, २-७१, ३-६, ३-७, ३-१२, ३-१६, ३-२१, ३-४२, ४-२, ४-३, ४-९, ४-१४, ४-१८, ४-२०, ५-३, ५-५, ५-१०, ५-२१, ५-२३, ५-२४, ५-२८, ६-१, ६-२३, ६-३०, ६-३१, ६-३२, ६-४४, ६-४७, ७-१७, ७-१८, ७-१९, ७-२२, ८-५, ८-१०, ८-१३, ८-१९, ८-२०, ८-२२, ९-३०, १०-३, १०-७, ११-१४, ११-५५, १२-१४, १२-१५, १२-१६, १२-१७, १३-३, १३-२३, १३-२७, १३-२९, १४-१९, १४-२५, १४-२६, १५-१, १५-१९, १६-२३, १७-३, १७-११, १८-८, १८-९, १८-११, १८-१६, १८-१७, १८-७१

सक्तः ५-१२

सक्तम् १८-२२

सक्ताः ३-२५

सखा ४-३, ११-४१, ११-४४

सखीन् १-२६

सख्युः ११-४४

सगद्गदम् ११-३५

सङ्करः १-४२

सङ्करस्य ३-२४

सङ्कल्पप्रभवान् ६-२४

सङ्ख्ये १-४७, २-४

सङ्गः २-४७, २-६२

सङ्गम् २-४८, ५-१०, ५-११, १८-६, १८-९

सङ्गरहितम् १८-२३

सङ्गवर्जितः ११-५५

सङ्गविवर्जितः १२-१८

सङ्गात् २-६२

सङ्ग्रहेण ८-११

सङ्ग्रामम् २-३३

सङ्घातः १३-६

सचराचरम् ९-१०, ११-७

सचेताः ११-५१

सज्जते ३-२८

सज्जन्ते ३-२९

सञ्जनयन् १-१२

सञ्जय १-१

सञ्जयति १४-९

सञ्जायते २-६२, १३-२६, १४-१७

सतः २-१६

सततम् ३-१९, ६-१०, ८-१४, ९-१४, १२-१४, १७-२४, १८-५७

सततयुक्ताः १२-१

सततयुक्तानाम् १०-१०

सति १८-१६

सत् ९-१९, ११-३७, १३-१२, १७-२३, १७-२६, १७-२७

सत्कारमानपूजार्थम् १७-१८

सत्त्वम् १०-३६, १०-४१, १३-२६, १४-५, १४-६, १४-९, १४-१०, १४-११, १७-१, १८-४०

सत्त्ववताम् १०-३६

सत्त्वसंशुद्धिः १६-१

सत्त्वसमाविष्टः १८-१०

सत्त्वस्थाः १४-१८

सत्त्वात् १४-१७

सत्त्वानुरूपा १७-३

सत्त्वे १४-१४

सत्यम् १०-४, १६-२, १६-७, १७-१५, १८-६५

सदसद्योनिजन्मसु १३-२१

सदा ५-२८, ६-१५, ६-२८, ८-६, १०-१७, १८-५६

सदृशः १६-१५

सदृशम् ३-३३, ४-३८

सदृशी ११-१२

सदोषम् १८-४८

सद्भावे १७-२६

सनातनः २-२४, ८-२०, ११-१८, १५-७

सनातनम् ४-३१, ७-१०

सनातनाः १-४०

सन् ४-६

सन्तः ३-१३

सन्तरिष्यसि ४-३६

सन्तुष्टः ३-१७, १२-१४, १२-१९

सन्दृश्यन्ते ११-२७

सन्नियम्य १२-४

सन्निविष्टः १५-१५

सन्न्यसनात् ३-४

सन्न्यस्य ३-३०, ५-१३, १२-६, १८-५७

सन्न्यासः ५-२, ५-६, १८-७

सन्न्यासम् ५-१, ६-२, १८-२

सन्न्यासयोगयुक्तात्मा ९-२८

सन्न्यासस्य १८-१

सन्न्यासिनाम् १८-१२

सन्न्यासी ६-१

सन्न्यासेन १८-४९

सपत्नान् ११-३४

सप्त १०-६

समः २-४८, ४-२२, ९-२९, १२-१८, १८-५४

समक्षम् ११-४२

समग्रम् ४-२३, ७-१, ११-३०

समग्रान् ११-३०

समचित्तत्वम् १३-९

समता १०-५

समतीतानि ७-२६

समतीत्य १४-२६

समत्वम् २-४८

समदर्शनः ६-२९

समदर्शिनः ५-१८

समदुःखसुखः १२-१३, १४-२४

समदुःखसुखम् २-१५

समधिगच्छति ३-४

समन्ततः ६-२४

समन्तात् ११-१७, ११-३०

समबुद्धयः १२-४

समबुद्धिः ६-९

समम् ५-१९, ६-१३, ६-३२, १३-२७, १३-२८

समलोष्टाश्मकाञ्चनः ६-८, १४-२४

समवस्थितम् १३-२८

समवेताः १-१

समवेतान् १-२५

समाः ६-४१

समागताः १-२३

समाचर ३-९, ३-१९

समाचरन् ३-२६

समाधातुम् १२-९

समाधाय १७-११

समाधिस्थस्य २-५४

समाधौ २-४४, २-५३

समाप्नोषि ११-४०

समारम्भाः ४-१९

समासतः १३-१८

समासेन १३-३, १३-६, १८-५०

समाहर्तुम् ११-३२

समाहितः ६-७

समितिञ्जयः १-८

समिद्धः ४-३७

समीक्ष्य १-२७

समुद्धर्ता १२-७

समुद्रम् २-७०, ११-२८

समुपस्थितम् १-२८, २-२

समुपाश्रितः १८-५२

समृद्धम् ११-३३

समृद्धवेगाः ११-२९

समे २-३८

समौ ५-२७

सम्पत् १६-५

सम्पदम् १६-३, १६-४, १६-५

सम्पद्यते १३-३०

सम्पश्यन् ३-२०

सम्प्रकीर्तितः १८-४

सम्प्रतिष्ठा १५-३

सम्प्रवृत्तानि १४-२२

सम्प्रेक्ष्य ६-१३

सम्प्लुतोदके २-४६

सम्बन्धिनः १-३४

सम्भवः १४-३

सम्भवन्ति १४-४

सम्भवामि ४-६, ४-८

सम्भावितस्य २-३४

सम्मोहः २-६३

सम्मोहम् ७-२७

सम्मोहात् २-६३

सम्यक् ५-४, ८-१०, ९-३०

सरसाम् १०-२४

सर्गः ५-१९

सर्गाणाम् १०-३२

सर्गे ७-२७, १४-२

सर्पाणाम् १०-२८

सर्व ११-४०

सर्वः ३-५, ११-४०

सर्वकर्मणाम् १८-१३

सर्वकर्मफलत्यागम् १२-११, १८-२

सर्वकर्माणि ३-२६, ४-३७, ५-१३, १८-५६, १८-५७

सर्वकामेभ्यः ६-१८

सर्वकिल्बिषैः ३-१३

सर्वक्षेत्रेषु १३-२

सर्वगतः २-२४

सर्वगतम् ३-१५, १३-३२

सर्वगुह्यतमम् १८-६४

सर्वज्ञानविमूढान् ३-३२

सर्वतः २-४६, ११-१६, ११-१७, ११-४०, १३-१३

सर्वत्र २-५७, ६-२९, ६-३०, ६-३२, १२-४, १३-२८, १३-३२, १८-४९

सर्वत्रगः ९-६

सर्वत्रगम् १२-३

सर्वथा ६-३१, १३-२३

सर्वदुःखानाम् २-६५

सर्वदुर्गाणि १८-५८

सर्वदेहिनाम् १४-८

सर्वद्वाराणि ८-१२

सर्वद्वारेषु १४-११

सर्वधर्मान् १८-६६

सर्वपापेभ्यः १८-६६

सर्वपापैः १०-३

सर्वभावेन १५-१९, १८-६२

सर्वभूतस्थम् ६-२९

सर्वभूतस्थितम् ६-३१

सर्वभूतहिते ५-२५, १२-४

सर्वभूतात्मभूतात्मा ५-७

सर्वभूतानाम् २-६९, ५-२९, ७-१०, १०-३९, १२-१३, १४-३, १८-६१

सर्वभूतानि ६-२९, ७-२७, ९-४, ९-७, १८-६१

सर्वभूताशयस्थितः १०-२०

सर्वभूतेषु ३-१८, ७-९, ९-२९, ११-५५, १८-२०

सर्वभृत् १३-१४

सर्वम् २-१७, ४-३३, ४-३६, ६-३०, ७-७, ७-१३, ७-१९, ८-२२, ८-२८, ९-४, १०-८, १०-१४, ११-४०, १३-१३, १८-४६

सर्वयज्ञानाम् ९-२४

सर्वयोनिषु १४-४

सर्वलोकमहेश्वरम् ५-२९

सर्ववित् १५-१९

सर्ववृक्षाणाम् १०-२६

सर्ववेदेषु ७-८

सर्वशः १-१८, २-५८, २-६८, ३-२३, ३-२७, ४-११, १०-२, १३-२९

सर्वसङ्कल्पसन्न्यासी ६-४

सर्वस्य २-३०, ७-२५, ८-९, १०-८, १३-१७, १५-१५, १७-३, १७-७

सर्वहरः १०-३४

सर्वाः ८-१८, ११-२०, १५-१३

सर्वाणि २-३०, २-६१, ३-३०, ४-५, ४-२७, ७-६, ९-६, १२-६, १५-१६

सर्वान् १-२७, २-५५, २-७१, ४-३२, ६-२४, ११-१५

सर्वारम्भपरित्यागी १२-१६, १४-२५

सर्वारम्भाः १८-४८

सर्वार्थान् १८-३२

सर्वाश्चर्यमयम् ११-११

सर्वे १-६, १-९, १-११, २-१२, २-७०, ४-१९, ४-३०, ७-१८, १०-१३, ११-२२, ११-२६, ११-३२, ११-३६, १४-१

सर्वेन्द्रियगुणाभासम् १३-१४

सर्वेन्द्रियविवर्जितम् १३-१४

सर्वेभ्यः ४-३६

सर्वेषाम् १-२५, ६-४७

सर्वेषु १-११, २-४६, ८-७, ८-२०, ८-२७, १३-२७, १८-२१, १८-५४

सर्वैः १५-१५

सविकारम् १३-६

सविज्ञानम् ७-२

सव्यसाचिन् ११-३३

सशरम् १-४७

सह १-२२, ११-२६, १३-२३

सहजम् १८-४८

सहदेवः १-१६

सहयज्ञाः ३-१०

सहसा १-१३

सहस्रकृत्वः ११-३९

सहस्रबाहो ११-४६

सहस्रयुगपर्यन्तम् ८-१७

सहस्रशः ११-५

सहस्रेषु ७-३

सा २-६९, ६-१९, ११-१२, १७-२, १८-३०, १८-३१, १८-३२, १८-३३, १८-३४, १८-३५

साक्षात् १८-७५

साक्षी ९-१८

सागरः १०-२४

साङ्ख्यम् ५-५

साङ्ख्ययोगौ ५-४

साङ्ख्यानाम् ३-३

साङ्ख्ये २-३९, १८-१३

साङ्ख्येन १३-२४

साङ्ख्यैः ५-५

सात्त्विकः १७-११, १८-९, १८-२६

सात्त्विकप्रियाः १७-८

सात्त्विकम् १४-१६, १७-१७, १७-२०, १८-२०, १८-२३, १८-३७

सात्त्विकाः ७-१२, १७-४

सात्त्विकी १७-२, १८-३०, १८-३३

सात्यकिः १-१७

साधर्म्यम् १४-२

साधिभूताधिदैवम् ७-३०

साधियज्ञम् ७-३०

साधुः ९-३०

साधुभावे १७-२६

साधुषु ६-९

साधूनाम् ४-८

साध्याः ११-२२

साम ९-१७

सामर्थ्यम् २-३६

सामवेदः १०-२२

सामासिकस्य १०-३३

साम्नाम् १०-३५

साम्ये ५-१९

साम्येन ६-३३

साहङ्कारेण १८-२४

सिंहनादम् १-१२

सिद्धः १६-१४

सिद्धये ७-३, १८-१३

सिद्धसङ्घाः ११-३६

सिद्धानाम् ७-३, १०-२६

सिद्धिः ४-१२

सिद्धिम् ३-४, ४-१२, १२-१०, १४-१, १६-२३, १८-४५, १८-४६, १८-५०

सिद्धौ ४-२२

सिद्ध्यसिद्ध्योः २-४८, १८-२६

सीदन्ति १-२९

सुकृतदुष्कृते २-५०

सुकृतम् ५-१५

सुकृतस्य १४-१६

सुकृतिनः ७-१६

सुखदुःखसंज्ञैः १५-५

सुखदुःखानाम् १३-२०

सुखदुःखे २-३८

सुखम् २-६६, ४-४०, ५-३, ५-१३, ५-२१, ६-२१, ६-२७, ६-२८, ६-३२, १०-४, १३-६, १६-२३, १८-३६, १८-३७, १८-३८, १८-३९

सुखसङ्गेन १४-६

सुखस्य १४-२७

सुखानि १-३२, १-३३

सुखिनः १-३७, २-३२

सुखी ५-२३, १६-१४

सुखे १४-९

सुखेन ६-२८

सुखेषु २-५६

सुघोषमणिपुष्पकौ १-१६

सुदुराचारः ९-३०

सुदुर्दर्शम् ११-५२

सुदुर्लभः ७-१९

सुदुष्करम् ६-३४

सुनिश्चितम् ५-१

सुरगणाः १०-२

सुरसङ्घाः ११-२१

सुराणाम् २-८

सुरेन्द्रलोकम् ९-२०

सुलभः ८-१४

सुविरूढमूलम् १५-३

सुसुखम् ९-२

सुहृत् ९-१८

सुहृदः १-२७

सुहृदम् ५-२९

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ६-९

सूक्ष्मत्वात् १३-१५

सूतपुत्रः ११-२६

सूत्रे ७-७

सूयते ९-१०

सूर्यः १५-६

सूर्यसहस्रस्य ११-१२

सृजति ५-१४

सृजामि ४-७

सृती ८-२७

सृष्टम् ४-१३

सृष्ट्वा ३-१०

सेनयोः १-२१, १-२४, १-२७, २-१०

सेनानीनाम् १०-२४

सेवते १४-२६

सेवया ४-३४

सैन्यस्य १-७

सोढुम् ५-२३, ११-४४

सोमः १५-१३

सोमपाः ९-२०

सौक्ष्म्यात् १३-३२

सौभद्रः १-६, १-१८

सौमदत्तिः १-८

सौम्यत्वम् १७-१६

सौम्यम् ११-५१

सौम्यवपुः ११-५०

स्कन्दः १०-२४

स्तब्धः १८-२८

स्तब्धाः १६-१७

स्तुतिभिः ११-२१

स्तुवन्ति ११-२१

स्तेनः ३-१२

स्त्रियः ९-३२

स्त्रीषु १-४१

स्थाणुः २-२४

स्थानम् ५-५, ८-२८, ९-१८, १८-६२

स्थाने ११-३६

स्थापय १-२१

स्थापयित्वा १-२४

स्थावरजङ्गमम् १३-२६

स्थावराणाम् १०-२५

स्थास्यति २-५३

स्थितः ५-२०, ६-१०, ६-१४, ६-२१, ६-२२, १०-४२, १८-७३

स्थितधीः २-५४, २-५६

स्थितप्रज्ञः २-५५

स्थितप्रज्ञस्य २-५४

स्थितम् ५-१९, १३-१६, १५-१०

स्थिताः ५-१९

स्थितान् १-२६

स्थितिः २-७२, १७-२७

स्थितिम् ६-३३

स्थितौ १-१४

स्थित्वा २-७२

स्थिरः ६-१३

स्थिरबुद्धिः ५-२०

स्थिरमतिः १२-१९

स्थिरम् ६-११, १२-९

स्थिराः १७-८

स्थिराम् ६-३३

स्थैर्यम् १३-७

स्निग्धाः १७-८

स्पर्शनम् १५-९

स्पर्शान् ५-२७

स्पृशन् ५-८

स्पृहा ४-१४, १४-१२

स्म २-३

स्मरति ८-१४

स्मरन् ३-६, ८-५, ८-६

स्मृतः १७-२३

स्मृतम् १७-२०, १७-२१, १८-३८

स्मृता ६-१९

स्मृतिः १०-३४, १५-१५, १८-७३

स्मृतिभ्रंशात् २-६३

स्मृतिविभ्रमः २-६३

स्यन्दने १-१४

स्यात् १-३६, २-७, ३-१७, १०-३९, ११-१२, १५-२०, १८-४०

स्याम १-३७

स्याम् ३-२४, १८-७०

स्युः ९-३२

स्रंसते १-३०

स्रोतसाम् १०-३१

स्वकम् ११-५०

स्वकर्मणा १८-४६

स्वकर्मनिरतः १८-४५

स्वचक्षुषा ११-८

स्वजनम् १-२८, १-३१, १-३७, १-४५

स्वतेजसा ११-१९

स्वधर्मः ३-३५, १८-४७

स्वधर्मम् २-३१, २-३३

स्वधर्मे ३-३५

स्वधा ९-१६

स्वनुष्ठितात् ३-३५, १८-४७

स्वपन् ५-८

स्वप्नम् १८-३५

स्वप्नशीलस्य ६-१६

स्वबान्धवान् १-३७

स्वभावः ५-१४, ८-३

स्वभावजम् १८-४२, १८-४३, १८-४४

स्वभावजा १७-२

स्वभावजेन १८-६०

स्वभावनियतम् १८-४७

स्वभावप्रभवैः १८-४१

स्वम् ६-१३

स्वयम् ४-३८, १०-१३, १०-१५, १८-७५

स्वया ७-२०

स्वर्गतिम् ९-२०

स्वर्गद्वारम् २-३२

स्वर्गपराः २-४३

स्वर्गम् २-३७

स्वर्गलोकम् ९-२१

स्वल्पम् २-४०

स्वस्ति ११-२१

स्वस्थः १४-२४

स्वस्याः ३-३३

स्वाध्यायः १६-१

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाः ४-२८

स्वाध्यायाभ्यसनम् १७-१५

स्वाम् ४-६, ९-८

स्वे १८-४५

स्वेन १८-६०

ह

ह २-९

हतः २-३७, १६-१४

हतम् २-१९

हतान् ११-३४

हत्वा १-३१, १-३६, १-३७, २-५, २-६, १८-१७

हनिष्ये १६-१४

हन्त १०-१९

हन्तारम् २-१९

हन्ति २-१९, २-२१, १८-१७

हन्तुम् १-३५, १-३७, १-४५

हन्यते २-१९, २-२०

हन्यमाने २-२०

हन्युः १-४६

हयैः १-१४

हरति २-६७

हरन्ति २-६०

हरिः ११-९

हरेः १८-७७

हर्षम् १-१२

हर्षशोकान्वितः १८-२७

हर्षामर्षभयोद्वेगैः १२-१५

हविः ४-२४

हस्तात् १-३०

हस्तिनि ५-१८

हानिः २-६५

हि १-११, १-३७, १-४२, २-५, २-८, २-१५, २-२७, २-३१, २-४१, २-४९, २-५१, २-६०, २-६१, २-६५, २-६७, ३-५, ३-८, ३-१२, ३-१९, ३-२०, ३-२३, ३-३४, ३-४१, ४-३, ४-७, ४-१२, ४-१७, ४-३८, ५-३, ५-१९, ५-२२, ६-२, ६-४, ६-५, ६-२७, ६-३४, ६-३९, ६-४०, ६-४२, ६-४४, ७-१४, ७-१७, ७-१८, ७-२२, ८-२६, ९-२४, ९-३०, ९-३२, १०-२, १०-१४, १०-१६, १०-१८, १०-१९, ११-२, ११-२०, ११-२१, ११-२४, ११-३१, १२-५, १२-१२, १३-२१, १३-२८, १४-२७, १८-४, १८-११, १८-४८

हिंसात्मकः १८-२७

हिंसाम् १८-२५

हितकाम्यया १०-१

हितम् १८-६४

हित्वा २-३३

हिनस्ति १३-२८

हिमालयः १०-२५

हुतम् ४-२४, ९-१६, १७-२८

हृतज्ञानाः ७-२०

हृत्स्थम् ४-४२

हृदयदौर्बल्यम् २-३

हृदयानि १-१९

हृदि ८-१२, १३-१७, १५-१५

हृद्देशे १८-६१

हृद्याः १७-८

हृषितः ११-४५

हृषीकेश ११-३६, १८-१

हृषीकेशः १-१५, १-२४, २-१०

हृषीकेशम् १-२१, २-९

हृष्टरोमा ११-१४

हृष्यति १२-१७

हृष्यामि १८-७६, १८-७७

हे ११-४१

हेतवः १८-१५

हेतुः १३-२०

हेतुना ९-१०

हेतुमद्भिः १३-४

हेतोः १-३५

ह्रियते ६-४४

ह्रीः १६-२